श्रीविजयदान-प्रेम-रामचन्द्रसूरिग्रन्थमाला-२

श्रीशिवशर्मसूरिप्रणीतं श्रीचक्रेश्वसूरिकृतभाष्य-श्रीहेमचन्द्रसूरिकृतवृत्त्या सहितं

श्रीबन्धशतकप्रकरणम्

संशोधकाः
सकलागमरहस्यवेदिपूज्यपादाचार्यदेव
श्रीमद्विजयदानसूरीश्वराः

पुनःसम्पादकौ
तपागच्छाधिराजाचार्यदेवेशश्रीमद्
विजयरामचन्द्रसूरीश्वराणां विनेयौ
मुनिवैराग्यरतिविजयः, मुनिप्रशमरतिविजयः

प्रस्तावनाकाराः
अनुयोगाचार्यश्रीप्रेमविजयगणिशिष्याः
मुनिश्रीरामविजयाः

॥ **लाभार्थी** ॥

श्री चिन्तामणी पार्श्वनाथ महाराज जैन श्वे. मू. संघ

पारसनाथ लेन, नासिक

श्री विजयदान-प्रेम-रामचन्द्रसूरिग्रन्थमाला-२

ग्रन्थनाम	:	**श्रीबन्धशतकप्रकरणम्**
कर्ता	:	**श्रीशिवशर्मसूरि म.**
संशोधक	:	**पू. आ. दे. श्री वि. दानसूरीश्वरजी म.**
प्रस्तावना	:	**पू. आ. दे. श्री वि. रामचन्द्रसूरीश्वरजी म.**
पुनः सम्पादक	:	**मुनिवैराग्यरतिविजय, मुनिप्रशमरतिविजय**
प्रकाशक	:	**प्रवचन प्रकाशन, पूना**
आवृत्ति	:	**द्वितीय वि. सं. २०६१**
पूर्व प्रकाशक	:	**वीरसमाज, वीरशासनकार्यालय वि. सं. १९८०**
मूल्य	:	**रु. २००-००**

© : PRAVACHAN PRAKASHAN, 2005

प्राप्तिस्थान

पूना	:	**प्रवचन प्रकाशन,** ४८८, रविवार पेठ, पूना-४११००२, फोन : ०२०-२४४५३०४४, ३०९२२०६९ मो. ९८९००५५३१०
अहमदाबाद	:	**सरस्वती पुस्तक भंडार,** हाथीखाना, रतनपोल, अहमदाबाद-३८०००१, फोन : २५३५६६९२
		अशोकभाई घेलाभाई शाह, २०१, ओएसीस, अंकुर स्कूल सामे, पालडी, अहमदाबाद-७ फोन : ०७९-२६६३३०८५ मो. ९३२७००७५७९
मुंबई	:	**हिन्दी ग्रंथ कार्यालय,** हीराबाग, सी. पी. टेंक, मुंबई-४०००४, फोन : २३८२६७३९, २०६२२६००
		Website - www.hindibooks.8m.com Jain and Indology@yahoogroups.com Email : manish.modi@bol.mtnl.in
अक्षरांकन	:	**विरति ग्राफिक्स**, अहमदाबाद, फोन : ०७९-२२६८१८१४

પ્રકાશકીય

અનંત ઉપકારી શ્રી જિનેશ્વરદેવોએ ઉપદેશેલું કર્મશાસ્ત્ર અતિ વિસ્તૃત અને ગહન છે. કર્મ આપણા સુખદુઃખનું કારણ છે. કર્મ જ આપણા સંસારનું મૂળ છે. કર્મ આપણા આત્માને કેવી રીતે હેરાન કરે છે અને કેટલી રીતે પરેશાન કરે છે તેની સમજણ આપતા અનેક કર્મગ્રંથો પૂર્વાચાર્ય મહર્ષિઓએ રચ્યા છે. આચાર્યદેવ **શ્રી શિવશર્મસૂરીશ્વરજી** મહારાજાએ કર્મના બંધને આશ્રયીને પ્રકૃતિ-સ્થિતિ-રસ-પ્રદેશસ્વરૂપ કર્મનું નિરુપણ કરતો **'શતક પ્રકરણ'** નામનો ગ્રંથ રચ્યો છે. તે **'બંધશતક'**ના નામે પણ પ્રચલિત છે.

મલધારી **શ્રી હેમચંદ્ર**સૂરિજી મ. કૃત ટીકા, **શ્રી ચક્રેશ્વર**સૂરિકૃત પ્રાકૃત પદ્ય ભાષ્ય સાથે આ ગ્રંથ, વર્ષો પૂર્વે પૂજ્યપાદ ગીતાર્થ સૂરિદેવ આચાર્યભગવંત **શ્રી વિજયદાનસૂરીશ્વરજી** મ. દ્વારા સંપાદિત થયો હતો. તેની પ્રસ્તાવના સંસ્કૃતમાં પૂજ્ય તપાગચ્છાધિરાજ આચાર્યદેવ **શ્રીમદ્ વિજયરામચંદ્રસૂરીશ્વરજી** મહારાજાએ આલેખી હતી. (તે વખતે મુનિરાજ **શ્રી રામવિજયજી** મ.)

આજે વરસો બાદ આ ગ્રંથ અને આ પ્રસ્તાવના નવમુદ્રણ પામી રહ્યા છે. આ યશભાગી કાર્યનો સંપૂર્ણ લાભ **શ્રી ચિંતામણી પાર્શ્વનાથ મહારાજ જૈન શ્વે. મૂ. સંઘ, પારસનાથ લેન, નાસિક** પૂજ્યપાદ સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ આચાર્યભગવંત **શ્રીમદ્ વિજય હેમભૂષણસૂરીશ્વરજી** મહારાજાની પ્રેરણાથી લીધો છે તેની અમે અનુમોદના કરીએ છીએ.

સ્વ. સૂરિદેવના શિષ્યરત્નો **મુનિશ્રી વૈરાગ્યરતિવિજયજી** મ. તથા **મુનિશ્રી પ્રશમરતિવિજયજી** મ.ના. કુશળ સંપાદન હેઠળ પ્રકટ થતા આ ગ્રંથનાં સંપાદનકાર્યમાં સ્વ. સૂરિદેવના આજ્ઞાવર્તિની સા. **શ્રી રોહિતાશ્રીજી** મ.ના પરિવારના સા. **શ્રી ચંદનબાળાશ્રીજી** તેમ જ પૂ. સા. **શ્રી જયાશ્રીજી** મ.ના પરિવારના સા. **શ્રી ઈન્દુરેખાશ્રીજી** મ. અને સા. **શ્રી હિતપૂર્ણાશ્રીજી** મ. એ સહાય કરી છે. પૂજ્યોની શ્રુતભક્તિની અમે ખૂબ અનુમોદના કરીએ છીએ.

શ્રી બન્ધશતકપ્રકરણમ્ ગ્રંથ - આગમ અભ્યાસની અખંડ પરંપરાને આગળ વધારશે તેવી શુભભાવના.

શ્રી પ્રવચન પ્રકાશન ટ્રસ્ટે પ્રાચીન ગ્રંથોને પ્રકાશિત કરવા રૂપે **શ્રી મહોદયસૂરિ ગ્રંથમાળા**ના અન્વયે અનેક પુસ્તકાકાર શાસ્ત્રો પ્રકાશિત કર્યા છે. આ ગ્રંથ પ્રતાકાર છે તે **શ્રી વિજયદાન-પ્રેમ-રામચંદ્રસૂરિગ્રંથમાળા**નાં દ્વિતીય પુષ્પ તરીકે પ્રકાશિત કરીએ છીએ તેનો અમને આનંદ છે.

જ્ઞાનનિધિમાંથી પ્રકાશિત આ ગ્રંથનો ઉપયોગ કરતાં પહેલા ગૃહસ્થો જ્ઞાનખાતે યોગ્ય દ્રવ્ય અવશ્યમેવ સમર્પિત કરે તેવી નમ્ર વિનંતી.

– પ્રવચન પ્રકાશન

पूज्यपाद-परमगुरु-श्रीमद्विजयकमलसूरीश्वरेभ्यो नमः

श्रीशतकप्रकरणप्रस्तावना

इहानन्तभवभ्रमणनिबन्धनमहामोहसन्ततिसलिलगहने विविधाधिव्याधिनक्रचक्रातिरौद्रे जातिजरामरणप्रबन्धमहोर्मिभीमे गम्भीरा-पारसंसारवारान्निधौ निमज्जता पुरुषेण प्रवणं यानपात्रमिव संप्राप्य श्रीसर्वज्ञधर्मान्वितं मनुष्यजन्म परोपकारे यतितव्यम् । तस्यैव सकलधर्मसारत्वेन यथोक्तमनुष्यजन्मफलत्वात्, उक्तं च-

सङ्क्षेपात् कथ्यते धर्मो, जनाः किं विस्तरेण नः ? । परोपकारः पुण्याय, पापाय परपीडनम् ॥१॥

स चोपकारः परमार्थतो जिनवचनोपदेश एव, तस्यैवानन्तभवोपचितक्लेशविच्छेदहेतुत्वादिति जिनवचनोपदेशेनैवोपकर्त्तव्याः प्राणिनः । स च जिनवचनोपदेशो यद्यप्युपदेष्टव्यभेदादनेकधा, तथापि कर्मणः सकलदुःखमूलत्वात्तत्स्वरूपमेव यत्नतो ज्ञापनीयम् । ज्ञापिते हि सकलदुःखमूले कर्मण्यवगतस्वरूपाः प्राणिनः तदपगमार्थं यत्नमाधाय परमनिवृत्तिमधिगच्छन्तीति निश्चित्य, बहुविस्ताराऽतिगम्भीर-कर्मप्रकृतिप्राभृतादिग्रन्थोक्तकर्मस्वरूपावगाहनाऽसमर्थानां तथाविधायुर्बलमेधादिसामग्रीविकलानां साम्प्रतसाधूनामनुग्रहकाम्यया समधिगतश्रुत-जलधितत्त्वैरनेकवादसमरविजयिभिः श्रीशिवशर्मसूरिभिः सङ्क्षिप्ततरं सुखावबोधं च गाथाशतपरिमाणनिष्पन्नं यथार्थनामकं शतकाख्यं प्रकरणमभ्यधायि इति तु व्याख्याकर्तृभिर्मलधारगच्छीयश्रीमद्धेमचन्द्रसूरिभिरेव प्रस्तावितम्, अत एव सान्वर्थाभिधेयस्य सङ्क्षिप्ततरस्य सुखावबोधस्य दृष्टिवादनामक-द्वादशाङ्गसूत्रात् समुद्धरितत्वेन सारभूतस्य चास्य प्रकरणरत्नस्य के पारमेश्वरप्रवचनपरमार्थवेदिनः प्रणेतारः ?

किमर्थं चास्य प्रणयनम् ? इत्यादिप्रश्नपरम्पराया नास्त्यवकाशलेशोऽपि । परं पूज्यप्रवराश्चेमे कदेमं मानवलोकम् विशेषतया जैनसमाजम् अनन्यसाधारणेन स्वकीयजीवनेनोपाकृषत ? इत्ययं प्रश्नस्त्ववश्यंतयोपतिष्ठते, तथाऽपि साधनाभावात् नालंभूष्णुरहमेनं समाधातुम् । सामान्येन पूर्वधरकालस्य वीरसमानां सहस्रत्वात् ते तदन्तरालभाविन इति तु निर्विवादं, विशेषेण दृष्टिवादपाठ्यभ्यर्थनया श्रुतकेवलिकालः स्यात्, स च वीरसमानां शतद्वय्येवेति निर्णेयं स्यात् । अभिजनादिज्ञाने तु न साधनमिति निरुपायः । '**चोद्दसविहाओ सव्वाओ पुव्वगयाओ कहेसि**' इति वचनमपि तेषां प्रभूणां सकलश्रुतधरत्वद्योतकम् ।

यद्यप्यस्मिन् प्रकरणरत्ने गाथानां सप्ताधिकशतमानस्य दृश्यमानत्वेन भवत्येतत् शङ्कास्थानं यदुत ''गाथाशतपरिमाणनिष्पन्नं यथार्थनामकं शतकाख्यं प्रकरणम्'' इत्येतत् कथनं कथङ्कारं सत्यतामञ्चति ? परं तन्न युज्यते, यतस्तस्य प्रथमा गाथाऽभिधेयाऽभिधायिका, द्वितीया तृतीया च द्वारप्रतिपादिका, गुणस्थानेषु योगानां मतान्तरद्योतिका त्रयोदशी गाथा त्वन्यकर्तृका, यद्वा स्वकर्तृकापि मतान्तरेण गुणस्थानेषु योगानां प्रतिपादकत्वेन पृथक्तया न गणनीया, अन्तिमाः तिस्रश्च क्रमशः ग्रन्थोपसंहार-स्वौद्धत्यपरित्याग-ग्रन्थप्रयोजनादिप्रतिपादिकाः सन्ति, अतोऽस्य सान्वर्थाख्यायां नास्त्येव यत्किञ्चिदपि शङ्कास्थानम् । व्यवहारतो वा पञ्चाशके यथा न्यूनाधिकगाथासंभवेऽपि पञ्चाशकाह्वा अष्टके षोडशकेऽपि तत्तदाह्वा तथाऽत्र ।

'किं परिकम्म-सुत्त-पढमाणुओग-पुव्वगय-चूलिगामइयातो सव्वाओ दिट्ठिवायाओ कहेसि ? न इत्युच्यते, पुव्वगयाओ । किं उप्पायपुव्व-अग्गेणिय जाव लोगबिंदुसाराओ त्ति एयाओ चोद्दसविहाओ सव्वाओ पुव्वगयाओ कहेसि ?, न इत्युच्यते, अग्गेणियातो बीयाओ पुव्वातो । किं अट्ठवत्थुपरिमाणाओ अग्गेणियपुव्वातो सव्वातो कहेसि ? न इत्युच्यते, पुव्वंते अवरंते धुवे

अधुवे एत्थं खणलद्धीणामपंचमं वत्थुं, तातो पंचमातो वत्थुतो कहेमि । किं सव्वातो वीसइपाहुडपमाणमेत्तातो कहेसि ? न इत्युच्यते, तस्स पंचमस्स वत्थुस्स चउत्थं पाहुडं कम्मपगडीनामधेज्जं ततो कहेमि । तस्स चउव्वीसं अणुओगदाराइं भवंति, तं जहा–

[१]कइ (केवइ) [२]वेदणा (वेदण) [३]फासे [४]कम्मं [५]पगडी य [६]बंधण [७]णिबंधे । [८]पक्कम [९]उवक्कम[१०]उदए [११]मोक्खे पुण [१२]संकमे [१३]लेस्सा ॥१॥

[१४]लेसाकम्मे [१५]लेसापरिणामे तह य [१६]सायमस्साते । [१७]दीहे हस्से [१८]भवधारणीय तह [१९]पोग्गला अत्ता ॥२॥

[२०]णिहत्तमणिहत्तं च [२१]णिकाइयमणिकाइयं च [२२]कम्मठिती । [२३]पच्छिमखंधे [२४]अप्पाबहुगं च सव्वत्थओ ॥३॥ त्ति,

किं सव्वतो चउवीसाणुओगदारमइयातो कहेसि ? न इत्युच्यते, तस्स छट्ठमणुओगदारं बंधणं ति ततो कहेमि । तस्स चत्तारि भेदा, तंजहा-बंधो बंधगो बंधणीयं बंधविहाणं ति, किं सव्वातो चउव्विहाणुओगदारातो कहेसि ? न इत्युच्यते, बंधविहाणं ति चउत्थमणुओगदारं ततो कहेमि । तस्स चत्तारि विभागा, तंजहा-पगइबंधो ठितिबंधो अणुभागबंधो पदेसबंधोत्ति मूलुत्तरपगइभेयभिन्नो, ततो चउविहातो वि किंचि किंचि समुद्धरिय समुद्धरिय भणामि ।' इत्यनेन चूर्णिकारचरणानामुल्लेखेनेत्येतत्तु स्पष्टमेवावसीयते यदुत परिकर्म-सूत्र-प्रथमानुयोग-पूर्वगत-चूलिकामयो हि दृष्टिवादो द्वादशमङ्गं, तस्मिन्नपि चतुर्दशपूर्वमयपूर्वगतविभागे अष्टवस्तुसमन्वितं श्रीसप्ततिकाभाष्य-टीकाकारवचनानुसारेण च चतुर्दशवस्तुसमन्वितं च द्वितीयमग्रायणीयाख्यं पूर्वमस्ति, तत्रापि क्षणलब्धिनाम पञ्चमं वस्तु, प्रस्तुत-प्रकरणव्याख्याप्रणेतारस्तु प्रणिविकल्पाख्यं पञ्चमं वस्त्विति, तस्मिन्नपि कर्मप्रकृतिनामकं चतुर्थं प्राभृतं श्रुतविशेषरूपम्,

तस्मिन्नपि बन्धनाभिधं षष्ठमनुयोगद्वारं, तत्रापि चतुर्थं बन्धविधानाख्यमनुयोगद्वारं, तस्य प्रकृतिबन्धादिकाश्चत्वारो भेदाः, तेभ्यश्चतुर्भ्योऽपि भेदेभ्यः किंचित् सारभूतं समुद्धृत्य समुद्धृत्य रचितमिदं प्रकरणरत्नमेभिः पूर्वधरपूज्यपादैः ।

इदं प्रकरणरत्नं दृष्टिवादनिबन्धनमिति तु साक्षात् ग्रन्थकृद्वचनात् चूर्णिकारवचनाच्च सुस्पष्टम् । एतत् दृष्टिवाद-निबन्धनमित्येव न, किंतु

''**सारजुत्ताओ । वोच्छं कइवइयाओ गाहाओ दिट्ठिवायाओ ॥** इति ग्रन्थकृद्वचनात्,

''**दृष्टिवादो द्वादशमङ्गं तस्मात्, दृष्टिवादे हि द्वितीयमग्रायणीयाख्यं पूर्वमस्ति, तत्रापि प्रणिधिकल्पाख्यं पञ्चमं वस्तु, तस्मिन्नपि कर्मप्रकृतिप्राभृतं नाम चतुर्थं प्राभृतं श्रुतविशेषरूपम्, तत्रापि यत्कर्मप्रकृतिबन्धनलक्षणं द्वारं, तस्मादुद्धृत्यैता गाथा अहं वक्ष्ये इति भावार्थः ।**''

इति व्याख्यातृवचनाच्चास्मिन् प्रकरणरत्ने यत् गाथानां शतकं तत्र सैद्धान्तिको महान् भागो दृष्टिवादसत्क एवेति निश्चीयते । अनेन संसारवारांनिधौ तरीकल्पां श्रीजिनमूर्तिं जिनपूजां च ये निषेधयन्ति तेषां लुम्पकमतीनां यश्च कश्चिदैदंयुगीनः पण्डितंमन्योऽन्धचक्रवर्त्ती चैत्यं जिनौकस्तद्बिम्बम् इत्यादि प्रमाणान्यवमत्य 'वस्तुगत्या चैत्यशब्दो नास्ति जिनमूर्त्यादिवाचको नास्ति च श्रीजिनपूजा सूत्रविहिता' इत्यादिकं प्रलपति तस्य च मुखबन्धो विधीयते, यत एतस्मिन् प्रकरणरत्ने-

अरहंत-सिद्ध-चेइय-तव-सुय-गुरु-साहु-संघपडणीओ । बंधइ दंसणमोहं अणंतसंसारिओ जेणं ॥१८॥

पाणवहाईसु रओ जिणपूआमोक्खमग्गविग्घकरी । अज्जेइ अंतरायं न लहइ जेणिच्छियं लाभं ॥२६॥

इति गाथायुग्मेन स्पष्टतया ज्ञापितमेतत् यदुत चैत्यस्यापि प्रत्यनीकोऽवर्णवादाद्यनिष्टनिर्वर्त्तको जीवो येन बद्धेनाऽनन्तसंसारिको भवति तद्दर्शनमोहं-मिथ्यात्वमोहनीयं कर्म बध्नाति, जिनपूजाविघ्नकरश्चार्ज्जयति-निर्वर्त्तयति पञ्चप्रकारमप्यन्तरायं कर्म ।

यद्विषयवर्णनमस्मिन् प्रकरणरत्नेऽस्ति नव्यशतके-पञ्चमकर्मग्रन्थे च नास्ति तत् प्रदर्श्यते-

''द्वाषष्टिमार्गणास्थानेषु चतुर्दश जीवस्थानानि, चतुर्दशजीवस्थानेषूपयोगाः योगाश्च, द्वाषष्टिमार्गणास्थानेषु गुणस्थानानि, गुणस्थानेषूपयोगाः योगाश्च, गुणस्थानेषु सामान्येन चत्वारो बन्धप्रत्ययाः, अष्टानां कर्मणां विशेषप्रत्ययाः, अष्टानां मूलप्रकृतीनां बन्धोदयोदीरणास्थानानि गुणस्थानेषु बन्धोदयोदीरणास्थानानां संवेधश्च, मूलोत्तरप्रकृतयः, गुणस्थानेषूत्तरप्रकृतिबन्धस्वामित्वम्, मार्गणासु बन्धस्वामित्वम्, उत्तरप्रकृतिषु च मिथ्यात्वाद्याश्चत्वारः प्रत्ययाः ।'' परमुक्ता एते षडशीतौ ।

अथ च यद्विषयवर्णनं नव्यशतके वर्त्ततेऽत्र च न वर्त्तते तत् प्रकाश्यते-

''ध्रुवबन्धोदयसत्तापरावर्त्तप्रकृतयः सप्रतिपक्षाः, उत्तरप्रकृतीनां जघन्योत्कृष्टस्थितिः, एकेन्द्रियादिषु स्थितिप्रतिपादनम्, अबाधाकालः, एकस्मिन् मुहूर्त्ते क्षुल्लकभवप्रमाणम्, गुणस्थानेषु स्थितिबन्धः, एकेन्द्रियादिस्थितिबन्धानामल्पबहुत्वम्, सान्तरबन्धस्य निरन्तरबन्धस्य चोत्कृष्टेतरकालमानम्, वर्गणास्वरूपम्, गुणश्रेण्याः, गुणस्थानानां जघन्यमुत्कृष्टं चान्तरालम्, पल्योपमस्वरूपम्, पुद्गलपरावर्तस्वरूपम्, श्रेणिद्वयं चेति ।'' अन्यत्रैतदर्थस्य दृब्धत्वाद् नात्रोल्लेखः ।

चतुर्दशानां पूर्वाणामग्रायणी(ग्रेणीय)नामकद्वितीयपूर्वान्तर्गतविंशतिप्राभृतप्रमाणपञ्चमवस्तुनः सकाशाच्चतुर्थाच्चतुर्विंशत्यनुयोगद्वारमया-

त्कर्मप्रकृत्याख्यात्प्राभृतात् समुद्धरितत्वेन दृष्टिवादनिबन्धनः सकलकार्मिकग्रन्थचूडामणीभूतः कर्मप्रकृतिनामा प्राचीनप्रबन्धोऽप्येभिरेव पूर्वधरपूज्यैः प्रणीतो वर्त्तते, तस्मिन् बन्धनसङ्क्रमणोद्वर्त्तनोदीरणोपशमनानिधत्तिनिकाचनात्मकं करणाष्टकमुदयः सत्ता चेति प्रकरणदशकं विद्यते, तत्र च यद्बन्धननामकं करणं तत् तदैव सुज्ञातं भवति यदेदं प्रकरणं परिशीलितं स्यादिति त एव पूज्यपादा बन्धनकरणोपसंहारे प्ररूपयन्ति, तथा च तत्पाठः-

''एवं बंधकरणे परूविए सह हि बंधसयगेण । बंधविहाणाभिगमो सुहमभिगंतुं लहुं होइ ॥१०२॥''

अनेनास्य प्रकरणरत्नस्यातीवोपयोगित्वं परमोपकारित्वं च परिस्फुटतयाऽवसीयते । अतीवोपयोगितया परमोपकारितया च प्रतिष्ठितस्यास्य प्रकरणरत्नस्योपरि चेत् न स्यात् ? **माने बहुवचनं 'तच्चूर्णीनामतिगम्भीरत्वात्'** इति वचनाद् (?) अनेकाः चूर्णयः कृता आसीरन्, परं ताः केनापि कारणेन व्यवच्छिन्नाः, केवलमेका लघुचूर्णिः दृश्यते, सा च पूर्वसूरिप्रणीता आराध्यपाद-अनुयोगाचार्य-गुरुगुरुवर्यश्री**मद्दानविजय-गणि**वरसदुपदेशसंस्थापित-राजनगरस्थ-**श्रीवीरसमाजेन** स्वकीयप्रथमग्रन्थरत्नतया पूर्वमेव प्रकाशिता । तस्यां द्वादशतमपत्रस्य प्रथमपृष्ठेऽष्टम-पङ्क्तौ **''वेउव्विय आहारग दुगसहिया''** इति मुद्रितं, परं तदशुद्धं जातं, तत्स्थाने मूलपाठ एव सम्यग् । एवमवक्तव्यबन्धाधिकारे एकोनचत्वारिंशत्तम-पत्रद्वितीयपृष्ठे पञ्चदशतमपङ्क्तौ **'चारित्त'** इत्यपि निष्प्रयोजनमेव जातम् । तथाऽत्र श्रीमद्**गुणरत्नसूरि**रचिता अवचूरिरपि विद्यते, कर्तृनामरहिते चतुर्विंशतिगाथाप्रमिते द्वे भाष्ये अपि वर्तते । तयोरेकं भाष्यं गुरुवर्य्यैः कृत्वा नूतनं टिप्पनकं निवेशितमस्य ग्रन्थस्य प्रान्तभागे । एकं तु बृहद्भाष्यं **श्रीचक्रेश्वरसूरि**विरचितं तच्चास्मिन्नेव मुद्रितम् । अत्र मुद्रितस्य बृहद्भाष्यस्य प्रणेतारः श्रीमन्तश्चक्रेश्वरसूरयः केषां कृपापरीतचेतसां गुरुवर्य्याणां शिष्यभावं प्रतिपन्नाः ? कस्मिंश्च समये किमर्थं चैतद्भाष्यं विरचितवन्तः ?

इत्यादिकं ज्ञातुं समीहा चेत् ? अवलोकनीयं तस्यैवान्तिममार्यापञ्चकम् । तच्चेदम्-

सिरिवद्धमाणगणहर-सीसेहि विहारुगेहि सुहबोहं । एयं सिरिचक्केसरसूरीहिं सयगगुरुभासं ॥१९॥

गुणहरगुणधरनामगनियविणेयस्स वयणओ रइयं । सुयणे सुणंतु जाणंतु बुहजणा तह विसोहिंतु ॥२०॥

सत्तनवरुद्दम्मि य वच्छरम्मि विक्कमनिवाउ वट्टंते । कत्तियचउमासदिणे गोल्लसणे विसयविसेनयरे ॥२१॥

दहिवद्दंमी सिरिसिद्धरायभूवइपसायगेहस्स । अन्नलदेवनिवइणो सुहरज्जे वट्टमाणम्मि ॥२२॥

निप्फत्तिमुवगयमिणं ता नंदउ जाव सिद्धिसुहमूलो । तियलोक्कपायडजसो जिणवरधम्मो जए जयइ ॥२३॥

श्रीउदयप्रभसूरिसन्दृब्धं षड्विंशतिश्लोकन्यूनसहस्रपरिमितं टिप्पनकमपि वर्त्तत इति प्राच्यकर्मग्रन्थप्रस्तावनायामुक्तम् ।

अथाऽस्य व्याख्याकर्त्तारोऽनुयोगद्वारविशेषावश्यकभाष्यादिवृत्तिकरणतो विख्यातकीर्तयोऽप्यविख्यातेतिवृत्ताः श्रीमन्तः श्रीहर्षपुरीय अपरनाम मलधारगच्छीयश्रीमदभयदेवसूरिशिष्याः श्रीमद्धेमचंद्रसूरय इति त्वेतत्प्रस्तुतप्रकरणवृत्तिप्रशस्तिप्रान्तवर्तिनाऽनेन काव्यपञ्चके-नावगम्यते-

आज्ञा यस्य नरेश्वरैरपि शिरस्यारोप्यते सादरं, यं दृष्ट्वापि मुदं व्रजन्ति परमं प्रायोऽतिदुष्टा अपि ।

यद्वक्त्राम्बुधिनिर्यदुज्ज्वलवचःपीयूषपानोद्यतै-र्गीर्वाणैरपि दुग्धसिन्धुमथने तृप्तिर्न लेभे जनैः ॥६॥

कृत्वा येन तपः सदुष्करतरं विश्वं प्रबोध्य प्रभो-स्तीर्थं सर्ववदिः प्रभावितमिदं तैस्तैः स्वकीयैर्गुणैः ।

शुक्लीकुर्वदशेषविश्वकुहरं, भव्यैर्निबद्धस्पृहं, यस्याशास्वनिवारितं विचरति श्वेतांशुगौरं यशः ॥७॥

यमुनाप्रवाहविमलश्रीमन्मुनिचन्द्रसूरिसम्पर्कात् । अमरसरितेव सकलं, पवित्रितं येन भुवनतलम् ॥८॥

विस्फूर्ज्जत्कलिकालदुस्तरतमःसन्तानलुप्तस्थितिः, सूर्येणेव विवेकभूधरशिरस्यासाद्य येनोदयम् ।

सम्यग्ज्ञानकरैश्चिरन्तनमुनिक्षुण्णः समुद्द्योतितो, मार्गः सोऽभयदेवसूरिरभवत्तेभ्यः प्रसिद्धो भुवि ॥९॥

तच्छिष्यलवप्रायै-रगीतार्थैरपि शिष्टजनतुष्ट्यै । श्रीहेमचन्द्रसूरिभि-रियमनुरचिता शतकवृत्तिः ॥१०॥

एभिश्च पारमेश्वरप्रवचनपानपीवरैः प्रवचनतत्त्वनिरूपणप्रवणैः पूज्यप्रवरैः कस्मिन् काले पावितेयं भारतभूमिः ? इति जिज्ञासायां जातायाम् एभिरेव विरचितस्य विशेषावश्यकविवरणस्य प्रशस्तौ स्थापिताभ्यां-

तच्छिष्यलवप्रायैरगीतार्थैरपि शिष्टजनतुष्ट्यै । श्रीहेमचन्द्रसूरिभिरियमनुरचिता प्रकृतवृत्तिः ॥१०॥

शरदां च पञ्चसप्तत्यधिकैकादशशतेष्वतीतेषु । कार्तिकसितपञ्चम्यां श्रीमज्जयसिंहनृपराज्ये ॥११॥

इत्येताभ्यां पद्याभ्यां स्पष्टतयाऽवसीयते यदुतैभिः पूज्यैर्विक्रमार्कीयद्वादशशताब्द्यामेव पवित्रितेयं भारतभूमिः ।

सिद्धान्ततत्त्वनिरूपणप्रवणाः सहृदयहृदयहारिणः के के ग्रन्था आराध्यपादैरेभिः संदृब्धा ? इति जिज्ञासायामपि प्रदर्शयितुं ग्रन्थ-निर्माणप्रयोजनमेभिरेव सूरिपुरन्दरैः समुल्लिखितः सविस्तरो गद्यमयो लेख एव समालोकनीयः, तस्मिन् ग्रन्थनामप्रदर्शनपरो य उल्लेखः स चायम्–

''ततो मया तस्य परमपुरुषस्योपदेशं श्रुत्वा विरचय्य झटिति निवेशितमावश्यकटिप्पनिकाभिधानं सद्भावनामञ्जूषायां नूतनफलकम्, ततोऽपरमपि शतकविवरणनामकम्, अन्यदप्यनुयोगद्वारवृत्तिसंज्ञितम्, ततोऽपरमप्युपदेशमालासूत्राभिधानम्, अपरं तु तद्वृत्तिनामकम्, अन्यच्च जीवसमासविवरणनामधेयम्, अन्यत्तु भवभावनासूत्रसंज्ञितम्, अपरं तु तद्विवरणनामकम्, अन्यच्च झटिति विरचय्य तस्याः सद्भावनामञ्जूषाया अङ्गभूतं निवेशितं नन्दिटिप्पनकनामधेयं नूतनदृढफलकम् । एतैश्च नूतनफलकै-र्निवेशितैः वज्रमयीव संजाताऽसौ मञ्जूषा तेषां पापानामगम्या । ततस्तैरतीवच्छलघातितया संचूर्णयितुमारब्धं तद्द्वारकपाटसंपुटम् । ततो मया ससंभ्रमेण निपुणं तत्प्रतिविधानोपायं चिन्तयित्वा विरचयितुमारब्धं तद्द्वारपिधानहेतोर्विशेषावश्यकविवरणाभिधानं वज्रमयमिव नूतनकपाटसंपुटम् ।''

एतत्संशोधनक्रियायां च संशोधकपूज्यैः कृतेऽपि विशेषप्रयत्ने वृत्तिसत्कं, पुस्तकद्वयं भाष्यसत्कं त्वेकमेव समासादितम् । एकं शान्ततपोमूर्तिश्रीमद्विजयसिद्धिसूरीश्वरसत्कमशुद्धं, द्वितीयं च मुनिश्रीचतुरविजयद्वारा पट्टनाख्यपत्तनश्रीसंघसत्कं शुद्धप्रायं च । भाष्यसत्कं तु

प्रवर्तकश्रीमत्कान्तिविजयसत्कमशुद्धतरतमं च । अत एव वृत्तभङ्गयुतं भाष्यं मदीयगुरुवर्यैः प्रायेण टीकानुसारेणैव संशोधितं तत्र च संभव्व्येव दोषसद्भावोऽतः संशोधनीयमेव तत् शेमुषीशालिशेखरैरिति समीहन्ते ते पूज्यपादाः ।

अथाऽस्य प्रतिकृतिसंशोधनं तु कर्मप्रकृत्यादिशास्त्ररत्नरत्नाकरकल्पैर्मदीयगुरुवरैः सच्चारित्रपवित्रगात्र**श्रीमद्विजयसिद्धिसूरीश्वरा**णां साहाय्येनैवाकारि । प्रुफाणां संशोधनेऽपि न्यायाम्भोनिधि**श्रीमद्विजयानन्दसूरीश्वर**शिष्यरत्नमहामहोपाध्याय**श्रीमद्वीरविजय**विनेयावतंस-सिद्धान्तरत्नरत्नाकरकल्प-मदीयगुरुगुरुवर्य्यअनुयोगाचार्य्य-श्रीमद्-दानविजयगणिनः, सर्वज्ञसिद्धान्तसन्निहितहृदयश्रीमद्विजयसिद्धिसूरीश्वर-शिष्यरत्नस्वकीयदेशनाशक्त्याऽवर्जितसकलभव्यनिवह-पंन्यासपदपरिमण्डित-**श्रीमन्मेघविजयगणयः**, मुख्यतया पठनपाठनरसिकमदीय-गुरवश्चायासमाभेजुः ।

एभिः पण्डितप्रकाण्डैः पूर्वोक्तपुस्तकत्रितयाधारेण महता प्रयासेन च संशोधितेऽप्यस्मिन् प्रकरणरत्ने छद्मस्थानां स्वाभाविकेन प्रमाददोषेणाऽक्षरयोजकदोषेण दृष्टिदोषेण वा कथंचिदत्राशुद्धं कृतं जातं वा भवेत्तत् संशोधनीयं विपश्चिदपश्चिमैः, संसूचनीयं च कृपया यदशुद्धं विज्ञायते तद् येन द्वितीयसंस्करणे संस्क्रियेतेति प्रार्थयते-

महींदपुरम्
संवत् १९८० आश्विन-शुक्लतृतीया

आराध्यपाद-पंन्यासश्रीमद्दानविजयगणिशिष्यरत्नमुनिसत्तमश्री-
प्रेमविजयगणिवरपादारविन्दमधुव्रतो
मुनिरामविजयः

॥ अनुक्रमः ॥

	गाथा	पत्र
मङ्गलाचरणम्, बन्धशतककथनस्य प्रतिज्ञा ।	१-२	१
उपयोगस्य व्याख्या ।	३	७
साकारनिराकरोपयोगानां स्वरूपम् उपयोगभेदाश्च ।	३	७
योगस्य व्याख्या ।	३	८
मनोवचनकाययोगानां स्वरूपम् योगभेदाश्च ।	३	८
बन्धोदयोदीरणानां स्वरूपम् ।	३	१३
मोदकदृष्टान्तेन प्रकृतिबन्धादेः स्वरूपम् ।	३	१३
चतुर्दशजीवभेदानां स्वरूपम् ।	४	१७
मार्गणास्थानकेषु जीवभेदाः ।	५	१९
जीवस्थानकेषु उपयोगाः ।	६	२८
जीवस्थानकेषु योगाः	७-८	३०
चतुर्दशगुणस्थानकानां विस्तृतवर्णनम् ।	९	३४
मार्गणास्थानकेषु गुणस्थानकानि ।	१०	५४
गुणस्थानकेषु उपयोगाः ।	११	५९
गुणस्थानकेषु योगाः ।	१२-१३	६१
गुणस्थानकेषु सामान्य-विशेषबन्धहेतवः ।	१४-१५	६७
अष्टकर्मणां विशेषबन्धहेतवः ।	१६-२६	७४
गुणस्थानकेषु बन्धोदयोदीरणाः तत्संयोगश्च ।	२७-३७	८५
बन्धविधानद्वारे प्रकृतिवर्णना, मूलप्रकृतिबन्धः	३८-४०	१००
उत्तरप्रकृतिबन्धः	४१	१३३
मूल प्रकृतिषु भूयस्कारादिबन्धः ।	४२	१३६
उत्तर प्रकृतिषु भूयस्कारादिबन्धः ।	४३	१४०

उत्तरप्रकृतिनां बन्धस्वामित्वम्	४४-५०	१५४
चतुर्दशमार्गणास्थानेषु बन्धस्वामित्वम् ।	५१	१६१
मूलोत्तरप्रकृतीनां जघन्योत्कृष्टस्थितिबन्धः ।	५२-५३	१६३
मूलोत्तरप्रकृतीनां साद्यादिप्ररूपणा ।	५४-५६	१७२
सर्वप्रकृतीनां स्थिति-रसयोः शुभाशुभता ।	५७-५८	१७७
मूलोत्तरप्रकृतीनाम् उत्कृष्टस्थितिबन्धस्वामी ।	५९-६२	१८२
मूलोत्तरप्रकृतीनां जघन्यस्थितिबन्धस्वामी ।	६३-६४	१९३
अनुभागबन्धे साद्यादिप्ररूपणा ।	६५-६८	१९६
अनुभागबन्धे प्रत्ययप्ररूपणा ।	६९	२१३
अनुभागबन्धे शुभाशुभप्ररूपणा ।	७०	२१४
उत्कृष्टानुभागबन्धस्वामी ।	७१-७४	२१८
जघन्यानुभागबन्धस्वामी ।	७५-७९	२२९
घात्यघातीप्ररूपणा ।	८०-८२	२४५
प्रकृतेरनुभागस्थानानि ।	८३-८४	२५३
प्रत्ययनिरुपणा ।	८४	२५५
विपाकप्ररूपणा ।	८५-८७	२५९
प्रदेशबन्धे कर्मप्रदेशादानविधिः ।	८८-८९	२६२
भागप्ररूपणा ।	९०	२७१
मूलोत्तरप्रकृतीनां साद्यादिप्ररूपणा ।	९२-९३	२७७
जघन्योत्कृष्टप्रदेशबन्धस्वामित्वप्ररूपणा ।	९४-९७	२९०
जघन्योत्कृष्टप्रदेशबन्धकारकजीवानां लक्षणम् ।	९८	३०४
जघन्यप्रदेशबन्धस्वामित्वम् ।	९९	३०६
प्रकृतिस्थितिरसबन्धहेतुनिरुपणम् ।	१००	३१२
अल्पबहुत्वम् ।	१०१-१०४	३२४
उपसंहारः	१०५	३३३
परिशिष्ट	१०७	
१ लघुशतकभाष्यम्		३४०
२ यन्त्राणि		३४४
३ साक्षिस्थलनिर्देशः		३५७

॥ बन्धशतकप्रकरणम् ॥

जयत्यभिप्रेतसमृद्धिहेतुः शमी समाधिक्षतकर्मबीजः । सुरेन्द्रवन्द्यः स्फुटवस्तुवादी मुनीश्वरः श्रीजिनवर्द्धमानः ॥१॥

मतिसरितां जलनिधयो निखिलविनिर्दिष्टकर्मपरिणतयः । श्रुतसागरपारदृशो जयन्ति गणधारिणः सर्वे ॥२॥

एकैकमपि श्रुत्वा वाक्यं यस्यास्तकर्ममलपटलैः । शिवपदमनन्तजीवैर्लेभे तज्जयति जिनवचनम् ॥३॥

इहानन्तभवभ्रमणनिबन्धनमहामोहसन्ततिसलिलगहने विविधाधिव्याधिनक्रचक्रातिरौद्रे जातिजरामरणप्रबन्धमहोर्मिभीमे गम्भीरापारसंसारवारान्निधौ निमज्जता पुरुषेण प्रवणं यानपात्रमिव संप्राप्य श्रीसर्वज्ञधर्मान्वितं मनुष्यजन्म परोपकारे यतितव्यम् । तस्यैव सकलधर्मसारत्वेन यथोक्तमनुष्यजन्मफलत्वात्, उक्तं च—

सङ्क्षेपात्कथ्यते धर्मो, जनाः किं विस्तरेण नः । परोपकारः पुण्याय, पापाय परपीडनम् ॥१॥

स चोपकारः परमार्थतो जिनवचनोपदेश एव, तस्यैवानन्तभवोपचितक्लेशविच्छेदहेतुत्वादिति जिनवचनो-पदेशेनैवोपकर्त्तव्याः प्राणिनः । स च जिनवचनोपदेशो यद्यप्युपदेष्टव्यभेदादनेकधा, तथापि कर्मणः सकलदुःखमूलत्वा-

त्तत्स्वरूपमेव यत्नतो ज्ञापनीयम् । ज्ञापिते हि सकलदुःखमुले कर्मण्यवगततत्स्वरूपाः प्राणिनः तदपगमार्थं यत्नमाधाय परमनिवृत्तिमधिगच्छन्तीति निश्चित्य, बहुविस्ताराऽतिगम्भीरकर्मप्रकृतिप्राभृतादिग्रन्थोक्तकर्मस्वरूपावगाहनाऽसमर्थानां तथा-विधायुर्बलमेधादिसामग्रीविकलानां साम्प्रतसाधूनामनुग्रहकाम्यया समधिगतश्रुतजलधितत्त्वैरनेकवादसमरविजयिभिः श्रीशिव-शर्मसूरिभिः सङ्क्षिप्ततरं सुखावबोधं च गाथाशतपरिमाणनिष्पन्नं यथार्थनामकं शतकाख्यं प्रकरणमभ्यधायीति । इदं च यद्यपि पूर्वचूर्णिकारैरपि व्याख्यातम्, तथापि तच्चूर्णीनामतिगम्भीरत्वादस्मादृशां दुरधिगमत्वाच्च, गुरूभ्यः समधिगतार्थस्यात्म-संस्मृतयेऽल्पधियामनुग्रहार्थं च मन्दमतिनापि मया व्याख्यायते ।

श्रीचक्रेश्वरसूरि प्रणितं भाष्यम्

चउबंधणुओगविहीदुवारचउविणयवयणमइकुसला । उदयचउतीसुत्तमपयडीजुत्ता जयंतु जिणे ॥१॥

सयगम्मि कम्मगंथे, सुत्तपयाइं अफासइत्ताणं । कत्थवि विसमपयाइं, फासित्ता किंचिमेत्ताइं ॥२॥

विरएमि सयगभासं, तयत्थिएहिं च तस्स भावत्थो । भावेयव्वो सम्मं, सुत्तं परिभावयंतेहिं ॥३॥

एत्थ य गाहापत्थावणाउ पइअक्खरं च परिकहणं । पाएण नत्थि पयडं भावत्थं पुण निसामेह ॥४॥

तत्थ य विग्घविणायगुवसंतए सिट्ठविहियसमयस्स । परिवालणाय पत्थुयगंथकइअगाहदुगमाह ॥५॥

अत्र चेयमादिगाथा—

अरहंते भगवंते अणुत्तरपरक्कमे पणमिऊणं ।
बंधसयगे निबद्धं संगहमिणमो पवक्खामि ॥
सुणह इह जीवगुणसन्निएसु ठाणेसु सारजुत्ताओ ।
वोच्छं कइवइयाओ गाहाओ दिट्ठिवायाओ ॥१॥

'**सुणह**' त्ति श्रुणुत यूयमिति गम्यते, शिष्यामन्त्रणं चैतद् '**इह**' त्ति अस्मिन्नन्तस्तत्त्ववर्त्तिनि शतकप्रकरणे, यदहं '**वक्ष्ये**' भणिष्यामि तच्छृणुत यूयमिति सोपस्कारमुत्तरेण सम्बन्धः । किं तद्भणिष्यत इत्याह—'**गाहाओ**' त्ति गीयन्ते प्रतिपाद्यन्ते अर्था आभिरिति गाथाः, कियत्यः पुनस्ता इत्याह–'**कइवइयाओ**'त्ति प्रायः सङ्क्षिप्तरुचित्वात्साम्प्रतश्रोतॄणां तत्प्रवर्त्तकमिदं वचः कियतीरपि वक्ष्ये न बह्वीरिति भावः । पुनस्ता एव विशिष्यन्ते '**सारजुत्ताओ**'त्ति, सारः सकलकर्मविचारनिःष्यन्द-भूतोऽतिव्यापकतया प्रधानो योऽर्थ इति गम्यते, तेन युक्ता इति । केषु विषयेषु पुनस्ता भणिष्यन्त इत्याह–'**ठाणेसु**' त्ति तिष्ठन्ति जीवा गुणा वा एष्विति स्थानानि स्वरूपभेदलक्षणानि तेषु, कथंभूतेष्वित्याह–'**जीवगुणसन्निएसु**'त्ति अत्र सञ्ज्ञितशब्दस्य

प्रत्येकमभिसम्बन्धस्ततश्च जीव इति गुण इति च सञ्ज्ञा सञ्ज्ञाता एषामिति नारकादि दर्शनादि, तत्प्रत्यये जीवसञ्ज्ञितानि गुणसञ्ज्ञितानि चेति । तेषु स्थानेष्वित्यपि प्रत्येकमभिसम्बध्यते । ततश्चेदमुक्तं भवति, जीवसञ्ज्ञितेषु स्थानेषु सूक्ष्मैकेन्द्रियादिलक्षणेषु, गुणसञ्ज्ञितेषु च स्थानेषु मिथ्यादृष्ट्यादिस्वरूपेषु विषयेषु एता गाथा भणिष्यामीति । कुतः पुनरेता अभिधास्यन्त इत्याह–'**दिट्ठिवायाओ**'त्ति दृष्टिवादो द्वादशमङ्गं तस्मात्, दृष्टिवादे हि द्वितीयमग्रायणीयाख्यं पूर्वमस्ति । तत्रापि प्रणिधिकल्पाख्यं पञ्चमं वस्तु । तस्मिन्नपि कर्मप्रकृतिप्राभृतं नाम चतुर्थं प्राभृतं श्रुतविशेषरूपम् । तत्रापि यत्कर्म–प्रकृतिबन्धलक्षणं द्वारं, तस्मादुद्धृत्यैता गाथा वक्ष्ये इति भावार्थः । एतेन चात्मनः स्वमनिषिका परिहृता भवति, शास्त्रस्य च गौरवमापादितं भवति । भवति ह्याधारविशेषादाधेयस्य गुणप्रकर्षविशेषो, जलादेरिव क्षित्याद्याधारविशेषादिति । जीव–स्थानगुणस्थानविषये दृष्टिवादाद्या गाथा अहं वक्ष्ये ता यूयं शृणुतेति पिण्डार्थः । अत्र च शृणुतेति शब्दो मङ्गलवाचित्वादादौ विनिर्दिष्टः एतदभिधेयस्य श्रवणस्य श्रुतरूपत्वाच्छ्रुतस्य च ज्ञानपञ्चकान्तःपातित्वात्तस्य च भावनन्दित्वेन मङ्गलत्वाभिधानादिति। मङ्गलपरिगृहीतानि च शास्त्राणि निर्विघ्नेन परिसमाप्यन्ते, शिष्यप्रशिष्यपरम्परया च प्रतिष्ठामुपगच्छन्तीति । '**वोच्छं कइवइयाओ गाहाओ**' इत्यादिना त्वभिधेयनिर्देशः कृतः, उक्तस्वरूपगाथानामेव प्रकरणेऽभिधास्यमानत्वादिति । प्रयोजनं तु प्रकरण–कर्तृश्रोत्रोरनन्तरपरम्परभेदाच्चिन्तनीयम् । तत्र प्रकरणकर्त्तुरनन्तरं सत्त्वानुग्रहः प्रयोजनम्, श्रोतुश्च प्रस्तुतप्रकरणार्थपरिज्ञानम् । परम्परप्रयोजनं तु द्वयोरपि परमपदप्राप्तिरिति । इदं तु प्रयोजनं साक्षादनुक्तमपि सामर्थ्याद् गम्यते, प्रक्रान्तप्रकरणस्य परम–

मुनिप्रणीतदृष्टिवादान्तर्गतत्वाऽऽख्यानेन यथोक्तप्रयोजनसाधकत्वसूचनादिति । सम्बन्धस्तु सिद्धान्तानुसारिणां शास्त्रोत्थान-कथनादिकोऽनेकधाभिप्रेतः । तत्रेह दृष्टिवादाद् गाथा वक्ष्ये इतिवचनाच्छास्त्रोत्थानलक्षणः सम्बन्धः कथितो द्रष्टव्यः । तर्कानुसारिणां तूपायोपेयलक्षणः सम्बन्धः, तत्र वचनरूपापन्नं प्रकरणमिदमुपायः, प्रकरणार्थस्तूपेय इत्यर्थाद् गम्यते, अनेन च मङ्गलाद्यभिधानेन सकलशास्त्रकृतां प्रवृत्तिरनुसृता भवति, तथा च तैरुक्तम्-

प्रेक्षावतां प्रवृत्त्यर्थमभिधेयप्रयोजने । मङ्गलं चैव शास्त्रादौ, वाच्यमिष्टार्थसिद्धये ॥१॥ इति गाथार्थः ॥

अत्र च-

अरहंते भगवंते, अणुत्तरपरक्कमे पणमिऊणं । बंधसयगे निबद्धं, संगहमिणमो पवक्खामि ॥१॥

इतीयं गाथा आदौ दृश्यते, सा च पूर्वचूर्णिकारैरव्याख्यातत्वात् प्रक्षेपगाथेति लक्ष्यते, सुगमा च । नवरं कर्म-प्रकृतिप्राभृतादुद्धृत्य **सङ्ग्रहमेन**मन्तस्तत्त्वगृहीतं प्रवक्ष्यामि । कथंभूतम् ? इत्याह-**'निबद्धम्'** आरोपितम्, क्व ? इत्याह **'बंधशतके'** प्रस्तुतप्रकरणे इदं हि शतगाथानिष्पन्नत्वाच्छतकोऽभिधीयते, बन्ध एव चात्र विस्तरेणाभिधास्यते अतो बन्धप्रधानः शतको बन्धशतकस्तस्मिन्नित्यर्थः ॥१॥

भा० एत्थ य अरहंते इह आइमगाहा उ अन्नकइरइया । सुणह इह दुइयगाहा इह पत्थुयकविकया नेया ॥६॥

एत्थाभिधेयमङ्गलसबंधपयोयणाइ समईए । ऊहेयव्वाइ दुहेहि चुन्निओ वित्तिओ वा वि ॥७॥

सारजुया वोच्छं गाहाओ जं सुत्तयं तहिं तासिं । अत्थाहिगारकहणं दुवारगाहादुगं आह ॥८॥

इहानन्तरगाथायां सारयुक्ता गाथा वक्ष्य इति प्रतिज्ञातम्, कीदृशाधिकारयुक्ताः पुनरेता इति प्रश्नमाशङ्क्य तासामर्थाधिकारसङ्ग्रहार्थं द्वारगाथाद्वयमाह—

उवओगा जोगविही, जेसु अ ठाणेसु जत्तिया अत्थि ।
जप्पच्चइओ बंधो, होइ जहा जेसु ठाणेसु ॥२॥

बंधं उदयमुदीरणविहिं च तिण्हं पि तेसि संजोगं ।
बंधविहाणे य तहा किंचि समासं पवक्खामि ॥३॥

अत्र विधिशब्दो भेदवचनः, प्रत्येकं च योज्यते । '**उवओगा**' इत्याकारश्चालाक्षणिकस्ततश्चोपयोगभेदा योगभेदाश्च येषु स्थानेषु जीवस्थानगुणस्थानलक्षणेषु प्रत्येकं यावन्तः सन्ति तेऽत्र प्रकरणेऽभिधास्यन्त इति । प्रथमगाथायां क्रियाध्याहारो द्रष्टव्यः । चकारस्य भिन्नक्रमत्वाद्यत्प्रत्ययश्च बन्धो मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगानां कर्माष्टकस्यापि सामान्यबन्धहेतूनां मध्ये कैर्बन्धहेतुभिः कस्मिन् गुणस्थाने बन्धः सम्भवतीत्यप्यत्राभिधास्यते । '**होइ जह**' त्ति स एव बन्धः प्रत्येकं ज्ञानावरणादिकर्मणां

ज्ञानप्रत्यनीकतादिभिर्विशेषहेतुभिर्यथाभवतीत्येतदभिधास्यते । **'जेसु ठाणेसु'** त्ति गाथाचरमावयवो द्वितीयगाथया सम्बध्यते । येषु स्थानेषु गुणस्थानलक्षणेषु यावान्सम्भवति तं सम्भविनं बन्धविधिमुदयविधिमुदीरणाविधिं च **'प्रवक्ष्यामि'** भणिष्यामीति सम्बन्धः, अत्रापि विधिशब्दो भेदवचनः प्रत्येकसम्बन्धश्च । तथा त्रयाणामपि तेषां प्रत्येकोक्तानां बन्धोदयोदीरणाविधीनां च संयोगम् एतावतीः कर्मप्रकृतीर्बध्नंस्तद्बन्धसमकालमेवेयतीर्वेदयत्युदीरयति चेत्यादिलक्षणं प्रवक्ष्यामीतीहापि क्रियासम्बन्धः । **'बंधविहाणे य'** त्ति बन्धविधाने च बन्धभेदे च प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशलक्षणे, **'समासं'** सङ्क्षेपं किञ्चित् प्रवक्ष्यामीति योगः । **'तह'** त्ति यथा कर्मप्रकृतिप्राभृतादिग्रन्थेषूक्तं तथेत्यर्थः । इति गाथाद्वयाक्षरार्थः । साम्प्रतं भावार्थः प्रत्यवयवमुच्यते **'उवओग'** त्ति उपयोजनमुपयोगो बोधरूपो जीवव्यापार इत्यर्थः । कर्मणि वा घञ् उपयुज्यते वस्तुपरिच्छेदं प्रति व्यापार्यते य इत्युपयोगः । करणे वा उपयुज्यतेऽर्थपरिच्छेदं प्रति जीवोऽनेनेत्युपयोगः । सर्वत्र जीवस्वतत्त्वभूतो बोध एवोपयोगो मन्तव्यः । स च ज्ञेयभेदात् द्विधा, साकारोऽनाकारश्च । सामान्यविशेषात्मकं हि सकलं ज्ञेयं वस्तु, कथम् ? इति चेदुच्यते, दूरादेव हि शाल-तालतमालबकुलाशोकचम्पकादिविशिष्टव्यक्तिरूपतयाऽनवधारितं तरुनिकरमवलोकयतः सामान्येन वृक्षमात्रप्रतीतिजनकं यदपरिस्फुटं किमपि रूपं चकास्ति तत्सामान्यरूपम्, यत्पुनः तस्यैव निकटीभूतस्य शालतालादिव्यक्तिरूपतयाऽवधारितं तमेव तरुनिकरमुत्पश्यतो विशिष्टव्यक्तिप्रतीतिजनकं परिस्फुटं रूपमाभाति तद्विशेषरूपमिति प्रतिप्राणि प्रसिद्धप्रमाणाबाधित-प्रतीतिद्वयवशात्प्रतिवस्तु सामान्यविशेषरूपद्वयात्मकत्वं भावनीयम् कथम् ? एकस्य सामान्यविशेषात्मकत्वमित्यादि तु न चर्च्यते,

ग्रन्थविस्तरभयादन्यत्र सुचर्चितत्वाच्चेति । तत्र विशेषरूपग्राहकः साकारोपयोगः, सह विशिष्टाकारेण वर्त्तत इतिकृत्वा, सामान्यरूपविषयस्त्वनाकारोपयोगः सामान्याकारयुक्तत्वे सत्यपि विशिष्टव्यक्त्याकाररहितत्वादिति । एवं च सत्यत्रैव वक्ष्यमाणस्वरूपाणि पञ्चज्ञानानि मतिश्रुतावधिमनःपर्यायकेवलाख्यानि, त्रीणि चाज्ञानानि मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानाख्यानि विशेषरूपग्राहित्वात्साकारोपयोगरूपाणीति साकारोपयोगोऽष्टधा । तथा चक्षुषा दर्शनं सामान्यार्थग्रहणरूपं चक्षुर्दर्शनम् । तथाऽचक्षुषा चक्षुर्वर्ज्यशेषेन्द्रियचतुष्टयेन मनसा च दर्शनं सामान्यार्थग्रहणमेवाचक्षुर्दर्शनम् । एवमवधिनाऽवधिर्वा केवलेन केवलमेव वा दर्शनं यथोक्तस्वरूपमवधिदर्शनं केवलदर्शनं च । एतानि चत्वार्यपि दर्शनानि सामान्यार्थग्राहित्वादनाकारोपयोगरूपाणीत्यनाकारोपयोगश्चतुर्द्धा भवति । तथा च सत्युपयोगः सामान्येन द्वादशधा सिद्धः । **'जोग'** त्ति योजनं योगो जीवस्य वीर्यं शक्तिरुत्साहः पराक्रमश्चेष्टा परिस्पन्द इति यावत् । युज्यते धावनवल्गनादिक्रियासु व्यापार्यते य इति वा योगो, युज्यते सम्बध्यते धावनवल्गनादिक्रियया जीवोऽनेनेति वा योगो निर्दिष्टस्वरूप एव । स च मनोवाक्काययोगभेदात् त्रिधा; तद्यथा काययोगेन मनःप्रायोग्यवर्गणाभ्यो गृहीत्वा मनोयोगेन मनस्त्वेन परिणमितानि वस्तुचिन्ताप्रवर्त्तकानि द्रव्याणि मन इत्युच्यते, तेन मनसा सहकारिकारणभूतेन योगो मनोयोगो, मनोविषयो योगो वा मनोयोगः १; तथा उच्यत इति वाग्, भाषापरिणामापन्नः पुद्गलद्रव्यसमूह इत्यर्थः, तथा वाचा सहकारिकारणभूतया योगो वाग्योगः, वाग्विषयो वा योगो वाग्योगः २; तथा चीयत इति काय औदारिकादिस्तेन सहकारिकारणभूतेन योगः काययोगः, कायविषयो वा योगः काययोगः ३; एवं च त्रिविधोऽपि पुनः

पञ्चदशधा भिद्यते । तत्र मनोयोगस्तावच्चतुर्द्धा, तद्यथा-सन्तो मुनयः पदार्था वा तेषां यथासङ्ख्यं मुक्तिप्रापकत्वेन यथावस्थितस्वरूपचिन्तनेन च हितः सत्यः, ''अस्ति जीवः सदसद्रूपो देहमात्रव्यापक'' इत्यादियथावस्थितवस्तुविकल्पनपर इत्यर्थः, सत्यश्चासौ मनोयोगश्च सत्यमनोयोगः ।

आह-ननु योगः परिस्पन्दक्रियारूप उक्तस्तस्य कथं सत्यादिव्यपदेशः सम्भवति तथाप्रतीतेरेवाभावात्, सत्यं, तथापि सत्यमनोविज्ञानजनकत्वान्मनोयोगस्यापि सत्यत्वमुच्यते, कारणे कार्यधर्मोपचारादित्येवमन्यत्रापि भावनीयम् । तथा सत्य-विपरीतोऽसत्यो ''नास्ति जीव एकान्तसद्रूपो वा'' इत्याद्ययथावस्थितवस्तुचिन्तनपर इत्यर्थः । असत्यश्चासौ मनोयोगश्चेत्य-सत्यमनोयोगः । तथा सत्यश्चासावसत्यश्चेति कृताकृतादिवत् कर्मधारयः, सत्योपलक्षितमसत्यं यत्र स तथेति बहुव्रीहिर्वा, सत्यासत्यश्चासौ मनोयोगश्चेति सत्यासत्यमनोयोगः । इह धवखदिरपलाशादिमिश्रेषु बहुष्वशोकवृक्षेष्वशोकवनमेवेदमिति यदा विकल्पयति तदा प्रस्तुतमनोयोगविषयता, अयं हि विकल्पस्तत्राशोकवृक्षाणां सद्भावात् सत्यो, अन्येषामपि धवादीनां तत्र सद्भावादसत्य इति भवति सत्यासत्यमनोयोगविषय इति । तथा न विद्यते सत्यं यत्र स भवत्यसत्यो, न विद्यते मृषा यत्र स भवत्यमृषोऽसत्यश्चासावमृषश्चेति पूर्ववत्कर्मधारयः, स चासौ मनोयोगश्चेत्यसत्यामृषमनोयोगः । इह विप्रतिपत्तौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठाशया सर्वज्ञमतानुसारेण यद्विकल्प्यते प्रोच्यते वा यथा-''अस्ति जीवः सदसद्रूप'' इत्यादि । तत्किल सत्यं परिभाषितम्, आराधकत्वात् । यत्तु विप्रतिपत्तौ सत्यां वस्तुप्रतिष्ठाशया सर्वज्ञमतोत्तीर्णं किञ्चिद्विकल्प्यते प्रोच्यते वा यथा-''नास्ति

जीव एकान्तनित्यो वा''इत्यादि, तदसत्यमिति परिभाषितम्, विराधकत्वात् । यत्पुनर्वस्तुप्रतिष्ठाशामन्तरेण स्वरूपमात्रप्रतिपादनपरं व्यवहारपतितं किञ्चिद्विकल्प्यते प्रोच्यते वा यथा-''हे देवदत्त ! घटमानय, गां देहि मह्यम्'' इत्यादि, तदेतत्स्वरूप-मात्रप्रतिपादनपरं व्यावहारिकं विकल्पज्ञानं वचनं वा, न सत्यं नापि मृषा किन्त्वसत्यामृषमिति परिभाषितमतो भवति प्रस्तुतासत्यामृषमनोयोगस्य वक्ष्यमाणासत्यामृषावाग्योगस्य च विषय इति । तदेवं मनोयोगश्चतुर्द्धा व्याख्यातः, एतद्व्याख्यानेन च वाग्योगोऽपि चतुर्विधो व्याख्यात एव द्रष्टव्यः । प्रायो मनोविकल्पितस्यैव वाग्विषयत्वात् । तथापि स्थानाशून्यार्थं किञ्चिद्व्याख्यायते-सतां हिता सत्या, सा चासौ वाक् चेति सत्यवाक्, तया सहकारिकारणभूतया योगः सत्यवाग्योगः । अथवा वचनगतं सत्यत्वं तत्कार्यत्वाद्योगेषूपचर्यते, ततश्च सत्यश्चासौ वाग्योगश्चेत्यपि मन्तव्यं, शेषभावार्थस्तु सत्यमनोयोगवद्वक्तव्यः, । तथा सत्याद्विपरीता असत्या, सा चासौ वाक् चेत्यसत्यवाक् तया योगोऽसत्यवाग्योगः । तथा सत्या चासावसत्या चेत्यादि पूर्ववत्कर्मधारयो बहुव्रीहिर्वा, सा चासौ वाक् चेति तया योगः सत्यासत्यवाग्योगः । तथा न विद्यते सत्यं यत्र सोऽसत्यो, न विद्यते मृषा यत्र सोऽमृषः, असत्यश्चासावमृषश्चेत्यसत्यामृषः स चासौ वाग्योगश्चेत्यसत्यामृषवाग्योगः, शेषं तु मनोयोगवत्सर्वं वाच्यमिति ४। अत्र च तृतीयचतुर्थौ मनोयोगौ वाग्योगौ च परिस्थूरव्यवहारनयमतेन द्रष्टव्यौ । शुद्धनयानां तु मनोज्ञानं वचनं वा सर्वमदुष्टविवक्षापूर्वकं सत्यम् । अज्ञानादिदूषिताशयपूर्वकं त्वसत्यम् । उभयानुभयरूपं तु नास्त्येव, सत्यासत्यराशिद्वये-ऽन्तरभावादिति भावनीयम् । काययोगस्तु सप्तधा-औदारिकौदारिकमिश्रवैक्रियवैक्रियमिश्राहारकाहारकमिश्रकार्मणकाययोग-

भेदात् । तत्रोदारं प्रधानम् उदारमेवौदारिकम् । प्राधान्यं चेह तीर्थकरगणधरशरीरापेक्षया वेदितव्यम्, ततोऽन्यस्यानुत्तरसुरशरीर-स्याऽप्यनन्तगुणहीनरूपत्वात् । अथवा उदारं सातिरेकयोजनसहस्रमानत्वाच्छेषशरीरेभ्यो बृहत्प्रमाणमुदारमेवौदारिकमिति । बृहत्त्वं चास्य भवधारणीयसहजशरीरापेक्षया मन्तव्यम्, अन्यथा ह्युत्तरवैक्रियं लक्षयोजनमानमपि लभ्यत इति । औदारिकमेव चीयमानत्वात्कायस्तेन सहकारिकारणभूतेन तद्विषयो वा योग औदारिककाययोगः । तथा औदारिकं मिश्रं यत्र कार्मणेनेति गम्यते स भवत्यौदारिकमिश्रः । उत्पत्तिदेशे ह्यनन्तरागतो जीवः प्रथमसमये कार्मणेनैवाहारयति, ततः परमौदारिकस्याऽप्यार-ब्धत्वादौदारिकेण कार्मणमिश्रेणाहारयति, उक्तञ्च निर्युक्तिकृता—

[1]जोएण कम्मएणं आहारेई अणंतरं जीवो । तेण परं मीसेणं जाव सरीरस्स निप्फत्ती ॥१॥

इत्यौदारिकमिश्रश्चासौ कायश्च तेन योग औदारिकमिश्रकाययोगः । तथा विविधा विशिष्टा वा क्रिया विक्रिया, तस्यां भवं वैक्रियं, विशिष्टं कुर्वन्ति तदिति वा निपातनाद्वैक्रियं तदेव कायस्तेन योगो वैक्रियकाययोगः । तथा वैक्रियं मिश्रं यत्र कार्मणेनेति गम्यते स वैक्रियमिश्रः । अयं तु देवनारकाणामपर्याप्तावस्थायां मन्तव्यः । तथा बादरपर्याप्तकवायोः पञ्चेन्द्रिय-तिर्यङ्मनुष्याणां च वैक्रियलब्धिमतां वैक्रियं कृत्वा, तत्परित्यज्य पुनरौदारिकं स्वीकुर्वतामौदारिकेणापि मिश्रं वैक्रियमवाप्यत इति ।

१. योगेन कार्मणेनाह्रियतेऽनन्तरं जीवः । तेन परं मिश्रेण यावत् शरीरस्य निष्पत्तिः ॥१॥

अथ यथा अत्र वैक्रियमौदारिकेण मिश्रमतो वैक्रियमिश्रमिति व्यपदिश्यते, तथौदारिकमपि वैक्रियेण मिश्र-मित्यौदारिकमिश्रमित्यपि कस्मान्नोच्यत इति चेत् ? तदयुक्तम्, यतो हन्त ! प्रधानेनैव व्यपदेशो भवति । वैक्रियपरित्यागकाले च बहुव्यापारत्वात्तदेव प्रधानमिति तेनैव व्यपदेशः, अत एव हि वाय्वादीनां वैक्रियमिश्रताव्यपदेशः । औदारिके हि स्थिता अमी वैक्रियमारभन्ते, ततश्च प्रारम्भकत्वेन बहुव्यापारत्वादौदारिकं प्रधानमिति तेनैव व्यपदेश औदारिकमिश्रमिति । अन्ये तु वैक्रियारम्भकाल एवामीषां वैक्रियमिश्रं प्रतिपद्यन्ते, प्रारभ्यमाणत्वेन वैक्रियस्य प्राधान्यविवक्षया तेनैव व्यपदेशमिच्छन्तीति भावस्तदलं प्रसङ्गेन, विस्तरार्थिना प्रज्ञापनादिटीकैव निरीक्षणीयेति ।

वैक्रियमिश्रश्चासौ कायश्च तेन योगो वैक्रियमिश्रकाययोगः । तथा चतुर्दशपूर्वविदा तथाविधकार्योत्पत्तौ विशिष्ट-लब्धिवशादाह्रियते निर्व्वर्त्यते इत्याहारकम्, अथवा आह्रियन्ते गृह्यन्ते तीर्थङ्करादिसमीपे सूक्ष्मा जीवादयः पदार्था अनेनेत्याहारकं तदेव कायस्तेन योग आहारककाययोगः । तथा आहारकं मिश्रं यत्रौदारिकेणेति गम्यते स आहारकमिश्रः स एव कायस्तेन योग आहारकमिश्रकाययोगः, यदा सिद्धप्रयोजनश्चतुर्दशपूर्वविदाहारकं परित्यज्यौदारिकोपादानाय प्रवर्त्तते तदौदारिकेण मिश्रमाहारकं प्राप्यते बहुव्यापारत्वेन प्रधानत्वादाहारकेण व्यपदेश इति भावः । अन्ये त्वस्यापि प्रारम्भकाल एवाहारकमिश्रं प्रतिपद्यन्ते प्रारभ्यमाणत्वेनाहारकस्य प्राधान्यविवक्षया तेनैव व्यपदेशमिच्छन्तीति हृदयम् । तथा कर्मैव कार्मणम्, अथवा कर्मणो विकारः कार्मणम्, उक्तं च-

[1]**कम्मविवागा कम्मणमट्ठविहविचित्तकम्मनिप्फन्नं । सव्वेसिं सरीराणं कारणभूयं मुणेयव्वं ॥१॥**

कार्मणमेव कायस्तेन योगः कार्मणकाययोगः । तदेवं पञ्चदशापि योगाः प्ररूपिताः ।

विधानं विधिरिति विधिशब्दो भेदवचनः प्रत्येकं योज्यते, स च योजित एव । एते चोपयोगविधयो योगविधयश्च येषु जीवगुणस्थानकेषु अभिधास्यन्ते, तेषां भावार्थोऽनन्तरमेव वक्ष्यत इति नेह प्रतन्यते । **होइ जह** त्ति इत्यत्र स एव बन्धो विशेषहेतुभिर्ज्ञानप्रत्यनीकतादिभिर्यथा भवति, तथा **पडणीयंतराए** इत्यादिना सभावार्थं वक्ष्यते । **जेसु ठाणेसु** त्ति एतदनन्तरगाथया[2] योजितमेव ।

साम्प्रतं बन्धादीनां भावार्थ उच्यते-तत्र मिथ्यात्वादिभिर्बन्धहेतुभिरञ्जनचूर्णपूर्णसमुद्गकवन्निरन्तरं पुद्गलनिचिते लोके कर्मयोग्यवर्गणापुद्गलैरात्मनो वह्न्यःपिण्डवदन्योन्यानुगमपरिणामात्मकः सम्बन्धो बन्धः । तेषामेव यथा स्वस्थितिबद्धानां कर्मपुद्गलानामपवर्त्तनादिकरणविशेषतः स्वभावतो वोदयसमयप्राप्तानां विपाकवेदनमुदयः । तेषामेव कर्मपुद्गलानामकाल-प्राप्तानामुदयावलिकातीतानां[3] जीवसामर्थ्यविशेषादुदयावलिकायां प्रवेशनमुदीरणा, शेषयोजना कृतैव ।

बंधविहाणे य त्ति बन्धस्य विधानं भेदः प्रकृत्यादिलक्षणः । अत्र च मोदकदृष्टान्तं वर्णयन्ति । यथा वातापहर्तृद्रव्य-

१. कर्मविपाकात् कार्मणमष्टविधविचित्रकर्मनिष्पन्नम् । सर्वेषां शरीराणां कारणभूतं ज्ञातव्यम् ॥१॥

२. 'गाथायां' इत्यपि । ३. अतीतानां रहितानामित्यर्थः ।

निष्पन्नो मोदकः प्रकृत्या वातमपहरति । पित्तापहर्तृद्रव्यनिष्पन्नः पित्तम् । श्लेष्मापहर्तृद्रव्यनिष्पन्नः श्लेष्माणमित्यादि । स्थित्या तु स एव कश्चिद्दिनमेकमवतिष्ठते, अपरस्तु दिनद्वयमन्यस्तु त्रयं यावन्मासादिकमपि कालं कश्चिदवतिष्ठते, ततः परं विनश्यति । स एवानुभागेन स्निग्धमधुरस्वलक्षणेन कश्चिदेकगुणानुभावो भवत्यपरस्तु द्विगुणानुभावोऽन्यस्तु त्रिगुणानुभाव इत्यादि । प्रदेशाः कणिक्कादिद्रव्यप्रमाणरूपास्तैः प्रदेशैः स एव कश्चिदेकप्रसृतिप्रमाणोऽपरस्तु प्रसृतिद्वयमानोऽन्यस्तु प्रसृतित्रयमान इत्यादि । एवं कर्मापि ज्ञानावारकादिपुद्गलैर्निवृत्तं प्रकृत्या किञ्चिज्ज्ञानमावृणोति किञ्चिद्दर्शनं किञ्चित्तु सुखदुःखे जनयतीत्यादि, स्थित्या तु तदेव त्रिंशत्सागरोपमकोटाकोट्यादिकालावस्थायि भवति । अनुभागतस्तु तदेवैकस्थानिकद्विस्थानिकतीव्रमन्दादिकरसयुक्तम् । प्रदेशतस्तु तदेवाल्पबहुप्रदेशनिष्पन्नं स्यादिति । एष च प्रकृत्यादिस्वभावश्चतुर्विधोऽपि कर्मण उपादानकाल एव बध्यत इति बन्धश्चतुर्विधः सिद्धो भवति । स च कर्मप्रकृतिप्राभृतादिग्रन्थेषु विस्तरेणोक्त इह तु सङ्क्षेपतोऽभिधास्यते । अत एवोक्तं बन्धविधाने समासं सङ्क्षेपं प्रवक्ष्यामीति ।

इह च जीवसिद्ध्यधीनत्वादुत्तरोत्तरयोगबन्धप्रत्ययादिधर्म्मकलापसिद्धेः पूर्वं जीवस्य लक्षणं वक्तव्यम् । तच्चोपयोग एवेति पूर्वमुपयोगस्य ग्रहणम्, तल्लक्षणोऽपि च जीवो मनोवाक्कायैरेव सर्वाश्चेष्टाः करोतीति तदनन्तरं योगग्रहणम्, योगाश्चोपशान्तमोहादिषु केवला अपि कर्मबन्धहेतुत्वेन व्याप्रियन्ते, मिथ्यादृष्ट्यादिषु पुनर्मिथ्यात्वादिसामान्यबन्धप्रत्ययसहाया इति तदनन्तरं सामान्यबन्धप्रत्ययग्रहणम्, सामान्यं च विशेषेऽवतिष्ठत इति तदनन्तरं विशेषकर्मबन्धप्रत्ययोपादानम्, तैश्च सामान्य-

विशेषप्रत्ययैर्जीवः कर्म बध्नातीति तदनन्तरं बन्धास्तस्मिंश्च सत्युदयो भवतीति तदनन्तरमुदयस्तस्मिंश्च सत्युदीरणा भवतीति तदनन्तरमुदीरणा बन्धादयश्च पृथक् सिद्धाः संयोगतश्चिन्त्यत इति तदनन्तरं संयोगः । सामान्योक्तश्च बन्धः पुनर्विशेषतश्चिन्त्यत इति तदनन्तरं बन्धविधानमिति ।

अत्राह कश्चित्, ननु यथा सामान्येन बन्धविधिमभिधाय पुनर्भेदतोऽसौ वक्ष्यते, एवमुदयोदीरणे अपि कस्मात् न वक्ष्येते ? सत्यमेतत्, किन्तु बद्धमेवोदयादिविषयीभवतीति बन्धस्य प्रधानत्वाद् बहुवक्तव्यत्वाच्च तस्यैव भेदतोऽभिधान-मित्यदोष इति गाथाद्वयार्थः **॥२-३॥**

भा० एत्थ विवक्खावसओ दाराणेवं परूवणा दुविहा । संभवइ नव दुवालसभेएहिं तत्थ नव एवं ॥९॥

ठाणेसु जेसु जियगुणरूवेसुवओगदुगभेयं । जप्पच्चइओ तइयं होइ जहा तुरियियं होइ ॥१०॥

जेसुं ठाणेसुं गुणरूवेसुं बंधउदउदीरणया । एए तिगमिलणे सत्त हुंति तिण्हं पि तेसिं पि ॥११॥

संजोगो इइ अडगं बंधविहाणे य नवमयं होइ । बारसदारविवक्खा नवमे दारम्मि चउह कए ॥१२॥

पयइट्ठीअणुभागप्पएसभेएहि होइ अह एसिं । दाराणां इय कमभणणकारणं सुणह इणमो त्ति ॥१३॥

तत्थ सुदुत्तरभवजलहिपडियरयणं व दुल्लहं लद्धुं । मणुयत्तं खेत्तसुहगुरुधम्मसवणाइसामग्गी ॥१४॥

विउसेणं जइयव्वं मोक्खकए सोवि होइ कम्मखया । सो पुण बंधावगमे बंधावगमो जियायत्तो ॥१५॥
जीवा उवयोगाईहिं लखियव्व त्ति तो भणइ पढमं । उवओगातो तल्लक्खणो वि जीवो[1]त्थ सव्वाओ ॥१६॥
किरियाओ जोगेहिं कुणइ तओ जोग[2]भणणमह तेवि । सामन्नबंध[3]पच्चयजुत्ता तेसिं अओ भणणं ॥१७॥
ते पुण विसेसबं[4]धप्पच्चयसहियत्ति होइ तब्भणणं । तेहिं जियाण[5] कम्माण होइ बंधो त्ति तं भणइ ॥१८॥
तम्मि [6]उदयोदीरण[7] तओ य तिण्हं पि तेसि [8]संयोगो । सामन्नभणियमत्थं पुणो विसेसेण भणियव्वं ॥१९॥
इय कारणओ [9]पगईठी[10]अणुभाग[11]प्पएसओ[12] चउहा । बंधं भणइ तओ इह बारस दारा इमे हुंति ॥२०॥
पंजलनाएण इहं पढिज्जमाणासु दारगाहासु । नव चेव दुवाराइं लक्खिज्जंती पुणो विवरे ॥२१॥
चउहा कयम्मि हुंती बंधविहाणस्स बारस दुवारा । अह पढमे दारदुगे किंचि विसेसं पवक्खामि ॥२२॥
उवओगा जोगविहि त्ति दारदुगमेत्थ सुत्तगारेण । अट्ठहि ठाणेहि इगारसहिं गाहाहि भणियंति ॥२३॥
तहि पढमे जियठा[1]णा[1] दुइए ठाणम्मि मग्गणेसु[2] जिया । जीवेसुं उवओगा[3] तइयट्ठाणे तह जिएसु ॥२४॥
जोगा[4] य वन्निया तुरिययम्मि ठाणम्मि पंचमम्मि पुणो । गुणठाणगाइ[5] तह मग्गणेसु[6] गुणठाणगा छट्ठे ॥२५॥
सत्तमम्मि गुणेसुं उवओगा[7] हुंति तह गुणेसु विय । [8]जोगा पदंसिया अट्ठमम्मि ठाणम्मि इह सुत्ते ॥२६॥

इह जियगुणठाणगए उवओगदुगेवि एगमेवेयं । उवओगाभिहदारं एवं जोगे दुभेए वि ॥२७॥
जोगभिहाणं दारं एगं चिय एत्थ होइ विन्नेयं । उवओगजोगवसओ जीवगुणा जं दुगं भणियं ॥२८॥
जियगुणअणंतरे जं पच्छा वा मग्गणाइ भणियाइं । दुसु ठाणेसुं ताइ वि दारत्तेणं न नेयाणि ॥२९॥
एवमुवओगजोगा दारदुगं वन्नियं सभेयं पि । अहुणा वन्नियदारक्कमेण निसुणेह भावत्थं ॥३०॥
इह उवओगा जोगा ठाणेसुं जीवगुणसरूवेसु । भणियव्वा तहि पढमं जीवट्ठाणाणिमाणेह ॥३१॥

इह प्रथमगाथायां जीवगुणसञ्ज्ञितेषु स्थानेषु गाथा वक्ष्यत इत्युक्तम् । तथा द्वितीयगाथायामप्युपयोगविधयो येषु स्थानेषु जीवगुणस्थानलक्षणेषु यावन्तः सम्भवन्ति तेऽत्राभिधास्यन्त इत्युक्तम्, तत्र किं स्वरूपाणि कियन्ति च तावज्जीवस्थानानि भवन्ति, येषु गाथाभिरुपयोगादयोऽभिधास्यन्त इत्याह—

एगिंदिएसु चत्तारि, होंति विगलिंदिएसु छच्चेव ।
पंचिंदिएसु वि तहा, चत्तारि हवंति ठाणाणि ॥४॥

इह जीवन्ति जीविष्यन्ति इति जीवाः, तिष्ठन्ति जीवा एष्विति स्थानानि जीवानां स्थानानि जीवस्थानानि,

सूक्ष्मैकेन्द्रियस्थानादीनि तानि पुनश्चतुर्दशैव, यतो नैतेभ्यो बहिः संसारिणो जीवाः केऽपि वर्त्तन्त इति । कथं पुनश्चतुर्दशैवेति चेदुच्यते '**एगिंदिएसु चत्तारि होंति**'त्ति एकं स्पर्शनलक्षणमिन्द्रियं येषां ते एकेन्द्रियास्तेषां चत्वारि स्थानानि भवन्ति । तद्यथा एकेन्द्रिया द्विविधाः, सूक्ष्मनामकर्मोदयात्सूक्ष्माः सर्वलोकव्यापिनः पृथिव्यादयः, बादरनामकर्मोदयाद् बादराः, लोकदेश-वर्तिनस्ते। एवं पुनरपि सूक्ष्मा द्विविधाः, पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च, बादरा अपि द्विविधाः, पर्याप्ता अपर्याप्ताश्च । पर्याप्तिस्वरूपं चेहैव वक्ष्यते । तदेवमेकेन्द्रियाश्चतुर्विधा अतस्तेषां स्थानान्यपि चत्वारि भवन्ति, प्रतिविशिष्टतत्स्वरूपस्यैव स्थानशब्द-वाच्यत्वादिति । '**विगलिंदिएसु छच्चेव**'त्ति विकलान्यसम्पूर्णानीन्द्रियाणि येषां ते विकलेन्द्रियाः । एवोऽवधारणे, चः पुनरर्थे, स च भिन्नक्रमो विकलेन्द्रियेषु पुनः षडेव स्थानानि भवन्ति । कथमिति चेदुच्यते-विकलेन्द्रियास्त्रिविधाः द्वीन्द्रिया-स्त्रीन्द्रियाश्चतुरिन्द्रियाश्चेति । पुनः प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तभेदात् षोढा भवन्त्यतस्तत्स्वरूपभूतानि स्थानान्यपि षडेव तेषु भवन्तीति। पञ्च इन्द्रियाणि येषां ते पञ्चेन्द्रियास्तेष्वपि '**तथा**' तेनैव प्रकारेण प्रसिद्धस्वरूपेण चत्वारि भवन्ति स्थानानि । केन प्रकारेण ? उच्यते, पञ्चेन्द्रिया द्विविधाः, सञ्ज्ञिनोऽसञ्ज्ञिनश्च । पुनः प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तभेदात्त एव चतुर्विधा इति तत्स्वरूपनिर्वृत्तानि **स्थानान्य**पि तेषु **चत्वारि भवन्तीति** । सर्वाण्यपि चतुर्दश जीवस्थानानीति गाथार्थः ॥४॥

भा० एगिंदिएसु गाहा ते हि सुहुमियरअपज्जपज्जत्ता । चउभेया एगिंदी विगलदुभेया अवज्जियरा ॥३२॥

पंचिंदिएसु चउरो ठाणा सन्नी तहेव अस्सन्नी । अपज्जत्ता पज्जत्ता एवं चउदस जियट्ठाणा ॥३३॥

एवं स्वरूपतो भेदतश्चोक्तानि जीवस्थानानि, सामान्यत उक्तमपि च वस्तु विशेषधर्मविचारणामन्तरेण न सम्यग् निश्चेतुं शक्यते, अतस्तान्येव विशेषधर्मनिश्चयार्थं गत्यादिमार्गणास्थानेषु मृग्यन्ते । यथा कानि क्व विद्यन्त इत्याह-

तिरियगतीए चोद्दस हवंति सेसासु जाण दो दो उ ।
मग्गणठाणेसेवं, नेयाणि समासठाणाणि ॥५॥

तत्र मार्गणास्थानानि तावद्गत्यादीनि चतुर्दश भवन्ति, उक्तं च-

गइ इंदिए य काए, जोए वेए कसाय नाणे य । संजमदंसणलेसा, भव्वसम्मे सन्निआहारे ॥१॥

एतेषु च जीवादयः पदार्थाः सर्वेऽपि प्रायो मृग्यन्तेऽन्विष्यन्ते विचार्यन्त इति यावदित्येतानि मार्गणास्थानान्युच्यन्ते । इयं च सूत्रेऽपि दृश्यते, परं प्रक्षेपगाथेति लक्ष्यते, चूर्णिकारैरव्याख्यातत्त्वादिति । तत्र गम्यत इति गतिः, सा चतुर्विधा, नरकगतिस्तिर्यग्गतिर्मनुष्यगतिर्देवगतिश्चेति । एतासु मध्ये **तिर्यग्गतौ चतुर्दशा**ऽपि जीवस्थानानि **भवन्ति** । यतस्तस्यामेकेन्द्रिया विकलेन्द्रियाः, सञ्ज्यसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियाश्च सभेदाः प्राप्यन्तेऽतस्तद्गतानि चतुर्दशापि जीवस्थानानि लभ्यन्त इति भावः । **'सेसासु जाण दो दो उ'**त्ति तुः पुनरर्थे, स च भिन्नक्रमः **शेषासु** पुनस्तिसृषु नारकमनुष्यदेवगतिषु **'जानीहि'** अवगच्छ **द्वे द्वे**

सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तापर्याप्तलक्षणे जीवस्थानके, शेषाणि तु न लभ्यन्ते, एकेन्द्रियादीनां तत्राभावादिति । अत्र चापर्याप्तो द्विधा सम्भवति । लब्ध्या करणेन च, तत्र योऽपर्याप्तक एव मरिष्यति न पुनः पर्याप्तीः समर्थयिष्यति स लब्ध्यपर्याप्तकः, यः पुनः करणानि शरीरेन्द्रियादीनि न तावन्निवर्त्तयति निवर्त्तयिष्यति च पुरस्तान्नापर्याप्तक एव मरिष्यति स करणापर्याप्तक उच्यते । तत्र नरकदेवगत्योरपर्याप्तकः करणेन गृह्यते, न लब्ध्या, लब्ध्यपर्याप्तकस्य तत्रोत्पत्तेरेवाभावात् । मनुष्यगतौ पुनरुभयथापि लभ्यत इति ।

अत्राह कश्चित्, ननु मनुष्यगतावसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियापर्याप्तकमनुष्यलक्षणं तृतीयमपि जीवस्थानकं लभ्यते तत्कस्मान्नेहोक्त-मिति, सत्यम्, लभ्यते, केवलं विशिष्टमनुष्यकार्याकरणात्संक्लिष्टत्वाच्च । तिर्यग्ग्रहणेन गृहीतोऽसावित्येके, अपर्याप्तक एवासौ कालं करोतीत्यल्पकालभावित्वान्न विवक्षित इत्यन्ये, तत्त्वं तु केवलिनो विदन्तीति ।

तदेवमाद्ये गतिद्वारे जीवस्थानानि साक्षादभिधाय, शेषेष्वतिदिशन्नाह-'**मग्गणठाणेसेवं नेयाणि समासठाणाणि**'त्ति । (समासः) सङ्क्षेपस्तस्य स्थानानि समासस्थानानि । इह यैः स्वल्पैरपि स्थानैर्बहवोऽपि पदार्थाः सङ्क्षिप्योच्यन्ते, तानि सामान्येन समासस्थानान्यभिधीयन्ते । अत्र तु प्रस्तावात् समासस्थानत्वेन जीवस्थानान्यभिप्रेतानि । चतुर्दशभिरप्यमीभिरनन्ता-नामपि जीवानां सङ्क्षिप्याऽभिधानात्, ततश्चेदमुक्तं भवति गतौ चिन्तितत्वादर्थापत्त्या शेषेष्विन्द्रियादिषु मार्गणस्थानेष्वेवमुक्त-प्रकारेण ज्ञेयानि, यानि यत्र सम्भवन्ति तानि च तत्र स्वबुद्ध्या ज्ञातव्यानि समासस्थानानि जीवस्थानानीत्यर्थः । इत्थमतिदिष्टान्य-

प्यमूनीन्द्रियादिमार्गणाद्वारेषु विनेयजनानुग्रहार्थं सङ्क्षेपतश्चिन्त्यते ॥

'**इंदिए**'त्ति, इन्द्रो जीवस्तेन निर्वर्त्तितानीन्द्रियाणि स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्राणि पञ्च, तत्र स्पर्शनेन्द्रिये चतुर्दशापि जीवस्थानानि लभ्यन्ते सकलभूतग्रामव्यापकत्वात्तस्य, रसनेन्द्रिये त्वेकेन्द्रियसम्भवानि चत्वारि वर्जयित्वा शेषाणि दश जीवस्थानानि लभ्यन्ते, एकेन्द्रियेषु तस्याभावाद्, द्वीन्द्रियादिषु च सर्वत्र भावादिति, घ्राणेन्द्रिये त्वेकेन्द्रियद्वीन्द्रियसम्भवीनि षड् वर्जयित्वा शेषाण्यष्टौ लभ्यन्ते, एकेन्द्रियद्वीन्द्रियेषु तस्याभावादन्यत्र तु सर्वत्र भावादिति, चक्षुरिन्द्रियेषु चतुरिन्द्रिय-पञ्चेन्द्रियसम्बन्धीनि षड् लभ्यन्ते, न शेषाणि, शेषजीवेषु तस्याभावादेतेषु तु भावादिति, श्रवणेन्द्रिये पञ्चेन्द्रियसम्बन्धीनि चत्वारि जीवस्थानानि प्राप्यन्ते, न शेषाणि, शेषजीवेषु तस्याभावात्पञ्चेन्द्रियेषु तु भावादिति ।

'**काए**'त्ति, चीयमानत्वात्कायः । पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसकायभेदात् षोढा । तत्राद्येषु पञ्चसु कायेष्वेकेन्द्रियसम्बन्धीनि चत्वारि जीवस्थानानि प्राप्यन्ते, त्रसकाये त्वेकेन्द्रियसम्भवीनि चत्वारि वर्जयित्वा शेषाणि द्वीन्द्रियादिसम्बन्धीनि दश लभ्यन्ते, द्वीन्द्रियादीनामेव त्रसत्वादिति ।

'**जोए**'त्ति, योगो मनोवाक्काययोगभेदात् सङ्क्षेपतस्त्रिधा, तत्र मनोयोगे सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तकलक्षणमेकं जीवस्थान-मवाप्यते, तत्रैव मनसः सद्भावादिति, वाग्योगे तु पर्याप्तद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियासञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियलक्षणानि पञ्च जीवस्थानानि लभ्यन्ते । न शेषाणि, तेषु वाग्योगाभावादिति, काययोगे तु चतुर्दशापि जीवस्थानानि लभ्यन्ते सर्वजीव-

स्थानव्यापकत्वात्तस्य ।

'वेदे'त्ति, वेद्यते इति वेदः, स्त्रीपुंनपुंसकभेदात् त्रिधा तत्र स्त्रीपुरुषवेदयोः पर्याप्तापर्याप्तकसञ्ज्यसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियलक्षणानि चत्वारि चत्वारि जीवस्थानानि लभ्यन्ते ।

अपर्याप्तकश्चात्र करणेन गृह्यते, न लब्ध्या, लब्ध्यपर्याप्तकस्य सर्वस्यैव नपुंसकत्वादिति । अन्यच्च यदत्रासञ्ज्ञिनि स्त्रीपुंसाभिधानं तत्कार्मग्रन्थिकमतेनैव द्रष्टव्यम् । सैद्धान्तिकानां त्वसञ्ज्ञिपर्याप्तोऽपर्याप्तो वा नपुंसक एव, तथा च **प्रज्ञप्तिः**

'ते[1] णं भंते ! असन्नियतिरिक्खजोणिया जीवा किं इत्थीवेयगा पुरिसवेयगा नपुंसगवेयगा ? गोयमा ! नो इत्थिवेयगा नो पुरिसवेयगा नपुंसगवेयगा' । मनुष्या असञ्ज्ञिनस्तु लब्ध्यपर्याप्तका एव भवन्तीत्यतस्ते निर्विवादं नपुंसका एवेत्यलं प्रसङ्गेन ।

नपुंसकवेदे तु चतुर्दशापि जीवस्थानानि प्राप्यन्ते, सकलजीवस्थानसम्भवित्वात्तस्य । अत्र च वेदग्रहणेन तत्प्रतिपक्षभूतो वेदाभावोऽपि सूचितः । सूचकत्वात्सूत्रस्य, ततश्च वेदाभावे सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तकलक्षणमेकं जीवस्थानमवाप्यते, अन्यत्र वेदाभावाभावादेवमन्यत्रापि प्रतिपक्षभावना कार्येति ।

---

१. ते भदन्त ! असञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियतिर्यग्योनिकाः जीवाः किं स्त्रीवेदकाः पुरुषवेदका नपुंसकवेदकाः ? गौतम ! न स्त्रीवेदका न पुरुषवेदकाः नपुंसकवेदकाः ।

'कसाय'त्ति, कषाया वक्ष्यमाणस्वरूपाः षोडश तेषु चतुर्दशापि जीवस्थानानि लभ्यन्ते । कषायाभावे वेदाभाववद्वाच्यमिति ।

'नाणे'त्ति, ज्ञानानि मत्यादीनि वक्ष्यमाणस्वरूपाणि पञ्च, तत्र मतिश्रुतावधिषु सञ्ज्ञिपर्याप्तापर्याप्तलक्षणे द्वे जीवस्थाने लभ्येते, न शेषाणि, तेषु ज्ञानाभावात् । अपर्याप्तोऽपि करणेन गृह्यते, न लब्ध्या, तदपर्याप्तस्य मिथ्यादृष्टित्वेन ज्ञानाभावादिति ।

ननु सास्वादनसम्यग्दृष्टौ मतिश्रुते लभ्येते, स च पृथिव्यादिषूत्पद्यत इति वक्ष्यते, तत्कथं मतिश्रुतयोर्द्वे एव जीवस्थाने प्रोच्येते ? सत्यम्, मलीमसत्वात्स इहाज्ञानित्वेन विवक्षित इत्यदोषः ।

मनःपर्यायकेवलज्ञानयोस्तु सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तकलक्षणमेकमेव जीवस्थानं लभ्यते, न शेषाणि, तेषु चारित्राभावात्तदभावे च प्रस्तुतज्ञानाभावादिति । केवली च यद्यपि न सञ्ज्ञी नाप्यसञ्ज्ञीति प्रसिद्धस्तथापि द्रव्यमनोयोगादिह सञ्ज्ञित्वेन विवक्षितः । अज्ञानानि मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानाख्यानि त्रीणि, तत्र मत्यज्ञानश्रुताज्ञानयोः सर्वाण्यपि जीवस्थानानि सम्भवन्ति, तयो-र्मिथ्यात्वप्रत्ययत्वात्तस्य च सर्वत्र सम्भवादिति । विभङ्गज्ञाने तु सञ्ज्ञिपर्याप्तः करणापर्याप्तश्च लभ्यते ।

'संजम'त्ति, इह सूचकत्वात्सूत्रस्य संयमग्रहणेन त्रितयं सूच्यते । संयमः संयमासंयमोऽसंयमश्चेति । तत्र संयमे सामायिक-च्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसंपराययथाख्यातलक्षणे, संयमासंयमे च देशविरतिरूपे सञ्ज्ञिपर्याप्तकपञ्चेन्द्रिय-लक्षणमेकमेव जीवस्थानं प्राप्यते, न शेषाणि, तेषु सर्वदेशविरत्योरसम्भवात्, असंयमे तु चतुर्दशापि जीवस्थानानि सम्भवन्ति, सर्वसम्भवित्वात्तस्येति ।

दंसणे त्ति, दर्शनं पूर्वोक्तस्वरूपं चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनरूपं चतुर्विधम् । तत्र चक्षुर्दर्शने पर्याप्तचतुरिन्द्रिया-सञ्ज्ञिसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियलक्षणानि त्रीण्येव जीवस्थानानि लभ्यन्ते, अन्यत्र चक्षुष एवाभावात् । अचक्षुर्दर्शने त्वसंयमवद्वाच्यम् । अवधिदर्शने अवधिज्ञानवत्, केवलदर्शने केवलज्ञानवदिति ।

'**लेस**'त्ति, लेश्याः कृष्णादिकाः षट् प्रतीता एव । तत्र कृष्णनीलकापोतलेश्यास्वसंयमिजीववदेव वाच्यम् । तेजःपद्मशुक्ललेश्यासु सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियः पर्याप्तकोऽपर्याप्तकश्च लभ्यते, अपर्याप्तकोऽपि करणेन लभ्यते, न लब्ध्या, तदपर्याप्तकश्च प्रथमलेश्यात्रयवर्त्तित्वादिति । अत्र च तैजस्यां देवेभ्योऽनन्तरोत्पन्नो बादरः करणापर्याप्तक एकेन्द्रियोऽपि लभ्यते, स चाल्पकालभावित्वादिना केनचित्कारणेन 'चूर्णिकृता'नोक्त इत्यस्माभिरपि नाभिहितः ।

भव्व त्ति, अत्र च भव्यग्रहणेन भव्याभव्यौ सूचितौ तयोश्चतुर्दशापि जीवस्थानानि लभ्यन्ते, सर्वत्राऽनयोरुत्पादात् ।

'**सम्मे**'त्ति सम्यक्त्वग्रहणेन क्षायिकवेदकक्षायोपशमिकौपशमिकसास्वादनलक्षणानि पञ्चधा सम्यक्त्वानि तत्प्रतिपक्षभूतं मिश्रं मिथ्यात्वं च सूचितम् । तत्राद्येषु त्रिषु सम्यक्त्वेषु सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियः पर्याप्तकः करणापर्याप्तकश्च लभ्यते ।

कथमेतेष्वपर्याप्तको लभ्यते इति चेत् ? उच्यते, इह कश्चित्पूर्वबद्धायुष्कः क्षायिकसम्यक्त्वं क्षिप्यमाणसम्यक्त्वपुञ्जचरम-ग्रासरूपं वेदकसम्यक्त्वं चोत्पाद्य गतिचतुष्टयस्यान्यतरस्यां गतावुत्पद्यमानः प्रथममपर्याप्तकः क्षायिकसम्यग्दृष्टिर्वेदकसम्यग्दृष्टिश्च लभ्यते, क्षायोपशमिकसम्यग्दृष्टिस्तु देवादिभ्योऽनन्तरमिहोत्पद्यमानस्तीर्थकरादिरपर्याप्तकः प्राप्यते इति सुप्रतीतमेवेति ।

औपशमिकसम्यक्त्वे पर्याप्तसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिय एव लभ्यते, अन्यस्य तदयोगात् । अन्ये तु सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियस्यापर्याप्तकस्याप्यौपशमिकसम्यक्त्वं वर्णयन्ति, तच्च नावगच्छामस्तथाहि अयमपर्याप्तावस्थायां तावदेतत्सम्यक्त्वं नोत्पादयति, तथाविधविशुद्ध्यभावात्, पारभविकं तर्हि भविष्यतीति चेत् ? तदपि न युक्तिक्षमं, तथाहि-यो मिथ्यादृष्टिः सन् तत्प्रथमतया औपशमिकं सम्यक्त्वमवाप्नोति स तद्भावमापन्नः कालं न करोति । यत उक्तम्-

[१]अणबंधोदयमाउगबंधकालं च सासणो कुणइ । उवसमसम्मद्दिट्ठी चउण्हमेक्कंपि नो कुणइ ॥१॥

उपशमश्रेणौ मृत्वाऽनुत्तरसुरेषूत्पन्नस्याऽपर्याप्तकस्यैतल्लभ्यत इति चेत् ? नन्वेतदपि न बहुमन्यामहे, तस्य प्रथमसमये एव सम्यक्त्वपुद्गलोदयात्, उक्तञ्च बृहच्चूर्णावस्मिन्नेव विचारे ''[२]**जो उवसम्मसम्मद्दिट्ठी उवसमसेढीए कालं करेइ, सो पढमसमये चेव सम्मत्तपुंजं उदयावलियाए छोढुण सम्मत्तपुग्गले वेएइ, तेण न उवसमसम्मद्दिट्ठी अपज्जत्तगो लब्भइ**'' इत्यादि । तस्मात्पर्याप्तसञ्ज्ञिलक्षणमेकमेव जीवस्थानमत्र प्राप्यत इति स्थितम् ।

---

१. अनन्तानुबंधिबन्धोदयमायुष्कबन्धकालं च सास्वादनः करोति । उपशमसम्यग्दृष्टिः चतुर्णां मध्ये एकमपि न करोति ॥१॥

२. य उपशमसम्यग्दृष्टिः उपशमश्रेणौ कालं करोति, स प्रथमसमये एव सम्यक्त्वपुञ्जमुदयावलिकायां प्रक्षिप्य सम्यक्त्वपुद्गलान् वेदयति, तेन नोपशमसम्यग्दृष्टिरपर्याप्तको लभ्यते ।

सास्वादनसम्यक्त्वे तु लब्ध्या पर्याप्तकाः करणेन त्वपर्याप्तका बादरैकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियासञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिया लभ्यन्ते, सञ्ज्ञि तु लब्ध्या पर्याप्त एव करणेन त्वपर्याप्तः पर्याप्तश्च लभ्यते ।

सम्यग्मिथ्यादृष्टौ करणपर्याप्तसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियलक्षणमेकमेव जीवस्थानं लभ्यते, स हि पूर्वप्रतिपन्नो न भवान्तरं सङ्क्रामति "[१]**न सम्ममिच्छो कुणइ कालं**" इति वचनात्, प्रतिपद्यमानकस्तु पर्याप्तसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिय एव भवतीति ।

मिथ्यादर्शने चतुर्दशापि जीवस्थानानि लभ्यन्ते, सर्वव्यापकत्वात्तस्येति ।

सन्नि त्ति, अत्र सञ्ज्ञिग्रहणेन तत्प्रतिपक्षभूतोऽसञ्ज्ञ्यपि सूचितस्तत्र सञ्ज्ञिनि सञ्ज्ञिपर्याप्तापर्याप्तलक्षणं जीवस्थानद्वयं प्राप्यते, शेषाणि तु द्वादशापि जीवस्थानान्यसञ्ज्ञिनि लभ्यन्ते, मनोविकलत्वात्तेषामिति ।

'**आहारे**'त्ति अत्राऽप्याहारकग्रहणेन तत्प्रतिपक्षभूतोऽनाहारकोऽपि सूचितस्तत्राहारकेषु मिथ्यादर्शनवद्वाच्यम् । अनाहारकेषु त्वपर्याप्तसूक्ष्मबादरैकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियसञ्ज्ञ्यसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियलक्षणानि विग्रहगतौ सप्त जीवस्थानानि लभ्यन्ते, सञ्ज्ञिपर्याप्तकोऽपि केवलिसमुद्घाते तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु सम्प्राप्यत इति गाथार्थः ॥५॥

भा० अह तिरियगई गइइंदिगाहजुयलेण मग्गठाणेसु । जीवट्ठाणगभणणं मग्गणनामा य भणियं ति ॥३४॥

---

१. न सम्यग्मिथ्यादृष्टिः करोति कालम् ।

तिरिसु चउद्दस जेणं इगविगलपणिंदिया सभेयावि । सव्वे वि अत्थि दो गइतिगम्मि पज्जेयरो सन्नी ॥३५॥
एत्थ गइइंदियाई चोद्दस ठाणेण नो कओ विवरो । यावट्ठिभेयभिन्नो संखित्तत्तेण (य) गइस्स ॥३६॥
एत्थ समासट्ठाणगसद्दो संखेवठाणपज्जाओ । तेण य एत्थ उ पत्थावओ य जियठाणगाभिमया ॥३७॥
जेणं चउद्दसेहि वि एएहि अणंतयाण वि जियाणं । संखिविऊणं भणणं कयंति अह इह गईचउगे ॥३८॥
सुत्तगरेणं जीवा सुत्ते वि विचिंतिया तयणुसारा । सेसिंदियमाईसुं मग्गणठाणेसु तेरससु ॥३९॥
जहसंभवमवसेया समईए चिंतिऊण जियठाणा । तत्थेगिंदियजीवाण आइमा चउजियट्ठाणा ॥४०॥
बितिचउरिंदिसु दो दो अंतिमचउरो पणिंदिसु हवंति । थावरपणगे पढमा चउरो चरमा दस तसेसु ॥४१॥
विगलतियसन्नसन्नी पज्जत्ता पंच हुंति वयजोए । मणजोगे सन्नेको पुरिसिथिवेए चरमचउरो ॥४२॥
काओगि नपुंसकसायमइसुयऽन्नाणअविरयअचक्खू । आइतिलेसाभव्वियरमिच्छआहारगं सव्वे ॥४३॥
मइसुयओहिदुगविभंगपम्हसुक्कासु तिसु य सम्मेसु । सन्निम्मिय दो ट्ठाणा सन्निअपज्जत्तपज्जत्ता ॥४४॥
मणपज्जवकेवलदुग-संजयदेसजइमीसदिट्ठीसु । सन्नीपज्जो चक्खुम्मि तिन्निछप्पज्जियरचरमा ॥४५॥
सत्त उ सासाणे बायरा अथ अपज्जसन्निपज्जो य । तेउल्लेसे बायरऽपज्जत्तो दुविहसन्नी य ॥४६॥

असन्नि आईबारस अणहारे अट्ठ सत्तऽपज्जत्ता । सन्नी पज्जत्तो तह इय गइयाइसु जियट्ठाणा ॥४७॥

मग्गेसु जिया भणिया अहुणा चउदसजिएसु उवओगा । जोगा एगारसेसु ईई गाहादुगेणाह ॥४८॥

तदेवं जीवस्थानानि स्वरूपतः सामान्येनाभिहितानि, विशेषतोऽपि मार्गणस्थानेषु चिन्तितानि । साम्प्रतं '**उवओगा जोग-विही**'त्यादि प्रतिज्ञामनुसरन् तेष्वेव सामान्यविशेषरुपतया निश्चितेषु जीवस्थानेषूपयोगान् चिन्तयन्नाह-

एक्कारसेसु तिय तिय दोसु चउक्कं च बारसेक्कम्मि ।
जीवसमासेसेवं उवओगविही मुणेयव्वो ॥६॥

पर्याप्तचतुरिन्द्रियासञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियवर्जेषु शेषे**ष्वेकादशसु जीवस्थानेषु** मत्यज्ञानश्रुताज्ञानाचक्षुर्दर्शन-लक्षणा**स्त्रयस्त्रय** उपयोगा भवन्ति न शेषाः, सम्यक्त्वाद्यभावेन शेषोपयोगानामेतेष्वसम्भवादिति । च पुनरर्थे भिन्नक्रमश्च, **द्वयोः** पुनर्जीवस्थानयोः पर्याप्तचतुरिन्द्रियासञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियलक्षणयो**श्चत्वार** उपयोगा भवन्ति, त्रयस्तावत्पूर्वोक्ता एव, चतुर्थस्तु चक्षुर्दर्शनोपयोगोऽनयोश्चक्षुषः सद्भावादिति । '**बारसेक्कम्मि**'त्ति एकस्मिन् सञ्ज्ञिपर्याप्तकजीवस्थाने द्वादशाऽप्युपयोगाः पूर्वोक्त-स्वरूपाः प्राप्यन्ते । अत्र च सर्वत्राऽपर्याप्तकग्रहणेन लब्ध्यपर्याप्तको गृहीतो, यस्तु करणापर्याप्तकः स पर्याप्तकग्रहणेन

गृहीतोऽपर्याप्तसञ्ज्ञिनो मतिश्रुतावध्युपयोगाऽनभिधानात्, अन्यथा हि तीर्थकरादेः करणतोऽपर्याप्तस्यैते उपयोगा लभ्यन्त एवेति। **'जीवसमासेसु'** जीवस्थानेषु, **'एवम्'** उक्तक्रमेण, **'उपयोगविधिः'** उपयोगभेदः, **'मुणितव्वो'** ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥६॥

भा० **दसमदुवालसचोद्दस जीवट्ठाणाइ मोत्तु सेसेसु । मइसुयअन्नाणअचक्खुदंसणा तिन्नि उवओगा ॥४९॥**

ते तिन्नि चक्खुजुत्ता चत्तारि हवंति दस दुवालसमे । चोद्दसगम्मि य बारस एत्थ य सव्वत्थऽपज्जत्तो ॥५०॥

लद्धिऽपज्जत्तो जो सो नेओ जो उ करणपज्जत्तो । सो पज्जत्तग्गहणेण गिण्हिओ सन्निणो जेण ॥५१॥

अपज्जत्तस्स उ मइसुयओहीण अणिच्छणा सुए य पुणो । तित्थयराईणं करणअपज्जत्ताण उवओगा ॥५२॥

एए भणिया तम्हा करणअपज्जत्तओ उ पज्जत्तो । दट्ठव्वो एत्थत्थे किञ्चि विसेसं पवक्खामि ॥५३॥

जो सन्निअपज्जत्तो लद्धीए तस्स तिन्नि उवओगा । एए भणिया जो पुण करणं आसज्ज अपज्जत्तो ॥५४॥

सन्नी तस्सुवओगा अट्ठेव हवंति जेणिमं भणियं । मणनाणचक्खुकेवलदुगरहिया सन्निऽपज्जत्ते ॥५५॥

ते चक्खुजुया गब्भत्थसन्निपज्जत्तनरतिरिक्खाणं । ताओ विणिग्गयाण वि तिरिपज्जत्ताण सन्नीणं ॥५६॥

ते अट्ठ उ चक्खुजुया नवेव हुंति तहा नराणं पि । गब्भा विणिग्गयाणं ते नव जा अट्ठ वरिसाणि ॥५७॥

गेहत्थत्तं तदुवरि जह संभवओ उ ते नवुवओगा । पडिवन्नम्मि चरित्ते मणनाणजुया दस हवंति ॥५८॥
तदुवरि जह संभवओ चरित्तिणो वच्छरे अइक्कंते । केवलियनाणदंसणदुगसहिया बारस हवंति ॥५९॥
अप्पज्जेयरभेया दुहा जीवा तहि अपज्जओ दुविहो । लद्धीए करणेण य तस्स सरूवं इमं भणियं ॥६०॥
अपज्जत्तो दुविहो लद्धिअपज्जत्तकरणअपज्जत्तो । तत्थ य जो अप्पज्जत्तएव कालं किर करेइ ॥६१॥
न पुणो पज्जत्तीओ पूरिस्सइ सो उ लद्धिऽपज्जत्तो । जो पुण सरीरइंदियमाईणि उ करणसन्नाणि ॥६२॥
नो अज्जवि निव्वत्तइ निव्वत्तिस्सइ य पुण पुरो नियमा । न मरिस्सइ अपज्जत्तो करणोऽपज्जत्तओ सो उ ॥६३॥
सुरनेरइया नियमा करणापज्जत्तया सया हुंति । मणुयगईया दुविहा वि हुंति तिरिया वि एमेव ॥६४॥

साम्प्रतं तेष्वेव जीवस्थानेषु योगान् प्रतिपादयन्नाह—

नवसु चउक्के एक्के जोगा एगो य दोन्नि पन्नरस ।
तब्भवगएसु एए भवंतरगएसु काओगो ॥७॥

नवसु जीवस्थानकेषु **चतुष्के** जीवस्थानकाना**मेकस्मिन्** जीवस्थानके यथासंख्यं **योगा** भवन्ति । सामान्ये**नैको द्वौ पंचदशेति** । तत्र सूक्ष्मबादरपर्याप्तापर्याप्तभेदभिन्ना एकेन्द्रियाश्चतुर्विधा अपि, शेषास्तु द्वीन्द्रियादयोऽपर्याप्तकाः पञ्च, एतेषु नवसु जीवस्थानकेषु सामान्येन तावदेकः काययोगो भवति । विशेषतस्तु लब्ध्या करणेन चापर्याप्तकेषु सप्तस्वप्यौदारिक-मिश्रकाययोगः पर्याप्तस्य तु सूक्ष्मैकेन्द्रियस्य बादरैकेन्द्रियस्य च वायुवर्जस्यौदारिककाययोगो लभ्यते । वायोस्तु बादरपर्याप्तस्य वैक्रियवैक्रियमिश्रकाययोगौ लभ्येते औदारिककाययोगश्च लभ्यते । एते च सर्वेऽपि सामान्यं काययोगत्वं न व्यभिचरन्तीति सामान्यतः सूत्रे एककाययोगत्वेन विवक्षिताः । जीवस्थानचतुष्के करणपर्याप्तद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियासञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियलक्षणे द्वौ योगौ भवतः । तद्यथा-औदारिककाययोगोऽसत्यामृषवाग्योगश्च शेषास्तु न लभ्यन्तेऽसम्भवादेवेति । एकस्मिन् पर्याप्त-सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियलक्षणे जीवस्थाने पञ्चदशापि योगाश्चतुर्विधमनोयोगचतुर्विधवाग्योगसप्तविधकाययोगलक्षणाः पूर्वोक्ताः प्राप्यन्ते ।

आह-ननु शेषयोगाः पर्याप्तसञ्ज्ञिनि सम्भवन्तु, औदारिकमिश्रवैक्रियमिश्राहारकमिश्रकार्मणलक्षणास्तु कथमस्य पर्याप्तस्य सम्भवन्त्यपर्याप्तावस्थाभावभावित्वादमीषामिति ? उच्यते, वैक्रियमिश्रस्तावद्वैक्रियं कृत्वा प्रयोजनसिद्धौ तत्परित्यज्य पुनरौदारिकं स्वीकुर्वतः संयतादेर्लभ्यते । अथवा यो लब्ध्या पर्याप्तः करणेन त्वपर्याप्तः, सोऽपीह पर्याप्तकग्रहणेन गृहीतः, तस्य च देवनारकेषूत्पद्यमानस्य वैक्रियमिश्रः सुप्रतीत एवेति । आहारकमिश्रस्त्वाहारकं कृत्वा तत्परित्यज्य पुनरौदारिकं स्वीकुर्वतः संयतस्यैव लभ्यते । औदारिकमिश्रकार्मणयोगौ तु केवलिनः समुद्घातगतस्य प्राप्येते । तथा चोक्तं-

औदारिकप्रयोक्ता प्रथमाष्टमसमययोरसाविष्टः । मिश्रौदारिकयोक्ता सप्तमषष्ठद्वितीयेषु ॥१॥

कार्मणशरीरयोगी चतुर्थके पञ्चमे तृतीये च । समयत्रयेऽपि तस्मिन्भवत्यनाहारको नियमात् ॥२॥

एते च पर्याप्ता एवेति भावनीयम् । **'तद्भव'** इत्यादि, स चासौ नारकाद्यन्यतरो भवश्च तद्भवस्तं गतास्तद्भवगता विवक्षितस्थानप्राप्ता इत्यर्थेष्वेवैते पूर्वोक्ता योगा ज्ञातव्याः, **भवान्तरगतेषु** विग्रहगतेषु पुनः सर्वेष्वप्येक एव काययोगः कार्मणकायलक्षणो भवति, न शेषास्तेषां तत्रासम्भवादिति गाथार्थः ॥७॥

भा० सामन्नेण जियट्ठाणगेसु पढमाइपणसु सत्तमगे । नविगारसतेरसमे इय नवसुं एग काओगो ॥६५॥

एत्थ विसेसो लद्धीकरणापज्जत्तएसु सत्तसु वि । विन्नेओ ओरालियमीसो एगो इहं जोगो ॥६६॥

भवअंतरालगा वि हु ते अप्पज्जा तओ य तेसिंपि । कम्मणजोगो वि भवे इय जोगदुगं पि तेसि भवे ॥६७॥

तह तेसिं अपज्जाणं तणुपज्जत्ताण केइ ओरालं । बिंती तेसिं मयओ घडिज्ज जोगतिगमिति पेच्छ ॥६८॥

अपज्जत्तगसन्नीणं वेउव्वियमीसओ चउत्थोवि । जोगो घडेज्ज सत्तसु अप्पज्जेसुं इय विसेसो ॥६९॥

पज्जसुहुमे वि एसो जोगो नवरं तु उरलनामो सो । पज्जत्तबायरे वाउवज्जिए उरलमेवेगं ॥७०॥

बायरवाए पज्जत्तयम्मि वेउव्विजुयलओराला । तिन्नि इगजोगभेओ एसो भणिओ विसेसेण ॥७१॥

एवं नवठाणेसुं जह संभवओ उ पंच तणुजोगा । आहारगदुगरहिया धरंति एत्थं परं किंतु ॥७२॥
एए सव्वे वि पुणो सरीरजोगा उ नो वभिचरंति । इय इगतणुजोगत्तं सुत्ते सामन्नओ भणियं ॥७३॥
ओराला सच्चामुस दो जोगा छअडदसदुवालसमे । एगम्मि चउद्दसमे जोगा उ हवंति पनेरसस्स ॥७४॥
सन्नीणं पज्जाणं चउ चउ मणवयणउरलवेउव्वा । दस सुगमा सेसगतणुपणजोगस्सेस भावणिया ॥७५॥
वेउव्वियं पजुंजिय तं मुचंतस्स उरलसीकरणे । वेउव्विमीसजोगो अहवा जो लद्धिपज्जत्तो ॥७६॥
करणेण अपज्जत्तो सो वेत्थ उ पज्जगहणओ गहिओ । तस्स सुरनारगासुं गईसु उववज्जमाणस्स ॥७७॥
होइ विउव्वियमीसो तह चउदसपुव्विणो उ आहारं । तं पिव मुचंतस्स उ उरलं परिगिण्हमाणस्स ॥७८॥
होयाहारगमीसो ओरालियमीसकम्मजोगा य । केवलिणो समुग्घायं गयस्य किल हुंति दुन्ने वा ॥७९॥
एवं पनरससन्निम्मि हुंति तं तं भवं अपत्तस्स । कम्मणुभवंतराले अह उवओगाइया गाहा ॥८०॥
प्रकृतमुपसंहरन्नाह–

उवओगा जोगविही जीवसमासेसु वन्निया एवं ।
एत्तो गुणेहि सह परिगयाणि ठाणाणि मे सुणसु ।।८।।

गाथापूर्वार्द्धं विधिशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धादु**पयोगविधयो योगविधयश्च** '**जीवसमासेसु**' जीवस्थानेषु, '**वर्णिताः**' भणिताः, '**एवम्**' उक्तक्रमेणेत्यर्थः । इदमुक्तं भवति-उवओगा जोगविहीत्यादिगाथायां यत्प्रतिज्ञातमासीत्तत्रोपयोगा योगाश्च जीवस्थानेषु चिन्तिताः । साम्प्रतं पुनस्त एव गुणस्थानकेषु चिन्तनीयाः, अतः पूर्वं तावद् गुणस्थानकान्येव स्वरूपतो भेदतश्च बिभणिषुर्गाथापश्चार्द्धेन पातनामाह-'**एत्तो**' इत्यादि, इत ऊर्ध्वं '**गुणैः**-ज्ञानादिभिः **सह** '**परिगतानि**' युक्तानि, स्थानानि '**मे**' मम भणत इति गम्यते **श्रृणुत** यूयमिति गाथार्थः ।।८।।

भा० सुगमेवेत्तो उ गुणे मिच्छागाहा उ आह सा सुगमा । नवरं किंचि सरूवं गाहाहि इमाहि पभणामि ।।८१।।

यथाप्रतिज्ञातमेवाह-

मिच्छाद्दिट्ठीसासणमिस्से अजए य देसविरए य ।
नव संजएसु एवं चोद्दस गुणनामठाणाणि ।।९।।

इह प्राकृतशैल्या दृष्टिशब्दस्योत्तरत्रापि सम्बन्धात् ''भीमो भीमसेन'' इति न्यायादेकदेशेन समुदायस्य गम्यमानत्वाच्च सूचकत्वाच्च सूत्रस्येत्थमवगन्तव्यम् । **मिथ्यादृष्टि**गुणस्थानम् । '**सासणे**'त्ति, सासादनसम्यग्दृष्टिगुणस्थानम्, '**मिस्से**'त्ति, सम्यग्-मिथ्यादृष्टिगुणस्थानम्, '**अजए**' त्ति, अयतोऽविरत इत्यनर्थान्तरम्, ततश्चाविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानम्, '**देसविरए**'त्ति, देशविरति-गुणस्थानं चकारौ समुच्चये एतानि पञ्च गुणस्थानानि । शेषाणि पुनर्नव गुणस्थानानि '**संयतेषु**' प्रमत्ताप्रमत्तनिवृत्त्य-निवृत्तिसूक्ष्मसम्परायोपशान्तमोहक्षीणमोहसयोग्ययोगिलक्षणेषु भवन्ति, एते हि सर्वेऽपि संयमसामान्यं न व्यभिचरन्तीति संयतत्वेनोक्ताः । एतेषु नव गुणस्थानानि भवन्ति, तद्यथा-प्रमत्तसंयतगुणस्थानमप्रमत्तसंयतगुणस्थानमपूर्वकरणगुणस्थानमनिवृत्ति-बादरसंपरायगुणस्थानं सूक्ष्मसंपरायगुणस्थानमुपशान्तकषायवीतरागच्छद्मस्थगुणस्थानं क्षीणकषायवीतरागच्छद्मस्थगुणस्थानं सयोगिकेवलिगुणस्थानमयोगिकेवलिगुणस्थानं चेति सर्वाण्यप्येवमुक्तक्रमेण '**चतुर्दशगुणनामानि**' गुणाभिधानानि '**स्थानानि**' गुणस्थानानीति यावदित्यक्षरयोजना । अधुना भावार्थ उच्यते-तत्र मिथ्या विपर्यस्ता दृष्टिरर्हत्प्रणीतवस्तुप्रतिपत्तिर्यस्य भक्षित-हृत्पूरपुरुषस्य सिते पीतप्रतिपत्तिवत्स मिथ्यादृष्टिः, गुणा ज्ञानदर्शनचारित्ररूपा जीवस्वभावविशेषाः, तिष्ठन्ति गुणा अस्मिन्निति स्थानं ज्ञानादिगुणानामेवोपचयापचयकृतः स्वरूपभेदः, गुणानां स्थानं गुणस्थानं मिथ्यादृष्टेर्गुणस्थानं मिथ्यादृष्टिगुणस्थानम्, सास्वादनाद्यपेक्षया ज्ञानादिगुणानामपचयकृतः स्वरूपभेदो मिथ्यादृष्टिगुणस्थानम् ।

आह-यदि मिथ्यादृष्टिरसौ कथं तस्य गुणस्थानं ? विपर्यस्तदृष्टित्वाद्, गुणानां च सम्यग्बोधमूलत्वादिति, अत्रोच्यते, यद्यपि

समुन्नतघनाभिनवजीमूतपटलेन रविरजनीकरकरनिकरः तिरस्क्रियते, तथापि नैकान्तेन तत्प्रभानाशः सम्पद्यते । प्रतिप्राणि-प्रसिद्धदिनरजनीविभागाभावप्रसङ्गाद् आह च-''[1]**सुट्ठुवि मेहस्स समुदए होइ पहा चंदसूराणं**'' इति । एवमस्यापि प्रबलज्ञानावरणोदयेनाऽप्यतिसङ्क्लिष्टनिगोदावस्थायामपि नैकान्तेन चैतन्याभावः क्रियते, अजीवत्वप्रसङ्गात्, अजीवाद्धि जीवस्य चैतन्यकृतो विशेषः तच्चैत्सर्वमपि गच्छेत् जीवोऽजीवत्वमेव प्राप्नुयात् । तस्मात् सङ्क्लिष्टस्यापि मिथ्यादृष्टेः काचिच्चैतन्यमात्रा प्रतिपत्तव्या, सा च यद्यपि मिथ्यात्वमोहनीयोदयाद्विपर्यस्ता, तथापि चिद्रूपत्वाद् व्यवहारतो गुणत्वेन विवक्षितेत्यदोषः । जिनप्रणीतं चैकमप्यक्षरमश्रद्दधानो मिथ्यादृष्टिर्भवतीति । उक्तञ्च-

[2]**पयमक्खरं पि एक्कं पि जो न रोएइ सुत्तनिद्दिट्ठं । सेसं रोयंतो वि हु मिच्छद्दिट्ठी मुणेयव्वो ॥१॥**

मिथ्यात्वं च पञ्चधा अनेकप्रकारं वा भवति । तच्चोपरिष्टाद्वक्ष्याम इति ॥१॥

आयम् उपशमिकसम्यक्त्वलाभलक्षणं सादयत्यपनय(ती)त्यासादनमनन्तानुबन्धिकषायवेदनम्, नैरुक्तो यशब्दलोपः । सति हि तस्मिन्ननन्तसुखफलदो निःश्रेयसतरुबीजभूत औपशमिकसम्यक्त्वलाभो जघन्यतः समयेनोकृष्टतः षड्भिरावलिकाभिः

१. सुष्ठ्वपि मेघस्य समुदये भवति प्रभा चन्द्रसूर्ययोरिति ।

२. पदमक्षरमप्येकमपि यो न रोचयति सूत्रनिर्दिष्टम् । शेषं रोचयन्नपि खु मिथ्यादृष्टिर्ज्ञातव्यः ॥१॥

सीदत्यपगच्छतीति सह आसादनेन वर्त्तत इति सासादनः । सम्यगविपर्यस्ता दृष्टिर्जिनप्रणीतवस्तुप्रतिपत्तिर्यस्य स सम्यग्दृष्टिः सासादनश्चासौ सम्यग्दृष्टिश्चेति सासादनसम्यग्दृष्टिस्तस्य गुणस्थानं सासादनसम्यग्दृष्टिगुणस्थानम् । अथवा सहाऽऽशातनया-ऽनन्तानुबन्ध्युदयलक्षणया वर्त्तत इति साशातनः, स चासौ सम्यग्दृष्टिश्च तस्य गुणस्थानम्, अथवा सह सम्यक्त्व-लक्षणतत्त्वरसास्वादनेन वर्त्तते, सम्यक्त्वरसं नाद्यापि सर्वथा त्यजतीति कृत्वा सास्वादनः, स चासौ सम्यग्दृष्टिश्च तस्य गुणस्थानं सास्वादनसम्यग्दृष्टिगुणस्थानमिति । एतच्च यथा भवति तथोच्यते । इह गम्भीरापारसंसारसागरमध्यविपरिवर्त्तिजन्तुः सकलदुःख-पादपबीजभूतमिथ्यात्वप्रत्ययमनन्तपुद्गलपरावर्त्ताननन्तदुःखलक्षाण्यनुभूय कथमपि तथाभव्यत्वपरिपाकवशाद् गिरिसरिदुप-लघोलनाकल्पेनाऽध्यवसायविशेषरूपेणाऽनाभोगनिर्वर्त्तितयथाप्रवृत्तिकरणेनाऽऽयुर्वर्ज्यानि ज्ञानावरणादीनि कर्माण्यन्त सागरो-पमकोटाकोटीस्थितिकानि करोति । अत्र चान्तरे कर्ममलपटलतिरस्कृतवीर्यविशेषाणामसुमतां दुर्भेद्यः कर्कशनिबिडचिरप्ररूढ-गुपिलग्रन्थिवरकर्मपरिणामजनितोऽतिनिबिडरागद्वेषपरिणामरूपोऽभिन्नपूर्वो ग्रन्थिर्भवति । तदुक्तम्-

[१]गण्ठि त्ति सुदुब्भेओ कक्खडघणरूढगूढगंठिव्व । जीवस्स कम्मजणिओ घणरागद्दोसपरिणामो ॥१॥

इमं च ग्रन्थिं यावदभव्या अपि यथाप्रवृत्तिकरणेन कर्म क्षपयित्वा अनन्तशः समागच्छन्त्येव, एतदनन्तरं पुनः कश्चिदेव

१. ग्रन्थिरिति सुदुर्भेदः कर्कशघनरूढगुपिलग्रन्थीव । जीवस्य कर्मजनितो घनरागद्वेषपरिणामः ॥१॥

महात्मा समासन्नपरमनिर्वृत्तिसुखसमुल्लसितप्रचुरदुर्निवारवीर्यप्रसरोऽतिनिशितकुठारधारयेव परमविशुद्ध्या यथोक्तस्वरूपग्रन्थेर्भेदं विधाय मिथ्यात्वमोहनीयं कर्मस्थितेरन्तर्मुहूर्त्तमुदयक्षणादुपर्यतिक्रम्याऽपूर्वकरणानिवृत्तिकरणलक्षणविशुद्धिजनितसामर्थ्योऽन्त-र्मुहूर्त्तकालप्रमाणं तत्प्रदेशवेद्यदलिकाभावरूपमन्तरकरणं करोति । अत्र च यथाप्रवृत्तापूर्वानिवृत्तिकरणानामयं क्रमो वेदितव्यो, यथा-

[१]जा गण्ठी ता पढमं, गंठिं समइच्छओ भवे बीयं । अनियट्टीकरणं पुण सम्मत्तपुरक्खडे जीवे ॥१॥

गण्ठि समइच्छउ त्ति ग्रन्थि समतिक्रामतो भिन्दानस्येत्यर्थः । सम्मत्तपुरक्खडे त्ति, सम्यक्त्वं पुरस्कृतं येन स तथा तस्मिन्नासन्नसम्यक्त्व एव जीवेऽनिवृत्तिकरणं भवतीत्यर्थः । शेषं सुगमम् । एतस्मिंश्चान्तरकरणे कृते तस्य मिथ्यात्वमोहनीयस्य कर्मणः स्थितेर्द्वयं भवति अन्तरकरणादधस्तनी प्रथमा स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमात्रा, तस्मादेवोपरितनी शेषा द्वितीया स्थितिरिति । स्थापना चेयं । तत्र प्रथमस्थितौ मिथ्यात्वदलिकवेदनादसौ मिथ्यादृष्टिरेवाऽन्तर्मुहूर्त्तेन पुनस्तस्यामपगतायामन्तरकरणप्रथमसमय एवौपशमिकं सम्यक्त्वमाप्नोति, मिथ्यात्वदलिकवेदनाऽभावात् । यथा हि वनदवानलः पूर्वदग्धेन्धनमूषरं वा देशमवाप्य विध्यापयति, तथा मिथ्यात्ववेदनाग्निरन्तरकरणमवाप्य विध्यापयति, तस्यां चान्तरमौहूर्त्तिक्यामुपशान्ताद्धायां परमनिधिलाभकल्पायां

१. यावद् ग्रन्थिस्तावत् प्रथमं ग्रन्थिं समतिक्रामतो भवेत् द्वितीयम् । अनिवृत्तिकरणं पुनः सम्यक्त्वपुरस्कृते जीवे ॥१॥

जघन्येन समयशेषायामुत्कृष्टतः षडावलिकाशेषायां कस्यचिन्महाविभिषिकोत्थानकल्पोऽनन्तानुबन्ध्युदयो भवति । तदुदये चासौ सास्वादनसम्यग्दृष्टिगुणस्थाने वर्त्तते, उपशमश्रेणिप्रतिपतितो वा कश्चित्सासादनत्वं यातीति । तदुत्तरकालं चावश्यं मिथ्यादृष्टिर्भवतीत्यलं विस्तरेणेति ॥२॥

तथा सम्यक्त्वमिथ्यात्वदृष्टिर्यस्य स सम्यग्मिथ्यादृष्टिस्तस्य गुणस्थानं सम्यङ्मिथ्यादृष्टिगुणस्थानम् । इदमत्र हृदयम्-वर्णितविधिना लब्धेनौपशमिकसम्यक्त्वेनौषधविशेषकल्पेन मदनकोद्रववदशुद्धं दर्शनमोहनीयं कर्म जीवः शोधयित्वा त्रिधा करोति । तद्यथा शुद्धमर्द्धविशुद्धमशुद्धं चेति स्थापना । त्रयाणां चैतेषां पुञ्जानां मध्ये यदाऽर्द्धविशुद्धः पुञ्ज उदेति, तदा तदुदयवशादर्द्धविशुद्धमर्हद्दृष्टितत्त्वश्रद्धानं भवति जीवस्य, तेन तदाऽसौ सम्यङ्मिथ्यात्वगुणस्थानमन्तर्मुहूर्त्तं स्पृशति, तत ऊर्ध्वमवश्यं सम्यक्त्वं मिथ्यात्वं वा गच्छतीति ॥३॥

तथा विरमति स्म सावद्ययोगेभ्यो निवर्त्तते स्मेति ''**गत्यर्थाकर्मकः**'' इत्यादिना कर्त्तरि विहिते क्तप्रत्यये विरतो, न तथाऽविरतः, अथवा ''**नपुंसके भावे क्त**'' इति क्तप्रत्यये विरमणं विरतम्, सावद्ययोगप्रत्याख्यानमेव, नास्य विरतमस्तीत्यविरतः स चासौ सम्यग्दृष्टिश्चेत्यविरतसम्यग्दृष्टिः । यद्यपि सम्यग्दृष्टित्वेन सावद्ययोगप्रत्याख्यानं जानाति, [अज्ञानिनः सम्यक्त्वायोगात्] तथापि तदसौ नाभ्युपगच्छति, न च पालयति, अप्रत्याख्यानावरणकषायोदयात्, ते ह्यल्पमपि प्रत्याख्यान-

मावृण्वन्तीति अप्रत्याख्यानावरणा उच्यन्ते, नञोऽल्पार्थत्वात् । इदमुक्तं भवति-यः पूर्ववर्णितौपशमिकसम्यग्दृष्टिः, शुद्धदर्शन-मोहपुञ्जोदयवर्त्ती वा क्षायोपशमिकसम्यग्दृष्टिः, क्षीणदर्शनसप्तको वा क्षायिकसम्यग्दृष्टिः, परममुनिप्रणीतां सावद्ययोगविरतिं सिद्धिसौधाध्यारोहणनिःश्रेणिकल्पां जानन्नप्यप्रत्याख्यानावरणकषायोदयविघ्नितत्वान्नाभ्युपगच्छति, न च तत्पालनाय यतत इत्यसावविरतसम्यग्दृष्टिरुच्यते, तस्य गुणस्थानमविरतसम्यग्दृष्टिगुणस्थानम् । उक्तञ्च-

[1]बंधं अविरइहेऊं जाणंतो रागदोसदुक्खं च । विरइसुहं इच्छंतो विरइं काउं च असमत्थो ॥१॥

[2]एस असंजयसंमो निंदंतो पावकम्मकरणं च । अहिगयजीवाजीवो अचलियदिट्ठी चलियमोहो ॥२॥ ॥४॥

तथा सर्वसावद्ययोगस्य देशे एकव्रतविषये स्थूलसावद्ययोगादौ सर्वव्रतविषयानुमतिवर्ज्यसर्वसावद्ययोगान्ते विरतं विरतिर्यस्यासौ देशविरतः । सर्वसावद्ययोगविरतिस्त्वस्य नास्ति, प्रत्याख्यानावरणकषायोदयात्, सर्वविरतिरूपं हि प्रत्याख्यानमावृण्वन्तीति प्रत्याख्यानावरणा उच्यन्ते इति । देशविरतस्य गुणस्थानं देशविरतगुणस्थानम् । उक्तञ्च-

---

१. बन्धमविरतिहेतुं जानन् रागद्वेषदुःखं च । विरतिसुखमिच्छन् विरतिं कर्तुं चासमर्थः ॥१॥

२. एष असंयतसम्यक्त्वी निन्दन् पापकर्मकरणं च । अधिगतजीवाजीवोऽचलितदृष्टिश्चलितमोहः ॥२॥

[1]सम्मद्दंसणसहिओ गिण्हंतो विरइमप्पसत्तीए । एगव्वयाइचरिमो अणुमइमेत्तो त्ति देसजई ॥१॥

परिमियमुवसेवंतो अपरिमियमणंतयं परिहरंतो । पावइ परम्मि लोए अपरिमियमणंतयं सोक्खं ॥१॥ ॥५॥

संयच्छति स्म-सम्यगुपरमति स्म ''**गत्यर्थाकर्मक:**'' इत्यादिना कर्त्तरि क्तप्रत्यये संयतः, प्रमाद्यति स्म-संयमयोगेषु सीदति स्मेति पूर्ववत्कर्त्तरि क्तप्रत्यये प्रमत्तः, अथवा प्रमदनं प्रमत्तः प्रमादः, स च मदिराविषयकषायनिद्राविकथानां पञ्चानामन्यतमः, सर्वे वा, प्रमत्तमस्यास्तीत्यर्शादित्वान्मत्त्वर्थीयाऽप्रत्ययोपादानात्प्रमत्तः प्रमादवानित्यर्थः, स चासौ संयतश्चेति प्रमत्तसंयतः । तस्य सम्बधिनां गुणानां स्थानं तदुपचयापचयकृतः स्वरूपविशेषः, तथाहि-देशविरतिगुणापेक्षया एतद्गुणा-नामुपचयोऽप्रमत्तसंयतगुणापेक्षया त्वपचयः, इत्येवमन्येष्वपि गुणस्थानकेषु पूर्वोत्तरापेक्षया उपचयापचययोजना कर्तव्येति ॥६॥

तथा न प्रमत्तोऽप्रमत्तो नास्ति वा प्रमत्तमस्येत्यप्रमत्तो मदिरादिप्रमादरहितः, अप्रमत्तश्चासौ संयतश्चेत्यप्रमत्तसंयतस्तस्य गुण-स्थानमप्रमत्तसंयतगुणस्थानम् ॥७॥

अथेदानीमपूर्वकरणगुणस्थानमुच्यते । तत्रापूर्वमभिनवं प्रथममित्यनर्थान्तरं, करणं क्रिया निर्वर्त्तनमिति वाऽनर्थान्तरं, अपूर्वं

१. सम्यग्दर्शनसहितः गृह्णन् विरतिमात्मशक्त्या । एकव्रतादिचरिमोऽनुमतिमात्र इति देशयतिः ॥१॥
परिमितमुपसेवन् अपरिमितमनन्तकं परिहरन् । प्राप्नोति परे लोकेऽपरिमितमनन्तकं सौख्यम् ॥२॥

करणं यस्य स भवत्यपूर्वकरणः । स हि स्थितिघातरसघातगुणश्रेणिगुणसङ्क्रमस्थितिबन्धलक्षणान् पञ्च पदार्थान्नपूर्वानेव करोति, तथाहि-बृहत्प्रमाणाया ज्ञानावरणादिकर्मस्थितेरपर्वतनाकरणेन खण्डनमल्पीकरणं स्थितिघात उच्यते । रसस्यापि वक्ष्यमाण-स्वरूपस्य प्रचुरस्य सतोऽपर्वतनाकरणेनैव खण्डनमल्पीकरणं रसघात उच्यते । एतौ च द्वावपि पूर्वगुणस्थानेषु विशुद्धेरल्पत्वाद-ल्पावेव कृतवान्, अत्र पुनर्विशुद्धेः प्रकृष्टत्वाद् बृहत्प्रमाणतयाऽपूर्वाविमौ करोतीति । तथा उपरितनस्थितेर्विशुद्धि-वशादपवर्तनाकरणेनाऽवतारितस्य दलिकस्यान्तर्मुहूर्त्तप्रमाणमुदयक्षणादुपरि क्षिप्रतरक्षपणाय प्रतिक्षणमसङ्ख्येयगुणवृद्ध्या विरचनं गुणश्रेणिरित्युच्यते । स्थापना । एतां च पूर्वगुणस्थानेष्वविशुद्धत्वात्कालतो दीर्घां दलिकविरचनामाश्रित्याप्रथीयसीं दलिकस्याल्पस्यापर्तनाद्विरचितवान्, इह तु तामेव विशुद्धत्वादपूर्वां, कालतो ह्रस्वतरां दलिकविरचनामाश्रित्य पुनः पृथुतरां बहुतरदलिकस्यापर्तनाद्विरचयतीति । तथाऽबध्यमान(ना)शुभप्रकृतिदलिकस्य प्रतिक्षणमसङ्ख्येयगुणवृद्ध्या(बध्यमानासु) विशुद्धिवशान्नयनं गुणसङ्क्रमस्तमप्यसौ बहुतरदलिकस्य सङ्क्रमणादिहापूर्वं करोति । तथा स्थितिं च कर्मणामशुद्धत्वात् प्राग् दीर्घां बद्धवान्, इह तु तामपूर्वां विशुद्धत्वादेव ह्रस्वां बध्नातीत्येवं पञ्चानां पदार्थानामपूर्वकरणमिह भावनीयं, उपलक्षणं चैतदुदयोद्वर्तनादीनां, तेषामपि ह्यत्र सर्वेषामपूर्वत्वादिति । अयं चापूर्वकरणो द्विधा भवति । क्षपक उपशमको वा, क्षपणोपशमनार्हत्वाद्राज्यार्हकुमारराजवत्, न पुनरसौ क्षपयत्युपशमयति वा, तस्य गुणस्थानमपूर्वकरणगुणस्थानम्, एतच्च गुणस्थानं प्रपन्नान् कालत्रयवर्त्तिनो नानाजीवानपेक्ष्य सामान्यतोऽसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्यध्यवसायस्थानानि भवन्ति । कथं

पुनस्तानि भवन्तीति विनेयजनानुग्रहार्थं विशेषतोऽपि प्ररूप्यन्ते । इह तावदिदं गुणस्थानकमन्तर्मुहूर्त्तकालप्रमाणं भवति । तत्र च प्रथमसमयेऽपि ये प्रपन्नाः प्रपद्यन्ते प्रपत्स्यन्ते च तदपेक्षया जघन्यादीन्युत्कृष्टान्तान्यसङ्ख्येयानि लोकाकाशप्रदेश-प्रमाणान्यध्यवसायस्थानानि लभ्यन्ते, प्रतिप्रतॄणां बहुत्वात्, अध्यवसायानां (च) विचित्रत्वादिति भावनीयम् । ननु यदि काल-त्रयापेक्षा क्रियते तदैतद्गुणस्थानकं प्रतिपन्नानामनन्तान्यध्यवसायस्थानानि कस्मान्न भवन्ति ? अनन्तजीवैरस्य प्रतिपन्न-त्वादनन्तैश्च प्रतिपत्स्यमानत्वादिति, सत्यं, स्यादेवं यदि तत्प्रतिपत्तॄणां सर्वेषां पृथक्पृथग्भिन्नान्येवाऽध्यवसायस्थानानि स्युस्तच्च नास्ति, बहूनामेकाध्यवसायस्थानवर्त्तित्वादपीति, यथा किल क्वचिच्छतं चारित्रिणां दशस्वध्यवसायस्थानेषु वर्त्तते, दशानां एकाध्यवसायस्थानवर्त्तित्वाद्, एवमिहाऽप्यनन्तानामपि तत्प्रतिपत्तॄणामसङ्ख्येयाध्यवसायस्थानवर्त्तित्वं भावनीयमिति । द्वितीय-समये तदन्यान्यधिकतराण्यध्यवसायस्थानानि लभ्यन्ते । तृतीयसमये तदन्यान्यधिकतराणि, चतुर्थसमये तदन्यान्यधिकतराणीत्येवं तावद् ज्ञेयं यावच्चरमसमयः । एतानि स्थाप्यमानानि विषमचतुरस्रक्षेत्रमभिव्याप्नुवन्ति । तद्यथा ननु द्वितीयादिसमयेष्वध्य-

३५ ००००००००००००० ४०
२५ ००००००००००० ३०
१५ ००००००००० २०
५ ००००००० १०

वसायस्थानानां वृद्धौ किं कारणम् ? उच्यते, प्रतिसमयं विशुद्ध्यन्तः खल्विह प्रतिपत्तारः स्वभावत एव बहवो विभिन्नेष्वध्यवसायस्थानेषु वर्त्तन्त इत्यलं विस्तरेण । प्रकृतं प्रस्तुमः । अत्र च प्रथम-समयजघन्याध्यवसायस्थानात् प्रथमसमयोत्कृष्टमध्यवसायस्थानमनन्तगुणविशुद्धं, प्रथमसमयोत्कृष्टाद् द्वितीय समयजघन्यमनन्तगुणविशुद्धं, द्वितीयसमयजघन्यात्तदुत्कृष्टमनन्तगुणविशुद्धं, तस्माच्च तृतीयसमयजघन्यमनन्तगुणविशुद्धं,

ततोऽपि तदुत्कृष्टमनन्तगुणविशुद्धमित्येवं तावन्नेयं यावद् द्विचरसमयोत्कृष्टाच्चरमसमयजघन्य- मनन्तगुणविशुद्धम्, ततोऽपि तदुत्कृष्टमनन्तगुणविशुद्धमिति । एकसमयगतानि तु परस्परं षट्स्थानपतितानि ।

ननु यथाऽस्यापूर्वकरण इति सञ्ज्ञा तथा निवृत्तिरित्यपि सञ्ज्ञान्तरं दृश्यते ''[१]**नियट्टिअनियट्टिबायरसुहमु**'' इत्यादिवचनात् कथम् ? अत्रोच्यते, युगपदेतद्गुणस्थानं प्रविष्टानां परस्परमध्यवसायस्थानस्य भेदलक्षणा निवृत्तिरप्यस्ति न पुनर्वक्ष्यमाणा-ऽनिवृत्तिबादरवदेकसमयप्रविष्टानामध्यवसायस्यैकत्वमेव ततश्च निवृत्तियोगान्निवृत्तिरप्युच्यतेऽसावित्यदोषः ॥८॥

इदानीमनिवृत्तिबादरसम्परायगुणस्थानमुच्यते । युगपदेतद्गुणस्थानं प्रतिपन्नानां बहूनां जीवानां परस्परसम्बन्धि-नोऽध्यवसायस्थानस्य व्यावृत्तिरिह निवृत्तिरभिप्रेता, नास्ति तथाविधा निवृत्तिरस्येत्यनिवृत्तिः । समकालमेवारुढस्यापरस्य यदध्यवसायस्थानं विवक्षितोऽपि कश्चित्तद्वर्त्त्यैवेत्यर्थः । सम्परैति-पर्यटति संसारमनेनेति सम्परायः । कषायोदय इह विवक्षितः, बादरः-स्थूरः सम्परायो यस्यासौ बादरसम्परायोऽनिवृत्तिश्चासौ बादरसम्परायश्च तस्य गुणस्थानम् अनिवृत्तिबादरसम्पराय-गुणस्थानम्। इदमप्यन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणमेव भवति । तत्र चान्तर्मुहूर्त्ते यावन्तः समयास्तत्प्रविष्टानां तावन्त्येवाध्यवसायस्थानानि भवन्त्येकसमयप्रविष्टानामेकस्यैवाऽध्यवसायस्याऽनुवर्त्तनादिति । स्थापना ०००। स चानिवृत्तिबादरो द्विधा क्षपक उपशमकश्च । तत्र

१. निवृत्त्यनिवृत्तिबादरसूक्ष्मः ॥

क्षपको मोहस्य विंशतिप्रकृतीः स्त्यानर्द्धित्रिकं त्रयोदश नामप्रकृतीश्च क्षपयति । उक्तञ्च

[१]नासेइ तओ खवगो लोभं मोत्तूण मोहवीसमवि । तह थीणगिद्धितिगमवि तेरस नामंपि एत्थेव ॥१॥

कथमिति चेद् ? उच्यते, प्रथमं तावत्प्रत्याख्यानाप्रत्याख्यानावरणाख्यानष्टौ कषायान् क्षपयितुमारभते । तेषु चार्द्धक्षपितेष्वेवातिविशुद्धिवशादन्तराल एव स्त्यानर्द्धित्रिकं नाम्नश्चेमास्त्रयोदश प्रकृतीरूच्छादयति, तद्यथा-नरकद्विकं तिर्यग्द्विकमेकेन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियजातयश्चतस्त्र आतपमुद्योतं स्थावरं साधारणं सूक्ष्ममिति । एतासु च षोडशप्रकृतिषु क्षपितासु पुनः कषायाष्टकस्य क्षपितशेषं क्षपयति । ततो नपुंसकवेदं, ततोऽपि स्त्रीवेदं, तदनन्तरमपि च हास्यादिषट्कम्, ततोऽपि पुरुषवेदं क्षपयति । तत ऊर्ध्वं सञ्ज्वलनक्रोधं, ततो मानं, ततो मायां निर्द्दलयति, ततो लोभं क्षपयितुमारभते । एतांश्च चतुरः कषायान्वेदयंस्तदनुभागस्य विशुद्धिप्रकर्षवशादनन्ताः किट्टीः करोति । **ननु** किट्टी ति कः शब्दार्थः ? उच्यते, इह तावदनन्तैः परमाणुभिर्निष्पन्नान् स्कन्धान् जीवः कर्मतया गृह्णाति, तत्र चैकैकस्कन्धे यः सर्वजघन्यरसः परमाणुः सोऽपि केवलिप्रज्ञया छिद्यमानः किल सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणान् भागान् प्रयच्छति, अपरस्तु तानप्येकाधिकान् अन्यस्तु तानपि द्व्य धिकान्, अपरस्तु तानपि त्र्यधिकान्, इत्याद्येकोत्तरवृद्ध्या तावन्नेयं, यावदन्त्य उत्कृष्टरसः परमाणुर्मौलराशेरनन्तगुणानपि रसभागान् प्रयच्छति । अत्र च जघन्यरसा ये केचन परमाणवस्तेषु सर्वजीवानन्तगुणरसभागयुक्तेष्वप्यसत्कल्पनया शतं रसांशानां परिकल्प्यते,

१. नाशयति ततः क्षपको लोभं मुक्त्वा मोहनीयस्य विंशतिरपि । तथा स्त्यानगृद्धत्रिकमपि त्रयोदश नाम्नोऽप्यत्रैव ॥१॥

एतेषां च समुदायः समानजातीयत्वादेका वर्गणेत्यभिधीयते । अन्येषां त्वेकोत्तरशतरसांशयुक्तानामणूनां समुदायो द्वितीया वर्गणा, अपरेषां तु द्व्युत्तरशतरसांशयुक्तानामणूनां समुदायस्तृतीया वर्गणा । अपरेषां तु त्र्युत्तरशतरसभागयुक्तानामणूनां समुदायश्चतुर्थी वर्गणा एवमनया दिशा एकैकरसभागवृद्धानामणूनां समुदायरूपा वर्गणाः सिद्धानामनन्तभागेऽभव्येभ्योऽनन्तगुणा वाच्याः । एतावतीनां च वर्गणानां समुदायः स्पर्द्धकमित्युच्यते । स्पर्द्धन्त इवात्रोत्तरोत्तररसवृद्ध्या परमाणुवर्गणा इतिकृत्वा, एताश्चानन्तरोक्तानन्तकप्रमाणा अप्यसत्कल्पनया षट् स्थाप्यन्ते, इदमेकं स्पर्द्धकम् । इत ऊर्ध्वमेकोत्तरया निरन्तरया वृद्ध्या वृद्धो रसो न लभ्यते, किं तर्हि सर्वजीवानन्तगुणैरेव रसभागैर्वृद्धो लभ्यत इति । तेनैव क्रमेण द्वितीयं स्पर्द्धकमारभ्यते । ततस्तथैव तृतीयमित्यादि, यावदनन्तानि रसस्पर्द्धकानि उत्तिष्ठन्ति । तदेवमेतानि रसस्पर्द्धकानि, प्रस्तुतगुणस्थाने समायातः, क्रोधादिक्षपणकाले विशुद्धिवशतो हत्वा अनन्तगुणहीनरसान्यपूर्वाणि करोति । एतान्यपि विशुद्धिप्रकर्षतो हत्वाऽत्यन्ताल्परसानि कृत्वा एकोत्तरवृद्धिक्रमं त्याजयति त्रुटितानन्तरसभागान्तरालमेतद्रसं करोतीत्यर्थः । इदमुक्तं भवति-अनन्तरोक्तापूर्वस्पर्द्धकसम्बन्धिषु जघन्यरसेषु परमाणुषु यद्यसत्कल्पनया पञ्चाशद्रसविभागा लभ्यन्ते, तदा किट्टीकरणकाले तेष्वेवासत्कल्पनया पञ्चैव रसभागा लभ्यन्ते । तदनन्तरमेकेन द्व्यादिभिर्वा रसभागैरधिका अणवो न लभ्यन्ते, किन्त्वनन्तैरेव रसभागैरधिकाः प्राप्यन्ते । ते च भागाः किलाऽसत्कल्पनया पञ्चविंशतिः । तदनन्तरं पुनरप्यनन्तैरेवानुभागभागैरधिका अणवो लभ्यन्ते, नैकोत्तरवृद्ध्या, तेऽपि भागाः किल सार्द्धशतद्वयं । अत्र स्थापना ५ | २५ | २५० इदं च निदर्शनमात्रं, सद्भावतः पुनरित्थमनन्तरसभागान्तराला अनन्ताः किट्टयो वाच्याः । तदेवमुदक-

मध्यप्रक्षिप्ततैलवद्विनुटितस्यैकोत्तरवृद्धिक्रमं त्याजितस्य परिहृतस्पर्द्धकक्रमस्य विशुद्धिप्रकर्षतः खण्डित्वा अल्पीकृतस्य रसस्य सद्भावतोऽनन्तभागात्मका अपि कल्पनया दर्शितपञ्चादिस्वरूपा अवस्थाविशेषाः किट्टयोऽभिधीयन्ते । एताश्च क्रोधादिषु चतुर्ष्वपि प्रत्येकमनन्ता भवन्त्योऽपि **कर्मप्रकृतिप्राभृता**दिनिगदितविवक्षया तिस्रस्तिस्रो विवक्ष्यन्त इति । सर्वा अपि द्वादश, एताश्च प्रथमं बादराः स्थूररसाः करोति । ततः प्रतिसमयं विशुद्धमानस्ता एव सूक्ष्माः सूक्ष्मतराः प्रायो निवृत्तरसाः करोति । एवं च कृते क्रोधमानमायासम्बन्धिनीरिहैवासौ क्षपयति । लोभसम्बन्धिनीस्तु किट्टीर्बादरा अयमेव, सूक्ष्मास्तु सूक्ष्मसम्परायः क्षपयति । तदेवं यः क्षपकोऽनिवृत्तिबादरः स उक्तक्रमेण द्वितीयकषायाद्या मायावसाना विंशतिर्मोहप्रकृतीः क्षपयति । उपशमकः पुनरेता एव वक्ष्यमाणक्रमेणोपशमयति । उद्वर्त्तनादिकरणायोग्याः करोतीत्यर्थः । अपरं चासौ क्षपकाद्विशुद्ध्या अनन्तगुणहीनो भवत्यतः क्रोधमानमायोपशमनकाले तदनुभागस्य किट्टीर्न करोति । लोभस्य तु पूर्वोक्तवत्तिस्रः किट्टीः करोति । तदुपशमकाले तथाविधविशुद्धेः सद्भावादिति लेशतो व्याख्यातमिदं गुणस्थानं, विस्तरार्थिना तु **कर्मप्रकृति**रनुसरणीयेति ॥९॥

इतः सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानकमुच्यते । सूक्ष्मः सम्परायः किट्टीकृतलोभकषायोदयरूपो यस्यासौ सूक्ष्मसम्परायः, सोऽपि द्विविधः क्षपक उपशमको वा, तत्र क्षपकोऽनिवृत्तिबादरेण याः कृताः श्लक्ष्णकिट्ट्यस्ता निर्मूलत एव क्षपयति । तदुक्तम्-

[१]बायररागेण कया सुहुमो वेएइ सुहुमकिट्टीओ । तम्हा सुहुमसरागो सुहुमो सुद्धप्पओगप्पा ॥१॥

१. बादररागेण कृता सूक्ष्मो वेदयति सूक्ष्मकिट्टीः । तस्मात् सूक्ष्मसरागः सूक्ष्मः शुद्धप्रयोगात्मा ॥१॥

उपशमकस्तु ता एवोपशमयति । सर्वकरणायोग्याः करोति, तदुक्तम्-

उवसंतं जं कम्मं, न तओ कड्ढइ न देइ उदए वि । न य गमयइ परपगइं, न चेव उक्कड्ढए तं तु ॥१॥

अस्या अपि विनेयानुग्रहार्थं व्याख्या-सर्वोपशमेन यदुपशान्तं मोहनीयं कर्म, अन्यस्य सर्वोपशमायोगात् । "[१]**सव्वोवसमो मोहस्सेवे**" ति वचनादिति । न तदपकर्षति-न तदपवर्त्तनाकरणेन स्थितिरसाभ्यां हीनं करोतीत्यर्थः । अपिशब्दस्य भिन्नक्रमत्वान्नाप्युदये तद्ददाति नापि तद्वेदयतीत्यर्थः, उपलक्षणत्वात्तदविनाभाविन्यामुदीरणायामपि न ददातीत्यपि मन्तव्यमिति । न च बध्यमानसजातीयरूपां परप्रकृतिं सङ्क्रमकरणेन गमयति सङ्क्रमयति । न च तत्कर्मोपशान्तं सदुत्कर्षयति उद्वर्त्तनाकरणेन स्थितिरसाभ्यां वृद्धिं नयति । निधत्तिनिकाचनयोस्तु प्रागपूर्वकरणकाल एव निवृत्तत्वान्नेहोपशान्तत्वेन तन्निषेधः क्रियत इति । दर्शनत्रिकं मुक्त्वा उपशान्तस्य मोहनीयकर्मणः स्वरूपमन्यत्रापि भावनीयम् । दर्शनत्रिकस्य तु सङ्क्रमकरणमेकं प्रवर्त्तत एवेति, तस्योपशमकक्षपकसूक्ष्मसम्परायस्य गुणस्थानं सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानम् ॥१०॥

इदानीमुपशान्तकषायवीतरागच्छद्मस्थगुणस्थानमुच्यते । तत्र छाद्यते केवलं ज्ञानं दर्शनं चात्मनोऽनेनेतिच्छद्म, ज्ञानावरणदर्शनावरणमोहनीयान्तरायकर्मोदयः । इह यद्यपि केवलज्ञानदर्शनयोराच्छादकत्वेनान्तरायं कर्म न प्रसिद्धम्, तथाऽप्यन्वय-

१. सर्वोपशमो मोहस्यैवेति ।

व्यतिरेकमात्रापेक्षया तथोच्यते, सति तस्मिन् केवलस्यानुत्पादात्तदपगमानन्तरं चोत्पादादिति, छद्मनि तिष्ठतीति छद्मस्थ:, स च सरागोऽपि भवतीति अतस्तद्व्यवच्छेदार्थं वीतरागग्रहणम् । वीतो रागो मायालोभकषायोदयरूपो यस्य स वीतराग:, स चासौ छद्मस्थश्चेति वीतरागछद्मस्थ:, स च क्षीणकषायोऽपि भवति, तस्यापि यथोक्तरागापगमात्ततस्तद्व्यवच्छेदार्थमुपशान्तकषाय-ग्रहणम् । कषसिषजष इत्यादिदण्डकधातुर्हिंसार्थ: कषन्ति कष्यन्ते च परस्परमस्मिन् प्राणिन: इति कष: संसार:, ''**पुंसि सञ्ज्ञायां घ: प्रायेणेति**'', प्रायोग्रहणात् घप्रत्यय:, अन्यथा हि हलन्तत्वात् ''**हलश्चे**'' ति घञ् स्यादिति । कषमयन्ते गच्छन्त्येभि: प्राणिन इति कषाया: क्रोधादय:, उपशान्ता उपशमिता विद्यमाना एव सङ्क्रमणोद्वर्त्तनादिकरणायोग्यत्वेन व्यवस्थापिता: कषाया येन स उपशान्तकषाय:, स चासौ वीतरागच्छद्मस्थश्चेत्युपशान्तकषायवीतरागछद्मस्थस्तस्य गुणस्थानमिति प्राग्वदिति । तत्राविरतसम्यग्दृष्टिप्रभृतेर्दर्शनसप्तकमुपशान्तं सम्भवति । उपशमश्रेण्यारम्भे ह्यनन्तानुबन्धिकषायानविरतो देशविरत: प्रमत्तोऽप्रमत्तो वा सन्नुपशमय्य, मिथ्यादर्शनमोहत्रितयमुपशमयति, तदुपशमानन्तरं च प्रमत्ताऽप्रमत्तपरिवृत्तिशतानि कृत्वा, ततोऽपूर्वकरणगुणस्थानमनुभूय, तदनन्तरमनिवृत्तिबादरसम्परायगुणस्थाने चारित्रमोहस्य प्रथमं नपुंसकवेदमुपशमयति । तत: स्त्रीवेदं, ततो हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सारूपं युगपत् षट्कम्, तत: पुरुषवेदम्, ततो युगपद् प्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणौ क्रोधौ, तत: संज्वलनक्रोधं, ततो युगपद् द्वितीयतृतीयौ मानौ, तत: संज्वलनमानं, ततो युगपद् द्वितीयतृतीये माये, तत: संज्वलनमायां, ततो युगपद् द्वितीयतृतीयौ लोभौ, तत: सूक्ष्मसम्परायगुणस्थाने संज्वलनलोभमुपशमयतीति । तदेवमन्येष्वपि

गुणस्थानेषु क्वापि कियतामपि कषायाणामुपशान्तत्वसम्भवादुपशान्तकषायव्यपदेशः सम्भवतीत्यतस्तद्व्यवच्छेदार्थमुपशान्तकषायग्रहणे सत्यपि वीतरागग्रहणं कर्त्तव्यमुपशान्तकषायवीतराग इति चैतावतैवेष्टसिद्धौ छद्मस्थग्रहणं स्वरूपकथनार्थं, व्यवच्छेद्याभावाद्, न ह्यच्छद्मस्थ उपशान्तकषायवीतरागः सम्भवति, यस्य छद्मस्थग्रहणेन व्यवच्छेदः स्यादित्यलं प्रसङ्गेनेति ॥११॥

इदानीं क्षीणकषायवीतरागच्छद्मस्थगुणस्थानमुच्यते । तत्र क्षीणा अभावमापन्नाः कषाया यस्य स क्षीणकषायस्तत्रानन्तानुबन्धिकषायान् प्रथमविरतसम्यग्दृष्ट्याद्यप्रमत्तान्तगुणस्थानेषु क्षपयति, ततः शेषान् संज्वलनलोभवर्जाननिवृत्तिबादरसम्परायगुणस्थाने क्रमेण क्षपयति । संज्वलनलोभं सूक्ष्मसम्परायगुणस्थान इति तदेवमन्येष्वपि सरागेषु क्षीणकषायव्यपदेशः सम्भवति, क्वापि कियतामपि कषायाणां क्षीणत्वसम्भवादतस्तद्व्यवच्छेदार्थं वीतरागग्रहणं, क्षीणकषायवीतरागत्वं च केवलिनोऽप्यस्तीति तद्व्यवच्छेदार्थं छद्मस्थग्रहणं, छद्मस्थग्रहणे च कृते सरागव्यवच्छेदार्थं वीतरागग्रहणम् । वीतरागश्चासौ छद्मस्थश्चेति वीतरागछद्मस्थः । स चोपशान्तकषायोऽप्यस्तीति तद्व्यवच्छेदार्थं क्षीणकषायग्रहणं क्षीणकषायश्चासौ वीतरागछद्मस्थश्च क्षीणकषायवीतरागच्छद्मस्थस्तस्य गुणस्थानमिति प्राग्वदिति । अत्र चोपशान्तक्षीणमोहयोरयं विशेषः-

[1]जलमिव पसंतकलुसं पसंतमोहो भवे उ उवसंतो । गयकलुसं जह तोयं गयमोहो खीणमोहोऽवि ॥१॥ इत्यादि ॥१२॥

१. जलमिव प्रशान्तकलुषं प्रशान्तमोहो भवेत्तूपशान्तः । गतकलुषं यथा तोयम्, गतमोहः क्षीणमोहोऽपि ॥१॥

अधुना सयोगिकेवलिगुणस्थानम् । तत्र योगो वीर्यं शक्तिरुत्साहः पराक्रम इत्यनर्थान्तरं स च मनोवाक्काय-लक्षणकरणत्रयभेदात्तिस्रः सञ्ज्ञा लभ्यन्ते । मनोयोगो वाग्योगः काययोगश्चेति । अमीषां भावार्थः पूर्ववद्वाच्यः, स चायं त्रिविधोऽपि योगो भगवतः प्रस्तुतकेवलिनः सम्भवति । तत्र मनोयोगस्तावन्मनःपर्यायज्ञान्यादिभिरनुत्तरसुरादिभिर्वा जीवादितत्त्वं किञ्चिन्मनसा पृष्टस्य मनसैव देशनायां सम्भवति । वाग्योगस्तु सामान्येन धर्मदेशनादौ, काययोगस्तु चङ्क्रमणोन्मेषनिमेषादौ । तदनेन त्रिविधेन योगेन सह वर्त्तते इति सयोगः सयोगीति वा, सर्वधनादेः आकृतिगणत्वेन मत्वर्थीयेन्विधानादिति । केवलं वक्ष्यमाणस्वरूपमस्यास्तीति केवली, सयोगश्चासौ केवली च, सयोगी वा चासौ केवली च, तस्य गुणस्थानमिति प्राग्वदिति ॥१३॥

अथायोगिकेवलीगुणस्थानं प्रस्तूयते । तत्र नास्ति पूर्वोक्तो योगोऽस्येत्ययोगोऽयोगीति वा पूर्ववदिति । कथमयोगित्व-मुपगच्छत्यसाविति चेद् ? उच्यते, त्रिविधोऽपि हि पूर्वोक्तो योगः प्रत्येकं द्विधा भवति । सूक्ष्मो बादरश्च, केवली च केवलज्ञानोत्पत्त्यनन्तरं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तमुत्कृष्टतस्तु देशोनां पूर्वकोटिं विहृत्याऽन्तर्मुहूर्त्तावशेषाऽऽयुष्कः शैलेशीं प्रतिपित्सुः, प्रथमं तावद्बादरकाययोगेन बादरवाङ्मनोयोगौ निरुणद्धि । ततः सूक्ष्मकाययोगावष्टम्भेन बादरकाययोगं निरुणद्धि । सति तस्मिन् सूक्ष्मयोगस्य निरोद्धुमशक्यत्वात्, ततश्च सर्वबादरयोगनिरोधानन्तरं सूक्ष्मकाययोगावष्टम्भेन सूक्ष्मवाङ्मनोयोगौ निरुणद्धि,

सूक्ष्मकाययोगं तु सूक्ष्मक्रियानिवृत्तिशुक्लध्यानं ध्यायन् स्वावष्टम्भेनैव निरुणद्धि । अन्यस्याऽवष्टम्भनीययोगान्तरस्य तदाऽसत्वादिति तन्निरोधाऽनन्तरं समुच्छिन्नक्रियमप्रतिपातिशुक्लध्यानं ध्यायन् ह्रस्वपञ्चाक्षरोद्गिरणमात्रं कालं शैलेशीकरणं प्रविष्टो भवति, शीलस्य योगलेश्याकलङ्कविप्रमुक्तयथाख्यातचारित्रलक्षणस्य य ईशः स शीलेशस्तस्येयं शैलेशी । त्रिभागोनस्वदेहाऽवगाहनायामुदरादिरन्ध्रपूरणवशात् सङ्कोचितस्वप्रदेशस्य शीलेशस्यात्मनोऽत्यन्तस्थिराऽवस्थितिरित्यर्थः । तस्यां करणं पूर्वरचितशैलेशीसमय समानगुणश्रेणीकस्य वेदनीयनामगोत्राख्यस्याऽघातिकर्मत्रितयस्याऽसङ्ख्येयगुणना श्रेण्या आयुःशेषस्य तु यथास्वरूपस्थितया श्रेण्या निर्झरणं शैलेशीकरणं, तच्चासौ प्रविष्टोऽयोगोऽयोगी वा भवति, स चासौ केवली च । अयं च भवस्थः शैलेशीकरणचरमसमयानन्तरं तु छिन्नचतुर्विधकर्मबन्धनत्वाच्छिन्नफलबन्धनैरण्डबीजवद्गतिप्रवृत्तेः, सर्वथा विप्रहाय शरीरत्रयसम्बन्धं, दत्वा भवजलधेर्जलाञ्जलिमूर्ध्वमृजुश्रेण्या समयेन गच्छन्त्या लोकान्तान्न परतोऽपि, मत्स्यस्येव जलकल्पगत्युपष्टम्भकधर्मास्तिकायाभावात्तत्र चासौ सिद्धोऽयोगिकेवली सादिसपर्यवसानं कालं सकलसंसारद्वन्द्वविनिर्मुक्तः सकलरागादिकलङ्कविनिर्मुक्तत्वेन स्वाभाविकं परमानन्दस्वरूपं सुखमनुभवन्नास्ते, तस्य गुणस्थानमिति प्राग्वदिति ॥१४॥

व्याख्यातानि सभावार्थानि चतुर्दशापि गुणस्थानानीति गाथार्थः ॥९॥

भा० जीवाइपयत्थेसुं जिणोवइट्ठेसु वा असद्दहणा । सद्दहणा चिय मिच्छा विवरीयपरूवणा जा य ॥८२॥

संसयकरणं जं पिय जो तेसु अणायरो पयत्थेसु । तं पंचविहं मिच्छं तद्दिट्ठी मिच्छदिट्ठी य ॥८३॥

उवसमअद्धाए ठिउ मिच्छमपत्तो तमेव गंतुमणो । सम्मं आसायंतो सासायणमो मुणेयव्वो ॥८४॥
जह गुडदहीणि विसमाणि भावरहियाणि होंति मिस्साणि । भुंजंतस्स तहोभय तद्दिट्ठी मीसदिट्ठी य ॥८५॥
तिविहे वि हु सम्मत्ते थेवावि न विरइ जस्स कम्मवसा । सो अविरउ त्ति भन्नइ देसो पुण देसविरईए ॥८६॥
विगहाकसायनिद्दासद्दाइरओ भवे पमत्तो त्ति । पंचसमिओ तिगुत्तो अपमत्तजई मुणेयव्वो ॥८७॥
एवमपुव्वमपुव्वं जहुत्तरं जो करेइ ठीखण्डं । रसखण्डं तग्घायं सो होइ अपुव्वकरणो त्ति ॥८८॥
विणिवट्टंति विसुद्धि समयपइट्ठा वि जस्स अन्नोन्नं । तत्तो नियट्टिठाणं विवरीयमो उ अनियट्टी ॥८९॥
थूलाण लोभखंडाणुवेयओ बायरो मुणेयव्वो । सुहुमेण होइ सुहुमो उवसंतेहिं तु उवसंतो ॥९०॥
खीणम्मि मोहणीए खीणकसाओ सजोगु जोगाणं । होइ पउत्ता ते अपउत्ता होइ हु अजोगी य ॥९१॥
मिच्छमणाइअपज्जवसियमभवजिए सपज्जवसिइयरे । छावलियं सासाणं साहियतेत्तीसयरसम्मं ॥९२॥
किंचूणपुव्वकोडी पंचम तह तेरसम्मि गुणठाणे । लहुपंचक्खरचरिमं अंतमुहुत्ताइ सेसाइं ॥९३॥
गुणठाणाण सरूवं किंची संखेवओ इमं भणियं । अह मग्गणाइसु गई गाहा एताणि सुगमाणि ॥९४॥

तदेवं स्वरूपतो भेदतश्चोक्तानि गुणस्थानानि, सामान्येनोक्तमपि वस्तु विशेषविचारणामन्तरेण न सम्यग् निश्चेतुं

शक्यतेऽतस्तान्येव विशेषनिश्चयार्थं गत्यादिषु मार्गणास्थानेषु मृग्यन्ते-

सुरनारएसु चत्तारि होंति तिरिएसु जाण पंचेव ।
मणुयगईए उ तहा चोद्दस गुणनामठाणाणि ॥१०॥

तत्र नरकगत्यादिका गतिश्चतुर्विधाऽत आह-सुष्ठु राजन्त इति **सुराः**-देवाः, नरकेषु भवा **नारकाः** तेषु मिथ्यादृष्ट्या-दीन्यविरतान्तान्याद्यानि चत्वारि गुणस्थानानि भवन्ति, न देशविरतादीनि, तेषु विरतेरभावादिति । **तिर्यक्षु** पञ्चैव गुणस्थानानि, चत्वारि पूर्वोक्तानि, पञ्चमं तु तेषु देशविरतेः सद्भावाद्देशविरतलक्षणम्, एतान्येव **जानीहि**-अवगच्छ न प्रमत्तादीनि, तेषु सर्वविरतेरभावादिति । **तुः** पुनरर्थे तथेति क्रमद्योतनार्थो, **मनुष्यगतौ पुनस्तथा** तेनैव क्रमेण **चतुर्दशापि 'गुणनामस्थानानि'** गुणनामकानि स्थानानि गुणस्थानानीति यावत् जानीहीत्यत्रापि सम्बध्यते । कुतः सर्वाण्यपि ज्ञातव्यानीति चेत् ? उच्यते, मिथ्यात्वादीनां शैलेश्यवस्थान्तानां सर्वभावानामपि तस्यां सम्भवादिति । अत्र च गतेर्गतिमतां चाभेदविवक्षया क्वचिद् गतिमतां सुरादीनां ग्रहणं, क्वचित्तु साक्षाद् गतेरिति भावनीयमिति गाथार्थः ॥१०॥

तदेवं सूत्रकृता गतिद्वारेण गुणस्थानमार्गणेन दिङ्मात्रदर्शनं कृतम्, इदं चातिसङ्क्षिप्तमिति विनेयजनानुग्रहार्थं शेषेष्विन्द्रियादिद्वारेष्वपि सङ्क्षेपतो गुणस्थानानि मृग्यन्ते । तत्रेन्द्रियाणि श्रोत्रादीनि पञ्च, तानि चेन्द्रियवन्तं जीवमन्तरेण

स्वतन्त्राणि न भवन्ति, अतो जीवाश्रयेणैव मार्गणा क्रियते, तत्रैकेन्द्रियादिषु पञ्चेन्द्रियावस्थानेषु जन्तुषु पर्याप्तेष्वपर्याप्तेषु च सर्वत्र मिथ्यादृष्टिर्लभ्यते । तेजोवायुवर्जप्रत्येकबादरैकेन्द्रियद्वित्रिचतुरिन्द्रियाऽसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु लब्ध्या पर्याप्तेषु करणेन त्वपर्याप्तेषु, सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियेषु पुनर्लब्ध्या पर्याप्तेष्वेव करणेन तु पर्याप्तेष्वपर्याप्तेषु च सास्वादनसम्यग्दृष्टिर्लभ्यते । शेषाणि तु सम्यग्मिथ्यादृष्ट्यादीनि द्वादशापि गुणस्थानानि सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिये करणेन पर्याप्तक एव लभ्यन्ते । केवलमविरतसम्यग्दृष्टिः करणेनाऽपर्याप्तकेऽपि तस्मिल्लभ्यते । कायः पृथिवीकायादिः त्रसकायान्तः षोढा, तत्र मिथ्यादृष्टिः सर्वत्र लभ्यते । बादरपृथिव्यप्प्रत्येकवनस्पतिकायेषु लब्ध्या पर्याप्तकेषु करणेन त्वपर्याप्तकेषु, त्रसेषु पुनर्लब्ध्याऽपर्याप्तेष्वेव करणेन तु पर्याप्तेष्वपर्याप्तेषु च सास्वादनसम्यग्दृष्टिः प्राप्यते । शेषाणि तु सम्यग्मिथ्यादृष्ट्यादीनि द्वादशापि गुणस्थानानि त्रसेषु करणपर्याप्तकेष्वेव लभ्यन्ते, नवरमसंयतसम्यग्दृष्टिः करणेनापर्याप्तेष्वप्येषु लभ्यते । योगः सामान्येन मनोवाक्कायभेदात् त्रिधा । तत्र च त्रिविधेऽपि योगेऽयोगिवर्ज्याणि सर्वाण्यपि गुणस्थानानि लभ्यन्ते । वेदः स्त्रीपुन्नपुंसकभेदात् त्रिधा, तत्र त्रिविधेऽपि वेदेऽपूर्वकरणान्तान्यष्टौ गुणस्थानानि प्राप्यन्ते । अनिवृत्तिबादरोऽपि यावदद्यापि वेदान्न क्षपयत्युपशमयति वा तावत् स्वगुण-स्थान सङ्ख्येयभागान् यावल्लभ्यते, तत ऊर्ध्वं सर्वेऽप्यवेदकाः । कषायाश्चत्वारः क्रोधादयः । तत्र क्रोधमानमायालक्षणेषु त्रिषु कषायेष्वपूर्वकरणान्तानि अष्टौ गुणस्थानानि लभ्यन्ते । अनिवृत्तिबादरोऽपि यावदमून्न क्षपयत्युपशमयति वा तावत् स्वगुण-स्थानकं सङ्ख्येयभागान् यावल्लभ्यते, लोभकषाये तु सूक्ष्मसम्परायान्तानि दश गुणस्थानानि लभ्यन्ते । उपरिष्टात्सर्वेऽकषायाः ।

ज्ञानानि मतिज्ञानादीनि पञ्च, तत्र मतिश्रुतावधिष्वविरतादीनि क्षीणमोहान्तानि नव गुणस्थानानि प्राप्यन्ते। मनःपर्यायज्ञाने तु प्रमत्तादीनि क्षीणमोहान्तानि सप्त लभ्यन्ते । केवलज्ञाने तु सयोग्ययोगिगुणस्थानद्वयम् । मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानेषु मिथ्या-दृष्टिसासादनमिश्रलक्षणं गुणस्थानत्रयं लभ्यते । संयमः सामायिकच्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकसूक्ष्मसम्परायथाख्यात-संयमभेदात्पञ्चधा, तत्राद्यसंयमद्वये प्रमत्तादीन्यनिवृत्तिबादरान्तानि चत्वारि गुणस्थानानि लभ्यन्ते । परिहारविशुद्धिकसंयमे तु प्रमत्ताप्रमत्तसंयतगुणस्थानद्वयमेव लभ्यते । सूक्ष्मसम्परायसंयमे तु सूक्ष्मसम्परायगुणस्थानमेकमेव । यथाख्यातसंयमे तूपशान्त-मोहादीन्ययोग्यन्तानि चत्वारि गुणस्थानानि लभ्यन्ते । अत्र तु संयमग्रहणेन तत्प्रतिपक्षभूतोऽसंयमः संयमासंयमश्च सूचितः। तत्रासंयमे मिथ्यादृष्ट्यादीन्यविरतान्तानि चत्वारि गुणस्थानानि । संयमासंयमे त्वेकं देशविरतगुणस्थानं लभ्यत इति ॥ दर्शनं चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनभेदाच्चतुर्धा । तत्राद्यदर्शनद्वये मिथ्यादृष्ट्यादीनि क्षीणमोहान्तानि द्वादशगुणस्थानानि लभ्यन्ते । अवधिदर्शने त्वविरतादीनि क्षीणमोहान्तानि नव गुणस्थानानि लभ्यन्ते । अन्ये तु मिथ्यादृष्ट्यादीनामप्यवधिदर्शनं प्रतिपद्यन्ते, सूत्रे च प्रतिपादितत्वात् तथा च प्रज्ञप्तिः-

''[१]**ओहिदंसणअणागारोवउत्ता णं भन्ते ! किं नाणी अन्नाणी ? गोयमा ! नाणी वि अन्नाणी वि । जे नाणी**

१. अनाकारावधिदर्शनोपयुक्ता भदन्त ! किं ज्ञानिनोऽज्ञानिनः ? गौतम ! ज्ञानिनोऽप्यज्ञानिनोऽपि । ये ज्ञानिनः ते सन्ति केचनत्रिज्ञानिनः, सन्ति, केचन चतुर्ज्ञानिनो ये त्रिज्ञानिनस्ते आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनः । ये चतुर्ज्ञानिनस्त आभिनिबोधिकज्ञानिनः श्रुतज्ञानिनोऽवधिज्ञानिनो मनःपर्यय-

ते अत्थेगइया तिनाणी, अत्थेगइया चउनाणी, जे तिनाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी। जे चउनाणी ते आभिणिबोहियनाणी सुयनाणी ओहिनाणी मणपज्जवनाणी । जे अन्नाणी ते नियमा मतिअन्नाणी सुयअन्नाणी विभंगनाणी'' । अत्र च ये अज्ञानिनस्ते मिथ्यादृष्टय एवेति मिथ्यादृष्टीनामप्यवधिदर्शनमत्र सूत्रे प्रोक्तम्, एवं यदा विभङ्गज्ञानी सास्वादनत्वे मिश्रत्वे वा वर्त्तते तदा सास्वादनमिश्रयोरप्यवधिदर्शनं लभ्यत इत्यवधिदर्शनेऽपि क्षीणमोहान्तानि द्वादश गुणस्थानानि प्रतिपादयन्त्यमी । ये तु मिथ्यादृष्ट्यादीनामवधिदर्शनं नाभ्युपगच्छन्ति, तदभिप्रायं तु विशिष्टश्रुतविदो विदन्तीति । केवलदर्शने तु सयोग्ययोगिगुणस्थानद्वयं लभ्यते । लेश्याः कृष्णादिकाः षट् प्रतीता एव । तत्राऽऽद्यानि चत्वारि गुणस्थानानि षट्स्वपि लेश्यासु लभ्यन्ते, देशविरतप्रमत्ताऽप्रमत्तास्तूपरितनविशुद्धलेश्यात्रये वर्त्तन्ते, न पुनरधस्तनकृष्णादि-लेश्यात्रये, अमीषां विरतत्वात्तथाविधसङ्क्लेशे च विरतेरभावात् । अन्ये त्वभिदधति, देशविरतप्रमत्तौ षट्स्वपि लेश्यासु वर्त्तेते । कृष्णनीलकापोतलेश्यानामपि प्रत्येकमसङ्ख्येयलोकाकाशप्रमाणाध्यवसायस्थानयुक्तत्वात्, मन्दसङ्क्लेशेषु च तदध्यवसायस्थानेषु तथाविधविरतेरपि सद्भावात् । उक्तञ्च प्रज्ञप्त्याम्–

''[१]सामाइयसंजएणं भन्ते ! कइसु लेसासु होज्जा । गोयमा ! छसु लेसासु होज्जा । एवं छेओवट्ठावणियसंजए

ज्ञानिनः । येऽज्ञानिनस्ते नियमात् त्र्यज्ञानिनः, मत्यज्ञानिनः श्रुताज्ञानिनः विभङ्गज्ञानिनः ।

१. सामायिकसंयतो भदन्त ! कासु लेश्यासु भवेत् ? गौतम ! षट्सु लेश्यासु भवेत् । एवं छेदोपस्थापनीयसंयतोऽपि ।

वि''इत्यादि अपूर्वकरणादयः सयोगिपर्यन्ताः शुक्ललेश्यायामेव वर्त्तन्ते । अयोगी त्वलेश्य इति ॥ भव्यद्वारे भव्याभव्यौ सूचितौ, तत्र भव्येषु चतुर्दशापि गुणस्थानानि वर्त्तन्ते, अभव्येषु तु मिथ्यादृष्टिरेव, न शेषाः, तेषु सम्यक्त्वाद्यभावादिति। सम्यक्त्वद्वारे क्षायिकसम्यक्त्वाऽविरतादयोऽयोग्यन्ताः प्राप्यन्ते । क्षायोपशमिकसम्यक्त्वे चाविरतादयोऽप्रमत्तान्ताः । औपशमिकसम्यक्त्वे पुनरविरतादय उपशान्तमोहान्ताः । शेषास्त्वात्मीयात्मीयस्थाने । तद्यथा-मिथ्यादृष्टिर्मिथ्यात्वे, सास्वादनस्तु सास्वादनसम्यक्त्वे, मिश्रस्तु सम्यङ्मिथ्यात्वे वर्त्तत इति । सञ्ज्ञिद्वारे मिथ्यादृष्टिसास्वादनौ सञ्ज्ञिष्वसञ्ज्ञिषु च लभ्येते । सम्यङ्मिथ्यादृष्ट्यादय क्षीणमोहान्ताः पुनः सञ्ज्ञिष्वेव लभ्यन्ते । सयोगिकेवली तु न सञ्ज्ञी, मनोविकल्पातीतत्वात्, नाऽप्यसञ्ज्ञी, मनःपर्याप्ति-युक्तत्वादिति । एवमयोगिकेवल्यपि । आहारकद्वारे मिथ्यादृष्टिसास्वादनाविरतसम्यग्दृष्टिसयोगिकेवलिन आहारकेष्वनाहारकेषु च लभ्यन्ते, केवलिनोऽनाहारकत्वं समुद्घातगतस्य तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु भावनीयम्, शेषाणां तु विग्रहगताविति । अन्ये त्वयोगिवर्ज्याः सम्यङ्मिथ्यादृष्ट्यादय आहारका एव तद्भावयुक्तानां तेषां विग्रहगत्यभावादिति । अयोगी त्वनाहारक एवेति ॥१०॥

भा० **सुरगाहाए गइए गुणा उ सेसेसु मग्गणेसाइ । इगविगलेसुं दो दो पंचिंदीसु चउद्दस वि ॥९५॥**

भूदगतरुसुं दो एगमगणिवाऊ चउद्दस तसेसु । जोए तेरस वेए तिकसाए नव दस य लोभे ॥९६॥

मइसुयओहिदुगे नव अजयाइजयाइ सत्तमणनाणे । केवलदुगम्मि दो तिन्नि दो व पढमा अनाणतिगे ॥९७॥

सामइयछेएसुं चउरो परिहार दो पमत्ताई । देसे सुहुमे सग पढमचरमचउ अजय अक्खाए ॥९८॥

बारस अचक्खुचक्खुसु पढमा लेसासु तिसु छ दोसु सग । सुक्काए तेर गुणा सव्वे भव्वे अभव्वेगं ॥९९॥

वेयगखइयउवसमे चउरो एक्कारसट्ठ तुरियाई । सेसतिगे सट्ठाणं सन्निसु चउदस असन्निसु दो ॥१००॥

आहारगेसु पढमा तेरस अणहारगेसु पंच इमे । पढमंतिमदुगदुगअविरया गयाइसु गुणट्ठाणा ॥१०१॥

तदेवं गुणस्थानकानि स्वरूपतो भेदतश्चोक्तानि, विशेषतोऽपि मार्गणद्वारेषु चिन्तितानि, साम्प्रतं '**उवओगा जोगविही**'-इत्यादिप्रतिज्ञातमनुस्मरन् तेष्वेव गुणस्थानेषूपयोगाँश्चिन्तयन्नाह—

दोण्हं पंच उ छच्चेव दोसु एगम्मि होंति वामिस्सा ।
सत्तुवओगा सत्तसु दो चेव य दोसु ठाणेसु ॥११॥

द्वयोः-मिथ्यादृष्टिसास्वादनयोः, तुशब्दस्यैवकारार्थत्वात् **पञ्चैव** भवन्त्युपयोगाः पूर्वोक्तशब्दार्थाः । तद्यथा-मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानोपयोगास्त्रयः, चक्षुरचक्षुर्दर्शनोपयोगौ च । अन्ये त्ववधिदर्शनोपयोगमपि षष्ठमभ्युपगच्छन्ति । तस्य चेहाभ्युपगमानभ्युपगमयोः कारणमनन्तरमेवोक्तमिति । **द्वयोः**-अविरतदेशविरतयोः, **षडेव** उपयोगा भवन्ति । मतिश्रुतावधिज्ञानोपयोगास्त्रयः चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनोपयोगाश्च त्रय इति सर्वेऽपि षडिति । **एकस्मिन्** सम्यङ्मिथ्यादृष्टौ भवन्ति, षडेवेत्यत्रापि सम्बध्यते । तद्यथा-मत्यज्ञानश्रुताज्ञानविभङ्गज्ञानोपयोगास्त्रयः चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनोपयोगाश्च त्रय इति सर्वेऽपि षडिति । एते च

कथम्भूता इत्याह **'व्यामिश्रा'**। इदमुक्तं भवति-सम्यङ्मिथ्यादृष्टिरयमुच्यते। ततश्च यावता अंशेनात्र सम्यक्शब्दः प्रवर्त्तते तावता अंशेन ज्ञानमप्यस्य प्रतिपत्तव्यमतो मतिश्रुतावधिज्ञानांशैर्विमिश्रता एतेषां द्रष्टव्या, अत एवावधिज्ञानांशे क्वचिदाश्रित्या-वधिदर्शनोपयोगोऽप्यस्योक्तः, अन्यथा हि शुद्धे विभङ्गज्ञाने मिथ्यादृष्टेरिव न मुख्यतया अयमत्रोक्तः स्यात्, मतान्तर-गम्यत्वात्तस्येति। एतच्च मिश्रत्वं शाब्दीं वृत्तिमाश्रित्य सामर्थ्याऽऽयातत्वेनोच्यते। वस्तुतस्तु ज्ञानस्य गन्धोऽप्यत्र नास्ति, शुद्धसम्यक्त्वमूलत्वेनात्र ज्ञानस्य प्रसिद्धत्वात्, अन्यथा हि यद्यशुद्धसम्यक्त्वस्यापि ज्ञानमभ्युपगम्यते, तदा सास्वादनस्या-ऽप्यावश्यकादिष्विवात्र ज्ञानाभ्युपगमः स्यात्, न चैतदस्ति, तस्याज्ञानित्वेनानन्तरमेवेह प्रतिपादितत्वात्, इत्यलं विस्तरेण, तत्त्वस्य केवलिगम्यत्वादिति।

सप्तोपयोगाः सप्तसु प्रमत्तादिषु क्षीणमोहान्तेषु प्राप्यन्ते। तत्राविरतदेशविरतयोर्ये प्रोक्ताः षट् त एव, मनःपर्यायज्ञानोप-योगस्तु सप्तमः। चः पुनरर्थे, तस्य चेत्थं सम्बन्धः, **द्वयोः** पुनः सयोग्ययोगिगुणस्थानयोः केवलज्ञानकेवलदर्शनोपयोगौ **द्वौ** भवतः, न शेषास्तयोरतीन्द्रियादित्वेन तदसम्भवादिति गाथार्थः ॥११॥

भा० संपइ गुणठाणेसु वि उवओगा दोण्हपंचगाहाए। भावत्थोऽयं तत्थ उ उवओगा मिच्छसासाणे ॥१०२॥

अन्नाणाइ मइसुयविभंगाणि अचक्खुचक्खु इय पणगं। सम्मे देसे मइसुयअवहिदुगं चक्खुअच्चक्खू ॥१०३॥

इय छक्कं एयं चिय मिस्सगुणे मिस्सयं मुणेयव्वं। इह भावणिया मीसम्मि सम्मसद्दो उ अंसेण ॥१०४॥

जावइएण पवत्तइ अंसेणं तत्तिएण नाणंपि । नेयमओ मइसुयनाण अवहिनाणेहि मीसत्तं ॥१०५॥
नेयव्वं इय कारणवसओऽवहिनाणलेसमासज्ज । किंची अवहीदंसणउवओगो वि हु इहं भणिओ ॥१०६॥
इह मिस्सत्तं सद्दाणुवित्तिमासज्ज भन्नए एत्थ । परमत्थओ य एयस्स नाणगंधो वि न समत्थि ॥१०७॥
सम्मत्ते सुद्धे सइ इह नाणं सम्मयं पुणो सुत्ते । सासायणमाईण वि नाणं अंगीकयं नत्थि ॥१०८॥
इह नत्थि तस्सणंतरमेवुत्तंता अओ उ अन्नाणं । एवं च ठिएत्थत्थं तत्तं पुण केवली मुणइ ॥१०९॥
अह छगसत्तमअट्ठमनवमगदसिगारबारसगुणे य । पुव्विल्लुवओगछगं मणपज्जवनाणसंजुत्तं ॥११०॥
केवलियदुगं अंतिमगुणेसु दोसुं पि इन्हि जोगा उ । भन्नंति गुणेसुं तत्थ ताव एगेसिमयमेयं ॥१११॥

उपयोगान् गुणस्थानेषु विचिन्त्य, साम्प्रतं तेष्वेव योगान् चिन्तयिषुरेकीयमतेन तावदाह—

तिसु तेरस एगे दस नव जोगा हुंति सत्तसु गुणेसु ।
[1]एक्कारस य पमत्ते सत्त सजोगे अजोगेक्कं ॥१२॥

---

१. 'एक्कम्मि हुंति एक्कारस' इति चूर्णौ ।

त्रिषु गुणस्थानेषु मिथ्यादृष्टिसास्वादनाविरतलक्षणेषु **त्रयोदश** योगा भवन्ति, तद्यथा-मनोयोगश्चतुर्विधोऽपि वाग्योगोऽपि चतुर्धा, औदारिकवैक्रियकाययोगौ पर्याप्तेष्वेषु लभ्येते औदारिकवैक्रियमिश्रकाययोगावपर्याप्तकावस्थायाम्, कार्मणकाययोगो विग्रहगतावेवमेते त्रयोदश योगाः पूर्वोक्तस्वरूपा नानाजीवापेक्षया भवन्ति। आहारकतन्मिश्रद्विकं तु न सम्भवति, संयमप्रत्ययत्वात् तस्य। अत्र च मते वैक्रिययोगसम्भवोऽविरतान्तानामेव मन्तव्यः, न देशविरतादीनाम्, तेषां तल्लब्ध्यभावादिति। **'एगे दस'** त्ति एकस्मिन् सम्यग्मिथ्यादृष्टौ दश योगा भवन्ति, अष्टौ मनोवाग्योगा औदारिकशरीरं वैक्रियशरीरं चेति। कार्मणशरीरं तु न सम्भवति, तस्य विग्रहगतावेव भावाद्, अस्य च मरणाभावेन विग्रहगत्यभावात्, तदुक्तम्-"[1]**न सम्ममिच्छो कुणइ कालं**"इति, अत एवौदारिकवैक्रियमिश्रेऽपि न सम्भवतः, तयोरपर्याप्तावस्थाभावित्वात्, तदवस्थायां च सम्यङ्मिथ्यात्वाभावादिति।

ननु यद्येवं तर्हि देवलोकनरकसम्भविवैक्रियमिश्रं मा भूदस्य, मनुष्यतिरश्चां तु सम्यङ्मिथ्यादृशां वैक्रियकरणसम्भवे तत् कस्मादस्य नाभ्युपगम्यते, सत्यम्, तेषां वैक्रियकरणासम्भवतोऽन्यतो वा कुतश्चित्कारणात्तदपि नोक्तमिति न ज्ञायते, तथा-विधाम्नायाभावादिति।

सप्तसु गुणस्थानकेषु देशविरताप्रमत्तापूर्वकरणादिक्षीणमोहान्तेषु नव नव योगा भवन्ति, अष्टौ मनोवाग्योगाः, औदारिकशरीरयोगश्चेति, तद्भावेनैषां जन्मान्तराभावात् कार्मणौदारिकमिश्रयोगौ न सम्भवतः, वैक्रियद्विकाभावस्तु देवनारकेष्वे-

१. न सम्यङ्मिथ्यादृष्टिः करोति कालम्।

तेषामसम्भवादिति ।

आहारकमप्रमत्तस्य किमिति न भवतीति चेत् ? उच्यते-अस्मिन् मते आहारकस्यारम्भे समाप्तौ च प्रमत्त एव भवति, लब्ध्युपजीवनादिति नाप्रमत्तस्याहारकद्विकसम्भवः ।

'एक्कारस्स य पमत्ते' ति चः पुनरर्थे भिन्नक्रमश्च, प्रमत्ते पुनरेकादश योगा भवन्ति, नव तावदनन्तरोक्ता एव, तथा आहारकद्विकं चेति । **सयोगे** सयोगिकेवलिनि, **सप्त** योगा भवन्ति । सत्यमनोयोगोऽसत्यामृषमनोयोगश्चेत्येवं वाग्योगोऽपि द्विधा । तथौदारिककाययोगः स्वभावस्थे लभ्यते, औदारिक-मिश्रकार्मणकाययोगौ तु समुद्घातावस्थायामेवम् एते सप्त लभ्यन्ते, न शेषा असम्भवादिति[१] । **'अजोगेक्कं'** ति प्राकृतशैल्या लुप्तविभक्तिको निर्देशः, एकम् अयोगिकेवलिलक्षणं गुणस्थानम् अयोगं योगविरहितं भवति अयोगित्वादेवेत्यर्थः । एवमेकीयमतं वर्णितम् ।।**१२**।।

भा० तिसु तेरस इच्चाई तत्थ य सासाणमिच्छसम्मेसु । तेरस जोगा मणचउवइचउकम्मइगउरलदुगं ।।११२।।

वेउव्विदुगं नाणा जीवे आसज्ज किंतु वेउव्वो । सम्मंताणं चेव उ न पंचमाईसु वि गुणेसु ।।११३।।

लद्धिअभावा तेसिं मिस्से दस मणवईण चउ चउगं । ओरालं वेउव्वं एवं दस तह य सत्तसु य ।।११४।।

१. 'देव' इति सि० ।

पंचमसत्तममाइसु बारसअंतेसु हुंति नव जोगा । मणवयणअट्ठ उरलं इय नव नणु अप्पमत्तस्स ॥११५॥
किं न भवे आहारगदुगंपि ई आह अयमभिप्पाओ । अपमत्तो वि पमत्तो होई आहारआरंभे ॥११६॥
निट्ठवणे वि य लद्धीउवजीवणया इहं इमे वि मया । पुव्विल्लनवाहारगदुगसहियेगारस पमत्ते ॥११७॥
जोगिम्मि सत्त सच्चं असच्चमोसं मणं तहा वयणं । उरलदुगं काओगो एक्कंतिमगं अजोगं ति ॥११८॥
जे पुण विरयाविरयप्पभिईण वि केइ बिंति वेउव्वं । तह आहारगपारंभकालपरओ वि साहुस्स ॥११९॥
अपमत्तत्तंपि भणंति ते उ एवं पढंति इय गाहा । तेरस चउसु दसेगे इच्चाई तत्थ अयमत्थो ॥१२०॥

ये पुनर्देशविरतादीनामपि वैक्रियमिच्छन्ति, आहारकसमाप्त्युत्तरकाले च संयतस्याप्रमत्तभावमपीच्छन्ति, ते इत्थं पठन्ति–

तेरस चउसु दसेगे पंचसु नव दोसु होंति एक्कारा ।
एक्कम्मि सत्त जोगा अजोगि ठाणं हवइ एक्कं ॥१३॥

तत्र पूर्वस्मिन् मते मिथ्यादृष्टिसास्वादनाविरतलक्षणेषु त्रिषु गुणस्थानेषु **त्रयोदश** योगा उक्ताः, अत्र तु **चतुर्षु** द्रष्टव्याः, तच्चेह चतुर्थं प्रमत्तसंयतगुणस्थानं द्रष्टव्यम्, तत्राऽस्यैकादश योगाः पूर्वोक्ता एव वैक्रियतन्मिश्रद्विकेन सह तेऽपि त्रयोदश

भवन्ति । देशविरतादीनामप्यस्मिन्नेव मते वैक्रियाभ्युपगमादिति भावः । **'दसेग'** त्ति पूर्ववदेव । अन्यच्च पूर्वस्मिन् मते सप्तसु गुणस्थानेषु नव नव योगा उक्ताः, अत्र तु देशविरताप्रमत्तवर्ज्येषु तेष्वेव **पंचसु** गुणस्थानेषु त एव नव नव योगा मन्तव्याः । देशविरताप्रमत्तयोस्तर्हि का वार्त्ता इत्याह-**'दोसु होंति एक्कार'** त्ति द्वयोर्देशविरताप्रमत्तसंयतयोरेकादश एकादश योगा भवन्ति, तत्र देशविरतस्य तावन्नव पूर्वोक्ता एव वैक्रियतन्मिश्रद्विकेन सहैकादश भवन्ति ।

वैक्रियद्विकसम्भवे च कारणमुक्तमेव । अप्रमत्तसंयतस्य तु नव योगाः पूर्वोक्ता एव, आहारकवैक्रियकाययोगसहितास्ते एवैकादश भवन्ति, इदमत्र हृदयम्-वैक्रियमाहारकं वा कुर्वन् प्रारम्भसमये लब्ध्युपजीवनौत्सुक्यसम्भवात्प्रमत्त एव सम्भवीति अप्रमत्तस्य वैक्रियाहारकमिश्रकाययोगौ न सम्भवतः, तत्समाप्तौ पुनरौत्सुक्यनिवृत्तेरप्रमत्तोऽप्यस्मिन् मते सम्भवतीति वैक्रिया-हारककाययोगावस्य लभ्येते इति ।

आह-ननु सङ्गतमिदं यदत्र मते देशविरतसंयतयोर्वैक्रियमुक्तं अम्बडश्रावकविष्णुकुमारस्थूलभद्रादीनां तस्य सुप्रसिद्धत्वात्, पूर्वस्मिंस्तु मते कथं तयोस्तस्य प्रतिषेधः, सत्यं, स्वल्पत्वात्सदपि न विवक्षितमिति पश्यामः, तत्त्वं तु केवलिनो विशिष्ट-श्रुतविदो वा विदन्तीति ।

उत्तरार्द्धं तु गतार्थम्, पूर्वमतेनाविशिष्टत्वादिति गाथार्थः ॥१३॥

भा०पुव्विल्लमए मिच्छे सासे सम्मे य जोग तेरसगं । इहइं तु पमत्ते विय तेरसगं तत्थ जे पुव्वा ॥१२१॥
एक्कारस ते सहिया वेउव्विदुगेण तेरस हवंति । देसविरयाइयाण वि एत्थ मए होइ वेउव्वं ॥१२२॥
मीसे दस ते चेव य तह पणसगमाइ बारसंतेसु । जे पुव्वं सत्तसु नव भणिया ते चेव इहइं पि ॥१२३॥
देसजयमप्पमत्तं मोत्तुं सेसेसु पंचसु गुणेसु । नव हुंति तहा दोसुं एक्कारस तत्थ देसगुणे ॥१२४॥
वेउव्वियदुगजुत्ता पुव्विल्ला नव हवंति एक्कारा । अपमत्तसंजयस्स उ ते नव साहारवेउव्वा ॥१२५॥
हुंतिक्कारसजोगा भावत्थोयं विउव्वमाहारं । कुव्वंतो आरंभे ऊसुगचित्तो हवइ जीवो ॥१२६॥
तत्तो होइ पमत्तो इय अपमत्ते विउव्विसंमीसं । आहारमीसयं पि य न होइ तस्स उ समत्तीए ॥१२७॥
ऊसुगभावनियत्तो एयम्मि मयम्मि होइ अपमत्तो । तम्हा जुत्ता अपमत्तयाण वेउव्वआहारा ॥१२८॥
एगम्मि वि जोगगुणे जोगा सत्तेव हुंति पुव्वुत्ता । गुणठाणगेसु एवं इय जोगविही इमो नेओ ॥१२९॥
जप्पच्चइओ बंधो इइ दारं इय पयम्मि किर जेहिं । सामन्नपच्चयेहिं हेऊहिं कारणेहिं इइ ॥१३०॥

तदेवं '**उवओगा जोगविही जेसु अ ठाणेसु जत्तिया अत्थि**'त्ति, एतावत्प्रथमद्वारगाथायां व्याख्यातम्, साम्प्रतं ''**जप्पच्चइओ बंधो**'' इत्येतद् व्याख्यानयन्नाह–

चउपच्चइओ बंधो पढमे उवरिमतिगे तिपच्चइओ ।
मीसगबीओ उवरिमदुगं च देसिक्कदेसम्मि ॥१४॥

उवरिल्लपंचगे पुण दुपच्चओ जोगपच्चओ तिण्हं ।
सामन्नपच्चया खलु अट्ठण्हं होंति कम्माणं ॥१५॥

प्रत्यया हेतवः कारणानीत्यर्थान्तरम्, ते चेह प्रस्तावाद् ज्ञानावरणादिकर्मबन्धस्य द्रष्टव्याः । तेऽपि सामान्यविशेषभेदाद् **द्विधा,** तत्रेह सामान्यप्रत्यया उच्यन्ते, विशेषप्रत्ययानां **'होइ जहा'** इत्यस्मिन् द्वारेऽनन्तरमेव **'पडणीयमंतराए'**इत्यादिना गाथायां अभिधास्यमानत्वादिति । ते च **सामान्यप्रत्ययाः** कर्मबन्धस्य चत्वारः, तद्यथा-मिथ्यात्वम् अविरतिः कषाया योगाश्चेति । तत्र मिथ्यात्वं सामान्यतो विपरीतबोधस्वभावतया एकविधमेव, व्यक्तिविवक्षया तु त्रिविधम्, पञ्चविधं वा, त्रिषष्ठ्यधिकशतत्रयविधं वा, अपरिमितभेदं वा । तत्र त्रिविधं-सांशयिकम्, आभिग्रहिकम्, अनाभिग्रहिकं चेति । तत्र सांशयिकं यदर्हता जीवादितत्त्वमुक्तं तन्न जाने किं तथैव स्यादुतान्यथेति, उक्तञ्च-

एकस्मिन्नपि तत्त्वे सन्दिग्धे प्रत्ययो जिने नष्टः । मिथ्या च दर्शनं तत्स चादि हेतुर्भवगतानाम् ॥१॥ इति ।

आभिग्रहिकश्च येन बोटिकादिकुदर्शनानामन्यतमदभिगृह्णाति । अनाभिग्रहिकमज्ञानाङ्गवादिनामथवा ईषन्माध्यस्थ्यादनभिगृहीतदर्शनविशेषा सर्वदर्शनानि शोभनानीत्येवंरूपा प्रतिपत्तिरिति । पञ्चविधं त्वेकान्तमिथ्यात्वं, वैनयिकमिथ्यात्वं, सांशयिकमिथ्यात्वं, मूढमिथ्यात्वं, विपरीतमिथ्यात्वं चेति । तत्रैकान्तमिथ्यात्वम् अनन्तधर्माध्यासिते वस्तुन्येकांशाऽवधारणरूपम्, यथा 'अस्त्येव जीवो नास्त्येव वा'इत्यादि । ऐहिकामुष्मिकसुखानि सुरनृपादिविनयवानेव लभते, न ज्ञानदर्शनोपवासब्रह्मचर्यादिकष्टकलापादित्यभिनिवेशो वैनयिकमिथ्यात्वम् । संशयमिथ्यात्वं तु पूर्वोक्तमेव । मूढानां तत्त्वादिविचाराऽक्षमाणां पृथिव्यादीनां मिथ्यात्वं मूढमिथ्यात्वम् । विपरीतो विपर्यस्तवस्त्वध्यवसायो मिथ्यात्वं हिंसाऽब्रह्मसेवादीनां वस्तुतो दुःखहेतुत्वेऽप्येत एव तत्त्वतः सुखरूपा इत्यभिनेवेशो विपरीतमिथ्यात्वं, यदाहुरेके-

सत्यं वच्मि हितं वच्मि सारं वच्मि पुनः पुनः । अस्मिन्नसारे संसारे सारं सारङ्गलोचना ॥१॥

प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तरैः । प्राप्यते येन निर्वाणं सरागेणापि चेतसा ॥२॥ इत्यादि

त्रिषष्ठ्यधिकशतत्रयविधं पुनः,

[१]असिइसयं किरियाणं अकिरियवाईण होइ चुलसीई । अण्णाणि य सत्तट्ठी वेणइयाणं च बत्तीसं ॥१॥

१. अशीतिशतं क्रियाणामक्रियावादिनां भवति चतुरशीतिः । अज्ञानिनश्च सप्तषष्ठिर्वैनेयिकानां चः द्वात्रिंशत् ॥१॥

इत्यादिनाऽऽवश्यकाचारादिष्वभिहितस्वरूपं द्रष्टव्यमिति । अपरिमितभेदं तु

[१]**जावइया नयवाया तावइया चेव हुंति परसमया । जावइया परसमया तावइया चेव मिच्छत्ता (नयवाया) ॥१॥** इत्यादि

द्रष्टव्यमिति । एवमनेकविकल्पसम्भवेऽप्यत्र मध्यमवृत्त्या पञ्चविधमेव मिथ्यात्वं गृह्यते । अविरतिरपि सामान्यतः सावद्ययोगाऽनिवृत्तिरूपतया एकविधैव । व्यक्तितस्तु यावन्ति हिंसादीनि पापस्थानानि तेभ्योऽनिवृत्तिरूपतयाऽनेकविधा । अत्र तु मध्यमवृत्त्या द्वादशधा गृह्यते । तद्यथा-पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्पतित्रसवधाऽविरतिः षोढा, तथा स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुः-श्रोत्रमनोविषयेषु शब्दादिषु रागद्वेषाऽनिवृत्तिरूपाऽप्यविरति । षोढैवेति अविरतिरिह द्वादशधा भवति ।

कषाया अनन्तानुबन्धिक्रोधादयो वक्ष्यमाणस्वरूपाः षोडश । अपरं चेह कषायग्रहणेन वक्ष्यमाणयुक्त्या तत्सहचारिणो वेदत्रयहास्यादिषट्कलक्षणा नोकषाया अपि नव गृह्यन्ते ।

योगास्तु पूर्वोक्तस्वरूपाः पञ्चदश ।

तदेवमेते मिथ्यात्वादिसामान्यबन्धहेतूनामुत्तरभेदाः सर्वेऽपि सप्तपञ्चाशद् भवन्ति । मूलप्रत्ययास्तु चत्वार एव । एत एव च **सामान्य**विवक्षया सूत्रेऽभिहिताः, अतो मिथ्यात्वादयश्चत्वारः **प्रत्यया** यस्य स चतुष्प्रत्ययः । क इत्याह-बन्धो ज्ञानावरणा-

१. यावन्तो नयवादास्तावन्त एव भवन्ति परसमयाः । यावन्तः परसमयास्तावन्त एव मिथ्यात्विनः (नयवादाः) ॥१॥

दीनामिति गम्यते, क्वेत्याह-प्रथमे मिथ्यादृष्टिगुणस्थाने ।

इदमुक्तं भवति-मिथ्यात्वादिभिश्चतुर्भिः सोत्तरभेदैर्मिथ्यादृष्टिर्ज्ञानावरणादिकर्म बध्नाति । उत्तरभेदास्त्वत्राहारकतन्मिश्रद्विकवर्जनात् पञ्चपञ्चाशदेव मन्तव्याः, तद्वर्जनं तु 'संयमवतां तदुदयो नान्यस्य' इति वचनादिति । **उपरितनत्रिके**-सास्वादनमिश्राविरतलक्षणे, त्रयः प्रत्यया यत्र स त्रिप्रत्**ययो** बन्धो भवति ।

एतदुक्तं भवति-सास्वादनादयस्त्रयो मिथ्यात्वोदयाभावात्तद्वर्ज्यैः शेषैस्त्रिभिः प्रत्ययैः सोत्तरभेदैः कर्म बध्नन्ति । ते चोत्तरभेदा पूर्वोक्तायाः पञ्चपञ्चाशतो मिथ्यात्वपञ्चकेऽपनीते सास्वादनस्य तावत्पञ्चाशद् द्रष्टव्याः । सम्यग्मिथ्यादृष्टेस्तु परलोकगमनाभावात् कार्मणम् औदारिकमिश्रं वैक्रियमिश्रं च न सम्भवति, अनन्तानुबन्ध्युदयस्य चास्य निषिद्धत्वादनन्तानुबन्धिचतुष्टयं च नास्त्यत एतेष्वपि सप्तसु पूर्वोक्तायाः पञ्चाशतोऽपनीतेषु शेषास्त्रिचत्वारिंशदुत्तरभेदा भवन्ति । अविरतस्य तु परलोकगमनसम्भवात् पूर्वापनीतकार्मणौदारिकमिश्रवैक्रियमिश्रत्रये पूर्वोक्तायां त्रिचत्वारिंशति पुनः प्रक्षिप्ते षट्चत्वारिंशद्भेदा भवन्ति । **'मीसगबीओ उवरिमदुगं च देसेक्कदेसंमि'** त्ति देशः सर्वसावद्ययोगस्य त्रसप्राणातिपातादिः, एकदेशस्तु तस्यैव देशस्य द्वीन्द्रियातिपातादिः तयोर्देशैकदेशयोर्विरतिसद्भावादुपचारतो देशविरतिरेव इह देशैकदेशशब्देन विवक्षितः, तस्मिन् देशैकदेशे देशविरते, **'मीसगबीओ'**त्ति द्वितीयोऽविरतिलक्षणः प्रत्ययो मिश्रो भवति, मिश्रशब्दश्चात्रापरिपूर्णवाची, त्रसवधादस्य निवृत्तत्वान्न

द्वादशविधोऽप्यविरतिप्रत्ययो लभ्यत इति भावः । उपरितनद्विकं च-कषाययोगलक्षणं च ।

इदमुक्तं भवति अपरिपूर्णोऽविरतिप्रत्ययः कषायप्रत्ययो योगप्रत्ययश्च यथासम्भवं प्राप्यते । तत्र चाप्रत्याख्यानावरणोदयस्यास्य निषिद्धत्वादप्रत्याख्यानावरणचतुष्टयम्, तथा विग्रहगतावपर्याप्तकावस्थायां च देशविरतेरभावात् कार्मणौदारिकिमिश्रशरीरद्वयं त्रसासंयमान्निवृत्तत्वात् त्रसासंयमश्च न सम्भवति, अत एतानि सप्त पूर्वोक्तायाः षट्चत्वारिंशतोऽपनीयन्ते, ततः शेषा एकोनचत्वारिंशदुत्तरभेदा लभ्यन्ते ।

अत्राह-ननु त्रसासंयमात् सङ्कल्पजादेरेवासौ निवृत्तो न त्वारम्भजादेस्तत्कथं सर्वोऽप्येषोऽपनीयते ? सत्यं, किन्तु गृहिणामशक्यपरिहारत्वेन सन्नप्यारम्भजत्रसाऽसंयमो न विवक्षित इत्यदोषः । एतच्च बृहच्चूर्णिमनुश्रित्य लिखितमिति न स्वमनीषिका भावनीयेति । '**उवरिल्लपंचगे पुण दुपच्चओ**'त्ति देशविरतादुपरितनपञ्चके पुनः प्रमत्तादौ सूक्ष्मसम्परायान्ते द्वौ प्रत्ययौ यत्र स द्विप्रत्ययो बन्धो भवति ।

एतदुक्तं भवति-मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययद्वयस्यैतेष्वभावाच्छेषेण कषाययोगप्रत्ययद्वयेन सम्भवदुत्तरभेदयुक्तेनामी कर्म बध्नन्ति । तत्र प्रमत्तस्य सञ्ज्वलनकषायाश्चत्वारः, नोकषाया नव, योगास्त्वौदारिकमिश्रकार्मणवर्जितास्त्रयोदश, सर्वेऽप्यमी षड्विंशतिरूत्तरभेदा भवन्ति । अप्रमत्तस्य त्वनन्तरोक्तायाः षड्विंशतेः पूर्वोक्तयुक्त्या वैक्रियमिश्राहारकमिश्रद्वयेऽपनीते शेषा

श्चतुर्विंशतिर्भवति । अपूर्वकरणे त्वतिविशुद्धत्वाद्वैक्रियमाहारकं च न सम्भवत्येव, ततो वैक्रियाहारकद्वयेऽनन्तरोक्ता-याश्चतुर्विंशतेरपनीते शेषा द्वाविंशतिर्भवति । अनिवृत्तिबादरस्य तु हास्यादिषट्कस्यापूर्वकरण एव स्थिततत्वाच्छेषाः सञ्ज्वलनाश्चत्वारः कषायाः वेदत्रयं नव योगा एते षोडश भवन्ति, यावदद्यापि वेदत्रयं सञ्ज्वलनत्रयं च नापगच्छति, तदपगमे तु यथासम्भवो वाच्यः, सूक्ष्मसम्परायस्य तु वेदत्रयक्रोधमानमायानामनिवृत्तिबादर एव व्यवच्छिन्नत्वाच्छेषा नव योगाः सञ्ज्वलनलोभश्चैते दश भवन्ति । **'जोगपच्चओ तिण्हं'** ति त्रयाणामुपशान्तक्षीणमोहसयोगिकेवलिनां योग एव प्रत्ययो यत्र स योगप्रत्ययो बन्धः । स च योग उपशान्तक्षीणमोहयोः प्रत्येकं नवधा भवति, अष्टौ मनोवाग्योगा औदारिककाययोगश्चेति । सयोगिकेवलिनस्तु योगः सप्तधा पूर्ववद्वक्तव्यः । अयोगी तु प्रत्ययाभावादबन्धक इति । उपसंहरन्नाह-**'सामन्ने'**त्यादि खलुरेवकारार्थः, एत इति च गम्यते, ततश्च सामान्यप्रत्यया एत एवाष्टानां कर्मणां भवन्ति, नान्ये इति ।

अत्र चोत्तरभेदानां सङ्ग्रहगाथा-

'पणपन्न पण्ण तिय छहियचत्त इगुचत्त छक्क चउसहिया । दुजुआ य वीस सोलस दस नव नव सत्त हेऊ उ इति ॥१॥

इति गाथाद्वयार्थः **॥१४॥ १५॥**

भा० अट्ठण्हवि कम्माणं बंधो एक्केक्कयंमि गुणठाणे । होइ इइ य वयणाणं अज्झाहारेण इय पुन्नं ॥१३१॥

एयद्दारस्स पयं होइ तहा हेउणो य किर दुहिया । सामन्ना य विसेसा होइ जहा इइ दारे तु ॥१३२॥
अट्ठण्हं कम्माणं विसेसओ बंधहेउ (णंतरच्च) । पडणीयमंतराइय इच्चाईहिं उ गाहाहिं ॥१३३॥
वन्निज्जस्संति तओ इह सामत्था उ लब्भई एवं । सामन्नबंधहेऊ अट्ठण्हवि एत्थ कम्माणं ॥१३४॥
एक्केक्कगुणट्ठाणे इह भणियव्वं ति तो इमं भणइ । चउपच्चइओ बंधो इच्चाईगाहजुयलं ति ॥१३५॥
सामन्नबंधहेऊ मिच्छत्तं अविरई कसाया य । जोगा य तत्थ पढमे गुणम्मि चउपच्चओ बंधो ॥१३६॥
मिच्छारहिओ उ उवरिमगुणतिगे पंचमे तिपच्चइओ । किंतु तहिं जो दुहओ हेऊ सो मीसओ होइ ॥१३७॥
जेण किर पंचमगुणं विरयाविरयं तओ इमं भणियं । मीसगबीओ तिचउक्कसायजोगाभिहा हेऊ ॥१३८॥
हुंति उ पुन्ना जह संभवेण छट्ठाइसुहुमयंतेसु । तिचउत्था दो हेऊ तिण्हं उवसंतमाईणं ॥१३९॥
एगो उ जोगपच्चयबंधो होई अबंधगु अजोगी । मिच्छाईहेऊणं पुण एए उत्तरपभेया ॥१४०॥
मिच्छत्ताविरइकसायजोगभेयाण हुंति जहसंखं । पणबारसपणवीसं पनरसभेया गुणेसाह ॥१४१॥
पणपन्न पन्न तिय छहियचत्त इगुचत्त छक्कचउसहिया । दुजुया य वीस सोलस दस नव नव सत्त हेऊओ ॥१४२॥
जप्पच्चइओ बंधो इयदारं अवसियंति होइ जहा । इय दारं वन्नेमी एयस्सत्थो इमो होइ ॥१४३॥

सो बंधो पत्तेयं कम्माण विसेसबंधहेऊहिं । नाणपओसाईहिं जह होइ तहा भणइ इण्हि ॥१४४॥

इदानीं **'होइ जइ'** त्ति द्वारप्रतिज्ञातान् विशेषप्रत्ययान् बिभणिषुर्ज्ञानदर्शनावरणयोस्तावदाह-

पडणीयअंतराइय उवघाए तप्पओसनिन्हवणे ।
आवरणदुगं भूओ बंधइ अच्चासणाए य ॥१६॥

इह प्राकृतत्वादार्षत्वाच्च विभक्तिव्यत्ययादिना तात्पर्यव्याख्या क्रियते । तत्र **आवरणद्विकं**-ज्ञानावरणदर्शनावरणरूपम्, अत्र च ज्ञानस्य मत्यादेर्ज्ञानिनां साध्वादीनां, ज्ञानसाधनस्य च पुस्तकादेः **प्रत्यनीकतया**-तदनिष्टाचरणरूपया ज्ञानावरणं कर्म भूयो-अतितीव्रं बध्नातीति सण्टङ्कः । तथा **अन्तरायेण**-भक्तपानवस्त्रोपाश्रयलाभनिवारणादिरूपेण, **उपघातेन**-निर्मूलतो विनाशस्वरूपेण, **तत्प्रद्वेषेण**-ज्ञानादिविषये आन्तराप्रीतिरूपेण, **निह्नवेन**-न मया तत्समीपेऽधीतमिदमित्यादिरूपेण, **अत्याशातनया** च-जात्याद्युद्घट्टनादिहीलारूपतया तीव्रं ज्ञानावरणं बध्नातीति सर्वत्र द्रष्टव्यम् । एतच्चोपलक्षणमात्रमतो ज्ञाना-वर्णवादेन, आचार्योपाध्यायाद्यविनयेन, अकालस्वाध्यायकरणेन, कालेन स्वाध्यायाविधानेन, प्राणिवधानृतभाषण-स्तैन्याब्रह्मपरिग्रहरात्रिभोजनाऽविरमणादिभिश्च ज्ञानावरणं बध्नातीत्याद्यपि वक्तव्यमिति । एवं दर्शनावरणेऽपि वाच्यम्, नवरं दर्शनाभिलापो वाच्यः, तद्यथा-दर्शनस्य चक्षुर्दर्शनादेर्दर्शनिनां साध्वादीनां दर्शनसाधनस्य च श्रोत्रचक्षुर्नासिकादेः प्रत्यनीकतया-

तदनिष्टाचरणरूपतया दर्शनावरणं भूयोऽतितीव्रं बध्नातीत्येवमिहापि सम्बन्धः । एवमन्तरायादयोऽपि हेतवस्तदुचितत्वेनोत्प्रेक्ष्य योजनीयाः । अत्राप्युपलक्षणमात्रममी । ततोऽलसतया, स्वप्नशीलतया, निद्राबहुमानतो, दर्शनिनां दूषणग्रहणेन, श्रवणकर्त्तननेत्रोत्पाटननाशाच्छेदजिह्वाविकर्त्तनादिना, प्राणिवधादिभिश्च दर्शनावरणं बध्नातीत्याद्यपि वाच्यमिति गाथार्थः **॥१६॥**

वेदनीयस्य द्विविधस्यापि बन्धहेतूनाह—

भूयाणुकंपवयजोगउज्जओ खंतिदाण गुरुभत्तो ।
बंधइ भूओ सायं विवरीए बंधए इयरं ॥१७॥

भूतेषु जन्तुष्वनुकम्पा यस्य स **भूतानुकम्पकः** व्रतेषु-महाव्रतादिषु, **योगेषु**-चक्रवालसामाचर्याद्याचरणरूपेषूद्यतो **व्रतयोगोद्यतः 'खंतिदाण'**त्ति लुप्तमत्वर्थीयत्वात् क्षान्तिदानवानित्यर्थः, **गुरुभक्तश्च,** किमित्याह-**बध्नाति भूयो**-अतितीव्रं **सातवेदनीयम्,** उक्तगुणवैपरीत्ये तु **बध्नाति,** किमित्याह-**इतरद**सातवेदनीयमित्यर्थः ।

इदमुक्तं भवति-सानुकम्पतया, दृढधर्मतया, संयमयोगकरणशीलतया, कषायजयतया, यथोदितदानश्रद्धालुतया, बालवृद्धग्लानादिवैयावृत्त्यकरणशीलतया, मातापितृधर्माचार्यादिभक्तितः, जिनचैत्यपूजया, शुभपरिणामादिभिश्च सातवेदनीयं

बध्नातीति, । तथा निरनुकम्पया, शीलव्रतादेर्विलोपतो हस्त्यश्वबलीवर्द्दादिनिर्दयदमनवाहननिर्लाञ्छनीकरणादिभिः, परसङ्क्लेशोत्पादनेन, सद्धर्मकृत्यप्रमादितया, कषायोत्कटतया, कार्पण्यभावतो मातापितृधर्माचार्यादिपूज्यजनावज्ञया, प्राणिवधादिभिश्च तीव्रमसातवेदनीयं निर्वर्त्तयतीति गाथार्थः ॥१७॥

मोहनीयं दर्शनचारित्रमोहभेदाद् द्विधा, तत्र दर्शनमोहहेतूनाह-

अरहंतसिद्धचेइयतवसुयगुरुसाहुसंघपडणीओ ।
बंधनइ दंसणमोहं अणंतसंसारिओ जेणं ॥१८॥

अर्हत्सिद्धचैत्यतपःश्रुतगुरुसाधुसङ्घानां प्रत्यनीकोऽवर्णवादाद्यनिष्टनिर्वर्त्तको **बध्नाति दर्शनमोहं**-मिथ्यात्वमोहनीयं कर्म **येन** किमित्याह-**अनन्तसंसारिको** येन **बद्धेन भवति** जीवः । अन्यच्चोन्मार्गदेशनया, मार्गविप्रतिपत्त्या, धार्मिकजनसन्दूषणया, अदेवगुरुतत्त्वेषु देवगुरुतत्त्वबुद्ध्या, नारकसुरसिद्धादिविपरीतभावनया, चैत्यद्रव्यापहारमुनिघातप्रवचनापभ्राजनादिभिस्तीव्रं दर्शनमोहमुपरचयतीति गाथार्थः ॥१८॥

इदानीं चारित्रमोहस्य-

**तिव्वकसाओ बहुमोहपरिणओ रागदोससंजुत्तो ।
बंधनइ चरित्तमोहं दुविहं पि चरित्तगुणघाइं ॥१९॥**

तीव्राः कषायाः क्रोधादयो यस्य स तथा मोहशब्देन तु विषयगार्द्ध्यालम्बनो मतिविभ्रमो विवक्षितः, ततश्च **बहुमोहपरिणतो** विषयगृद्धिविभ्रमितमतिरित्यर्थः, रागशब्देन चेहोद्धरितशेषाः हास्यरत्यादयो विवक्ष्यन्ते । द्वेषशब्देन च जुगुप्सादयः, ततश्चोक्तस्वरूपाभ्यां **रागद्वेषाभ्यां संयुक्तः,** किमित्याह-**बध्नाति चारित्रमोहनीयं** वक्ष्यमाणशब्दार्थं कतिविध-मित्याह-**द्विविधमपि** कषायचारित्रमोहनीयं नोकषायचारित्रमोहनीयं चेत्यर्थः, यत्कथम्भूतमित्याह-चरित्रगुणं लब्धमपि हन्तीत्येवंशीलं **चरित्रगुणघाति** । यदिति अयं च सामान्यार्थो विशेषतस्त्वेवमवगन्तव्यम्, कषायचारित्रमोहनीये क्रोधादयश्चत्वारः कषायास्तत्र च तीव्रकोपोपयुक्तस्तीव्रं कोपमेव बध्नाति । तीव्रमानोपयुक्तस्तु तीव्रं मानमेवोपरचयत्येवं मायालोभयोरपि वाच्यम् । नोकषायचारित्रमोहनीये तु वेदत्रयं हास्यषट्कं च, अत्रापि कोपनोऽहङ्कारी परदाररतिप्रियो व्यलीकभाषी ईर्ष्यालुर्माया-प्रधानसमाचारः स्त्रीवेदमुपरचयति । ऋजुसमाचारो मन्दकोपो मार्दवसम्पन्नः स्वदाररतिप्रियोऽमायावी पुरुषवेदं निर्वर्त्तयति । पिशुनो निर्लाञ्छनबन्धनताडनादिरतः स्त्रीणां नृणां वाऽनङ्गसेवनशीलः शीलव्रतसुस्थितपाखण्डिनां कुयुक्तिभ्यां भोगभिलाषा-द्युत्पादनेन मार्गभ्रंशकारी तीव्रविषयरतिर्नपुंसकवेदं बध्नाति । स्वयं हसनशीलः परांश्च हासयति बहुविधं च परविप्लवं करोति, कन्दर्परतिश्च हास्यमोहनीयं बध्नाति । स्वयं च क्रीडति परांश्च क्रीडयति दुःखाऽनुत्पादकश्च रतिमोहनीयं बध्नाति । परेषां

रतिविघ्नकरोऽरत्युत्पादकः पापजनसङ्गतरतिश्चारतिमोहनीयं बध्नाति । नष्टमृतादिषु स्वयं शोचति, परांश्च शोचयति परव्यसनशोकाभिनन्दी शोकमोहनीयं बध्नाति । स्वयं बिभेति परांश्च भीषयते भयमोहनीयं बध्नाति । स्वयं साधुजनादिकं जुगुप्सते परस्य जुगुप्सामुत्पादयति परं परिवादविधिशीलो जुगुप्सामोहनीयमभिनिर्वर्त्तयतीति गाथार्थः **॥१९॥**

नरकादिभेदेनायुश्चतुर्धा तत्र नारकायुषो हेतूनाह-

मिच्छद्दिट्ठी महारंभपरिग्गहो तिव्वलोहनिस्सीलो ।
निरयाउयं निबंधइ पावमई रुद्दपरिणामो ॥२०॥

मिथ्यादृष्टिः सद्धर्मदूरीकृतस्तथा **महान्तौ** बहुजीवविघातकत्वे**नारम्भपरिग्रहौ** यस्य स तथा तीव्रानन्तानुबन्धिलोभो निःशीलो निर्मर्यादो व्रतनियममार्गदूरीभूतश्चाग्निरिव सर्वभक्षीत्यर्थः । सदैव **पापे**ऽगम्यगमनापेयपानाभक्ष्यभक्षणहिंसादिलक्षणे **मतिर्य**स्य स तथा **रौद्रपरिणामो** गिरिभेदसमकषायै रौद्रध्यानरुषितचेतोवृत्तिरित्यर्थः, स किमित्याह-**नारकायु**र्नितरां **बध्नातीति** गाथार्थः ॥२०॥

तिर्यगायुषः प्राह-

उम्मग्गदेसओ मग्गनासओ गूढहिययमाइल्लो ।
सढसीलो य ससल्लो तिरियाउं बंधनए जीवो ॥२१॥

उन्मार्गं भवहेतुं मोक्षहेतुत्वेन **दिशति, मार्गं** च ज्ञानादिकं **नाशयति**-अपलपति, **गूढहृदयो** नाम उदायिनृपमारकादि-वत्तथाऽऽत्माभिप्रायं सर्वथैव निगूहति यथा नापरः कश्चिद्वेत्ति । **माइल्ल**शब्देन तु वक्रबहिश्चेष्टो गृह्यते । **सढसीलो** नाम वचसा मधुरः परिणामे तु दारुणः । '**ससल्लो**'त्ति रागादिवशाचीर्णानेकव्रतनियमातिचारः स्खलदन्तःशल्योऽनालोचिताऽप्रतिक्रान्तो **जीवः** क्षितिभेदसमकषायोऽल्पारम्भोऽपि **तिर्यगायुर्बध्नाती**ति गाथार्थः ॥२१॥

मनुष्यायुषः प्राह-

पयईइ तणुकसाओ दाणरओ सीलसंजमविहूणो ।
मज्झिमगुणेहि जुत्तो मणुयाउं बंधनए जीवो ॥२२॥

प्रकृत्या-स्वभावेनैव **तनुकषायो** रेणुराजिसमानकषाय इत्यर्थः, उपलक्षणं चैतत्, ततश्च प्रकृत्या भद्रको विनीतः, सदयोऽमत्सर इत्यपि द्रष्टव्यम् । यत्र तत्र वा **दानरतः शीलसंयमवियुक्तः,** तद्युक्तो हि बन्धसम्भवे देवायुरेव बध्नीयादिति भावः । किं बहुना ? क्षान्तिविनयादिभि**र्मध्य**मैस्तदुचितैः कैश्चिद् **गुणै**र्युक्तो जीवो **मनुष्यायुर्बध्नाति** । ततोऽधमगुणस्य नरकतिर्यगायुः सम्भवादुत्तमगुणस्य तु सिद्धेः सुरलोकायुषो वा सम्भवादिति भाव इति गाथार्थः ॥२२॥

इदानीं देवायुषः प्राह–

अणुवयमहव्वएहि य बालतवाकामनिज्जराए य ।
देवाउयं निबंधइ सम्मद्दिट्ठी उ जो जीवो ॥२३॥

अणुव्रतग्रहणेन देशविरतः श्रावकः सूचितः । स चाविराधितविरतिगुणो **देवायु**र्नितरां **बध्नाती**ति योगः । **महाव्रत**ग्रहणेन तु सरागसंयतो गृहीतः, सोऽपि देवायुर्बध्नाति । वीतरागस्त्वतिविशुद्धत्वादायुर्न बध्नात्येव, घोलनापरिणाम एव तस्य बध्यमानत्वादिति । **बालतपो**ग्रहणेन त्वनधिगतपरमार्थस्वभावा अज्ञानपूर्वकनिर्वर्त्तिततपःप्रभृतिकष्टविशेषा मिथ्यादृष्टयो गृह्यन्ते । एतेऽप्यात्मगुणानुरूपं किञ्चिद्देवायुर्बध्नन्ति, न तु सम्यग्दृष्टिवद्विशिष्टमिति । तथा अकामस्य अनिच्छतो निर्जराकर्मविचट- **नमकामनिर्जरा तया** च । एतदुक्तं भवति–

[1]**'अकामतण्हाए अकामछुहाए अकामबंभचेरवासेण अकाममसीयायवदंसमसगअण्हाणगसेयजल्लमलपंकपरिग्गहेण दीहरोगचारग-निरोहबंधणणयाए गिरितरुसिहरनिवडणयाए जलजलणपवेसअणसणाइहि य'**

---

१. अकामतृष्णयाऽकामक्षुधयाऽकामब्रह्मचर्यवासेनाऽकामशीतातपदंशमशकाऽस्नानकस्वेदजलमलपङ्कपरिग्रहेण दीर्घरोगचारकनिरोधबंधननतया गिरितरूशिखरनिपतनया जलज्वलनप्रवेशनानशनादिभिश्च ।

उदकराजिसमानकषायत्वे तदुचितशुभपरिणामे च सति व्यन्तरादिप्रायोग्यं किञ्चिद्देवायुर्बध्यते । सम्यग्दृष्टिग्रहणेन त्वविरत-सम्यग्दृष्टिर्गृह्यते । सोऽप्यविराधितसम्यक्त्वगुणो **देवायुर्बध्नातीति** गाथार्थः ॥२३॥

नामकर्म यद्यपि द्विचत्वारिंशदादिभेदादनेकधा, तथापि शुभाशुभभेदविवक्षया द्विविधमेवेति । द्विविधस्यापि बन्धहेतूनाह-

मणवयणकायवंको माइल्लो गारवेहि पडिबद्धो ।
असुहं बंधनइ नामं तप्पडिवक्खेहि सुहनामं ॥२४॥

मनोवाक्कायवक्रः कषायचतुष्टयावेशपूर्वकचिन्तनभाषणचेष्टाप्रवृत्तिरित्यर्थः, तत्रापि मायाकषायस्याधिक्यप्रदर्शनार्थमाह- '**माइल्लो**'त्ति सर्वत्र मायाप्रधानसमाचार इत्यर्थः । **गौरवेषु**-ऋद्धिरससातलक्षणेषु **प्रतिबद्धोः अशुभं**-नरकगत्ययशः-कीर्त्त्येकेन्द्रियजात्यादिरूपं, नामकर्म बध्नाति । उक्तदोष**प्रतिपक्षै**स्तु प्राञ्जलमनोव्यापारादिभिर्देवगत्यादिकं **शुभनाम** बध्नाति ।

एतदुक्तं भवति-क्रोधाद्युत्कटतया प्राणिगणाङ्गोपाङ्गादिकर्त्तनया परवैरूप्यापादनेन, परनिरीक्षितभाषितगत्यादिचेष्टोपहासेन, विशिष्टद्रव्यान्तर्गतकुद्रव्यविक्रयेण, स्वभावतो वर्णगन्धादिरहितद्रव्याणां कृत्रिमतदुत्पादनेन, कृत्रिमहेमरत्नघुसृणघनसारादि-निर्वर्त्तनेन, सर्वत्र विसंवादिव्यवहारतया, प्राणिवधादिभिश्चाशुभं नाम निर्वर्त्तयति । विपर्यये तु विपर्यय इति गाथार्थः **॥२४॥**

गोत्रस्य द्विविधस्यापि बन्धहेतूनाह-

अरहंताइसु भत्तो सुत्तरुई पयणुमाण गुणपेही ।
बंधइ उच्चागोयं विवरीए बंधइ अ इअरं ।।२५।।

अर्हतामादिशब्दात् सिद्धाचार्योपाध्यायसाधुचैत्यानामन्येषां च गुणगरिष्ठानां **भक्तः**-बहुमानपरस्तथा **सूत्ररुचिः** । किमुक्तं भवति-जिनवचनमनवरतं स्वयं पठति, परांश्च पाठयत्यर्थतश्च स्वयमभीक्ष्णं विमृशति, परेषां च व्याख्यानयति, असत्यां वा तत्पठनादिशक्तौ तीव्रबहुमानतस्तदुक्तमर्थं श्रद्धानोऽपि सूत्ररुचिरित्युच्यते । तथा **प्रतनुमानो** विशिष्टजातिकुलरूपैश्वर्यादि-सम्पन्नोऽपि निरहङ्कारः पराऽपरिभवनशीलः, तथा **गुणप्रेक्षी** यस्य यावन्तं गुणं पश्यति तस्य तमेव प्रेक्षते, दोषेषु सत्स्वपि उदास्त इत्यर्थः । गुणाधिकेषु च नीचैर्वृत्त्या वर्त्तमानः परपरिवादादिदोषरहितश्च **उच्चैर्गोत्रं बध्नाति** । भणितगुण**विपर्यये** तु **नीचैर्गोत्रं बध्नातीति** गाथार्थः ।।२५।।

साम्प्रतमन्तरायस्य बन्धहेतूनाह-

पाणिवहाईसु रओ जिणपूयामोक्खमग्गविग्घकरो ।
अज्जेइ अंतरायं न लहइ जेणिच्छियं लाभं ।।२६।।

प्राणातिपातानृतभाषणादिरतो **जिनपूजाविघ्नकरः** सावद्यादिदोषोपेतत्वाद् गृहिणामप्येषा अविधेयेत्यादि कुदेशनादिभिः समयान्तस्तत्त्वदूरीकृतो **जिनपूजानिषेधक** इत्यर्थः । तथा **मोक्षमार्गस्य** ज्ञानादेर्विघ्नकरस्तद्दोषग्रहणादिना केनचित्प्रकारेण तस्य विघ्नं करोति । साधुभ्यो वा भक्तपानोपाश्रयोपकरणभेषजादिकं दीयमानं निवारयति । तेन चैतत्कुर्वता मोक्षमार्गः सर्वोऽपि विघ्नितो भवति । तथा अपरेषामपि सत्त्वानां दानलाभभोगपरिभोगविघ्नं करोति, मन्त्रादिप्रयोगेण च परस्य वीर्यमपहरति । हठाच्च वधबन्धनिरोधादिभिः परं निश्चेष्टं करोति । छेदनभेदनादिभिः परस्येन्द्रियशक्तिमुपहन्ति स किमित्याह-**अर्जयति**-निर्वर्त्तयति पञ्चप्रकारमपि **अन्तरायं** कर्म, **येना**र्जितेन सता दानभोगादिलाभम् **ईप्सितं** कञ्चिद् **न लभत** इति गाथार्थः ॥२६॥

भा०पडणीय अंतराइय इच्चाइ इगारसाहि गाहाहिं । तासिं अत्थो सुगमो अह य भणइ जेसु ठाणेसु ॥१४५॥

बंधं उदयमुदीरणविहिं च एयस्स एस भावत्थो । जेसु ठाणेसु गुणसन्निएसुं बंधाइया हुंति ॥१४६॥

तिन्नि वि दाराओ तत्थ बंधठाणा उ मूलपयडीणं । [1]बंधट्ठाण इमाए गाहाए आह तहिं पढमं ॥१४७॥

बंधुदयुदीरणाणं भावत्थोऽयं भणिज्जइ तत्थ । मिच्छाइबंधहेऊहिं वासपुन्नसमुग्गो व्व ॥१४८॥

सव्वत्तो वि हु पुग्गलनिचिए लोयम्मि कम्मजोगेहिं । इह कम्मवग्गणा पुग्गलेहि जीवस्स सव्वत्तो ॥१४९॥

१. 'बन्धट्ठाणा चउरो' इति प्रक्षिप्तगाथया ।

अग्गीअयपिंडो इव अन्नोन्नाणुगमसरिससंबंधो । बंधो भन्नइ तेसिं जहट्ठिईए अवट्ठाणं ॥१५०॥
पुग्गलाणं अपवत्तणकरणविसेसा सभावओ वावि । उदयप्पत्ताण विवागवेयणं होइ इह उदओ ॥१५१॥
तेसिंपि पुग्गलाणं अकालपत्ताण उदयआवलिया । समइच्छियाण जीवप्पभावओ तत्थ दुइयाए ॥१५२॥
जं किर उदयावलिए पवेसणं सा उदीरणा भणिया । तिन्हंपि य संजोगो (गं) एयपयत्थो सुगमेव ॥१५३॥
एगछसगट्ठभेया बंधट्ठाणा हवंति ते चउरो । चउसत्तअट्ठउदयट्ठाणा सत्तट्ठ छप्पंच ॥१५४॥
दुन्नि य उदीरणाए इय भावणिया उ वित्तिओ नेया । अह पत्तेयं पभणइ बंधुदयाईणि उ गुणेसु ॥१५५॥

तदेवं सामान्यतो विशेषतश्च कर्मणः प्रत्यया निरूपिताः, साम्प्रतं द्वारगाथाद्वये यत् प्रतिज्ञातं **'जेसु ठाणेसु बंधं उदयमुदीरणविहिं चे'**इत्यादि तत् प्रतन्यते । तत्र बन्धस्थानानि तावन्मूलप्रकृतीनां चत्वारि भवन्ति । तद्यथा-सप्तविध-बन्धोऽष्टविधबन्धः षड्विधबन्ध एकविधबन्धश्चेति । तत्र सूक्ष्मसम्परायादर्वाक् सर्वसंसारिणामायुर्बन्धकालादन्यत्र प्रतिसमयमायुर्वर्ज्याः सप्त कर्मप्रकृतीर्बध्नतां सप्तविधबन्धः । तेषामेव यथासम्भवमायुर्बन्धतामष्टविधबन्धः । सूक्ष्मसम्परायस्य त्वेकस्य मोहायुर्वर्ज्या षट्प्रकृतीर्बन्धतः षड्विधबन्धः । उपशान्तमोहादीनां त्वेकमेव सातं बध्नतामेकविधबन्धः । उदयस्थानानि तु त्रीणि भवन्ति, तद्यथा-अष्टविधस्योदीरणा सप्तविधस्य षड्विधस्य पञ्चविधस्य द्विविधस्य चेति । तत्र परिपूर्णा अष्टापि कर्मप्रकृतीरुदीरयतामष्टविधस्योदीरणा भवति । वक्ष्यमाणयुक्त्या त्वायुष उदीरणायामपगतायां सप्तविधस्य, वेदनीया-

युषोस्तूदीरणायामपगतायां षड्विधस्य, वेदनीयायुर्मोहनीयोदीरणायां त्वपगतायां पञ्चविधस्य, नामगोत्रे एव केवले उदीरयतां क्षीणमोहसयोगिकेवलिनां द्विविधस्योदीरणा भवति । तदुक्तम्-

[१]**बंधट्ठाणा चउरो तिन्नि य उदयस्स हुंति ठाणाणि । पंच उदीरणाए मूलप्पयडीसु ठाणाणि (संजोगं अओ परं वोच्छं) ॥१॥**

इयं च गाथा किञ्चिद्वाचनाभेदतः सूत्रेऽपि दृश्यते । किन्तु प्रक्षेपकत्वान्न प्रत्यक्षरं विव्रियते । स्वयं तूक्तानुसारतो भावनीयेति ।

तत्र यथोद्देशं निर्देश इति कृत्वा बन्धस्थानानि तावद् गुणस्थानेषु चिन्तयति-

छसु ठाणगेसु सत्तट्ठविहं बंधंति तिसु य सत्तविहं ।
छव्विहमेगो तिन्नेगबंधगाऽबंधगो एगो ॥२७॥

मिथ्यादृष्टिसास्वादनाविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्तगुणस्थानलक्षणेषु **षट्सु स्थानेषु** वर्त्तमाना जीवाः **सप्तविधमष्टविधं** वा बध्नन्ति । तत्रायुर्बन्धकालादन्यत्रानुसमयं सप्तविधं बध्नन्ति । आयुर्बन्धकाले त्वायुषा सहाऽष्टविधं बध्नन्ति । **'तिसु य सत्त-विहं'** ति चः पुनरर्थे, त्रिषु पुनः सम्यङ्मिथ्यादृष्ट्यपूर्वकरणानिवृत्तिबादरगुणस्थानेषु वर्त्तमाना जन्तवः सप्तविधमेव बध्नन्ति।

१. बन्धस्थानानि चत्वारि त्रीणि चोदयस्य भवन्ति स्थानानि । पञ्च चोदीरणायां मूलप्रकृतिसु स्थानानि (संयोगमतः परं वक्ष्ये) ॥१॥

सम्यङ्मिथ्यादृष्टिर्हि तद्भावे वर्त्तमानो न म्रियते नाप्यायुर्बध्नाति तत्स्वाभाव्यादितरयोस्त्वतिविशुद्धत्वात् तद्बन्धाभाव इति । **एकः** पुनः सूक्ष्मसम्परायो मोहनीयायुर्वर्ज्याः **षडेव** प्रकृतीर्बध्नाति । मोहनीयस्य बादरसम्परायहेतुत्वादस्य च तदभावादायुषस्तु घोलनापरिणामनिवर्त्त्यत्वादस्य चातिविशुद्धत्वात् तद्बन्धाभावः । **त्रय**स्तूपशान्तक्षीणमोहसयोगिकेवलिनो योगव्यापारादेकं साता-वेदनीयं बध्नन्ति, न शेषाणि तद्बन्धहेत्वभावादिति । **एक**स्त्वयोगिकेवली योगव्यापारस्याप्यभावाद**बंधक** इति गाथार्थः ॥२७॥

भा० छसु एवमाइगाहाछगं तहिं छसु इमाए गाहाए । बंध तहिं इगदुगचउपणछगसत्तसु गुणेसु छसु ॥१५६॥
बंधंति सगट्ठविहं आउयबंधो अ नत्थि सत्तविहं । अट्ठविहमाउबंधे सत्त तिअट्ठमनवगुणेसु ॥१५७॥
आउविणा तह सुहुमे मोहेण विणा उ छच्च तह तिन्नि । उवसंताई सायं बंधंति अवंधगो जोगी ॥१५८॥

तदेवं सामान्यतो बन्धविधिर्गुणस्थानेष्वभिहितः । साम्प्रतं तेष्वेवोदयविधिमाह-

सत्तट्ठविहछविहबंधगा वि वेयंति अट्ठगं नियमा ।
एगविहबंधगा पुण चत्तारि व सत्त वेयंति ॥२८॥

इह यथासम्भवं ये सप्तविधबन्धका अष्टविधबन्धकाः षड्विधबन्धकाश्चानन्तरं मिथ्यादृष्ट्यादयः सूक्ष्मसम्परायान्ता उक्तास्ते

सर्वेऽपि नियमात्-निश्चयेन परिपूर्णं कर्मा**ष्टकमपि वेदयन्ति,** मोहादीनां तेषु क्षयाद्यभावादिति भावः । **एकविधबन्धकाः पुन**रुपशान्तक्षीणमोहसयोगिकेवलिन**श्चत्वारि सप्त वा** कर्माणि **वेदयन्ति** । तत्र घातिकर्मक्षयात् केवली चत्वारि भवोपग्राहीणि वेदयति । उपशान्तक्षीणमोहौ तु मोहोदयाभावाच्छेषाणि सप्त वेदयत इति भावनीयम् । अपरं चेह **वा**-शब्दस्याव्ययत्वेनानेकार्थत्वादिदमपि सूचितं द्रष्टव्यम्, यदुताबन्धकोऽप्ययोगी चत्वारि भवोपग्राहीणि वेदयतीति गाथार्थः **॥२८॥**

भा० सत्तट्ठगाहा उदओ तहिं छसत्तट्ठबंधगा दससु । इगबंधा उवसंताईसुं तीसुं इह गुणेसु ॥१५९॥

उदओ मिच्छाइदससु अट्ठुदयुवसम्मि खीणि सत्तेव । मोहविणा भवुवग्गहचउकम्मा जोगजोगिम्मि ॥१६०॥

वासद्दो बहुअत्थो तो वासद्दा इमंपि विन्नेयं । अबंधगो व जोगी वेयइ चत्तारि कम्माणि ॥१६१॥

उदयं भणित्तु पभणइ उदीरणं मिच्छादिट्ठि एमाई । गाहाणं चउगेणं तस्स पुणो एस भावत्थो ॥१६२॥

उद्दीरणाए आइदुचउपणछसु सत्तड तइए अट्ठ । सगडनवदसगुणेसुं वेयणियाउय विणा छच्च ॥१६३॥

दसमाइसु तिसु पंच उ मोहाऊवेयरहिय तह खीणे । जोगिम्मि य दो गोयं नामं च अजोगि नोदीरे ॥१६४॥

इदानीमुदीरणाविधिमाह-

**मिच्छादिट्ठिप्पभिई अट्ठ उईरंति जा पमत्तो ति ।
अद्धावलियासेसे तहेव सत्तेवुदीरिंति ॥२९॥**

मिथ्यादृष्टेः प्रभृति यावत्प्रमत्तसंयतो यावदद्याप्यावलिकावशेषमात्मीयमायुर्न भवति, तावत्सर्वेऽप्यमी निरन्तरम् अष्टापि प्रकृतीः उदीरयन्ति, तदुदीरणायोग्याध्यवसायस्य सर्वेष्वपि भावात् । उदीरणास्वरूपं तु प्रागुक्तवद्भावनीयम् । आवलिकाऽवशेषे स्वायुषि तर्हि का वार्त्तेत्याह-'**अद्धा**' इत्यादि-अद्धा कालस्ततश्चाद्धारूपा आवलिका अद्धावलिका । नामस्थापनाद्यावलिकाव्य-वच्छेदेन कालरूपा आवलिकेत्यर्थः । सैवाऽद्धावलिका शेषा यत्र तदद्धावलिकाशेषं तस्मिन्नद्धावलिकाशेषे आयुषि यथैव पूर्वमुदीरितवन्तस्तथैव ते उदीरयन्ति, किन्तु सप्तैव प्रकृतीर्न त्वायुष्कम् । आवलिकाशेषस्य तस्योदीरणायाः प्रतिषिद्धत्वाद् ।

इदमुक्तं भवति-प्रचुरस्थितिकमायुः प्रतिसमयं वेद्यमानं तावदुदीर्यते, यावन्मरणसमये आवलिका शेषा तन्मात्रं च तदनुदीर्यमाणमेव वेद्यते तत्स्वाभाव्यादिति । एवमुत्तरत्रापि सर्वत्र भावनीयमिति । अत्र चाविशेषोक्तावपि सम्यङ्मिथ्या-दृष्टिरष्टैवोदीरयति, न तु कदाचनापि सप्तेति विशेषो द्रष्टव्यः । सम्यङ्मिथ्यादृष्ट्यायुष आवलिकावशेषताया अभावात्, सहि आयुष्यन्तर्मुहूर्त्तावशेष एव तद्भावं परित्यज्य सम्यक्त्वं मिथ्यात्वं वा नियमात् प्रतिपद्यत इत्यायुष्कस्याऽऽवलिकावशेषकालेऽसौ सम्यग्दृष्टिर्वा स्यात् मिथ्यादृष्टिर्वा, न मिश्र इति नास्य सप्तविधोदीरणासम्भव इति गाथार्थः ॥२९॥

भा० मिच्छाइयगाहाए अट्ठ उईरंति इइ च वुत्ते वि । मीसस्सट्ठविहोदीरणा व न हु होइ सत्तविहा ॥१६५॥
मिस्से मिस्सत्तेतर मुहुत्तमेत्ते व एइ आउम्मि । सत्तविहउदीरणया आवलिमेत्ता कहं तत्थ ॥१६६॥
आवलियाए अद्धाविसेसणा नामठवणमाईणं । आवलियाण वुदासेण एत्थ कालावली गब्भा ॥१६७॥

वेयणियाउयवज्जे छक्कम्म उदीरयंति चत्तारि ।
अद्धावलियासेसे सुहुमो उइरेइ पंचेव ॥३०॥

वेदनीयायुंषी वर्जयित्वा शेषाणि **षट्कर्माणि चत्वारो** जना अप्रमत्तापूर्वकरणाऽनिवृत्तिबादरसूक्ष्मसम्परायलक्षणा **उदीरयन्ति,** अतिविशुद्धत्वेन वेदनीयायुरुदीरणायोग्याध्यवसायाभावादिह च सूक्ष्मसम्परायस्य षण्णामुदीरणा तावदेव द्रष्टव्याः यावदद्यापि मोहनीयमावलिकाशेषं न भवति । तन्मात्रे तर्हि तस्मिन् किं करोति ? इत्याह-**अद्धावलिकाशेषे** आवलिका-मात्रावशेषे मोहनीयकर्मणीति शेषः, **सूक्ष्मसम्परायः पञ्चैव** ज्ञानदर्शनावरणनामगोत्रान्तरायलक्षणाः प्रकृतीः उदीरयति । आवलिकागतमोहनीयस्योदीरणाभावादिति गाथार्थः ॥३०॥

वेयणियाउयमोहे वज्ज उईरेंति दोन्निवि पंच ।
अद्धावलियासेसे नामं गोयं च अकसाई ॥३१॥

वेदनीयायुर्मोहान् वर्जयित्वा शेषाणि पञ्च कर्माणि **'दोन्नि'** त्ति द्वौ उपशान्तक्षीणमोहौ उदीरयतः । तत्र मोहनीय-मुदयाभावान्नोदीरयतो **'वेद्यमानमेवोदीर्यते'** इतिवचनाद्वेदनीयायुषोस्तु कारणं पूर्वोक्तमेव । ननु किं द्वावपि सदैवैतान्युदीरयतः ? नेत्याह-**अद्धावलिकाशेषे** आवलिकामात्रं प्रविष्टे ज्ञानदर्शनान्तरायकर्मणीति शेषः । नामगोत्राख्ये द्वे एव कर्मणी उदीरयति । कः ? **इत्याह-'अकसाइ'** त्ति न विद्यन्ते कषाया अस्येति सर्वधनादेः आकृतिगणत्वान्मत्वर्थीय इन् अकषायी क्षीणमोह इत्यर्थः ।

इदमुक्तं भवति-क्षीणमोहो ज्ञानदर्शनावरणान्तरायाणि क्षपयन् प्रतिसमयं तावदुदीरयति, यावत्केवलोत्पत्तिप्रत्या-सत्तावावलिकावशेषाणि भवन्ति, तत ऊर्ध्वमनुदीरयन्नेव क्षपयति आवलिकागतानामुदीरणाभावादिति तदा नामगोत्रयोरे-वास्योदीरणासम्भवः । उपशान्तमोहस्तु सर्वदा पञ्चैवोदीरयति, तस्य ज्ञानावरणादीनां क्षयाभावेनाऽऽवलिकाप्रवेशाभावादिति गाथार्थः ॥३१॥

उइरेइ नामगोए छक्कम्मविवज्जिया सयोगी उ ।
वट्टंतो उ अजोगी न किंचि कम्मं उईरेइ ॥३२॥

सयोगिकेवली पुनर्ज्ञानदर्शनावरणवेदनीयमोहनीयायुष्कान्तरायाणि **षट्कर्माणि वर्जयित्वा** शेषे **नामगोत्राख्ये** द्वे एव कर्मणी **उदीरयति,** वेद्यमानमेव ह्युदीर्यते । तत्र घातिचतुष्टयस्य क्षीणत्वाद्वेदनमेव नास्तीति कुतस्तदुदीरणा स्याद्, वेदनीया-युषोस्तूदीरणा प्रागेवोपरतेति नामगोत्रयोरेवेहोदीरणा । **'वट्टंतो उ'** इत्यादि तुः पुनरर्थे तस्य च व्यवहितसम्बन्धः अयोगी पुनर्न **किञ्चित्कर्मोदीरयति** । कथम्भूतो वर्त्तमानो भवोपग्राहिकर्मचतुष्टयोदयेऽपीति शेषः ।

ननु यदि तदुदयेऽसौ वर्त्तते तर्हि तानि किमिति नोदीरयतीति चेत् ? उच्यते-उदये सत्यपि योगसव्यपेक्षत्वादुदीरणायास्तस्य च योगाभावादिति गाथार्थः ॥३२॥

भा० बंधाइतिगं भणियं अह एत्थणुपुव्विए गुणेसुं पि । तिन्हं पि य संजोगी इय दारं पभणई तत्थ ॥१६८॥

तदेवं बन्धोदयोदीरणाः प्रत्येकं गुणस्थानेषूक्ताः साम्प्रतं तासामेव सम्भवत इयतीः प्रकृतीर्बध्नंस्तत्समकालमेव इयतीर्वेदयति, इयतीश्च उदीरयतीत्येवंलक्षणः संयोगः प्रतिगुणस्थानं पश्चानुपूर्व्याऽयोगिगुणस्थानादारभ्य चिन्त्यते ।

अणुदीरंत अयोगी अणुहवइ चउव्विहं गुणविसालो ।
इरियावहं न बंधइ आसन्नपुरक्खडो संतो ॥३३॥

अयोगिकेवली गुणैर्दर्शनज्ञानचारित्रलक्षणै**र्विशालो** विस्तीर्णः प्रकर्षप्राप्त इत्यर्थः । स किमित्याह-उदीरणाविरहितत्वाद्,

अनुदीरयन्नेव चतुर्विधमघातिचतुष्टयमनुभवति-वेदयति । बन्धमाश्रित्याह-'**इरिये**'त्यादि । ईरणमीर्या मिथ्यात्वाविरति-कषाय-रहितः केवलयोगव्यापार इत्यर्थः, सैव ईर्या जीवगृहप्रवेशे पन्था मार्गो यस्य तद् ईर्यापन्था ईर्यामात्रप्रत्ययं सातावेदनीयमित्यर्थः, तत्किल पूर्वैरुपशान्तमोहादिभिर्बद्धम्, अयं पुनस्तदपि न बध्नाति, तत्प्रत्यययोगव्यापाराभावात् । कथम्भूतः सन्नित्याह-'**आसन्ने**'त्यादि । इह **सन्** पदेन मोक्ष उच्यते तस्यैव वस्तुवृत्त्या सत्त्वात् । संसारावस्थाविशेषा हि सर्वे कर्ममल-पटलाच्छादितत्वात्, स्वरूपालाभरूपत्वात्, आसन्नः जीवानां वस्तुतोऽसन्त एव, मोक्षपर्यायस्तु कर्ममलपटलविनिर्मुक्तत्वात्, स्वरूपलाभरूपत्वात् सन् उच्यते । ततश्च '**पुरक्खडो**' इत्युकारस्यालाक्षणिकत्वादासन्नः पुरस्कृतोऽग्रीकृतः सन् मोक्षो येन स आसन्नपुरस्कृतः सन्, इदमुक्तं भवति-आसन्नमोक्षस्त्वयोगिकेवली अबन्धकोऽनुदीरयंश्चतुर्विधं वेदयतीति गाथार्थः **॥३३॥**

भा० अज्जोगिरियावहियं सायावेयं पि नेव बंधेइ । आसन्ननियडवत्ती पुरक्खडो सम्मुहो य कओ ॥१६९॥

संतो मोक्खो जेणं सो आसन्नपुरक्खडो संतो । वुच्चइ पुरक्खडो इह सद्दे ओ(उ)लक्खणविहीणो ॥१७०॥

इरियावहमाउत्ता चत्तारि व सत्त चेव वेयंति ।
उइरिंति दोन्नि पंच व संसारगयम्मि भयणिज्जो ॥३४॥

अनुस्वारस्यालाक्षणिकत्वादीर्यापथे सातावेदनीयकर्मण्यायुक्ता **ईर्यापथायुक्ताः**-सातवेदनीयबन्धका उपशान्तक्षीण-

मोहसयोगिकेवलिन इत्यर्थः । अमी सातबन्धकाः सन्तो यथासम्भवं **चत्वारि** वा **सप्त** वा कर्माणि **वेदयन्ति** । तत्र सयोगिकेवली चत्वारि वेदयति, इतरौ तु मोहोदयरहितत्वात् सप्तेति । उदीरयन्ति पुनर्यथासम्भवं द्वे पञ्च वा कर्माणि । सयोगिकेवली नामगोत्राख्ये द्वे एव कर्मणी उदीरयति । तथा क्षीणमोहोऽपि ज्ञानदर्शनावणान्तरायेष्वावलिकाऽप्रविष्टेषु पञ्च उदीरयति, ततः परं पूर्वोक्तयुक्त्या द्वे एवोदीरयति । उपशान्तमोहस्तु सर्वदा पञ्चैवेति ।

इदमुक्तं भवति-उपशान्तमोहः सातमेकं बन्धन् सप्तप्रकृतीर्वेदयति, पञ्च उदीरयति । क्षीणमोहस्तु सातमेकं बन्धन् सप्तप्रकृतीर्वेदयति, पञ्च द्वे वा उदीरयति । सयोगिकेवली तु सातमेकं बध्नाति, चत्वारि भवोपग्राहीणि वेदयति, द्वे नामगोत्रे उदीरयतीति । अत्र प्रासङ्गिकमाह-**संसारगते** संसारविषये वा **भजनीयो** विकल्पनीयोऽसावुपशान्तादिः कस्यचिदस्ति संसारः कस्यचिन्नास्तीत्यर्थः, क्षीणमोहसयोगिकेवलिनोर्नास्ति पुरतः संसारस्तद्भवसिद्धिकत्वात् । उपशान्तमोहस्य तु स्यादप्युत्कृष्टत अपार्द्धपुद्गलपरावर्त्तसंसारित्वादिति गाथार्थः ॥३४॥

भा० इरियावहमाउत्ता सजोगिखीणोवसंतगा भणिया । जोगि चउ खीणुवसमा सग वेयोदीरणाए उ ॥१७१॥

जोगी दो खीणो पुण आवरणदुगंमि विग्घपणगम्मि । आवलिया अपविट्ठे पण तदुवरि दुन्नुदीरेइ ॥१७२॥

संसारगयम्मि त्ति य संसारभमणविसयम्मि भयणिज्जा । उवसंतो संसारी, सजोगि खीणा असंसारी ॥१७३॥

छपंच उईरंतो बंधइ सो छव्विहं तणुकसाओ ।
अट्ठविहमणुहवंतो सुक्कज्झाणो डहइ कम्मं ॥३५॥

पूर्वोक्तस्वरूपस्**तनुकषाय**ः-सूक्ष्मसम्परायः पूर्वोक्तयुक्त्यैव **षड्विधं** पञ्चविधं वा उदीरयन् **अष्टविधं** चानुभवन् षड्विधमुक्तस्वरूपं बध्नाति । स च तस्यामवस्थायां किं करोतीत्याह-विभक्तिव्यत्ययात् **शुक्लध्यानेन** प्रतिसमयमनन्तगुणं **कर्म निर्दहति** । श्रेणिव्यवस्थितस्य हि जन्तोर्धर्मशुक्लध्यानद्वयमपि लघुचूर्ण्याद्यभिप्रायेणाविरुद्धमिति शुक्लध्यानस्यापि ग्रहणमिह न विरुध्यते । उक्तञ्च-

सव्वप्पमायरहिया मुणओ खीणोवसंतमोहा य । ज्झायारो नाणधणा धम्मज्झाणस्स निद्दिट्ठा ॥१॥

एए च्चिय पुव्वाणं पुव्वधरा सुप्पसत्थसंघयणा । दुण्ह सयोगाऽजोगा सुक्काण पराण केवलिणो ॥२॥

अप्रमत्तमुनयः सामान्येन क्षपका उपशमकाश्च धर्मध्यानध्यातार इति प्रथमगाथाभावार्थः । ये धर्मध्यानध्यातार इति उक्ताः, एत एव '**पुव्वाण**'त्ति पूर्वयोः पृथक्त्ववितर्कसविचारैकत्ववितर्काविचारलक्षणयोः शुक्लध्यानाद्यभेदयोः ध्यातारः, किं त्वयं विशेषः पूर्वधराश्चतुर्दशपूर्वविदस्तदुपयुक्ताः । इदं च विशेषणं प्रमत्तमुनीनां, न निर्ग्रन्थानां, माषतुषमरुदेव्यादीनामपूर्वविदामपि शुक्लध्यानोपपत्तेः । शेषं सुगमम्, नवरं द्वयोः परयोरन्त्ययोः सूक्ष्मक्रियानिवृत्त्युपरतक्रियाप्रतिपातिलक्षणयोः शुक्लध्यानभेदयोः

सयोग्ययोगिकेवलिनौ यथासङ्ख्यं ध्याताराविति द्वितीयगाथाभावार्थः । तदेवं क्षपकोपशमकयोः शुक्लध्यानस्याप्युक्तत्वान्नेह शुक्लध्यानग्रहणं विरुद्धम् । बृहच्चूर्ण्यभिप्रायस्तु सरागस्य सूक्ष्मसरागस्यापि धर्मध्यानमेव । यत्पुनरिह शुक्लध्यानाभिधानं तदासन्नवीतरागभावमपेक्ष्योपचारतो द्रष्टव्यम् । वीतरागस्यापीत्थं शुक्लध्यानसम्भवः ।

[१]उसंतो उ पुहुत्तं, झायइ झाणं वियक्कसवियारं । खीणकसाओ झायइ एगत्तवियक्कमवियारं ॥१॥

सुहुमकिरियं सजोगी झायइ झाणं तु चरमकालम्मि । केवलिअजोगिनिच्चं झायइ झाणं समुच्छिन्नं ॥२॥

इत्यलं विस्तरेण, शेषं बृहच्चूर्णितः स्वयमेवावगन्तव्यम् । अत्र च क्वचिद्बन्धेन शेषं नियमयति । क्वचित्तु शेषेण बन्धमिति सर्वथाऽप्यभिधानेऽविरोधादिति गाथार्थः **॥३५॥**

भा० सुहुमोऽट्ठवेयगो इह सुक्कज्झाणेण डहइ कम्मं ति । जं वुत्तं तं आसन्नवीयरागत्तणमवेक्ख ॥१७४॥

दट्ठव्वमन्नहा ऊ सुहुमस्स उ धम्मझाणमेवेगं । होई एवं पुण गुरुयचुन्निभिप्पायओ वुत्तं ॥१७५॥

लहुचुन्निअभिप्पाएणं सुक्कज्झाण आइयदुभेयं । न विरुद्धं पुव्वधराण होइ सुत्ते जओ भणियं ॥१७६॥

---

१. उपशान्तस्तु पृथक्त्वं ध्यायति ध्यानं वितर्कसविचारम् । क्षीणकषायो ध्यायति एकत्ववितर्कमविचारम् ॥१॥
सूक्ष्मक्रियं सयोगी ध्यायति ध्यानं तु चरमकाले । अयोगिकेवली नित्यं ध्यायति ध्यानं समुच्छिन्नक्रियम् ॥२॥

सव्वप्पमायरहिया मुणओ खीणोवसंतमोहा य । झायारो नाणधणा धम्मज्झाणस्स निद्दिट्ठा ॥१॥
एए च्चिय पुव्वाणं पुव्वधरा सुप्पसत्थसंघयणा । दुन्ह सजोगाऽजोगा सुक्काण पराण केवलिणो ॥२॥
इय गाहाण दुगस्स उ भावत्थोयं जहा उ अपमत्ता । खवगोवसामगा विय धम्मज्झाणस्स झायारो ॥१७७॥
सव्वप्पमायइयगाहाए य इमो उ होइ भावत्थो । अह एएच्चिय गाहाइ होइ एसो उ भावत्थो ॥१७८॥
जे धम्मज्झायगा उ एएच्चिय ते वि चेव पुव्वाणं । आइमगाणं सुक्किलझाणयभेयाण दुन्हं पि ॥१७९॥
हुंतीइ झायगा किं तु पुव्वचउदसधरा उ अपमत्ता । एयं विसेसणं अप्पमत्तसाहूण नेयव्वं ॥१८०॥
नो निग्गंथाणं जे मासतुसमाइयाण साहूणं । अप्पुव्वधराणवि होइ सुक्कझाणस्स उववत्ती ॥१८१॥
दुन्हं उ सुक्कझाणगअंतिमभेयाण जोगजोगिजिणा । झायारो एएच्चिय दुईयगाहाइ एसत्थो ॥१८२॥
उवसंतो उ पुहुत्तं झायइ झाणं वियक्कवीयारं । खीणकसाओ झायइ एगत्तवियक्कमवियारं ॥१८३॥
सुहुमकिरियं सजोगी झायइ झाणं तु चरमकालम्मि । केवलिअजोगिनिच्चं झायइ झाणं समुच्छिन्नं ॥१८४॥

अट्ठविहं वेयंता छव्विहमुइरंति सत्त बंधंति ।
अनियट्टी य नियट्टी अपमत्तजई य ते तिन्नि ॥३६॥

अनिवृत्तिनिवृत्त्यप्रमत्तयतयस्त्रयोऽपि ते पूर्वोक्तस्वरूपाः परिपूर्णमष्टविधं **वेदयन्तः** षड्विधमायुर्वेदनीयवर्जं प्रकृति-षट्कमुदीरयन्ति, आयुर्वर्जं प्रकृति**सप्तकं** तु **बध्नन्ति** ।

नन्वप्रमत्त आयुरपि बध्नातीति तस्य किमित्यष्टविधोऽपि बन्धो नोक्तः, सत्यं, किन्तु नासौ स्वयं तद्बन्धमारभते । अपि तु प्रमत्तेनैवारब्धं कदाचित्समर्थयत इति ज्ञापनार्थं सतोऽप्यविवक्षा । '**अप्रमत्तयतिश्च**' इति सूत्रे चशब्दात्सोऽप्युक्तो द्रष्टव्य इति गाथार्थः ॥३६॥

भा० आउयबंधारंभं पमत्तठाणे करित्तु अपमत्ते । ठाणम्मि समत्थेई जइं वि हु कयावि किर तहवि ॥१८५॥

न भणिज्जइ अडविहबंधगो त्ति अहवा चसद्दओ सोऽवि । इह भणिओ दट्ठव्वो एवं पच्छाणुपुव्वीए ॥१८६॥

बंधाइयसंजोगं अपमत्तंतं भणित्तु अह ताण । मिच्छासासाइयाण छगुणाणं भणइ संजोगं ॥१८७॥

तदेवं पश्चानुपूर्व्या प्रायो नामग्राहमयोगिकेवलिन आरभ्याप्रमत्तपर्यन्तं बन्धादिभिः संयोगमभिधायाऽधस्तनानां सामान्येन युगपद्विवक्षुराह-

अवसेसट्ठविहकरा वेयंति उदीरया वि अट्ठण्हं ।
सत्तविहगा वि वेइंति अट्ठगमुईरणे भज्जा ॥३७॥

अवशेषा ये भणितशेषा मिथ्यादृष्ट्यादयः प्रमत्तावसानास्ते अष्टविधं कुर्वन्तीत्यभिधानलक्षणत्वात् कृदादीनां टप्रत्यये **अष्टविधकरा** अष्टविधका सन्तः किमित्याह-**वेदयन्त्यष्टावि**ति गम्यते । **उदीरका अप्यष्टानामेव** । ननु सप्त किमिति नोदीरयन्तीति चेत् ? उच्यते, सप्तविधोदीरणा हि वेद्यमानायुष आवलिकाप्रवेशकाल एव प्रागुक्ता, सा चाष्टविधं बध्नतां न सम्भवति । अष्टविधबन्धो ह्यायुर्बन्धकाल एव भवति नान्यदा, आयुर्बन्धश्च वेद्यमानायुस्त्रिभागे त्रिभागत्रिभागे वा यावदन्तर्मुहूर्त्ते शेष एव सति भवति, तदा चाष्टविधस्यैवोदीरणा । अतो युक्तमुक्तमष्टविधं बध्नतोऽष्टानामेवोदीरका इति । अत एव चात्र बध्नादिसंयोगचिन्तायाः प्रत्येकचिन्तातो व्यक्तो विशेषः समुपलक्ष्यते । प्रत्येकचिन्तायां सप्ताष्टविधबन्धस्य सप्ताष्टविधो-दीरणायाश्चामीषां सामान्येनैवोक्तत्वादत्र तु संयोगचिन्तायामष्टविधं बध्नतामष्टविधस्यैवोदीरणेति विशेषव्यवस्थापितत्वादिति । '**सत्तविहगावि**'इत्यादि सप्तविधमपि बध्नन्त इति तात्पर्यम्, वेदयन्ति तावदष्टविधमेव । '**उईरणे भज्ज**'ति उदीरणामाश्रित्य सप्तविधमष्टविधं वा उदीरयन्ति । वेद्यमानायुष आवलिकाप्रवेशकाले आयुर्वर्जत्वात् सप्तविधं, ततोऽन्यत्राष्टविधमित्यर्थः । अपरं चेह सम्यङ्मिथ्यादृष्टिरायुर्बन्धरहितत्वात् सर्वदैव सप्तविधं बध्नाति, अष्टविधं वेदयत्युदीरयत्यपि । प्रागुक्तयुक्त्याऽष्टविधमेव न कदाचित्सप्तविधमपीति द्रष्टव्यम् । एतच्च गुणस्थानकानि भूम्यादावालिख्य यन्त्रकं कृत्वाऽवहितधिया सर्वं भावनीयमिति गाथार्थः ॥३७॥

भा० अवसेसा मिच्छाई पमत्तयंता उ तेसु वि अडबंधा । सगबंधगा वि अड वेययंति य उदीरणे भज्जा ॥१८८॥

वेइज्जमाणआउस्सावलियाए पविसकालम्मि । सत्तविहा आउविणा सेसगकालम्मि अट्ठविहा ॥१८९॥
आउयबंधविरहिओ मिस्सो बंधेइ सत्त वेयइ य । उद्दीरइ अट्ठविहं न कयाइ उदीरई सत्त ॥१९०॥
तिन्हं पि य संजोगो दारं ति भणित्तु संपयं भणइ । बंधविहाणदारं विहाणसद्दो उ भेयत्थो ॥१९१॥
नेओ तहि दाराइं चत्तारि महत्थयाइ एयाइं । पयइट्ठीअणुभागप्पएसबंधाभिहाणाइं ॥१९२॥
हुंति तहिं पयइपभिइचउण्हमवबोहणत्थमेत्थ बुहा । मोयगदिट्ठंतं वन्नयंति जह मोयगो कोइ ॥१९३॥
वायावहारवत्थूनिप्पन्नो हणइ पयइए वायं । एवं पित्तसिलेसमवहारिदव्वेहि निप्फन्नो ॥१९४॥
पित्तसिलेसं अवहणइ सोवि ठिइए उ कोवि दिणमेगं । चिट्ठइ अन्नो दिणदुगमाई ता जावमासाइ ॥१९५॥
कालं पविचिट्ठइ तो परेण सविणासमेइ तह सोवि । अणुभावेण सिणिद्धत्तणमहुरत्तणगुणेणं च ॥१९६॥
कोइ इगगुणणुभावो अन्नो दुतिमाइसंखगुणभावो । तह कोवि कणिक्काइयदव्वप्पमाणपएसेहिं ॥१९७॥
कोइ इगपसइमाणो अवरो दुतिपसइमाणओ होइ । एवं इह कम्मंपि हु सन्नाणावरणमाईहिं ॥१९८॥
बहुपुग्गलेहि जणियं पयईए किंचि नाणमावरेइ । किंची दंसण किंची सुहदुक्खे जणइ एमाई ॥१९९॥
ठिइए तंपि य तीसं कोडाकोडाइ कालपरिमाणं । अणुभावेणं तं पि हु इगदुट्ठाणगतिठाणाई ॥२००॥

मंदयमंदतिव्वाइरसजुयं तंपि किल पएसेहिं । अप्पबहुपएसेहिं निप्फन्नं होइ कम्मं तु ॥२०१॥

अह पढमं वत्तव्वो पयडियबंधो तहिं च चत्तारि । अणुओगदुवाराइ तहिं पढमं पयडिवन्नणया ॥२०२॥

दुइयं सायाइपरूवणा उ तइयं तु भूयकाराइ । वन्नणया तह तुरियं सामित्तपरूवणा चेव ॥२०३॥

तदेतावता '**बंधं उदयं उदीरणविहिं तिण्हंपि तेसिं संजोगं**'इति व्याख्यातम् । साम्प्रतं बन्धविधानद्वारम् । तत्र बन्धविधानं बन्धभेद उच्यते-स च मोदकदृष्टान्तेन प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशलक्षणः प्राग्दर्शित इति । पूर्वं प्रकृतिबन्धो वक्तव्यस्तस्य च चत्वार्यनुयोगद्वाराणि । तद्यथा-प्रकृतिवर्णना, साद्यादिप्ररूपणा, भूयस्कारादिप्ररूपणा, स्वामित्वप्ररूपणा चेत्यतः प्रकृतिवर्णना तावदुच्यते-तत्र कर्मणो ज्ञानावरणादेः स्वभावविशेषाः प्रकृतय उच्यते । ताश्च मूलोत्तरभेदाद् द्विधा भवन्ति । **इइ पनरसगाहाहिं भणिस्सइय तत्थ पयडिबंधम्मि ।**

काः पुनस्ता इत्याशङ्क्याह-

नाणस्स दंसणस्स य आवरणं वेयणीयमोहणियं ।
आउयनामं गोयं तहंतरायं च पयडीओ ॥३८॥

**पंच नव दोन्निअट्ठावीसा चउरो तहेव बायाला ।
दोन्नि य पंच य भणिया पयडीओ उत्तरा चेव ॥३९॥**

अत्र प्रथमगाथया ज्ञानावरणाद्या अष्टौ मूलप्रकृतय उक्ताः । द्वितीयगाथया तु प्रतिमूलप्रकृतिसम्भविन्यो यथासङ्ख्यं पञ्चादिका उत्तरप्रकृतय इति समुदायार्थः । अधुना गाथाद्वयोद्दिष्टानामेव प्रकृतीनां समुत्कीर्त्तना क्रियते । तत्र **ज्ञानस्यावरणं पञ्चधा** भवतीति सम्बन्धः, तद्यथा-आभिनिबोधिकज्ञानावरणं, श्रुतज्ञानावरणं, अवधिज्ञानावरणं, मनःपर्यायज्ञानावरणं, केवल-ज्ञानावरणं चेति । **दर्शनस्यावरणं नवविधं,** तद्यथा-निद्रा, निद्रानिद्रा, प्रचला, प्रचलाप्रचला, स्त्यानर्द्धिः, चक्षुर्दर्शनावरणं, अचक्षुर्दर्शनावरणं, अवधिदर्शनावरणं, केवलदर्शनावरणं चेति । **वेदनीयं द्विधा,** सातवेदनीयमसातवेदनीयं चेति । **मोहनीय-मष्टाविंशतिधा,** तत्र तिस्रो दर्शनमोहनीयप्रकृतयस्तद्यथा-मिथ्यात्वं सम्यङ्मिथ्यात्वं सम्यक्त्वं चेति । चारित्रमोहनीयप्रकृतयस्तु पञ्चविंशतिः, तद्यथा-षोडश कषायाः, नव नोकषायाः तत्र कषायाः-अनन्तानुबन्धी क्रोधो मानो माया लोभश्च, एवमप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावरणसञ्ज्वलना अपि प्रत्येकं चत्वारः चत्वारो वक्तव्याः, सर्वेऽपि षोडश । नव नोकषाया इमे-स्त्रीपुंनपुंसकलक्षणं वेदत्रयं, हास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सालक्षणं हास्यादिषट्कं चेति । सर्वा अप्यष्टाविंशतिर्मोहनीयप्रकृतयः । **आयुष्कं** नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवायुष्कभेदाच्चतुर्द्धा । **नाम द्विचत्वारिंशद्भेदम्** । तत्र चतुर्दश पिण्डप्रकृतयः, अष्टाविंशतिः

प्रत्येकप्रकृतयः । तत्र पिण्डप्रकृतयो गतिनाम, जातिनाम, शरीरनाम, अङ्गोपाङ्गनाम, सङ्घातनाम, बन्धननाम, संहनननाम, संस्थाननाम, वर्णनाम, गन्धनाम, रसनाम, स्पर्शनाम, आनुपूर्वीनाम, विहायोगतिनामेत्येताश्चतुर्दशापि पिण्डप्रकृतय उच्यन्ते । गतिनामादिभिर्वक्ष्यमाणचतुरादिभेदानामत्र पिण्डनत्वप्रतिपादनादिति । प्रत्येकप्रकृतयस्त्वष्टाविंशतिरिमाः-त्रसनाम, स्थावरनाम, बादरनाम, सूक्ष्मनाम, पर्याप्तनाम, अपर्याप्तनाम, प्रत्येकनाम, साधारणनाम, स्थिरनाम, अस्थिरनाम, शुभनाम, अशुभनाम, सुभगनाम, दुर्भगनाम, सुस्वरनाम, दुःस्वरनाम, आदेयनाम, अनादेयनाम, यशःकीर्तिनाम, अयशःकीर्त्तिनाम, अगुरुलघुनाम, उपघातनाम, पराघातनाम, उच्छ्वासनाम, आतपनाम, उद्योतनाम, निर्माणनाम, तीर्थकरनाम चेति । एवं सर्वा अप्येता द्विचत्वारिंशन्नामप्रकृतयः । उपलक्षणं चैताः सूत्रे प्रोक्ताः विवक्षान्तरेण हि सप्तषष्ठिरपि नामप्रकृतयो भवन्ति, तथा त्रिनवतिस्त्र्युत्तरशतं च । तत्र सप्तषष्टिर्भेदा गत्यादिपिण्डप्रकृतयो नरकगत्यादिभेदेन भिद्यन्ते तदा भवन्ति । तद्यथा-गतिनाम चतुर्द्धा, नरकगतितिर्यग्गतिमनुष्यगतिदेवगतिनामभेदादिति । जातिनाम पञ्चधा, एकेन्द्रियद्वीन्द्रियत्रीन्द्रियचतुरिन्द्रियपञ्चेन्द्रिय-जातिनामभेदादिति । शरीरनाम पञ्चधा, औदारिकवैक्रियाहारकतैजसकार्मणनामभेदादिति । अङ्गोपाङ्गनाम त्रिधा औदारिक-वैक्रियाहारकाङ्गोपाङ्गनामभेदादिति । बन्धनसङ्घातनामकर्मणी अत्र पक्षे न गृह्येते, तयोः शरीराश्रितत्वाच्छरीरनामान्तर्गतत्वेनैव विवक्षितत्वादिति । संहनननाम षोढा, वज्रर्षभनाराचऋषभनाराचनाराचार्द्धनाराचकीलिकासेवार्त्तसंहनननामभेदादिति । संस्थाननाम षोढा-समचतुरस्रन्यग्रोधपरिमण्डलसादिवामनकुब्जहुण्डसंस्थाननामभेदादिति । वर्णगन्धरसस्पर्शा अप्यत्र पक्षे भेदरहिता एव

एकैकस्वरूपाश्चत्वारो गृह्यन्ते । आनुपूर्वी नाम चतुर्द्धा, नरकतिर्यङ्मनुष्यदेवानुपूर्वीनामभेदादिति । विहायोगतिनाम द्वेधा, प्रशस्त-विहायोगतिनाम अप्रशस्तविहायोगतिनाम चेति । एवमेते एकोनचत्वारिंशद्गत्यादिपिण्डप्रकृतिभेदा अनन्तरोक्तैस्त्रसनामादि-प्रत्येकप्रकृतिभेदैरष्टाविंशत्या सह नामप्रकृतीनां सप्तषष्ठिर्भवति । त्रिनवतिस्तु यदा शरीरनाम्नः पृथगौदारिकवैक्रियाहारक-तैजसकार्मणबन्धनभेदाद् बन्धननाम पञ्चधा विवक्ष्यते । सङ्घातनामापि शरीपञ्चकभेदात् पञ्चधा, एवमेता दश । वर्णनामापि कृष्णादिभेदात् पञ्चधा, गन्धनाम सुरभिदुरभिनामभेदाद् द्विधा, रसनाम तिक्तरसादिभेदात् पञ्चधा, स्पर्शनाम कर्कशनामादि-भेदादष्टधा, एवमेता विंशतिप्रकृतयः । एतासां मध्याद्वर्णगन्धरसस्पर्शानां सामान्यतश्चतुर्णां सप्तषष्टिपक्षेऽपि गृहीतत्वात् तदपगमे शेषाः षोडश [१]सर्वासां मीलने षड्विंशतिर्भवति । ततः पूर्वोक्तायाः सप्तषष्ठेर्मध्ये चैतत्प्रक्षेपे नामप्रकृतीनां त्रिनवतिर्भवति । इह च प्रकारान्तरविवक्षया बन्धननाम पञ्चदशविधमपि भवति, तद्यथा-औदारिकौदारिकबन्धननाम औदारिकतैजसबन्धननाम औदारिककार्मणबन्धननाम औदारिकतैजसकार्मणबन्धननाम एवं वैक्रियाहारकयोरपि प्रत्येकं चत्वारि बन्धनानि वक्तव्यानि । केवलमौदारिकस्थाने वैक्रियमाहारकं च वक्तव्यम् । तथा तैजस बन्धननाम तैजसकार्मणबन्धननाम कार्मण बन्धननामेत्येवमेताः पञ्चदश बन्धननामप्रकृतयः । अत्र च सामान्यत औदारिकादिबन्धनपञ्चकस्य त्रिनवतिमध्ये पूर्वमेव प्रक्षिप्तत्वाच्छेषा दश प्रक्षिप्यन्ते । जातं नामप्रकृतीनां त्र्युत्तरशतं । **गोत्रं द्विधा,** उच्चैर्गोत्रं नीचैर्गोत्रं चेति । **अन्तरायं पंचधा,** दानलाभभोगोप-

१. 'बन्धनसंघातनदशकेन सह षड्विंशतिप्रकृतयो भवन्ति' इतिप्र ।

भोगवीर्यान्तरायभेदादिति । एवं च कृत्वा ज्ञानावरणे पञ्चप्रकृतयो, दर्शनावरणे नव, वेदनीये द्वे, मोहनीये सम्यक्त्वमिश्रवर्ज्याः षड्विंशतिः, आयुषि चतस्रः, नाम्नि भेदान्तरसम्भवेऽपि सप्तषष्टिः, गोत्रे द्वे, अन्तराये पञ्च, एवमेतद्विंशत्युत्तरं प्रकृतिशतं बन्धे पुरस्तादुपयोक्ष्यते । तदेवं प्रकृतिसमुत्कीर्त्तना कृता ।

साम्प्रतं प्रतिप्रकृति भावार्थ उच्यते-तत्रापि यथोद्देशं निर्देश इति पूर्वं ज्ञानावरणमुच्यते । तत्र ज्ञायते परिच्छिद्यते वस्त्वनेनेति ज्ञानं ज्ञाप्तिर्वा, सामान्यविशेषात्मके वस्तुनि विशेषग्रहणात्मको बोध इत्यर्थः । आव्रियते आच्छाद्यते अनेनेत्यावरणं मिथ्यात्वादिसचिवजीवव्यापाराहृतकर्मवर्गणान्तःपातिविशिष्टपुद्गलसमूह इत्यर्थः । ज्ञानस्यावरणं मूलप्रकृतिस्तस्य प्रथमभेद आभिनिबोधिकज्ञानावरणं, तत्र अभीत्याभिमुख्ये, नीति नैयत्ये, ततश्चाभिमुखो वस्तुयोग्यदेशावस्थानापेक्षी, नियत इन्द्रियाण्याश्रित्य स्वस्वविषयापेक्षी, बोधनं बोधो अभिनिबोधः स्वार्थिकतद्धितोत्पादात् स एवाभिनिबोधिकम् । अभिनिबुध्यत इत्यभिनिबोध इति कर्त्तरि वा, अथवा अभिनिबुध्यते आत्मना स इति कर्मणि स एवाभिनिबोधिकमिति । ततश्चाभिनिबोधिकं च तत् ज्ञानं चाभिनिबोधिकज्ञानमिन्द्रियपञ्चकमनोनिमित्तोऽश्रुतानुसारी बोध इत्यर्थः । तच्च द्विधा, श्रुतनिश्रितमश्रुतनिश्रितं च, तत्र प्रायः श्रुताभ्यासमन्तरेणापि यत्सहजविशिष्टक्षयोपशमवशादुत्पद्यते, तदश्रुतनिश्रितमौत्पत्तिक्यादिबुद्धिचतुष्टयम् । यत्तु पूर्वं श्रुतपरिकर्मितमतेर्व्यवहारकाले त्वश्रुतानुसारितया समुत्पद्यते, तत् श्रुतनिश्रितम्, तच्चतुर्द्धा भवति, तद्यथा-अवग्रह, ईहा, अपायो, धारणा चेति । पुनरवग्रहो द्विधा, व्यञ्जनावग्रहोऽर्थावग्रहश्च, तत्र व्यज्यते प्रकटीक्रियते शब्दादिरर्थोऽनेनेति व्यञ्जनं, किं तदिति

चेत् ? उच्यते-उपकरणेन्द्रियस्य कदम्बपुष्पाद्याकृतेः श्रोत्रघ्राणरसनस्पर्शलक्षणस्य शब्दगन्धरसस्पर्शपरिणतद्रव्याणां च यः परस्परसम्बन्धः प्रथममुपश्लेषमात्रं तदिह व्यञ्जनमुच्यते, अपरं चेन्द्रियेणाऽप्यर्थस्य व्यज्यमानत्वात् तदपीन्द्रियं व्यञ्जनमुच्यते, ततश्च व्यञ्जनेन इन्द्रियलक्षणेन व्यञ्जनस्य इन्द्रियविषयसम्बन्धलक्षणस्यावग्रहणं परिच्छेदनमेकस्य व्यञ्जनशब्दस्य लोपाद् व्यञ्जनावग्रहः । 'किमपीदम्'इत्यव्यक्तज्ञानरूपार्थावग्रहादधोऽव्यक्ततरज्ञानमात्रमित्यर्थः, अयं च नयनमनोवर्ज्येन्द्रियचतुष्टयभेदाच्चतुर्द्धा, नयनमनसोरप्राप्यकारित्वेन विषयसम्बन्धाभावादस्य चेन्द्रियस्य विषययोः सम्बन्धग्राहकत्वादिति भावः । अर्यत इत्यर्थः, तस्य शब्दरूपादिभेदानामन्यतरेणापि भेदेनाऽनिर्द्धारितस्य सामान्यरूपस्यावग्रहणमर्थावग्रहः 'किमपीदम्'इत्यव्यक्तज्ञानमित्यर्थः, स च मनःसहितेन्द्रियपञ्चकजन्यत्वात् षोढा, अवगृहीतस्यैव वस्तुनोऽपि 'किमयं भवेत् स्थाणुरेव न तु पुरुष' इत्यादिवस्तुधर्मान्वेषणात्मकं ज्ञानमीहा, ईहनमीहेति कृत्वा,

अरण्यमेतत् सविताऽस्तमागतो न चाधुना संभवतीह मानवः । प्रायस्तदेतेन खगादिभाजा भाव्यं स्मरारातिसमाननाम्ना ॥१॥

इत्याद्यन्वयधर्मघटनव्यतिरेकधर्मनिराकरणाभिमुखतालिङ्गितो विशेषज्ञानहेतुरिति हृदयम् । साऽपि मनःसहितेन्द्रियपञ्चजन्यत्वात् षोढैव, ईहितस्यैव वस्तुनः स्थाणुरेवायमित्यादिनिश्चयात्मको बोधविशेषोऽपायोऽयमपि पूर्ववत् षोढैव । तथा निश्चितस्यैवाविच्युतिस्मृतिवासनारूपं धरणं धारणा साऽप्युक्तवत् षोढैव । तदेवमर्थावग्रहादीनां चतुर्णां प्रत्येकं षड्विधत्वात् व्यञ्जनावग्रहभेदचतुष्टयेन सह श्रुतनिश्रितमाभिनिबोधिकज्ञानमष्टाविंशतिविधं भवति । अश्रुतनिश्रितेन औत्पत्तिक्यादिबुद्धिचतुष्टयेन

सह द्वात्रिंशद्विधं भवति । अथवा ''**बहुबहुविधक्षिप्रानिश्रितासन्दिग्धध्रुवाणां सेतराणाम्**''इति वचनादष्टाविंशतिरपि द्वादशधा भिद्यते, तथाहि-बहूनां श्रोतॄणामविशेषेण प्राप्तिविषयस्थेऽपि शङ्खभेर्यादितूर्यसमुदाये क्षयोपशमवैचित्र्यात् कश्चिदवग्रहादिभिः बहु गृह्णाति एकहेलास्फालितानामपि शङ्खादितूर्याणां पृथक् पृथक् शब्दं गृह्णातीत्यर्थः । अपरस्त्वबहु गृह्णाति, अव्यक्ततूर्यध्वनिमेवोपलभत इत्यर्थः । अन्यस्तु योषिदादिवाद्यमानतारमधुरमन्द्रत्वादिबहुपर्यायोपेतान् शङ्खादिध्वनीन् पृथग् जानातीति बहुविधग्राहीत्युच्यते । एकद्विपर्यायोपेतांस्तु तानेव जानानोऽबहुविधग्राही । अन्यस्तु क्षिप्रमचिरेणार्थं जानाति । अन्यस्तु विमृश्य विमृश्य चिरेणेति । अन्यस्त्वनिश्रितमलिङ्गं गृह्णाति, न पुनः पताकयेव देवकुलम् । अन्यस्तु पताकया देवकुलमिव लिङ्गनिश्रया गृह्णाति । तथा यदसंशयं गृह्णाति, तदसन्दिग्धं । संशयोपेतं तु गृह्णाति, तत् सन्दिग्धं । तथा यदेकदा गृहीतं तत्सर्वदैवावश्यं गृह्णाति, न पुनः कालान्तरे तद्ग्रहणे परोपदेशादिकमपेक्षते तद् ध्रुवं । यत्तुपुनः कदाचिदेव गृह्णाति न सर्वदा तदध्रुवं एवमेतैर्द्वादशभि-र्भेदैरवग्रहादयः पूर्वोक्तभेदयुक्ता वस्तु गृह्णन्तीत्यष्टाविंशत्या द्वादशभिर्गुणितया त्रीणि शतानि षट्त्रिंशानि तानि चाश्रुतनिश्रित-बुद्धिचतुष्टयेन सह चत्वारिंशानि त्रीणि शतानि भेदानामाभिनिबोधिकज्ञानस्य भवन्ति । तत्रैतावद्भेदभिन्नस्यास्यैतावद्भेदमेव यदावरणस्वभावं कर्म तदाभिनिबोधकज्ञानावरणमेकग्रहणेन गृह्यते, चक्षुषः पटलमिवेति ।

तथा श्रवणं श्रुतमभिलापप्लावितार्थग्रहणप्रत्यय उपलब्धिविशेषः, श्रुतं च तज्ज्ञानं च श्रुतज्ञानं, अथवा श्रूयते असाविति श्रुतं शब्दश्चासौ कारणे कार्योपचाराद् ज्ञानं च श्रुतज्ञानं, शब्दो हि श्रोतुः साभिलापज्ञानस्य कारणं भवतीति सोऽपि श्रुतज्ञानमुच्यते ।

इन्द्रियमनोनिमित्तः श्रुतानुसारी अभिलापप्लावितो ज्ञानविशेषः श्रुतज्ञानमिति तात्पर्यम् । तच्च विंशतिभेदं, तद्यथा–

पज्जयअक्खरपयसंघाया पडिवत्ति तह य अणुओगो । पाहुडपाहुडपाहुडवत्थुपुव्वा य ससमासा ॥१॥

अस्य व्याख्या–पर्यायश्च अक्षरं च पदं च सङ्घातश्च **पर्यायाक्षरपदसङ्घाताः** '**पडिवत्ति**'त्ति प्रतिपत्तिः प्राकृतत्वात् लुप्त-विभक्तिको निर्देशः । तथा**ऽनुयोगो** अनुयोगद्वारलक्षणः प्राभृतप्राभृतं च प्राभृतं च वस्तु च पूर्वं च **प्राभृतप्राभृतप्राभृतवस्तु-पूर्वाणि,** प्राकृतत्वाल्लिङ्गव्यत्ययः, चः समुच्चये । एते पर्यायादयः श्रुतस्य दशभेदाः कथंभूता इत्याह–'**ससमास**'त्ति समासः सङ्क्षेपो मीलक इत्यर्थः, सह समासेन वर्त्तन्ते ससमासास्ततश्च प्रत्येकं सम्बन्धः, तद्यथा–पर्यायः पर्यायसमासोऽक्षरमक्षरसमास एवं शेषेष्वप्यष्टसु भेदेषु योजनीयमितिविंशतिभेदं श्रुतं भवतीति गाथाक्षरार्थः ।

भावार्थस्त्वयम्–पर्यायो ज्ञानस्यांशोऽविभागपलिच्छेद इत्यनर्थान्तरं तत्रैको ज्ञानांशः पर्यायोऽनेके तु ज्ञानांशाः पर्यायसमासः, एतदुक्तं भवति लब्ध्यपर्याप्तस्य सूक्ष्मनिगोदजीवस्य यत्सर्वजघन्यं श्रुतज्ञानमात्रं तस्मादन्यत्र जीवान्तरे य एकः श्रुतज्ञानांशो-ऽविभागपलिच्छेदरूपो वर्त्तते स पर्यायः । ये बुद्ध्यादय श्रुतज्ञानाविभागपलिच्छेदा नानाजीवेषु वृद्धा लभ्यन्ते ते समुदिताः पर्यायसमासः ।

अत्राह–ननु निगोद जीवसम्भवी पर्यायः पर्यायसमासो वा कथमिह श्रुतज्ञानभेदत्वेन गृह्यते ? तेषां मिथ्यादृष्टित्वेन तच्छ्रुतज्ञानस्य मिथ्यारूपत्वात्, सम्यक्श्रुतविचारस्य चेह प्रस्तुतत्वात्, सत्यं, किन्तु सम्यगसम्यक्त्वतामुत्सृज्य सामान्य-

श्रुतज्ञानमात्रभेदाभिधानस्यैव विवक्षिततत्वाददोषः । अक्षरं त्रिधा सञ्ज्ञाक्षरं व्यञ्जनाक्षरं लब्ध्यक्षरं चेति । तत्र सञ्ज्ञाक्षरं विचित्रलिपिस्वरूपं, यथा घटाकृतिष्टकार इत्यादि । व्यञ्जनाक्षरं तु जीवव्यापारनिसृष्टवाग्द्रव्यसमूहम् । लब्ध्यक्षरं तु शब्दश्रवणरूपादिदर्शनादेरर्थविनिश्चायकान्तःप्लवमानाकारादिवर्णोपलब्धिरूपम् । अनेनैव चेहाधिकारः, श्रुतज्ञानरूपत्वादस्यैव, न त्वाद्ययोर्जडत्वात् । तत्र अकारादिलब्ध्यक्षराणामन्यतरदक्षरम् । एतेषामेव द्व्यादिसमुदयोऽक्षरसमासः । पदं त्वर्थपरिसमाप्तिः पदमित्याद्युक्तिसद्भावेऽपि येन केनचित्पदेनाष्टादशपदसहस्रादिप्रमाणा आचारादिग्रन्था गीयन्ते तदिह गृह्यते, तस्यैव द्वादशाङ्गश्रुतपरिमाणेऽधिकृतत्वाच्छ्रुतभेदानामेव चेह प्रस्तुतत्वात् तस्य च पदस्य तथाविधाम्नायाभावात् प्रमाणं न ज्ञायते, तत्रैकं पदं पदमुच्यते । द्व्यादिपदसमुदायस्तु पदसमासः । "**गइइंदिए य काए**" इत्यादिगाथाप्रतिपादितद्वारकलापस्यैकदेशो यो गत्यादिकस्तस्याप्येकदेशो यो नरकगत्यादिस्तत्र जीवादिमार्गणा यका क्रियते सा सङ्घातः । द्व्यादिगत्याद्यवयवमार्गणा सङ्घातसमासः । गत्यादिद्वाराणामन्यतरैकपरिपूर्णगत्यादिद्वारे जीवादिमार्गणाप्रतिपत्तिः । द्वारद्व्यादिमार्गणा तु प्रतिपत्तिसमासः । "[1]**संतपयपरूवणाया दव्वपमाणं च**"इत्याद्यनुयोगद्वाराणामन्यतरदेकमनुयोगद्वारमुच्यते । तद्द्व्यादिसमुदायस्त्वनुयोगद्वारसमासः । प्राभृतान्तर्वर्त्ती अधिकारविशेषः प्राभृतप्राभृतं । तद्द्व्यादिसंयोगस्तु प्राभृतप्राभृतसमासः । वस्त्वन्तर्वर्त्ती अधिकारविशेषः प्राभृतं । तद्द्व्यादिसंयोगस्तु प्राभृतसमासः । पूर्वान्तर्वर्त्ती अधिकारविशेषो वस्तु । तद्द्व्यादिसंयोगस्तु वस्तुसमासः । पूर्वमुत्पादादि-

१. सत्पदप्ररूपणाद्रव्यप्रमाणं च ।

प्रतीतं । तदद्व्यादिसंयोगस्तु पूर्वसमासः । एवमेते सङ्क्षेपतः श्रुतज्ञानस्य विंशतिर्भेदा दर्शिताः । विस्तरार्थिना तु बृहत्कर्मप्रकृतिचूर्णिरन्वेषणीया । एते च पर्यायादयः श्रुतभेदा यथोत्तरं तीव्रतीव्रतरादिक्षयोपशमलभ्यत्वादित्थं निर्दिष्टा इति भावनीयमिति । प्रकारान्तरेण श्रुतज्ञानं चतुर्दशादिभेदस्वरूपमपि भवति । तच्च

[1]**अक्खरसण्णीसम्मं सादीयं खलु सपज्जवसियं च । गमियं अंगपविट्ठं सत्तवि एए सपडिवक्खा ॥१॥**

इत्याद्यनुसारत आवश्यकादिभ्योऽवसेयमिति । तस्यैतावद्भेदभिन्नस्य श्रुतज्ञानस्यावरणस्वभावं कर्म श्रुतज्ञानावरणम् । अत्र चाभिनिबोधिकश्रुतज्ञानयोः स्वामिकालकारणविषयपरोक्षत्वैस्तुल्यमवसेयम् । तथाहि-स्वामी द्वयोरप्येको ''[2]**जत्थ मइनाणं तत्थ सुयनाणं जत्थ सुयनाणं तत्थ मइनाणं**'इति वचनात् । तथा कालोऽप्येको नानाजीवानाश्रित्य द्वयोरपि सर्वकालमनुच्छेदाद्, एकजीवं तु प्रतीत्य सातिरेकषट्षष्टिसागरोपमस्थितित्वात् । कारणमपि मनः षष्ठेन्द्रियपञ्चकलक्षणं तुल्यमेव । विषयोऽपि सर्वद्रव्यक्षेत्रकालौदयिकादिभावलक्षणस्तुल्य एव । परोक्षत्वेन च द्वेऽपि तुल्ये इति ।

आह-यद्येवं तर्हि द्वयोरप्येकत्वमस्तु ! भेदे हेत्वभावादभेदहेतूनां चाभिहितत्वात्, तदयुक्तं, भेदहेत्वभावस्यासिद्धत्वात्, तथाहि-स्वाम्यादिभिरभेदे सत्यपि लक्षणभेदादनयोर्भेदः । स चाभिमुखो नियतो बोधोऽभिनिबोधः, श्रवणं श्रुतमित्यादिना दर्शित

१. अक्षरं सञ्ज्ञि सम्यक् सादिकं खलु सपर्यवसितं च । गमिकमङ्गप्रविष्टं सप्तापि एते सप्रतिपक्षाः ॥१॥

२. यत्र मतिज्ञानं तत्र श्रुतज्ञानं यत्र श्रुतज्ञानं तत्र मतिज्ञानम् ।

एव । तथा मतिपूर्वं श्रुतं प्रवर्त्तत इति हेतुफलभावाद्भेदो । न ह्यवग्रहादिभिरपरिछिन्ने वस्तुनि जातुचिच्छ्रुतं प्रवर्त्तते । तथा भेदभेदाद्भेदोऽष्टाविंशत्यादिभेदं मतिज्ञानमुक्तं, विंशत्यादिभेदं तु श्रुतम् । तथा मूकेतरभेदाद्भेदो, मूकं हि मतिज्ञानम्, अपरप्रत्यायकत्वात्, मुखरं च श्रुतज्ञानं, परप्रत्यायकत्वात् । तथा काललक्षणविषयभेदादपि भेदः, प्रायः साम्प्रतकालविषयत्वादाभिनिबोधिकस्य, त्रिकालविषयत्वाच्च श्रुतस्येति । स्वाम्यादिभिरभेदेऽपि लक्षणादिभिर्मतिश्रुतभेदसिद्धिः । अथ सर्वथा भेदमनयोर्मृगयते भवांस्तदयुक्तम् । किं हि नाम तद्वस्त्वस्ति यत्सर्वथा वस्त्वन्तराद्भिद्यते ?, घटादयोऽपि ह्याकारादिभिरेवाऽन्यतो भिद्यन्ते, सत्त्वप्रमेयत्वादिभिः पुनस्तुल्या एवेति । कोऽत्र मतिश्रुतयोः सर्वथा भेदचिन्तायां तवाभिनिवेशः । अत्र बहु वक्तव्यम्, तत्तु नोच्यते, ग्रन्थविस्तरभयाद्विशेषावश्यके च प्रपञ्चतोऽभिहितत्वादित्यलं प्रसङ्गेन ।

तथा अवधानमवधिरिन्द्रियाद्यनपेक्षमात्मनः साक्षादर्थग्रहणम् । अवधिरेव ज्ञानमवधिज्ञानं अथवा अवधिरेव मर्यादा तेनावधिना रूपिद्रव्यमर्यादात्मकेन ज्ञानमवधिज्ञानं, तच्चाऽनन्तद्रव्यभावविषयत्वात् तत्तारतम्यविवक्षया अनन्तभेदं, असङ्ख्यक्षेत्रकालविषयत्वात् तत्तारतम्यविवक्षयाऽसङ्ख्येयभेदं, प्रकारान्तरविवक्षया त्वनुगामुकादिभेदत आवश्यकादिभ्योऽनुसरणीयम् । तस्यावरणमप्येतावद्भेदभिन्नमेकग्रहणेन गृह्यते अवधिज्ञानावरणमिति । तथा सञ्ज्ञिभिर्जीवैः काययोगेन मनोवर्गणाभ्यो गृहीतानि मनोयोगेन मनस्त्वेन परिणमय्यालम्ब्यमानानि द्रव्याणि मनांसीत्युच्यन्ते, तेषां मनसां पर्यायाश्चिन्तनानुगुणाः परिणामास्तेषु ज्ञानं मनःपर्यायज्ञानम् । अथवा यथोक्तस्वरूपाणि मनांसि पर्यत्यवगच्छतीति मनःपर्यायम्, कर्मण्यण्, मनःपर्यायं तज्ज्ञानं चेति

विशेषणसमासः । तच्च द्विधा, ऋजुमतिविपुलमतिभेदादिति । मननं मतिर्विषयपरिच्छित्तिरित्यर्थः । ऋज्वी अल्पतर-विशेषविषयतया मुग्धा मतिर्यस्य तद् ऋजुमतिः, विपुला बहुतरविशेषतया पट्वी मतिर्यस्य स तद् विपुलमतिः । तत्र ऋजुमतेरर्द्धतृतीयाङ्गुलहीनो मनुष्यलोकः क्षेत्रतो विषयः, विपुलमतेस्तु स एव सम्पूर्णो निर्मलतरश्च । कालतस्त्वेतावति क्षेत्रे भूतभाविनीः पल्योपमासङ्ख्येयभागयोरतीतानागतानि सञ्ज्ञिमनोरूपाणि मूर्त्तद्रव्याणीति कर्मस्तवटीका । अन्ये तु व्याचक्षते वर्त्तमानकाले मन्यमानद्रव्याणां भूतभाविनोः पल्योपमासङ्ख्येयभागयोर्येऽतीतानागतपर्यायास्तान् पश्यति, तच्चायुक्तमिव लक्ष्यते, यतो वर्त्तमानमनोद्रव्याणामतीतानागतान् पर्यायान् पश्यन्नसौ किञ्चिन्तानुकूलान् पश्यति अन्यान्वा ?, तत्राद्यः पक्षो न युक्तो, यतो भूतभाविपल्योपमासङ्ख्येयभागमध्ये यान्यसञ्जातमनःपरिणामानि द्रव्याणि तत्क्षण एव च जातमनोवर्गणापरिणामानि तानि गृहीत्वा यदा कश्चिच्चिन्तयति, तदा तत्सम्बन्ध्यतीतानागतपर्यायान् मनःपर्यायज्ञानी किं परिच्छिनत्तु ? तावति काले तद्द्रव्याणां चिन्तानुकूलपर्यायाणामेवाभावात् । किञ्चैवं व्याख्यायमाने तेनैव विवक्षितवर्त्तमानकालचिन्तकेनान्यैर्वा चिन्तकैर्यदतीतदिवसादिषु चिन्तितं तन्मनःपर्यायज्ञानिनोऽविषयः प्राप्नोति, तच्चिन्ताद्रव्याणां वर्त्तमानचिन्ताद्रव्येभ्यः प्रायो विभिन्नत्वान्न चैतदिच्छन्ति वृद्धाः । द्वितीयपक्षस्तु सर्वथोपेक्षणीय एव[१], चिन्ताननुकूलपर्यायाणां मनःपर्यायज्ञानविषयत्वेनानिष्टत्वात्तस्माद्भूतभाविनोः पल्योपमासङ्ख्येयभागयोस्तत्तत्कालभाविचिन्तानुकूलपर्यायालिङ्गितानि सञ्ज्ञिभिर्जीवैर्मन्यमानमनोद्रव्याण्येव तत्तत्काल-

१. 'वाननुकुलपर्यायाणां इति सि.

सम्बंधित्वेन पश्यति । जीतकल्पभाष्येऽपि चोक्तम्

[1]**कालं उज्जमई जहन्न उक्कोसए वि पलियस्स । भागमसंखेज्जइमं अतीयएस्सेव कालदुगे ॥१॥**

जाणइ पासइ ते ऊ मणिज्जमाणे उ सण्णिजीवाणं । ते चेव य विउलमई वितिमिरसुद्धे उ जाणइ य ॥२॥

'ते उ त्ति' ताननन्तप्रादेशिकानन्तर्मनःपरिणतस्कन्धानिति तत्रानुवर्त्तमानं सम्बध्यत इत्यलं विस्तरेण, तत्त्वं तु केवलिनो विदन्तीति । द्रव्यतोऽपि च तान्येव । भावतस्तु तत्पर्यायाश्चिन्तनानुगुणपरिणतिरूपा ऋजुमतेर्विषयः, चिन्तनीयं तु बाह्यमर्थं मूर्त्तममूर्त्तं वा त्रिकालगोचरमप्यनुमानादेव जानाति, न साक्षात्, यतः-''**एतत्परिणतान्येतान्येतानि मनोद्रव्याणि तत एतदन्यानुपपत्तेरयमनेनार्थश्चिन्तितः**'' इति लेखाक्षरदर्शनात्, तदुक्तार्थमिव प्रत्यक्षीकृतमनोद्रव्येभ्यश्चिन्त्यमर्थमनुमिमीते । स चैवं बाह्याभ्यन्तररूपो द्विविधोऽपि विषयः स्फुटतरो बहुतरश्च विपुलमतेर्विषयत्वेनावसेयः । तदेवमेतयोर्द्वयोरपि मनःपर्यायज्ञानभेदयोर्यदावरणस्वभावं कर्म तन्मनःपर्यायज्ञानावरणम् ।

तथा केवलमेकमसहायमसाधारणमनन्तमपरिशेषं वोच्यते । तत्रैकं तद्भावे शेषछाद्मस्थिकज्ञानदर्शनाभावात्, असहायं त्विन्द्रियमनःकृतसाहाय्यनिरपेक्षत्वेनार्थपरिच्छेदात्, असाधारणं त्वनन्यसदृशत्वात्, अनन्तं त्वपर्यवसितकालावस्थायित्वात्,

१. कालत ऋजुमतिर्जघन्योत्कृष्टेऽपि पल्योपमस्य । भागमसङ्ख्येयमतीतैष्ये वा कालद्विके ॥१॥
जानाति पश्यति तान् तु मन्यमानान्तु सञ्ज्ञिजीवानाम् । तानेव विपुलमतिः वितिमिरशुद्धान्तु जानाति च ॥२॥

अपरिशेषं-सम्पूर्णं सम्पूर्णद्रव्यादिज्ञेयग्राहित्वात्, केवलं च तज्ज्ञानं च केवलज्ञानं तस्यावरणं केवलज्ञानावरणम् । अत्र चाद्यानि चत्वार्यावरणानि देशघातीनि केवलज्ञानावरणोद्धरितज्ञानदेशघातित्वात्, केवलज्ञानावरणं तु सर्वघाति वक्ष्यमाणयुक्त्या स्वाऽऽ-वार्यज्ञानस्य सर्वघातित्वात्, एवमेतानि पञ्चावरणान्युत्तरप्रकृतयस्तन्निष्पन्नं तु सामान्येन ज्ञानावरणं मूलप्रकृतिर्यथाङ्गुली-पञ्चकनिष्पन्नो मुष्टिः, मूलत्वक्पत्रीशाखादिसमुदायनिष्पन्नो वा वृक्षः, घृतगुडकणिक्कादिनिष्पन्नो वा मोदक इत्यादि, एवमुत्तरत्रापि भावनीयम् । उक्तं पञ्चविधं ज्ञानावरणमिति ।

इदानीं दर्शनावरणमुच्यते, तत्र दृश्यतेऽनेनेति दर्शनम् । दृष्टिर्वा दर्शनं सामान्यविशेषात्मके वस्तुनि सामान्यग्रहणात्मको बोध इत्यर्थः, तस्यावरणस्वभावं कर्म दर्शनावरणं मूलप्रकृतिस्तस्य प्रथमभेदो निद्रा, तत्र द्रा कुत्सायां गतौ, नियतं द्राति कुत्सितत्वम-विस्पष्टत्वं गच्छति चैतन्यमनयेति निद्रा, नखच्छोटिकादिमात्रेणैव सुखावबोधा स्वापावस्थेत्यर्थः, कारणे कार्योपचारात् तद्विपाक-वेद्या कर्मप्रकृतिरिपि निद्रेत्युच्यते । तथा निद्रातिशायिनी निद्रा निद्रानिद्रेति मध्यपदलोपी समासो दुःखप्रबोधा स्वापाव-स्थेत्यर्थः, तस्यां हि चैतन्यस्यात्यन्तमस्फुटतरीभूतत्वाद्बहुभिर्घोलनाप्रकारैः प्रबोधो भवति, अतः सुखप्रतिबोधनिद्रापेक्षया तस्या अतिशायित्वम्, तद्विपाकवेद्या कर्मप्रकृतिरपि तथोच्यते । उपविष्टः ऊर्ध्वस्थितो वा प्रचलति विघूर्णयत्यस्यां स्वापावस्थायामिति प्रचला, तद्विपाकवेद्या कर्मप्रकृतिरपि तथोच्यते । प्रचलातिशायिनी प्रचला प्रचलाप्रचला, सा हि चङ्क्रमणादिकुर्वतः स्वप्तुर्भवतीति । स्थानस्थितस्वप्तृप्रभवां प्रचलामपेक्ष्यास्या अतिशायिनीत्वं, तद्विपाकवेद्या कर्मप्रकृतिरपि प्रचलाप्रचला । स्त्याना

बहुत्वेन सङ्घातमापन्ना गृद्धिरभिकाङ्क्षा जाग्रदवस्थाध्यवसितार्थसाधनविषया यस्यां स्वापावस्थायां सा स्त्यानगृद्धिः, तस्यां जाग्रदवस्थाव्यवसितमर्थंमुत्थाय साधयति । स्त्याना वा पिण्डीभूता ऋद्धिरात्मशक्तिरूपा अस्यामिति स्त्यानर्द्धिरित्यप्युच्यते, तद्भावे हि प्रथमसंहननस्य केशवार्द्धबलसदृशी शक्तिर्भवति । श्रूयते ह्येतदागमे, क्वचित् प्रदेशे द्विरदेन दिवा खलीकृतः क्षुल्लकः स्त्यानर्द्ध्युदये वर्त्तमानस्तस्मिन्नेव द्विरदे बद्धाभिनिवेशो रजन्यामुत्थाय तद्दन्तयुगलमुत्पाट्य स्वोपाश्रयद्वारे क्षिप्त्वा पुनः सुप्तवानित्यादि । अथवा स्त्याना जडीभूता चैतन्यर्द्धिरस्यामपीति स्त्यानर्द्धिरिति । तादृशविपाकवेद्या कर्मप्रकृतिरपि स्त्यानगृद्धिः स्त्यानर्द्धिर्वा । तदेतन्निद्रापञ्चकं दर्शनावरणक्षयोपशमलब्धात्मलाभानां दर्शनलब्धीनामावारकमुक्तम् । अधुना यद्दर्शनलब्धीनां मूलत एव लाभमावृणोति तदिदं दर्शनावरणचतुष्कमुच्यते । चक्षुषा वस्तुसामान्यांशग्रहणात्मकं दर्शनं चक्षुर्दर्शनं, तस्यावरणं चक्षुर्दर्शनावरणम्, अचक्षुषा चक्षुर्वर्जेन्द्रियचतुष्टयेन मनसा च यद्दर्शनं यथोक्तरूपं तदचक्षुर्दर्शनं तस्यावरणमचक्षुर्दर्शनावरणम्, अवधिना रूपिद्रव्यमर्यादया अवधिरेव वा करणनिरपेक्षबोधरूपो दर्शनं सामान्यार्थग्रहणमवधिदर्शनं, तस्यावरणमवधि-दर्शनावरणम्, केवलेन सम्पूर्णवस्तुतत्त्वग्राहकबोधविशेषरूपेण यद्दर्शनं वस्तुसामान्यांशग्रहणं तत्केवलदर्शनं, केवलमेव वा दर्शनं केवलदर्शनं, तस्यावरणं केवलदर्शनावरणम् । इह च सर्वत्र दर्शनं सामान्यार्थग्रहणमुच्यते, यत उक्तम्-

[1]जं सामन्नग्गहणं भावाणं नेव कट्टुमागारं । अविसेसिऊण अत्थे दंसणमिति वुच्चई समए ॥१॥

१. यत् सामान्यग्रहणं भावानां नैव कृत्वाकारम् । अविशेषित्वार्थाद् दर्शनमित्युच्यते समये ॥१॥

अत्र च चक्षुर्दर्शनावरणोदये एकद्वित्रीन्द्रियाणां मूलत एव चक्षुर्न भवति, चतुष्पञ्चेन्द्रियाणां तु भूतमपि चक्षुस्तथाविधे तदुदये विनश्य तिमिरादिना वाऽस्पष्टं भवति । चक्षुर्वर्जशेषेन्द्रियमनसां तु यथासम्भवमचक्षुर्दर्शनावरणोदयादवगन्तव्यमित्युक्तं नवविधं दर्शनावरणम् ।

आरोग्यविषयोपभोगादिजनितमाह्लादरूपं सुखं सातमुच्यते, तद्रूपेण विपाकेन वेद्यत इति सातवेदनीयम् । अनारोग्यादि-जनितं दुःखमसातं तद्रूपेण विपाकेन वेद्यत इत्यसातवेदनीयमित्युक्तं द्विविधं वेदनीयम् ।

मुह्यन्ति सत्कृत्येभ्यः पराङ्मुखीभवन्ति, जीवा अनेनेति मोहनीयम् । तत्र तत्त्वार्थश्रद्धानं दर्शनं तन्मोहयति विपर्यासं गमयतीति दर्शनमोहनीयम् । तत् त्रिविधं मिथ्यात्वादि । तत्र मिथ्यात्वमेकविधादिरूपं पूर्ववद् द्रष्टव्यम्, तादृशविपाकवेद्यं कर्मापि मिथ्यात्वम् । सम्यङ्मिथ्यात्वं तत्त्वार्थश्रद्धानस्यार्द्धविपर्ययत्वमुच्यते, नैकान्तशुद्धमशुद्धं वा जिनप्रणीततत्त्वश्रद्धानमित्यर्थः, तादृशविपाकवेद्यं कर्म सम्यङ्मिथ्यात्वम् । अविपर्यस्तजिनप्रणीततत्त्वश्रद्धानभावेन तु वेद्यमानं कर्म सम्यक्त्वमिति ।

चरन्ति परमपदं गच्छन्ति जीवा अनेनेति चरित्रं तदेव चारित्रं, अष्टप्रकारं कर्म चयरिक्तीकरणाद्वा चारित्रं, सर्वसावद्य-योगनिवृत्तिरूपो जीवपरिणाम इत्यर्थः, तन्मोहयतीति चारित्रमोहनीयम् । तत्र षोडश कषायाः, कषायशब्दार्थः प्राङ्निरूपित एव । तत्रानन्तं भवमनुबध्नन्तीत्येवंशीला अनन्तानुबन्धिनो, यद्यपि चैतेषां शेषकषायोदयरहितानामुदयो नास्ति, तथाप्यवश्यमनन्त-संसारमौलकारणमिथ्यात्वोदयात् क्षेपकत्वादेषामेवानन्तानुबन्धित्वव्यपदेशः, शेषकषाया हि नावश्यं मिथ्यात्वोदयमाक्षिपन्ति,

अतस्तेषामुदययौगपद्ये सत्यपि नायं व्यपदेश इत्यसाधारणमेतेषामेवैतन्नामेति । ते च चत्वारः, क्रोधोऽक्षान्तिपरिणतिरूपः, मानो गर्वो जात्याद्युद्भवममार्दवं, माया वञ्चनाद्यात्मिका जीवपरिणतिः, लोभोऽसन्तोषात्मको जीवपरिणाम इति, एतद्विपाकाद्यावेद्याः कर्मप्रकृतयोऽपि तन्नामधेयाः, एते चत्वारोऽपि क्रोधादयो यथासङ्ख्यं क्षितिधररेखाशैलस्तम्भवंशीमूलकृमिरागसमाना अनन्तानुबन्धिन इत्यवसेयाः । त एव च क्रोधादयो यथाक्रमं पृथिवीरेखाअस्थिमेषशृङ्गकर्दमरागसमाना अप्रत्याख्यानावरणा उच्यन्ते, नञोऽल्पार्थत्वादल्पं प्रत्याख्यानमप्रत्याख्यानं देशविरतिरूपं तदप्यावृण्वन्तीत्यप्रत्याख्यानावरणाः । त एव च क्रमेण रेणुरेखाकाष्ठगोमूत्रिकाखञ्जनरागसमानाः प्रत्याख्यानावरणा अभिधीयन्ते, प्रत्याख्यानं सर्वविरतिरूपमावृण्वन्तीति कृत्वा । त एव यथासङ्ख्यं जलरेखातिणसलतावंशावलेखहरिद्रारागसमानाः सञ्ज्वलना इत्युच्यन्ते, परीषहादिसम्पाते चारित्रमपीषज्ज्वलयन्तीति कृत्वा, संशब्दस्येषदर्थत्वादिति निर्दिष्टाः षोडशापि कषायाः ।

इदानीं नव नोकषाया उच्यन्ते, तत्र नोशब्दः साहचर्यवचनः, कषायैः सहचरा नोकषायास्तेषां हि केवलानां न प्राधान्यमस्ति, किन्तु कषायैरनन्तानुबन्ध्यादिभिः सहोदयं यान्ति, तद्विपाकसदृशमेव विपाकमादर्शयन्तीत्यर्थः, बुधग्रहवदन्यसंसर्गमनुवर्त्तन्त इति हृदयम् । एषु च वेदत्रये यदुदये स्त्रियाः पित्तोदये मधुराभिलाषवत् पुंस्यभिलाषः समुत्पद्यते, स फुंफुमाग्निसमानः स्त्रीवेदः । यदुदये पुंसः श्लेष्मोदयादम्लाभिलाषवत् स्त्रियामभिलाषो भवति, स तृणाग्निज्वालासमानः पुंवेदः । यदुदये पण्डकस्य पित्तश्लेष्मोदये मज्जिकाभिलाषवदुभयोरपि स्त्रीपुंसयोरभिलाषः समुदेति स महानगरदाहदावाग्निसमानो

नपुंसकवेदः । यदुदये सनिमित्तमनिमित्तं वा हसति तद् हास्यमोहनीयम् । येन रमणीयेषु वस्तुषु रमते प्रमोदते तद्रतिमोहनीयम्। तद्विपरीतमरतिमोहनीयम् । येन प्रियविप्रयोगादिविह्वलमनाः शोचनाक्रन्दनपरिदेवनादि करोति तच्छोकमोहनीयम् । येन सनिमित्तमनिमित्तं वा बिभेति तद्भयमोहनीयम् । येन शकृदादिबीभत्सपदार्थेभ्यो जुगुप्सते तत् जुगुप्सामोहनीयमित्युक्ता नोकषायाः । तदभिधानाच्चोक्तं चारित्रमोहनीयं, मोहनीयं चाष्टाविंशतिविधमिति ।

इदानीमायुः प्रतिपाद्यते, आयाति भवाद्भवान्तरं सङ्क्रामतां जन्तूनां निश्चयेनोदयमागच्छतीत्यायुरिति नैरुक्तीशब्दव्युत्पत्तिः । यद्यपि च सर्वं कर्म उदयमायाति, तथाप्यस्त्यायुषो विशेषः, यतः शेषं कर्म बद्धं सत्किञ्चित्तस्मिन्नेव भवे उदयमायाति, किञ्चित्तु प्रदेशोदयभुक्तं जन्मान्तरेऽपि स्वविपाकत उदये नायात्येवेत्युभयथाऽपि व्यभिचारः । आयुषि त्वयं नास्ति, बद्धस्य तस्मिन्नेव भवेऽवेदनाज्जन्मान्तरेऽपि स्वविपाकतोऽवश्यं वेदनादिति विशिष्टस्यैवोदयागमनस्य विवक्षितत्वात्, तस्य चायुष्येव सद्भावात् तस्यैवेतन्नामेति । अथवा आयान्त्युपभोगाय तस्मिन्नुदिते सति तद्भवप्रायोग्यानि सर्वाण्यपि शेषकर्माणीत्यायुस्तच्च चतुर्द्धा, नारकस्य सतो वेद्यमानमायुष्कं नारकायुष्कं, तिरश्चां तिर्यगायुष्कं, मनुष्याणां मनुष्यायुष्कं, देवानां देवायुष्कमिति ।

इदानीं नाम प्रोच्यते नमयति परिणमयत्यात्मानं तैस्तैर्गत्यादिभिः पर्यायैरिति नाम । अथवा नारकादिरयं एकेन्द्रियादिर्वा असावित्यादिकं नाम यस्य कर्मण उदये जीवो लभते तत्कर्माप्युपचारतो नामेति । तत्र गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति तथाविधकर्मोदय-सचिवा जीवास्तामिति गतिः, नारकादिपर्यायपरिणतिरित्यर्थः, तद्विपाकवेद्या कर्मप्रकृतिरपि गतिः, सैव नाम गतिनाम । ततश्च

नरकविषये गतिनाम नरकगतिनाम नारकशब्दव्यपदेश्यपर्यायनिबन्धनं नरकगतिनामेति हृदयम् । एवं तिर्यङ्मनुष्यदेवगतिनामापि वाच्यमिति ।

ननु सर्वेऽपि पर्याया जीवेन गम्यन्ते प्राप्यन्ते इति सर्वेषामपि गतित्वप्रसङ्ग इति नैवं यतो गच्छतीति गौरित्यादिवदविशेषेण व्युत्पादिता अपि शब्दा रूढितो विशेषे वर्त्तन्त इत्यदोषः ।

जननं जातिरेकेन्द्रियादिशब्दव्यपदेश्येन पर्यायेन जीवानामुत्पत्तिस्तद्भावनिबन्धनभूतं नाम जातिनाम, तच्चैकद्वित्रिचतुः-पञ्चेन्द्रियजातिनामभेदात् पञ्चधा, तत्रैकस्य स्पर्शनेन्द्रियज्ञानस्यावरणक्षयोपशममात्तदेकविज्ञानभाज एकेन्द्रियाः, एवं यस्य यावन्तीन्द्रियाणि तस्य तान्याश्रित्यानेनाभिलापेन तावन्नेयं, यावत् पञ्चानां स्पर्शनरसनघ्राणचक्षुःश्रोत्रज्ञानानामावरण-क्षयोपशमात्पञ्चविधज्ञानभाजः पञ्चेन्द्रियाः, तेषामेकेन्द्रियाणां जातिनामैकेन्द्रियजातिनामेत्येवं यावत्पञ्चेन्द्रियजातिनाम ।

अत्राह-नन्वनेन जातिनाम्ना किं भावेन्द्रियमेकादिकं जन्यते ? उत द्रव्येन्द्रियम् ? आहोस्विदेकेन्द्रियोऽयम् इत्यादि-व्यपदेश ? इति त्रयी गतिः । यद्याद्यः पक्षः स न युक्तो, भावेन्द्रियस्य श्रोत्रादीन्द्रियज्ञानावरणक्षयोपशमजन्यत्वात्, ‘‘**क्षायोपश-मिकानीन्द्रियाणि**’’इति वचनात् । अथ द्रव्येन्द्रियं जन्यते, तदप्यसारं, द्रव्येन्द्रियस्येन्द्रियपर्याप्तिनामोदयजन्यत्वात्, एकेन्द्रिया-दिव्यपदेशस्त्वेकादीन्द्रियज्ञानावरणक्षयोपशमपर्याप्तिनामभ्यामेव सेत्स्यति, किमन्तर्गडुना जातिनाम्नेति । अत्रोच्यते आद्य-विकल्पद्वयं तावदनभ्युपगमादेव निरस्तं, यत्पुनरुक्तमेकेन्द्रियादिव्यपदेशस्त्वित्यादि, तदयुक्तं, यत इन्द्रियज्ञानावरणक्षयोपशम

इन्द्रियपर्याप्तिश्च यथासङ्ख्यं भावेन्द्रियजनने द्रव्येन्द्रियनिर्वर्त्तने च कृतार्था, कथमेकेन्द्रियादिव्यपदेशनिबन्धनपरिणतिलक्षणं जनयितुमलं, न ह्यन्यसाध्यं कार्यमन्यः साधयति, अतिप्रसङ्गात्, तस्मादेकेन्द्रियादीनां समानजातीयजीवान्तरेण सह समाना बाह्या काचित्परिणतिरेकेन्द्रियादिशब्दवाच्या अवश्यं जातिनामकर्मोदय एवाभ्युपगन्तव्या । तथाहि-बकुलादीनामनुमानादिसिद्धे इन्द्रियपञ्चकक्षयोपशमे सत्यपि पञ्चेन्द्रियशब्दव्यपदेश्यपञ्चेन्द्रियजातिनामकर्मोदयजन्यविशिष्टबाह्यपरिणत्यभावान्न पञ्चेन्द्रियव्यपदेशो भवति । यद्येवं गोऽश्वभुजगक्रमेलकादिशब्दव्यपदेश्यस्यापि पर्यायस्य कारणं किञ्चित्कर्माभ्युपगन्तव्यमिति चेत् ? नैवं, जातिनामकर्मवैचित्र्यादेव तत्सिद्धिः, न चाऽत्रैकान्तेन युक्त्युपन्यास एवाग्रहः कार्यः, आगमोपपत्तिगम्यत्वात् तस्य, तदुक्तम्-

आगमश्चोपपत्तिश्च सम्पूर्णदृष्टिकारणम् । अतीन्द्रियाणामर्थानां सद्भावप्रतिपत्तये ॥१॥

शीर्यत इति शरीरं प्रतिक्षणं प्रागवस्थातश्चयापचयाभ्यां विनश्यतीत्यर्थः, तच्च पञ्चविधैरौदारिकादिवर्गणापुद्गलैः क्रियत इति तद्भेदात् पञ्चधा, औदारिकशरीरादिपूर्वोपवर्णितस्वरूपं तद्विपाकवेद्यं कर्मापि तन्नामकं पञ्चधैव । तत्र यस्य कर्मण उदयादौदारिकवर्गणापुद्गलान् गृहीत्वा औदारिकशरीरत्वेन परिणमयति, तदौदारिकशरीरनाम । एवं वैक्रियाहारकतैजस-कार्मणशरीरनामस्वपि स्वस्ववर्गणापुद्गलग्रहणपरिणामेन कारणत्वं वाच्यम्, यावद्यस्य कर्मण उदयात्कार्मणवर्गणापुद्गलान् गृहीत्वा कार्मणशरीरत्वेन परिणमयति, तत्कार्मणशरीनाम । इदं च सत्यपि समानवर्गणापुद्गलमयत्वे स्वकार्यभूतात्

कार्मणशरीरादन्यदेव, इदं हि कार्मणशरीरस्य कारणभूता नामकर्मण उत्तरप्रकृतिः, कार्मणशरीरं पुनरेतदुदयसम्भवित्वादेतत्कार्यं, निःशेषकर्मणां प्ररोहभूमिराधारो वा संसार्यात्मनां च गत्यन्तरसङ्क्रमणे साधकतमं करणमित्यन्यदेव स्वकार्यात्कार्मण-शरीरात्कारणभूतं प्रस्तुतं कार्मणशरीरनामकर्मेति ।

अङ्गानि शिरउरउदरपृष्ठबाहूरुसञ्ज्ञितान्यष्टौ, तदवयवभूतानि त्वङ्गुल्यादीन्युपाङ्गानि, शेषाणि तु तत्प्रत्यवयवभूतान्यङ्गुलि-पर्वरेखादीन्यङ्गोपाङ्गानि, अङ्गानि च उपाङ्गानि अङ्गोपाङ्गानि चेति द्वन्द्वः, एकपदशेषेऽङ्गोपाङ्गानीति भवति । तानि च यस्य कर्मण उदयादाद्येषु त्रिषु शरीरेषु भवन्ति तत् त्रिविधमङ्गोपाङ्गनाम । तत्र यदुदयादौदारिकशरीरत्वेन परिणतानां पुद्गलानामङ्गो-पाङ्गविभागेन परिणतिर्भवति तदौदारिकशरीराङ्गोपाङ्गनाम । एवं वैक्रियाहारकाङ्गोपाङ्गनाम्नोरपि वाच्यम् । तैजसकार्मणयोस्तु जीवप्रदेशसंस्थानानुरोधित्वान्नास्त्यङ्गोपाङ्गसम्भव इति ।

एषां चाङ्गोपाङ्गादिशरीररचनाऽसंहतानां पुद्गलानां न सम्भवत्यतोऽन्योऽन्यसन्निधानलक्षणपुद्गलसंहतेः कारणं सङ्घातनाम तच्च शरीरपञ्चकभेदात् पञ्चधा । तत्र यस्य कर्मण उदयादौदारिकशरीरत्वपरिणतान् पुद्गलानात्मा सङ्घातयति पिण्डयत्यन्योन्य-सन्निधानेन व्यवस्थापयति, तदौदारिकसङ्घातनामेत्येवं वैक्रियादिशरीरचतुष्टयेऽपि वाच्यमिति । एतेषां च पुद्गलाना-मौदारिकादिशरीरनाम्नः सामर्थ्याद् गृहीतानां सङ्घातनामसामर्थ्यादन्योऽन्यसन्निधानेन सङ्घातितानामन्योन्यसंश्लेषकारिर्बन्धननाम । एतदपि शरीरपञ्चकभेदात् पञ्चधा, तत्र पूर्वगृहीतैरौदारिकपुद्गलैः सह परस्परं च गृह्यमाणानौदारिकपुद्गलानुदितेन येन कर्मणा

बन्ध्नात्यात्माऽन्योन्यसंसक्तान्करोति तदौदारिकशरीरबन्धननाम, दारुपाषाणादीनां जतुरालप्रभृतिश्लेषद्रव्यवत् । एवं वैक्रियादि-चतुष्केऽपि वाच्यम् । अथवौदारिकौदारिकबन्धनादिभेदादिदं पञ्चदशधा पूर्वमुक्तं, तत्र पूर्वबद्धौदारिकपुद्गलैः सह गृह्यमाणौदारिकपुद्गलानां येन बन्धः क्रियते, तदौदारिकौदारिकबन्धननाम, एवमौदारिकस्य तैजसेन सह येन बन्धः क्रियते, तदौदारिकतैजसबन्धननामेत्यनया दिशा पञ्चदशापि बन्धनानि वाच्यानि । यदि त्विदं शरीरपुद्गलानामन्योन्यसंश्लेषकारि बन्धननाम न स्यात् ततस्तेषां शरीरपरिणत्या संहतानामप्यसम्बद्धत्वात्पवनाहतकुण्डस्थितसंहतास्तीमितशक्तूनामिवैकत्र स्थैर्यं न स्याद् इति ।

संहन्यमानशरीरपुद्गलानां कपाटादीनां लोहपट्टादिवदुपकारिसंहननमस्थिरचनाविशेषस्तत्पुनरौदारिकशरीर एव, नान्येषु, अस्थ्यादिरहितत्वात् तेषां, तच्च षोढा, वज्रर्षभनाराचादि, तत्र वज्रं कीलिका, ऋषभः परिवेष्टनपट्टो, नाराच उभयतो मर्कटबन्धः । ततश्च द्वयोरस्थ्नोरुभयतो मर्कटबन्धेन बद्धयोः पट्टाकृतिना तृतीयेनास्थ्ना परिवेष्टितयोरुपरि तदस्थित्रयभेदिकीलिकाकारं वज्रनामकमस्थि भवति यत्र तद्वज्रर्षभनाराचं प्रथमम्, ऋषभवर्जं वज्रनाराचं द्वितीयं, वज्रवर्जमृषभनाराचमित्यन्ये, वज्रर्षभवर्जं तु नाराचं तृतीयं, एकतोऽपि मर्कटबन्धं द्वितीयपार्श्वे कीलिकाविद्धमर्द्धनाराचं चतुर्थं, ऋषभनाराचवर्जं कीलिकाविद्धास्थिद्वयसञ्चितं कीलिकाख्यं पञ्चमम्, अस्थिद्वयपर्यन्तसंस्पर्शलक्षणां सेवां ऋतमागतं निपातनात् सेवार्त्तं षष्ठमितीदं षड्विधं संहननं यदुदयाद्भवति शरीरे तदपि तत् सञ्ज्ञितं षड्विधं संहनननाम ।

संस्थानमवयवरचनात्मिका शरीराकृतिस्तदपि षोढा समचतुरस्रादि । तत्र समा शरीरलक्षणशास्त्रोक्तप्रमाणलक्षणाऽविसंवादिन्यश्चतस्रोऽस्रयो यस्य तत्समचतुरस्रं समासान्तोऽप्रत्ययः, अस्रयश्चेह चतुर्दिग्विभागोपलक्षिताः शरीरावयवास्ततश्च सर्वेऽप्यवयवा यथोक्तलक्षणप्रमाणाव्यभिचारिणो यस्य न न्यूनाधिकास्तत्समचतुरस्रम्, इदं च सर्वावयवेषु लक्षणादिभिस्तुल्यत्वात् तुल्यमुच्यते । न्यग्रोधवत्परिमण्डलं न्यग्रोधपरिमण्डलं, यथा न्यग्रोध उपरि सम्पूर्णावयवोऽधस्तनभागे तु न तथा तथैवेदमपि, नाभेरुपरि विस्तरबहुलं सम्पूर्णलक्षणादिभागमधस्तु न तथेति । सादीति आदिरिहोत्सेधाख्यो नाभेरधस्तनो देहभागो गृह्यते तेन आदिना यथोक्तलक्षणप्रमाणभाजा सह वर्त्तते यत्तत्सादि सर्वमेव हि शरीरमविशिष्टेन आदिना सह वर्त्तत इति सादित्वविशेषणाऽन्यथानुपपत्तेरधस्तनकायस्य विशिष्टता लभ्यते, सादि उत्सेधबहुलं परिपूर्णलक्षणादियुक्तोत्सेधमित्यर्थः, नाभेस्तूपरि लक्षणादिविसंवादी । वामनं मडहकोष्टं पाणिपादशिरोग्रीवं यथोक्तलक्षणादियुक्तं शेषं तूरउदरपृष्ठादिरूपं कोष्टं शरीरमध्ये मडहं लक्षणादरहितं यत्र तद्वामनमित्यर्थः, अधस्तनकायमडहं कुब्जं पाणिपादशिरोग्रीवलक्षणोऽधस्तनकायो, मडहो लक्षणादिविसंवादी यत्र शेषं तु मध्यकोष्टं यथोक्तलक्षणादियुक्तं तत्कुब्जं वामनविपरीतमित्यर्थः, अन्ये तु दर्शितलक्षणव्यत्ययेन प्रथमं कुब्जं ततो वामनं पठन्तीति । हुण्डं तु सर्वावयवेषु प्रायो लक्षणादिविनिर्मुक्तं भवति यस्यैकोऽप्यवयवः प्रायो न लक्षणादियुक्तो भवति तत्सर्वत्राऽसंस्थितं हुण्डमित्यर्थः, उक्तञ्च-

[1]**तुल्लं वित्थडबहुलं, उस्सेहबहुं च मडहकोट्ठं च । हेट्ठिल्लकायमडहं सव्वत्थासंठियं हुंडं ॥१॥** इति ।

अस्याप्यर्थः संस्थानषट्कस्यापि यथाक्रमं लक्षणसूचको व्याख्यात एव । यदुदयादिदं षड्विधं संस्थानं वपुषि भवति तदपि कर्मैतन्नामकमिति । वर्ण वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेष्विति चुरादौ पठ्यते । ततश्च वर्ण्यतेऽलङ्क्रियते गुणवत्क्रियते चित्रभूवस्त्राद्यनेनेति वर्णः कृष्णादिः पञ्चधा । '[2]**किण्हा नीला लोहियहालिद्दा चेव तहेव सुक्किलया**' इति वचनात् । स च जन्तुशरीरेषु यदुदयाद्भवति तद्वर्णनाम ।

तथा 'बस्तगन्ध अर्द्दन'-इति, गन्ध्यते आघ्रायत इति गन्धो द्विधा सुरभीतरभेदात् ।

तथा 'रस आस्वादनस्नेहनयोः' रस्यते आस्वाद्यत इति रसस्तिबतादिः पञ्चधा, [3]'**तित्तगकडुयकसाया अंबिलमहुरा रसा य पंच भवे**' इति वचनात् । 'बुपस्पृश स्पर्शे' स्पर्श्यत इति स्पर्शः कर्कशादिरष्टधा, '[4]**कक्खडमिउगुरुलहुया सीयाउसिणा य निद्धलुक्खा य**' इति वचनात् ।

---

१. तुल्यं विस्तरबहुलमुत्सेधबहुं च मडहकोष्टं च । अधस्तनकायमडहं सर्वत्रासंस्थितं हुण्डम् ॥१॥

२. कृष्णनीललोहितहालिद्रा एव तथा च शुक्लता ।

३. तिक्तकटुककषाया आम्लमधुरा रसाः पञ्च भवेयुः ।

४. कर्कक्षमृदुगुरुलघुकाः शीतोष्णौ च स्निग्धरुक्षौ च ।

एवमेतेऽपि गन्धादयो यदुदयाद्भवन्ति, तान्यपि गन्धरसस्पर्शनामानि बोद्धव्यानीति ।

द्विसमयादिना विग्रहेण भवान्तरोत्पत्तिस्थानं गच्छतो जीवस्यानुश्रेणिनियता गमनपरिपाटीहानुपूर्वीत्युच्यते तद्विपाकवेद्या कर्मप्रकृतिरप्यानुपूर्वी । सा च चतुर्विधा, तत्र नरकगत्या सहचरिताऽनुपूर्वी नरकगत्यानुपूर्वी तत्समकालं च वेद्यमानत्वात् तत्सहचारित्वम् । एवं तिर्यङ्मनुष्यदेवानुपूर्व्योऽपि वाच्याः ।

गमनं गतिः, सा चेह पादादिविहरणात्मिका देशान्तरप्राप्तिहेतुर्द्वीन्द्रियादीनां प्रवृत्तिभिधीयते, नैकेन्द्रियाणां, पादाद्यभावात् । विहायसा नभसा गतिर्विहायोगतिः । इह च विहायसः सर्वगतत्वात् ततोऽन्यत्र गतिर्न सम्भवत्येवेति व्यवच्छेद्याभावात् विहायसा विशेषणमनुपपन्नम्, सत्यमेतत्, किन्तु यदि गतिरित्येवोच्यते, ततो नाम्नः प्रथमप्रकृतिरपि गतिरस्तीति पौनरुक्त्याशङ्का स्यादतस्तद्व्यवच्छेदार्थं विहायोग्रहणं कार्यं, विहायसा गतिः प्रवृत्तिर्न तु भवगतिर्नरकगत्यादिकेति । सा च द्विधा, प्रशस्ता अप्रशस्ता च । तत्राद्या गजकलभकादम्बकवृषभादीनाम् इतरा तु खरोष्टटोलादीनां तद्विपाकवेद्या कर्मप्रकृतिरपि तन्नामिका द्विधैवेत्युक्ताः पिण्डप्रकृतयः ।

अधुना प्रत्येकप्रकृतयः । तत्र त्रस्यन्त्युष्णाद्यभितप्ताः तस्मादुद्विजन्ते, छायाद्युपसर्प्पन्तीति त्रसास्तत्पर्यायविपाकवेद्यं कर्मापि त्रसनाम । तिष्ठन्तीत्येवंशीला उष्णाद्यभितापेऽपि तत्परिहारासमर्थाः 'कसिपिसिभासीशस्थाप्रमादा च'इति वरप्रत्यये स्थावराः पृथिव्यादयः एकेन्द्रियास्तत्पर्यायविपाकवेद्यकर्मापि स्थावरनाम । तेजोवायूनां तु स्थावरनामोदयेऽपि चलनं स्वाभाविकमेव, न

तृष्णाद्यभितापेन द्वीन्द्रियादीनामिव विशिष्टमिति । यस्योदयाज्जीवा बादराः स्थूरा भवन्ति तद् बादरनाम, न चेह चक्षुर्ग्राह्यत्वं बादरत्वमिष्टं, बादरस्याप्येकैकस्य पृथिव्यादिशरीरस्य चक्षुर्ग्राह्यत्वाभावात्, तस्माज्जीवविपाकित्वेन जीवस्यैव कश्चिद् बादरपरिणामं जनयत्येतद्, न पुद्गलेषु, किन्तु जीवविपाकी अपि तच्छरीरपुद्गलेष्वपि काञ्चिदप्यभिव्यक्तिं दर्शयति, तेन बादराणां वहुतरसमुदितपृथिव्यादीनां चक्षुषा ग्रहणं भवति, न सूक्ष्माणाम् ।

जीवविपाकिकर्मणः शरीरे स्वशक्तिप्रकटनमयुक्तमिति चेद्, नैवं, जीवविपाक्यपि क्रोधो भ्रूभङ्गत्रिवलीतरङ्गितालिकफलक-क्षरत्प्रस्वेदजलकणनेत्राद्याताम्रत्वपरुषवचनवेपथुप्रभृतिविकारं कुपितनरशरीरेऽपि दर्शयति, विचित्रत्वात् कर्मशक्तेरिति । यस्योदयात् सूक्ष्माः पृथिव्यादयः पञ्च भवन्ति, तदपि जीवविपाकिसूक्ष्मनामकर्मेति । पर्याप्तिराहारादिपुद्गलदलिकग्रहणपरिणमनहेतुः पुद्गलोपचयजः शक्तिविशेषः । सा च साध्यभेदात् षोढा, तद्यथा- यथा बाह्याहारमादाय खलरसरूपतया परिणमयति सा शक्तिराहारपर्याप्तिः । यया तु सरसीभूतमाहारं रसासृग्मांसभेदास्थिमज्जशुक्ररूपसप्तधातुतया परिणमयति सा शरीरपर्याप्तिः । यया तु धातुभूतमाहारमिन्द्रियतया परिणमयति सेन्द्रियपर्याप्तिः । यया तूच्छ्वासप्रायोग्यवर्गणाद्रव्यमादायोच्छ्वासतया परिणमय्य मुञ्चति सोच्छ्वासपर्याप्तिः । यया तु भाषाप्रायोग्यं वर्गणाद्रव्यमादाय भाषारूपतया परिणमय्य मुञ्चति, सा भाषापर्याप्तिः । यया तु मनःप्रायोग्यवर्गणाद्रव्यमादाय मनस्त्वेन परिणय्य मुञ्चति, सा शक्तिर्मनःपर्याप्तिः । यदुक्तम्-

आहारसरीरिंदियऊसासवओमणोभिनिव्वत्ति । होइ जओ दलियाउ करणं पई सा उ पज्जत्ती ॥१॥

अस्या व्याख्या-इह पर्याप्तिर्द्विधा, लब्धितः करणतश्च । तत्र योऽग्रे स्वप्रायोग्याः सर्वा अपि पर्याप्तीः समर्थयिष्यते तस्य योग्यतया लब्धमाश्रित्य भवान्तरालादावपि पर्याप्तिरस्ति । करणपर्याप्तिस्त्वर्थक्रियां प्रति साधकतमत्वात्करणान्याहार-शरीरादीन्युच्यन्ते, तानि यदा सर्वाण्यपि स्वप्रायोग्याण्यारभ्यन्ते तदा भवतीत्यतो लब्धिपर्याप्तिव्यवच्छेदेन करणपर्याप्तेर्लक्षणमाह-'**करणं पई**'इत्यादि, तुशब्दो लब्धिपर्याप्तेरस्याभेदख्यापनार्थो भिन्नक्रमश्चाकरणं तु वर्णितरूपं प्रति करणमाश्रित्य पुनः सा पर्याप्तिः । काऽसावित्याह-आहारशरीरेन्द्रियोच्छ्वासवचोमनसामभिनिर्वृत्तिर्निष्पत्तिर्भवति यतो दलिकादाहारशरीरादिप्रायोग्य-वर्गणपुद्गलसमूहलक्षणात्तद्दलिकं करणमाश्रित्य पर्याप्तिरित्यर्थः ।

ननु पर्याप्तिः पुद्गलोपचयजः शक्तिविशेषो व्याख्यातः, तत्कथमत्राहारादिनिर्वर्त्तकं दलिकं पर्याप्तित्वेनोच्यते ? सत्यं, शक्तिरूपैव पर्याप्तिः, किन्तु तस्या आहारादिप्रायोग्यदलिकैरेवोपचयः क्रियते, अतः कारणे कार्योपचारात् तदपि दलिकं पर्याप्तित्वेनोक्तमित्यदोषः ।

तदेवमेता यथास्वमेकेन्द्रियविकलेन्द्रियसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियाणां चतुष्पञ्चषट्सङ्ख्याः पर्याप्तयो यस्योदयाद्भवन्ति, तत्पर्याप्तकं नाम । येषां हि पर्याप्तयः सन्ति, ते मत्वर्थीयात्प्रत्यये पर्याप्तास्त एव पर्याप्तकास्तद्विपाकवेद्यं कर्मपि पर्याप्तकनाम ।

ननु शरीरपर्याप्त्यैव शरीरं भविष्यति, किं पूर्वोपवर्णितशरीरनाम्ना ? नैतदेवं, साध्यभेदात्, तथाहि-शरीरनाम्ना जीवेन गृहीतानां पुद्गलानामौदारिकादिशरीरत्वेन परिणतिः साध्या, शरीरपर्याप्तेस्त्वारब्धशरीरस्य परिसमाप्तिरिति ।

ता एव यथास्वं शक्तयो विकला अपर्याप्तय उच्यन्ते, ता यस्योदयाद्भवन्ति, तदपर्याप्तनाम । शब्दव्युत्पत्तिस्तथैव । यस्योदयात् प्रत्येकं शरीरं भवत्येकस्य जीवस्यैकैकं शरीरमित्यर्थः, तत्प्रत्येकनाम । यस्योदयादनन्तानां जीवानां साधारणमेकं शरीरं भवति, तत्साधारणनाम । यदुदयाद् दन्तास्थिप्रभृतिस्थिरावयवानां निष्पत्तिर्भवति तत् स्थिरनाम । यदयेन भूजिह्वाद्यवयवा अस्थिरा भवन्ति, तदस्थिरनाम । यस्योदयान्नाभेरुपरि शिरःप्रभृतिशुभावयवा भवन्ति तच्छुभनाम । शिरःप्रभृतिभिर्हि स्पृष्टः परो हृष्यतीति तेषां शुभत्वम् । यस्योदयान्नाभेरधः पादादयोऽशुभावयवा भवन्ति तदशुभनाम । पादादिभिर्हि स्पृष्टः परो रुष्यतीति तेषामशुभत्वम् । यदुदयान्मधुरगम्भीरोदारस्वरो भवति तत् सुस्वरनाम । यदुदयात् स्वरभिन्नहीनदीनस्वरो भवति तद्दुस्वरनाम । यदुदयात् सर्वस्य प्रियः प्रह्लादकारी भवति तत् सुभगनाम । तद्विपरीतं तु दुर्भगनाम । यदुदयेन यत्किञ्चिदपि ब्रुवाणः सर्वस्योपादेयवचनो भवति तदादेयनाम । यदुदयाद्युक्तमपि ब्रुवाणः परिहार्यवचनो भवति तदनादेयनाम । सामान्यतस्तपः-शौर्यत्यागादिसमुपार्जितयशसा कीर्त्तनं संशब्दनं श्लाघनं यशःकीर्त्तिरथवा सर्वदिग्गामिनी पराक्रमकृता वा सर्वजनोत्कीर्त्त-नीयगुणता यश उच्यते । एकदिग्गामिनी दानपुण्यकृता वा कीर्त्तिर्यशश्च कीर्त्तिश्च यशःकीर्त्ति ते यदुदयाद्भवतः तद्यशःकार्त्तिनाम । तद्विपर्ययादयशःकीर्त्तिनाम । सर्वप्राणिनां शरीराणि यदुदयादात्मीयात्मीयापेक्षया नैकान्तगुरूणि नैकान्तलघूनि भवन्ति तदगुरुलघुनाम । एकान्तगुरुत्वे हि वोढुमशक्यानि स्युरेकान्तलघुत्वे तु वायुनाऽपि ह्रियमाणानि धारयितुं न पारयेरन्निति । स्वशरीरावयवैरेवं प्रतिजिह्वावृन्दलम्बकचौरदन्तादिभिः शरीरान्तर्वर्द्धमानैर्यदुदयादुपहन्यते पीड्यते तदुपघातनाम । यदुदयादुः-

प्रघृष्यतया शरीराकृतिः परानाहन्त्यभिभवति तत्पराघातनाम । यदुदयादुच्छ्वसनलब्धिरात्मनो भवति तदुच्छ्वासनाम ।

सर्वलब्धीनां क्षायोपशमिकत्वादौदयिकीलब्धिर्न सम्भवतीति चेद्, नैतदस्ति, वैक्रियाहारकादिलब्धीनामौदयिकीनामपि सम्भवाद्वीर्यान्तरायक्षयोपशमोऽपि च तत्र निमित्तीभवतीति सत्यप्यौदयिकत्वे क्षायोपशमिकव्यपदेशोऽपि न विरुध्यते । अस्त्वेवं किन्तूच्छ्वासनाम्नैवोच्छ्वसनस्य सिद्धत्वादुच्छ्वासपर्याप्तिर्निर्विषयेति चेत् ? नैवं, सतीमप्युच्छ्वासनामोदयजनितामुच्छ्वसनलब्धिमात्म-शक्तिविशेषरूपामुच्छ्वासपर्याप्तिमन्तरेण व्यापारयितुं न शक्नुयाद्, यथाहि-शरीरनामोदयेन गृहीता अप्यौदारिकादिशरीरपुद्गलाः शक्तिविशेषरूपां शरीरपर्याप्तिं विना शरीररूपतया परिणमयितुं न शक्यन्त इति शरीरनाम्नाः पृथग् इष्यते शरीरपर्याप्तिरेव-मत्राप्युच्छ्वासनाम्नः पृथग् उच्छ्वासपर्याप्तिरेष्टव्या, तुल्ययुक्तित्वादिति । यदुदयाज्जन्तुशरीराण्यात्मनाऽनुष्णान्यप्युष्णप्रकाश-लक्षणमातपं कुर्वन्ति तदातपनाम, तदुदयश्च रविबिम्बादौ पार्थिवशरीरेष्वेव, न वह्न्यादिषु, सत्यपि हि तेषूष्मप्रकाश-रूपत्वेऽसावातपो न भवति, किं तर्हि ? तत्र तेजोजन्तुशरीराण्येवोष्णस्पर्शोदयेनोष्णानि लोहितवर्णनामोदयात्तु प्रकाशयुक्तानि भवन्तीति । यदुदयाज्जन्तुशरीराण्यनुष्णप्रकाशात्मकमुद्योतं कुर्वन्ति, यथा यतिदेवोत्तरवैक्रियचन्द्रग्रहनक्षत्रतारारत्नौषधिमणि-प्रभृतयस्तदुद्योतनाम । यदुदयाज्जन्तुशरीरेष्वङ्गप्रत्यङ्गानां प्रतिनियतस्थानवृत्तिता भवति, तत्सूत्रधारकल्पं निर्माणनाम । तदभावे हि तद्भृतककल्पैरङ्गोपाङ्गनामादिभिर्निर्वर्त्तितानामपि शिरउरउदरादीनां स्थानवृत्तेरनियमः स्यात् । यदुदयाज्जीवः सदैव मनुजा-सुरलोकपूज्यमुत्तमोत्तमं धर्मतीर्थस्य प्रवर्त्तयितृपदमवाप्नोति तत्तीर्थकरनामेत्युक्तं सप्रभेदं नामेति ।

अधुना गोत्रमुच्यते-तत्र **'गुङ् शब्दे'** इत्यस्माद्धातोर्गूयते संशब्द्यते प्रधानाधमादिरूपतया अनेन उच्चैर्नीचैः कुलोत्पत्त्यादिलक्षणेन पर्यायेणेति ष्ट्रन्प्रत्यये गोत्रम्, तादृशविपाकवेद्या कर्मप्रकृतिरपि गोत्रम् । तच्च द्विधा उत्तमजातिकुलबल-रूपतपऐश्वर्यश्रुतलाभाख्यैरष्टभिः प्रकारैर्वेद्यत इत्युच्चैर्गोत्रम् । तद्विपर्ययान्नीचैर्गोत्रं, गुणहीनोऽप्युत्तमजात्यादिवशाज्जनैः पूज्यते, जात्यादिहीनस्तु गुणवानपि निन्द्यत इत्युक्तं गोत्रम् ।

अधुनाऽन्तरायम् । तत्र जीवं चार्थसाधनं चान्तराऽयते पततीत्यन्तरायं जीवस्य दानादिकमर्थं सिसाधयिषोर्विघ्नीभूयाऽन्तरा पततीत्यर्थः । तच्च पञ्चधा, दानस्यान्तरायं दानान्तरायमेवं लाभादिष्वपि वाच्यम् । इदमुक्तं भवति, सत्यपि दातव्ये वस्तुनि समागते च गुणवति पात्रे दानस्य चोत्तमं फलविशेषं विद्वा(द)नपि यदुदयाद्दातुं नोत्सहते, तद्दानान्तरायम् । प्रसिद्धादपि दातुर्गृहे विद्यमानमपि च देयमर्थजातं याञ्चाकुशलो गुणवानपि च याचको यदुदयान्न लभते तल्लाभान्तरायम् । सकृद्भुज्यत इति भोगः आहारमाल्यविलेपनादिः, पुनःपुनर्भुज्यत इत्युपभोगः, शयनवसनवनिताभूषणादिस्तं भोगमुपभोगं वा विद्यमानमनुपहताङ्गोऽपि यदुदयाद्भोक्तुमुपभोक्तुं वा न शक्नोति तद्भोगान्तरायं उपभोगान्तरायं च वेदितव्यम् । वीर्यं पूर्वोक्तरूपं तस्यान्तरायं वीर्यान्तरायम्, यदुदयादनुपहतपीनाङ्गोऽपि शक्तिविकलो भवति तद्वीर्यान्तरायमिति उक्तं पञ्चविधमन्तरायम् । तद्वर्णनाच्च कृता मूलोत्तर-प्रकृतिवर्णनेति गाथाद्वयार्थः **॥३८-३९॥**

भा० नाणाइगाहजुयलेण मूलपयडीण वन्नणया ॥२०४॥

साइगाहाए सायाइ वन्नणा मूलपयडिबंधस्स । उत्तरइयगाहाए उत्तरपयडीण सा नेया ॥२०५॥
तह मूलपयडिबंधो बंधठाणेसु भूयकाराइ । वन्नणया चत्तारि य इमाए गाहाए नायव्वा ॥२०६॥
एगादहिगे गाहा अन्नकइ कयत्ति होइ नायव्वा । उत्तरपयडिसु बंधट्ठाणेसुं भूयकाराइ ॥२०७॥
वन्नणया तिन्नि दसिच्चाईगाहाए तह य सव्वासिं । एमाईगाहाणं जुयलेणं बंधसामित्तं ॥२०८॥
भणियं सोलस इच्चाइ गाहपणगेण बंधवुच्छेओ । पयडीण गुणेसुं वन्निओ त्ति ओहेण अह भणइ ॥२०९॥
गइयाइसु गाहाए मग्गणठाणेसु बंधसामित्तं । अइदे(स्स)नियमहो नाणस्सेमाइ गाहाणं ॥२१०॥
जुयलस्स उ भावत्थो कम्मत्थयवित्तिओ फुडं नेओ ।

तदेवं मूलोत्तरप्रकृतिबन्धवर्णनेन सामान्यतः प्रकृतिबन्ध उक्तः । सामान्येनोक्तमपि च वस्त्वशेषविशेषविचारणामन्तरेण सम्यङ् निश्चेतुं न शक्यतेऽतो मूलोत्तरप्रकृतिभेदभिन्नं प्रकृतिबन्धमेव साद्यनादिध्रुवाध्रुवप्रकारैर्विचारयन्पूर्वं तावन्मूलप्रकृतिबन्धमाश्रित्याह–

साइअणाईधुवअद्धुवो य बंधो उ कम्मछक्कस्स ।
तइए साइगसेसो, अणाइधुवसेसओ आऊ ॥४०॥

इह यः पूर्वं व्यवच्छिन्नः पश्चात्पुनरपि भवति सम्बन्धः स **सादिः,** यस्त्वनादिकालात्सन्तानभावेन प्रवृत्तो न कदाचिद्व्यवच्छिन्नः सो**ऽनादिः,** यस्त्वग्रेऽपि न कदाचिद् व्यवच्छेदं प्राप्स्यति सोऽभव्यसम्बन्धी बन्धो **ध्रुवः,** यः पुनरायत्यां कदाचिद्व्यवच्छेदं प्राप्स्यति स भव्यसम्बन्धी बन्धोऽ**ध्रुवो,** अनया परिभाषया ज्ञानावरणदर्शनावरणमोहनीयनामगोत्रान्तराय-लक्षणकर्म**षट्कस्य** साद्यनादिध्रुवाध्रुवचतुर्विकल्पोऽपि **बन्धो** लभ्यते । कथमिति चेत् ? उच्यते-एषु मोहनीयवर्जकर्मपञ्चकस्य तावन्मिथ्यादृष्टेरारभ्य सूक्ष्मसम्परायावसानाः सर्वेऽपि प्रतिसमयं बन्धकाः, उपशान्तकषाये पुनरमीषां कर्मणां बन्धो न भवति, मोहनीयस्य त्वनिवृत्तिबादरमेव यावद् बन्धो भवति, सूक्ष्मसम्पराये तु न भवत्येव, ततश्चैतौ सूक्ष्मसम्परायोपशान्तमोहावेतस्य कर्मषट्कस्य यथासम्भवमबन्धकौ भूत्वा, तत आयुःक्षयेण अद्धाक्षयेण वा प्रतिपातमासाद्य यदा पुनरप्येतानि कर्मणि बध्नीतस्तदैतद्बन्धः सादिर्भवति, व्यवच्छेदे सति पुनस्तत्प्रथमतया बध्यमानत्वेन सादित्वात् । सूक्ष्मसम्परायोपशान्तमोहावस्थां त्वप्राप्तपूर्वा ये जीवास्तेषां प्रस्तुतकर्मषट्कबन्धोऽनादिः, अनादिकालान्निरन्तरं बध्यमानत्वेनाऽऽदेरभावादिति । ध्रुवोऽभव्यानां, प्रस्तुतकर्मबन्धस्य तेष्वायत्यामपि व्यवच्छेदानुपपत्तेः । अध्रुवो भव्यानां, प्रस्तुतकर्मबन्धव्यवच्छेदस्य तेष्ववश्यंभावादिति । '**तइए साइगसेसो**'त्ति तृतीयं कर्म वेदनीयम्, तस्य सादिकाच्छेषः सादिकशेषो बन्धो भवति, सादिकं बन्धं वर्जयित्वा शेषोऽसावनादिध्रुवाध्रुवलक्षणस्त्रिविकल्पो बन्धो भवतीत्यर्थः । सादिर्हि बन्धो बन्धस्य व्यवच्छेदं कृत्वा पुनरपि प्रतिपतितस्य तदेव बध्नतः सम्भवति । न चायं न्यायो वेदनीयेऽस्ति, तस्य हि बन्धाभावोऽयोगिकेवलिन्येव सम्भवति, नाधस्तात्, तस्य

चायोगिकेवलिनः प्रतिपातो नास्त्यतो वेदनीयबन्धस्य सादित्वासम्भवः, अनादिस्तु सम्भवति, सर्वसंसारिसत्त्वैरनादिकालान्निरन्तरं बध्यमानत्वेनादेरभावात्, ध्रुवोऽभव्यानां, कदाचिदपि व्यवच्छेदासम्भवाद्, अध्रुवो भव्यानामवश्यं तद्बन्धव्यवच्छेदसम्भवादिति । '**अणाइधुवसेसओ आउ**'त्ति अनादिश्च ध्रुवश्चानादिध्रुवौ ताभ्यां शेषोऽन्यः साद्यध्रुवलक्षणोऽनादिध्रुवशेषो बन्धो भवति । क्वेत्याह-'**आउ**'त्ति प्राकृतत्वादायुषीत्यर्थः । एतदुक्तं भवति-आयुषः सादिरध्रुवश्च बन्धो भवति नान्यः । तस्य हि वेद्यमानायुषि त्रिभागशेषादौ नियत एव काले बन्धो भवति, नानवरतमित्यनादित्वाऽसम्भवोऽन्तर्मुहूर्त्ताच्च परमसौ बन्ध उपरमत इति ध्रुवत्वाऽसम्भव इति गाथार्थः **॥४०॥**

भा० अह साइयाइगाहाभावत्थं संपवक्खामि ॥२११॥

वेयणीय(याउ)रहियछक्कम्मगस्स साईअणाइधुवअधुवो । चउविहबंधो तेसिं पंचण्हं मोहरहियाणं ॥२१२॥

उवसंतो नो बंधं करेइ सुहुमो उ मोहणीयस्स । दसिगारसगुणिगाऊ छक्कम्मअबंधगा होउं ॥२१३॥

तो आउक्खयठीईखएण वा परिवडित्तु जो पुणवि । ताणि कम्माइं बंधइ साईबंधो हवइ तस्स ॥२१४॥

दसिगारसगुणठाणं अपत्तपुव्वाण णाइबंधो त्ति । अभव्वजियाण धुवो अधुवो भव्वाण बंधंते ॥२१५॥

साईबंधो तइए न घडइ सो जेण बंधवुच्छेए । घडई तबंधविगमो अजोगिणो हवइ नन्नत्थ ॥२१६॥

तस्स पडिवायअब्भावओ य नो घडइ साइबंधो त्ति । सेसा घडंति तब्भावणा य तिन्हं पि सुगमेव ॥२१७॥

आउंमि साइबंधो तस्स हि वेइज्जमाणआउस्स । निय एव तिभागाई काले बंधो उ नोऽणाई ॥२१८॥

अंतमुहुत्ता उवरिं बंधाभावाउ अधुवबंधो त्ति । न धुवो अओ य भणियं अणाइधुवसेसओ आऊ ॥२१९॥

इदानीमुत्तरप्रकृतिबन्धमाश्रित्य साद्यादिप्ररूपणामाह-

उत्तरपगईसु तहा धुवियाणं बंधचउविगप्पो य ।
साई अद्धुवियाओ सेसा परियत्तमाणीओ ॥४१॥

तथेति समुच्चये यथा मूलप्रकृतीनां साद्यादिप्ररूपणा प्रोक्ता, तथोत्तरप्रकृतीनामपि वक्तव्येत्यर्थः, तत्रोत्तरप्रकृतिषु मध्ये ध्रुवोऽव्यवच्छिन्नो बन्धो यासां ता ध्रुवबन्धिन्यः, स्वस्वबन्धव्यवच्छेदादर्वाग् याः सततं बध्यन्ते न पुनः कदाचित्परावर्त्तन्ते, ता ध्रुवबन्धिन्यस्ताश्च सप्तचत्वारिंशद्भवन्ति, तद्यथा-ज्ञानावरणानि पञ्च, दर्शनावरणानि नव, मिथ्यात्वं, षोडश कषायाः, भयं, जुगुप्सा, तैजसकार्मणवर्णगन्धरसस्पर्शागुरुलघूपघातनिर्माणानि, अन्तरायाणि पञ्चेति । तदुक्तम्-

[१]नाणंतरायदसगं दंसणनवमिच्छ सोलस कसाया । भयदुगंच्छानिम्माण अगुरुवण्णाइउवघायं ॥१॥

[२]तेयाकम्मं च इमा सीयालीसं हवंति धुवबंधा । तेवत्तरि पगईओ सेसाओ अधुवबंधाओ ॥२॥ त्ति

१. ज्ञानान्तरायदशकं दर्शननव मिथ्यात्वं षोडशकषायाः । भयदुर्गंच्छानिर्माणागुरुलघुवर्णादिद्युपघातम् ॥१॥

२. तैजसकार्मणं चेमाः सप्तचत्वारिंशत् भवन्ति ध्रुवबन्धिन्यः । त्रिसप्ततिः प्रकृतयः शेषास्त्वध्रुवबंधिन्य इति ॥२॥

एतासां सप्तचत्वारिंशतो ध्रुवबन्धिनीनां प्रकृतीनां साद्याद्याश्चत्वारोऽपि विकल्पा प्राप्यन्ते । तत्र ज्ञानावरणपञ्चकचक्षुर-चक्षुरवधिकेवलदर्शनचतुष्टयान्तरायपञ्चकलक्षणानां चतुर्दशप्रकृतीनां सूक्ष्मसम्परायचरमसमये व्यवच्छिन्नबन्धानामुप-शान्तमोहोऽबन्धको भूत्वा पुनरपि प्रतिपततो यदैता बध्नाति, तदैतासां सादिबन्धः । उपशान्तमोहगुणस्थानं चाप्राप्तपूर्वाणां पूर्वोक्तहेतुतोऽनादिर्ध्रुवाध्रुवौ यथासङ्ख्यमभव्यभव्यापेक्षया पूर्ववद्वक्तव्यौ । सञ्ज्वलनचतुष्टयस्य त्वनिवृत्तिबादरे बन्धव्यवच्छेदं कृत्वोपरि गत्वा पुनः प्रतिपतितस्य जन्तोस्तानेव बध्नतः सादिस्तद्बन्धस्तच्च स्थानमप्राप्तपूर्वस्यानादिः । ध्रुवाध्रुवौ यथा-क्रममभव्यभव्ययोः पूर्ववद्वाच्यौ । निद्राप्रचलातैजसकार्मणवर्णगन्धरसस्पर्शागुरुलघूपघातनिर्माणभयजुगुप्सालक्षणानां त्रयोदशानां प्रकृतीनामपूर्वकरणे यथास्थानं बन्धव्यवच्छेदं कृत्वोपरि गत्वा प्रतिपत्य पुनस्ता एव बध्नतः सादिस्तद्बन्धः शेषास्त्वनाद्यादयः पूर्ववद्भाव्याः । चतुर्णां प्रत्याख्यानावरणानां देशविरतसम्यग्दृष्टौ बन्धव्यवच्छेदं कृत्वोपरि गत्वा प्रतिपत्य पुनस्तानेव बध्नतः सादिस्तद्बन्धः, शेषास्त्रयः पूर्ववत् । अप्रत्याख्यानावरणानां चतुर्णामविरतसम्यग्दृष्टौ बन्धव्यवच्छेदस्तदुपरि च देशविरतादौ गत्वा पुनः प्रतिपत्य तानेव बध्नतः सादिः, शेषास्त्रयः पूर्ववत् । स्त्यानर्द्धित्रिकमिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनां मिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्व-मवाप्याबन्धको भूत्वा प्रतिपत्य च यदा पुनस्तानेव बध्नाति, तदैतद्बन्धः सादिः शेषास्त्वनाद्यादयः पूर्ववद्भाव्या इति । '**साई अद्धुवियाओ सेसा परियत्तमाणीओ**'त्ति परावर्त्यन्तेऽपरस्याः प्रकृतेर्बन्धारम्भेण बध्नान्निवर्त्यन्ते इति परावर्त्तमानाः, परावृत्त्य विमुच्य पुनः पुनर्बध्यन्त इत्यर्थः, ताश्च त्रिसप्ततिर्भवति । तद्यथा-सातासाते, वेदत्रयं, हास्यरतियुगलं, अरतिशोकयुगलं,

चत्वार्यायुंषि, चतस्रो गतयः, पञ्च जातयः, औदारिकवैक्रियाहारकशरीराणि त्रीणि, षट् संस्थानानि, त्रीण्यङ्गोपाङ्गानि, षट् संहननानि, चतस्त्र आनुपूर्व्य, पराघातम्, उच्छ्वासम्, आतपम्, उद्योतं, विहायोगतिद्वयं, त्रसादिविंशतिः तीर्थङ्करम्, उच्चैर्गोत्रं, नीचैर्गोत्रं चेति । एतासु च मध्ये सातासातस्त्रीपुंनपुंसकवेदौदारिकवैक्रियाद्याः प्रकृतयस्तावत्परस्परविरुद्धत्वात् युगपन्न बध्यन्त इति परावर्त्तमाना उच्यन्ते । पराघातोच्छ्वासनाम्नी तु पर्याप्तकनाम्नैव सह बध्येते, नापर्याप्तकनाम्नेति तयोः परावर्त्तमानता । आतपं त्वेकेन्द्रियप्रायोग्यबन्धेनैव सह बध्यते नान्यदा, उद्योतं पुनस्तिर्यग्गतिसहचरितमेव बध्यते नान्यदेति तयोः परावर्त्तमानता । तीर्थकराहारके तु यथाक्रमं सम्यक्त्वसंयमगुणवन्त एव बध्नन्ति नापरे, इत्यनयोरपि परावर्त्तमानता । तदेवमेताः परावर्त्तमानास्त्रिसप्ततिप्रकृतयो ध्रुवबन्धिनीभ्यः शेषा उद्धरिता बन्धमाश्रित्य सादिका अध्रुवाश्च भवन्ति, नियतकाल एव बध्यमानत्वात् सादिरेतासां बन्धोऽध्रुवबन्धित्वादेव जातोऽपि पुनर्निवर्त्तन्त इत्यध्रुव इति तात्पर्यमिति गाथार्थः ॥४१॥

भा० एत्तोत्तरासु सायाइवन्नणं तत्थ ताव धुवअधुवा । जहसंखं सगचत्ता तिवत्तरी विय इमा ताओ ॥२२०॥

धुवबंधी भय कुच्छा कसाय मिच्छंतराय आवरणा । वन्नचउ तेयकम्मा गुरुलहु निमिणोवघाया य ॥२२१॥

अधुवुरलविउवहारग गइ जाई खगइ आणुपुव्वी य । संघयणागी तसवीसुस्सासं तित्थायवुज्जोयं ॥२२२॥

परघाय वेयणीयाउ गोय हासाइदुजुयल तिवेयं । इयपयडीओ भणिया तेवत्तरि अधुवबंधा उ ॥२२३॥

तत्थ धुवाणं बंधो चउव्विगप्पो जहा उ पणनाणा । विग्घपण दंसचउगं इगदसमगुणी न बंधेइ ॥२२४॥

दसमगुणी नो बंधइ संजलणाणं चउक्कयं तह य । नामधुवबंधिनवगं निद्दुगं भयदुगुंछा य ॥२२५॥
एत्थ किर नाम धुवबंधि नवगमेवं भणंति तव्विउणो । वन्नचउतेयकम्मागुरुलहुनिमिणोवघाया य ॥२२६॥
नो बंधइ नवमगुणी छट्ठगुणी पच्चखाणचउगं च । नो बंधइ देसजई अप्पच्चक्खाणचउगं च ॥२२७॥
अणचउगं मिच्छत्तं थीणतिगं नो य बंधए सम्मो । उवसंतसुहुममाई जइया किर पडिया ते पुण वि ॥२२८॥
बंधति भणियपयडीतइया इह होइ साइबंधोत्ति । बंधोणाई उवसंतमाइठाणं अपत्ताणं ॥२२९॥
भव्वाणं बंधंते अद्धवबंधो धुवो अभव्वाणं । परियत्तमाणियाओ अद्धुविया इह भणिज्जंति ॥२३०॥
तासि अधुवत्तमेवं भाविज्जइ जह पराघाच उस्सासं । पज्जत्तेणेव समं बज्झइ नन्नत्थ उ अधुव्वा ॥२३१॥
एगिंदियपाओगियबंधसमं आयवं तु बंधेइ । नोज्जोयं तिरियगई पबंधए नेयमन्नत्थ ॥२३२॥
तित्थयराहारदुगं नो बंधइ सम्मसंजमेहि विणा । सायासायाथीपुमपभिई सेसाउ पयडीओ ॥२३३॥
जुगवं नो बज्झंतो परोप्परं जेण ता विरुद्धाओ । इय तेवत्तरिअधुवा परिमिय समए न बज्झंति ॥२३४॥
इय साईओ जेणं बंधो जाओ पुणो नियत्तेइ । इय अधुवत्तं ताहिं अणाइ धुवसंभवो नासिं ॥२३५॥

साम्प्रतं मूलप्रकृतिबन्धस्थानानि, तेषु च भूयस्काराल्पतरावस्थितावक्तव्यकलक्षणबन्धभेदान् प्ररूपयन्नाह–

चत्तारि पगइठाणाणि तिन्नि भूगारअप्पतरगाणि ।
मूलपगडीसु एवं अवट्ठिओ चउसु नायव्वो ॥४२॥

इह पूर्वं तावद्भूयस्कारादीनां स्वरूपमुच्यते-तत्रैकविधाद्यल्पतरबन्धको भूत्वा, यत्र पुनरपि षड्विधादिबहुविधबन्धको भवति, स प्रथमसमये भूयस्कारबन्धः । यत्र त्वष्टविधादिबहुविधबन्धको भूत्वा पुनरपि सप्तविधाद्यल्पतरबन्धको भवति स प्रथमसमय एवाल्पतरबन्धः । यत्र तु प्रथमसमये एकविधादिबन्धको भूत्वा द्वितीयसमयादिष्वपि तावन्मात्रमेव बध्नाति सोऽवस्थितबन्धः । यत्र तु सर्वथाऽबन्धको भूत्वा पुनः प्रतिपत्य बन्धको भवति, असावाद्यसमयेऽवक्तव्यकबन्धो, अयं तूत्तरप्रकृतीनामेव भवति, न मूलप्रकृतीनां, तासां सर्वथाऽबन्धकस्यायोगिकेवलिनः सिद्धस्य वा प्रतिपाताभावेन पुनर्बन्धाभावात्, तदेवमसौ चतुर्धा बन्धो भवति । तदुक्तम्-

[1]**एकादहिगे पढमो एक्कादीऊणगम्मि बीओ य । तत्तियमेत्ते तइओ पढमे समये अवत्तव्वो ॥१॥**

[2]सूत्रेऽपि दृश्यते असौ, केवलं प्रक्षेपगाथेति । इदानीं प्रकृतगाथार्थः प्रस्तूयते, तत्र मूलप्रकृतिबन्धस्थानानि पूर्वोक्तस्वरूपाणि

---

१. एकादधिके प्रथमः एकाद्युनके द्वितीयश्च । तावन्मात्रस्तृतीयः प्रथमे समयेऽवक्तव्यः ॥१॥

२. सूत्रेऽति प्र. ।

चत्वारि भवन्ति, तद्यथा-एकविधस्य बन्धः षड्विधस्य सप्तविधस्य अष्टविधस्य च । इह चोक्तलक्षणा भूयस्कारबन्धास्त्रयोऽल्पतरबन्धा अपि त्रयो भवन्ति, तद्यथा-आयुर्बन्धकालेऽष्टविधं बद्ध्वा पुनरप्यायुर्बन्धोपरमे सप्तविधं बध्नत आद्यसमये प्रथमोऽल्पतरबन्धो द्वितीयादिसमयेषु त्ववस्थितबन्धः । सप्तविधबन्धादपि सूक्ष्मसम्परायावस्थायां षड्विबन्धगतस्याद्यसमये द्वितीयोऽल्पतरबन्धो द्वितीयादिसमयेषु त्ववस्थितबन्धः । षड्विधबन्धादप्युपशान्तमोहाद्यवस्थायामेकविधबन्धगतस्याद्यसमये तृतीयोऽल्पतरबन्धो द्वितीयादिसमयेषु त्ववस्थितबन्ध इति त्रयोऽल्पतरबन्धाः । एकविधं च बद्ध्वा उपशान्तमोहावस्थातः प्रतिपत्य सूक्ष्मसम्पराये पुनः षड्विधं बध्नत आद्यसमये प्रथमो भूयस्कारबन्धो द्वितीयादिसमयेषु त्ववस्थितबन्धस्ततोऽप्यधस्तात् प्रतिपत्य सप्तविधं बध्नत आद्यसमये द्वितीयो भूयस्कारबन्धो द्वितीयादिसमयेषु त्ववस्थितबन्धः । आयुर्बन्धकाले त्वष्टविधबन्धगतस्याद्यसमय एव तृतीयो भूयस्कारबन्धो द्वितीयादिसमयेषु त्ववस्थितबन्ध इति त्रयो भूयस्कारबन्धाः । '**एवं**'ति यथा भूयस्काराल्पतरबन्धाववगतावेवं मूलप्रकृतिषु विषये यान्येकविधबन्धादीनि चत्वारि बन्धस्थानानि । तेषु चतुर्ष्वपि बन्धस्थानेष्ववस्थितो भवति, ज्ञातव्योऽवस्थितबन्धश्चतुर्विधोऽपि बोद्धव्यश्च इत्यर्थः । चतुर्ष्वपि बन्धस्थानेषु द्वितीयादिसमयेषु तस्यावश्यंभावित्वात् । स च भूयस्काराल्पतरभणनप्रसङ्गाद्भावित एव, अवक्तव्यक्तबन्धस्तु मूलप्रकृतिषु न भवतीत्युक्तमेवेति गाथार्थः ॥४२॥

भा० इन्हि मूलपयडिबंधस्स य चत्तारि हुंति ठाणाणि । एगविहछविहसगविहअडविहबंधाभिहाणाणि ॥२३६॥

तत्थेगविहाईसुं बंधट्ठाणेसु चउसु पत्तेयं । भूयक्कारप्पयरोऽवट्ठियओ तह अवत्तव्वो ॥२३७॥
बंधो चउहा तत्थ य इगाइअप्पयरबंधगो होउं । जो पुणरवि छब्भेयाइयाण बहुबंधगो होइ ॥२३८॥
सो भूयगारबंधो पढमे समयम्मि जत्थऽडविहाइ । बहु बंधिय पुणरवि सत्तविहाइं अप्पयरबंधि ॥२३९॥
अप्पयरबंधगो सो पढमे समयम्मि जत्थिगविहाइ । पढमसमयम्मि बंधइ दुइयाईसु वि य तम्मेव ॥२४०॥
बंधइ सोऽवट्ठियओ बंधो जत्थ उ न किंचि बंधेइ । पुण पडियबंधगो सो उ आइसमये अवत्तव्वो ॥२४१॥
एसो उत्तरपयडीण चेव तो मूलपयडिणं तासिं । अब्बंधगो अजोगी नो बंधइ सो पुण तदुत्तं ॥२४२॥
एगादहिगे पढमो एगाई ऊणगो उ बीओ उ । तत्तियमेत्तो तइओ पढमे समये अवत्तव्वो ॥२४३॥
एवं च ठिए इगछगसत्तट्ठविहेसु बंधठाणेसु । चउसु वि तिन्नंतराइं वुड्ढीए भूयकाराइं ॥२४४॥
एवं तिन्निप्पयरा नवरं हाणीए ते किर हवंति । तब्भावणिया सुगमा एगविहाईसु चउसुं तु ॥२४५॥
दुइयसमयाइसुं ठाणेसु हो अवट्ठिओ बंधो । सुत्ते अओ य भणियं अवट्ठिओ चउसु नायव्वो ॥२४६॥
अव्वत्तव्वो नो मूलिगासु संभवइ इइ पुरा भणियं । संपइ उत्तरपयडिसु बंधट्ठाणाणि तेसुं च ॥२४७॥
बंधा भूयक्काराइया उ जहसंभवं मुणेयव्वा । तत्थ य पढमं तिन्नि ठाणाणी दंसणे वोच्छं ॥२४८॥

साम्प्रतमुत्तरप्रकृतिषु बन्धस्थानानि । तेषु च यथासम्भवं भूयस्कारादीनाह-

तिन्नि दस अट्ठ ठाणाणि दंसणावरणमोहनामाणं ।
एत्थ य भूओगारो सेसेसेगं हवइ ठाणं ॥४३॥

इह **दर्शनावरणस्यो**त्तरप्रकृतीनां **त्रीणि** बन्धस्थानानि भवन्ति, **मोहस्य दश, नाम्नोऽष्टावि**ति यथासङ्ख्यं सम्बन्धः । एष्वेव च त्रिषु कर्मसु 'भूओगारो'त्ति लुप्तस्यादिशब्दस्य दर्शनाद्भूयस्कारादयश्चत्वारोऽपि बन्धविकल्पा भवन्ति । तदुक्तम्-

[1]भूयोगारग्गहणे गहिया सेसा हवंति चत्तारि । सुत्ते तालपलंबे लुत्तो जह आदिसद्दो उ ॥१॥

कथमिति चेत् ? उच्यते-दर्शनावरणोत्तरप्रकृतीनां तावदमूनि त्रीणि बन्धस्थानानि, नवविधं षड्विधं चतुर्विधं चेति । तत्र निद्रापञ्चकं चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणचतुष्टयं चेत्येतन्नवविधं, एतच्च सास्वादनं यावद् बध्यते, ततः परं स्त्यानर्द्धित्रिकस्य बन्धो व्यवच्छिद्यते, अतो मिश्रादिषु शेषं षड्विधं बध्नत आद्यसमये प्रथमोऽल्पतरबन्धः । एतच्च षड्विधमपूर्वकरण-सङ्ख्येयभागं यावद् बध्नाति । ततः परं निद्राद्विकस्य बन्धे व्यवच्छिन्ने शेषं चतुर्विधं बध्नत आद्यसमये द्वितीयोऽल्पतरबन्धः ।

१. भूयस्कारग्रहणे गृहीताः शेषा भवन्ति चत्वारि । सूत्रे तालपलम्बे लुप्तः यथाऽऽदिशब्दस्तु ॥१॥

एतच्चतुर्विधं सूक्ष्मसम्परायं यावद् बध्यते । ततः कस्यचित्पुनरपि प्रतिपत्य षड्विधं बध्नत आद्यसमये प्रथमो भूयर-स्कारबन्धस्ततोऽपि प्रतिपत्य नवविधं बध्नत आद्यसमये द्वितीयो भूयस्कारबन्धोऽत्र च नवविधादिषु त्रिष्वपि बन्धस्थानेषु द्वितीयादिसमयेषु तदेव बध्नतोऽवस्थितबन्ध इति त्रयोऽवस्थितबन्धाः, यदा तूपशान्तमोहावस्थायां दर्शनावरणप्रकृतीनां सर्वथाऽबन्धको भूत्वा पुनरद्धाक्षयेणैव प्रतिपत्य चतुर्विधं बध्नाति, तदाद्यसमयेऽवक्तव्यकबन्धो भूयस्काराद्युचितलक्षणायोगात् भूयस्कारादिभिर्विकल्पैर्वक्तुं न शक्यन्त इति कृत्वा, द्वितीयादिसमयेषु त्वत्राप्यवस्थितबन्धः । यदा तूपशान्तमोहावस्थायामेवायुः क्षयेणानुत्तरसुरेषूत्पद्यते तदा तत्र प्रथमसमय एव षड्विधं बध्नतो द्वितीयोऽवक्तव्यकबन्धो द्वितीयादिसमयेषु त्ववस्थितबन्धः, तदेवमत्र द्वौ भूयरस्कारबन्धौ द्वावल्पतरबन्धौ द्वावक्तव्यकबन्धौ अवस्थितबन्धास्तु गणनया षड् भवन्तोऽपि बन्धस्थानानि त्रीण्येवेति तद्भेदा स्त्रय एव भवन्ति । मोहनीयस्योत्तरप्रकृतिबन्धस्थानानि दशाऽमूनि भवन्ति । २२। २१। १७। १३। ९। ६। ४। ३। २। १। तत्र मिथ्यात्वं, षोडश कषायाः, अन्यतर एको वेदो, हास्यरतियुगलारतिशोकयुगलयोरन्यतरद्युगलं भयं जुगुप्सेत्येतद् द्वाविंशतिविधं मिथ्यादृष्टिरेव बध्नाति । एषैव द्वाविंशतिर्मिथ्यात्वरहिता एकविंशतिर्भवति, नवरं वेदः स्त्रीपुंवेदयोरन्यतरो वाच्यः, तां च सास्वादन एव बध्नाति । अनन्तानुबन्धिचतुष्टयवर्ज्या द्वादश कषायाः पुंवेदः पूर्वोक्तयुगलद्वयेऽन्यतरद्युगलं भयं जुगुप्सा चेत्येताः सप्तदश । एतद्बन्धश्च मिश्राविरतयोरेव भवति । ता एवाप्रत्याख्यानावरणचतुष्टवर्ज्यास्त्रयोदश भवन्ति । तद्बन्धश्च देशविरतस्य एव भवति । ता एव प्रत्याख्यानावरणचतुष्टयवर्ज्या नव प्रमत्तो बन्धात्यप्रमत्तापूर्वकरणावप्येता एव बन्धीतः, नवरं

हास्यरतियुगलमैवानयोर्वक्तव्यम्, नारतिशोकयुगलम् । चत्वारः सञ्ज्वलनाः पुरुषवेदश्चेत्येताः पञ्चानिवृत्तिबादरो बध्नाति । पुंवेदबन्धे व्यवच्छिन्ने स एव सञ्ज्वलनचतुष्टयं बध्नाति । क्रोधबन्धे व्यवच्छिन्ने शेषं सञ्ज्वलनत्रयं स एव बध्नाति । मानबन्धे व्यवच्छिन्ने शेषं सञ्ज्वलनद्वयं स एव बध्नाति । मायाबन्धे व्यवच्छिन्ने शेषमेकं सञ्ज्वलनलोभं स एव बध्नाति, नान्ये । एषु च दशसु बन्धस्थानेषु नव भूयस्कारबन्धा भवन्ति । एकविधबन्धाद्धि प्रतिपत्योक्तस्वरूपं द्वितीयं बध्नत आद्यसमये प्रथमो भूयस्कारबन्धो द्विविधात् त्रिविधं गतस्य द्वितीयः, एवं प्रतीपं तावन्नेयम्, यावदेकविंशतिबन्धाद् द्वाविंशतिबन्धं गतस्य नवमो भूयस्कारबन्धः । अल्पतरबन्धास्त्वष्टौ द्वाविंशतिविधबन्धात् सप्तदशविधबन्धं गतस्याद्यसमये प्रथमोऽल्पतरबन्धः । सप्तदशविधात् त्रयोदशविधं गतस्य द्वितीयस्ततोऽपि नवविधं गतस्य तृतीय इत्येवं तावन्नेयम्, यावद् द्विविधबन्धादेकविधबन्धं गतस्याष्टमोऽल्पतरबन्धः ।

ननु द्वाविंशतिबन्धादेकविंशतिगमनेन नवमोऽल्पतरबन्धः कस्मान्नोक्त इति चेत् ? नैवम्, असम्भवादेव, तथाहि द्वाविंशतिं मिथ्यादृष्टिरेव बध्नात्येकविंशतिं तु सास्वादन एवेत्युक्तं, न च मिथ्यादृष्टिरनन्तरभावेन सास्वादनत्वं व्रजति । येन द्वाविंशतेरेक-विंशतिगमनं स्यात्, किन्तूपशमसम्यग्दृष्टिरेव सास्वादनभावं प्रतिपद्यते, तस्माद् द्वाविंशतेः सप्तदशबन्धगमनमेव भवतीत्यष्टा-वेवाल्पतरबन्धाः । अवक्तव्यकबन्धौ तु द्वौ भवतः । यदा ह्युपशान्ताद्धाक्षयेण प्रतिपत्य पुनरेकं सञ्ज्वलनलोभं बध्नाति तदाद्यसमये प्रथमोऽवक्तव्यकबध्नः । अऽथोपशान्तमोहावस्थायामेवायुःक्षयेण मृत्वाऽनुत्तरसुरेषूत्पद्यते, तदाऽद्यसमय एव

सप्तदशविधं बध्नतो द्वितीयोऽवक्तव्यकबन्धः । दशस्वपि मोहनीयबन्धस्थानेषु द्वितीयादिसमयेष्ववस्थितबन्धो लभ्यत इत्यवस्थितबन्धा दश । तदेवं

[१]**नव भूयगारबंधा अट्ठेव य हुंति अप्पतरबंधा । दो अव्वत्तगबंधा अवट्ठिया दस उ मोहम्मि ॥१॥**

नाम्नोऽष्टौ बन्ध स्थानान्यमूनि । २३। २५। २६। २८। २९। ३०। १। तत्र तैजसं कार्मणं वर्णादिचतुष्कं अगुरुलघूपघातं निर्माणमित्येता नव प्रकृतयो ध्रुवबन्धिन्यः सर्वैरपि चतुर्गतिकजीवैरप्राप्तविशिष्टगुणैः प्रतिसमयमवश्यं बध्यमानत्वात्, तथा तिर्यग्गतिस्तिर्यगानुपूर्वी एकेन्द्रियजातिः औदारिकशरीरं हुण्डसंस्थानं स्थावरं बादरसूक्ष्मयोरन्यतरत् अपर्याप्तकं प्रत्येक-साधारणयोरन्यतरत् अस्थिरम् अशुभम् दुर्भगम् अनादेयं अयशः कीर्त्तिरित्येताश्चतुर्दश प्रकृतयो ध्रुवबन्धिनीभिर्नवभिः सह त्रयोविंशतिर्भवत्येतां चैकद्वित्रिचतुःपञ्चेन्द्रियाणामन्यतरो मिथ्यादृष्टिरेवापर्याप्तैकेन्द्रियप्रायोग्यं बध्नाति, पञ्चविंशतिं पुनः पर्याप्तैकेन्द्रियप्रायोग्यां तत्रोत्पादयोग्या नाना जीवा बध्नन्ति । तत्र च त्रयोविंशतिः पूर्वोक्तैव पराघातोच्छ्वासाभ्यां सह पञ्चविंशतिर्भवति । नवरमपर्याप्तकस्थाने पर्याप्तकं, स्थिरास्थिरशुभाशुभयशःकीर्त्त्ययशःकीर्त्तीनां परावृत्तिर्वाच्या । एवमेषा पञ्चविंशतिरन्येषामपि विकलेन्द्रियादिजीवानां प्रायोग्या नानाभङ्गैः सम्भवति, केवलं ग्रन्थविस्तरभयात् परस्थानत्वाच्च नेहोच्यते, सप्ततिकायां च तद्विस्तरोऽन्वेषणीयः । एवमुत्तरेष्वपि बन्धस्थानेषु गमनिकामात्रमेवाभिधास्यत इति । एषैव पञ्चविंशतिरात-

१. नव भूयस्कारबन्धा अष्टौ एव भवन्त्यल्पतरबन्धाः । द्वौ अवक्तव्यकबन्धौ अवस्थिता दशैव मोहे ॥१॥

पोद्योतयोरेकतरप्रक्षेपे षड्विंशतिर्भवति । सा च पर्याप्तैकेन्द्रियप्रायोग्यैव बध्यते, नान्यप्रायोग्या । बन्धकाश्च तत्रोत्पादकयोग्या जीवा द्रष्टव्याः । अष्टाविंशतिं तु देवगतिप्रायोग्यां तिर्यङ्मनुष्यास्तत्प्रायोग्यविशुद्धा बध्नन्ति । तद्यथा-देवगतिर्देवानुपूर्वी-पञ्चेन्द्रियजातिर्वैक्रियद्विकं समचतुरस्रं, उच्छ्वासं पराघातं प्रशस्तविहायोगतिस्त्रसं बादरं पर्याप्तं प्रत्येकं स्थिरास्थिरयोः शुभाशुभयोर्यशःकीर्त्त्यर्यशःकीर्त्त्योः पृथगेकैकमन्यतरद्वाच्यम्, सुभगं सुस्वरमादेयमित्येता एकोनविंशतिर्नवभिर्ध्रुवबन्धिनीभिः सहाष्टाविंशतिर्भवति । एतस्या अष्टाविंशतेर्मध्ये तीर्थकरनामबन्धे प्रक्षिप्ते एकोनत्रिंशद्भवति । तां च सम्यग्दर्शनिनो मनुष्या एव बद्धतीर्थकरनामानो देवगतिप्रायोग्यां बध्नन्ति । अथवा पर्याप्तपञ्चेन्द्रियतिर्यक्प्रायोग्यापीयमेकोनत्रिंशद् बध्यते । तत्र पर्याप्तै-केन्द्रियप्रायोग्या या पञ्चविंशतिरुक्ता, तस्या मध्ये औदारिकाङ्गोपाङ्गेऽन्यतरसंहननेऽन्यतरस्वरे विहायोगतौ चान्यतरस्यां क्षिप्तायामसौ भवति । नवरमेकेन्द्रियजातिस्थाने पञ्चेन्द्रियजातिनाम स्थावरस्थाने त्रसं वाच्यम् । इदानीं त्रिंशदुच्यते, सा च पूर्वोक्ताया अष्टाविंशतेर्मध्ये आहारकद्विकक्षेपे भवति । केवलं स्थिरशुभयशःकीर्त्तय एव वाच्याः, न प्रतिपक्षाः बन्धकौ चास्या अप्रमत्तापूर्वकरणाविति । अथवा कश्चिदिह बद्धतीर्थकरनामकर्मा दिवि समुत्पन्नः, पुनरपि मनुष्येषूत्पत्स्यत इति मनुष्यगतिप्रायोग्यां तीर्थकरनामसहितां त्रिंशतिं देवो बध्नाति । तद्यथा-मनुष्यद्विकं पञ्चेन्द्रियजातिरौदारिकद्विकं समचतुरस्रं वज्रर्षभनाराचं पराघातम् उच्छ्वासं प्रशस्तविहायोगतिस्त्रसादिचतुष्कं स्थिरास्थिरयोः शुभाशुभयोर्यशःकीर्त्त्ययशःकीर्त्त्योः पृथगेकैकं वाच्यम् । सुभगं सुस्वरम् आदेयं तीर्थकरमित्येता एकविंशतिर्नवभिर्ध्रुवबन्धिनीभिः सह त्रिंशद्भवति । इदानीमेकत्रिंशदुच्यते सा

च देवगतिप्रायोग्या आहारकद्विकबन्धसहिता या पूर्वं त्रिंशदुक्ता तन्मध्ये तीर्थकरनामबन्धे प्रक्षेपे भवति । तां चाप्रमत्तयतिः कियन्तमपि भागं यावदपूर्वकरणश्च देवगतिप्रायोग्यामेव बध्नाति । एकविधबन्धं तु यशःकीर्त्तिस्वरूपमपूर्वकरणानिवृत्ति-बादरसूक्ष्मसम्परायाः स्वरुपेणैव बध्नन्ति, न तु कस्यचित्प्रायोग्यं, देवगतिप्रायोग्यस्यापि बन्धस्यापूर्वकरणमध्ये व्यवच्छिन्नत्वात्। तदेवं स्वरूपतोऽष्टावप्युक्तानि सङ्क्षेपतो बन्धस्थानानि । साम्प्रतमेतेषु प्रकृता भूयस्कारादय एव विचिन्त्यन्ते । तत्रेह-भूयस्कारबन्धाः षट्, तथाहि-कस्यचिदपर्याप्तैकेन्द्रियप्रायोग्यां त्रयोविंशतिं बद्ध्वा तत्प्रायोग्यविशुद्धिवशात् पञ्चविंशतिविधं बन्धं गतस्याद्यसमये प्रथमो भूयस्कारबन्धः । इतोऽपि तत्प्रायोग्यविशुद्धितः षड्विंशतिबन्धं गतस्य द्वितीयस्तथैवाष्टाविंशतिबन्धं गतस्य तृतीय एवमुपर्युपरि तावन्नेयम्, यावदाहारकद्विकसहितां त्रिंशतिं बद्ध्वा एकत्रिंशद्बन्धं गतस्याद्यसमये षष्ठो भूयस्कारबन्धः । अथवा यशःकीर्त्तिलक्षणमेकविधं बद्ध्वा श्रेणेर्निपततः पुनरपूर्वकरणे एकत्रिंशतं बध्नतः षष्ठ एव भूयस्कारबन्धः, न सप्तमः, एकत्रिंशल्लक्षणस्थानकस्योभयथाऽप्येकत्वादिति । अल्पतरबन्धास्तु सप्त तत्रापूर्वकरणे देवगतिप्रायोग्यामष्टाविंशतिमेकोनत्रिंशतं वा त्रिंशतं वा एकोनत्रिंशतं वा बद्ध्वा तद्बन्धव्यवच्छेदे एकविधबन्धं गतस्याद्यसमये प्रथमोऽल्पतरबन्धः। एकत्रिंशद्बन्धाच्च त्रिंशद्बन्धं गतस्य द्वितीयोऽल्पतरबन्धः । एतच्च कथं सम्भवतीत्युच्यते-इह कश्चिदाहारकद्विकतीर्थकरनामसहितां पूर्वाभिहितामेकत्रिंशतं बद्ध्वा दिवि समुत्पन्नः, तस्य प्रथमसमय एव मनुष्यगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तामेव त्रिंशतं बध्नत एकत्रिंशतस्त्रिशद्गमनं सम्भवति । ततस्तस्यैव दिवश्च्युत्वा मनुष्येषूत्पन्नस्य पुनरपि देवप्रायोग्यां पूर्वोक्तां तीर्थकरनामसहितां

पूर्वाभिहितामेवैकोनत्रिंशतं बध्नतस्तृतीयोऽल्पतरबन्धः । यदा तु तिर्यङ्मनुष्याणामन्यतरस्तिर्यक्प्रायोग्यां पूर्वोक्तामेकोनत्रिंशतं बद्ध्वा तथाविधविशुद्धिवशाद्देवगतिप्रायोग्यामष्टाविंशतिं बध्नाति तदा चतुर्थः । अष्टाविंशतेश्च तथाविधसंक्लेशवशादेकेन्द्रिय-प्रायोग्यं षड्विंशतिबन्धं गतस्य पञ्चमस्ततोऽपि पञ्चविंशतिबन्धं गतस्य षष्ठः, ततोऽपि त्रयोविंशतिबन्धं गतस्याद्यसमये सप्तमोऽल्पतरबन्धः । अवक्तव्यकबन्धास्त्विह त्रयो भवन्ति । तत्रोपशान्तमोहावस्थायां नामकर्मणोऽबन्धको भूत्वा इहैवोप-शान्ताद्धाक्षयेण प्रतिपत्य यदा पुनरप्येकविधं बध्नाति, तदाद्यसमये प्रथमोऽवक्तव्यकबन्धः, अथोपशान्तमोहावस्थायामेवायुः-क्षयेणाबन्धको भूत्वाऽनुत्तरसुरेषूत्पद्यते, उपात्ततीर्थकरनामा च भवति, तदा तस्य तत्र प्रथमसमय एव मनुष्यगतिप्रायोग्यां पूर्वोक्तस्वरूपां तीर्थकरसहिता त्रिंशतं बध्नतो द्वितीयोऽवक्तव्यकबन्धः । अथानुपात्ततीर्थकरनामा तदा तीर्थकरनामरहितां तत्रैव मनुष्यगतिप्रायोग्यामेकोनत्रिशतिं बध्नतस्तृतीयोऽवक्तव्यकबन्धः । एषु चाष्टस्वपि बन्धस्थानेषु द्वितीयादिसमयेषु सर्वत्रा-वस्थितवन्धो लभ्यत इत्यवस्थितबन्धा अष्टौ, तदेवं

[१]**छब्भूयगारबंधा सत्तेव भवंति अप्पतरबंधा । तिन्नव्वत्तगबंधा अवट्ठिया अट्ठ नामम्मि ॥१॥**

गाथाद्यपादत्रयं व्याख्यातम् । **'सेसेसेगं हवइ ठाणं'**ति शेषेषु भणितोद्धरितेषु ज्ञानावरणवेदनीयायुर्गोत्रान्तरायलक्षणेषु पञ्चसु

१. षट्भूयस्कारबन्धाः सप्तैव भवन्त्यल्पतरबन्धाः त्रयोऽवक्तव्यकबन्धा अवस्थिता अष्टौ नाम्नि ॥१॥

कर्मसु वीप्साया गम्यमानत्वादेकैकमेव बन्धस्थानं भवति । तत्राद्यकर्मणि मतिज्ञानावरणाद्युत्तरप्रकृतिपञ्चकस्य समुदितमेवैकं बन्धस्थानं मिथ्यादृष्टेरारभ्य सूक्ष्मसम्परायं यावद्भवति, एवमन्तरायपञ्चकस्यापि वाच्यम् । वेदनीयस्याप्येकमेव स्थानं सातमसातं वा । आयुषश्चतुर्णामायुषामन्यतरैकायुष्कलक्षणमेकमेव बन्धस्थानम् । गोत्रस्य तु नीचैर्गोत्रमितरद्वा एकं बन्धस्थानम् । अत्र च सूचकत्वात् सूत्रस्यैतत् स्वयमेव द्रष्टव्यम् । यदत्र कर्मपञ्चकेऽपि भूयस्कराऽल्पतरबन्धौ न सम्भवतः, तल्लक्षणायोगाच्छेषौ तु द्वौ वेदनीयवर्ज्यकर्मचतुष्टये सम्भवतस्तथाहि-ज्ञानावरणान्तरायगोत्राणामुपशान्तमोहावस्थायामायुषस्त्वपूर्वकरणाद्यवस्थायां सर्वथैवाबन्धको भूत्वा प्रतिपत्य यदा पुनरतान्येव बध्नाति, तदा प्रथमसमयेऽवक्तव्यकबन्धो अथवा आयुषस्तु यदा त्रिभागादिसमयादौ बन्धकस्तदा प्रथमसमयेऽवक्तव्यकबन्धो द्वितीयादिसमयेषु त्ववस्थितबन्धः । वेदनीयद्विकस्य त्ववस्थित-बन्धोऽस्ति प्रभूतकालमवस्थिततत्वेन बध्यमानत्वादवक्तव्यकस्तु न सम्भवति । स हि सर्वथाऽबन्धको भूत्वा यदा प्रतिपत्य पुनस्तदेव बध्नाति, तदा सम्भवति । न चैतद्वेदनीयेऽस्तीत्युक्तत्वात्, तदेवं

नाणावरणे तह आउयम्मि गोयम्मि अंतराए य । चउसु अवत्तगबंधा अवट्ठिओ वेयणिज्जम्मि ॥१॥ इति गाथार्थः ॥४३॥

भा० **बंधट्ठाणं पढमं नवेव छच्चेव तह य चत्तारि । बंधट्ठाणाणि हवंति तिन्नि इय दंसणावरणे ॥२४९॥**

जा सायणु नवबंधी थीणतिरहिओ छबंधि जापुव्वो । अपुव्वा जा सुहुमो निद्दादुगविरहियचउब्बंधी ॥२५०॥

भूयक्कारप्पयरावत्तव्वबंधा उ दुन्नि पत्तेयं । हुंति अवट्ठियबंधा तिन्नेव य दंसणावरणे ॥२५१॥
दंसणावरणे उत्तरपयडीण नवाइबंधठाणेसु । नवछग्गचउन्हदो अंतरेसु हीणीएक्क वुड्ढीए ॥२५२॥
दो दो अप्पयरब्भूयगारबंधा उ तहय उवसंतो । परिविडिय चउव्विहबंधगोहवा आउयखयम्मि ॥२५३॥
छव्विहबंधी तो दोऽवत्तव्वा तिन्नि हुंति पुव्वं व । हुंति अवट्ठियबंधा इय भावणिया दुइयकम्मे ॥२५४॥
बावीसएगवीसा सत्तरसं तेरसेव नव पंच । चउतिगदुगं च एगं बंधट्ठाणाणि दस मोहे ॥२५५॥
मिच्छं कसायसोलस भयं दुगुंच्छा तिवेयमन्नयरं । हासरई इयरे वा बंधे मिच्छस्स बावीसा ॥२५६॥
मिच्छत्तपयडिरहिया इगवीसा सासणस्स बंधम्मि । अणथीरहिया सतरस बंधम्मि मीसअजयाणं ॥२५७॥
दुइयकसायविहूणा तेरस देसस्स हुंति बंधम्मि । तइयकसायविहूणा पमत्तविरयाण नव बंधे ॥२५८॥
अपमत्तसंजयाण अपुव्वकरणेण तह य समणेण । हासरइभयदुगुंच्छा रहिया पंचेव ते हुंति ॥२५९॥
तो पुंकोहाईणं कमेण वोच्छेइ सेसठाणाओ । अनियट्टि पंच हाणी जा एगं लोभसंजलणं ॥२६०॥
नव भूयगारबंधा अट्ठेव य हुंति अप्पयरबंधा । दो अव्वत्तगबंधा अवट्ठिया दस उ मोहम्मि ॥२६१॥
एत्थ य बावीसाई दससु मोहस्स बंधठाणेसु । नव अंतराणि तेसुं भूयक्काराउ जह एत्थ ॥२६२॥

नव भणिया तह अप्पयर-बंधया किमिह नो नव हवंति । जेणिह भणियं अप्पयरबंधया अट्ठ उ हवंति ॥२६३॥
भन्नइ बावीसाओ बंधा इगवीसओ न संभवइ । जेणम्मिच्छद्दिट्ठीणंतरभावेण सासाणो ॥२६४॥
नो होइ किं तु उवसमदिट्ठिजिओ कोइ सासणो होइ । तस्स य किर इगवीसा भणिया बंधस्स ठाणम्मि ॥२६५॥
तम्हा बावीसाओ सतरसबंधम्मि चेव किर गमणं । होइ अओ इह अट्ठ उ हुंती अप्पयरबंधाओ ॥२६६॥
भूयक्कारप्पयरगवट्ठियवत्तव्वयाण बंधाण । मोहम्मि भावणा इह पुव्वुत्तगमेण नेयव्वा ॥२६७॥
तेवीस पन्नवीसा छव्वीसा अट्ठवीसगुणतीसा । तीसेगतीसमेगं बंधट्ठाणाणि नामस्स ॥२६८॥
वन्नचउतेयकम्मगनिम्माणुवघायअगुरुलहुयं च । नव धुवबंधा एए सव्वत्थ मिलंति बंधम्मि ॥२६९॥
तिरिगइदुगनियजाई उरलं हुंडं च थावरं अथिरं । अणएज्जं असुभदुभगअपज्जनवधुवयअजसं च ॥२७०॥
पत्तेयसुहुमदुगदुगएगयरमपज्जिगिंदितेवीसा । एगिंदियाइ तिरिनरबंधहि मिच्छेण जुयजीवा ॥२७१॥
सोसासपराघाए खित्ते पणवीसपज्जिगिंदिस्स । होई जोग्गा नवरं थिरसुभजसकित्तिजुयलाणं ॥२७२॥
कज्जेत्थ परावत्ती एसा विगलिंदियाण वि जियाणं । पाओग्गा संभवई पणवीसा विविहभंगेहिं ॥२७३॥
नवरमिह वित्थरभया परठाणेताओ (णत्तेणणेह) वुच्चइ य । तव्वित्थरो हु विओसेहि सत्तरीचुन्निओ नेओ ॥२७४॥

नामकम्मस्स तणुयाण पणवीसेसा वि होइ छव्वीसा । उज्जोयआयवाणं एगयरप्पयडिखेवम्मि ॥२७५॥
सा पज्जिगिंदिजोग्गे बज्झइ नन्नजीअपाओग्गा । तत्थोववायजोगा जीवा तब्बंधगा नेया ॥२७६॥
देवगइतयणुपुव्वी पणिंदिजाई विउव्वियदुगं च । समचउरं ऊसासं परघायपसत्त्थविहगगई ॥२७७॥
तसबायरपज्जत्तं पत्तेयं तह थिराण अथिराणं । सुभअसुभजसजसाणं अन्नयरं सुभगसुस्सरयं ॥२७८॥
आएज्जमि गुणवीसं धुवबंधी नवजुयाउ अडवीसं । तिरिमणुयाउ विसुद्धा बंधंती देवभवजोग्गं ॥२७९॥
तित्थयरबंधखेवे एगुणतीसं हवंति तं च पुणो । बद्धं तित्थयरकम्म सम्मदिट्ठी नरा चेव ॥२८०॥
देवगईए जोगं बंधंती अन्नहावि गुणतीसा । तिरिपंचिंदियपज्जत्तजोग्गिया बज्झई उ जहा ॥२८१॥
तत्थ य पज्जेगिंदियपाओगा पंचवीसई जा उ । भणिया तम्मज्झे उरलअंगुवंगंमि खित्तम्मि ॥२८२॥
संघयणसरविहायोगइसुं अन्नयरएसुं खित्तेसु । सा हवइ नवरमेगिंदिजाइठाणम्मि पंचिंदी ॥२८३॥
थावरठाणंमि तसं भणियव्वं इन्हि तीसई भणिमो । सा य पुव्वुताअट्ठावीसइमज्झम्मि हारदुगे ॥२८४॥
खित्तम्मि होइ नवरं थिरसुभजसकित्तिओ य भणियव्वा । तो पडिवक्खो अबंधगो उ पईए य अपमत्तो ॥२८५॥
तह य नियट्टिगुणी अहव कोइ जीवो उ बद्धतित्थयरो । दिवि उप्पन्नो पुणरवि उववज्जिस्सइ मणुस्सेसुं ॥२८६॥

नरगइजोगं तित्थेण संजुयं तीसई सुरो बंधे । तं च इमं मणुयदुगं पणिंदजाईउरलजुयलं ॥२८७॥
समचउरवज्जरिसहं परघूसासं पसत्थविहगगई । तसचउगं थिरसुभजसजुयलन्नयरं च किर एगं ॥२८८॥
सूसरसुभगाएज्जं तित्थं इगवीसमेव पयडीओ । धुवबंधिणीहिं सहिया तीसं एत्तो उ इगतीसं ॥२८९॥
सा सुरगइपाओग्गा आहारगजुयलजुत्तया जा उ । पुव्वं भणिया तीसं तम्मज्झे तित्थपक्खेवे ॥२९०॥
इगतीसा हवई तं अपमत्तजई तहा अपुव्वो वि । किं पी भागं जाव उ सुरगइजोग्गं पबंधेइ ॥२९१॥
बंधंती एगविहं अपमत्ताई उ तिन्नि जसकित्ती । बंधंति सरूवेणं न य कस्सइ चेव पाओगं ॥२९२॥
देवगईजोग्गो वि हु बंधो अट्ठमगुणम्मि वोच्छिन्नो । इय संखेवा नामे अट्ठ वि ठाणाणि भणियाणि ॥२९३॥
एत्थ य भूयग्गारो इइ सुत्ते किरइ य उवलक्खणओ । संगहियं दट्ठव्वं एत्थं सेसंपि बंधतिगं ॥२९४॥
छब्भूयगार बंधा सत्तेव हवंति अप्पयरबंधा । तिन्निव्वत्तगबंधा अवट्ठिया अट्ठ नामम्मि ॥२९५॥
एत्थ य भूयक्कारप्पयरावट्ठियगबंधभावणिया । पुव्वगमेणं नेया नवरं किंची पवक्खामि ॥२९६॥
नामस्स बंधट्ठाणेसु अडसु सत्तंतरेसु हुंति छऊ । वुड्ढीए भूयगार इगेगतीसाए अंतरए ॥२९७॥
जसमेगविहं बंधियसेणीओ पडिय पुव्वकरणम्मि । इगतीसं बंधंतस्स भूयगारो उ जो होइ ॥२९८॥

सो छट्ठ एव नो सत्तमो त्ति इगतीसरूवठाणस्स । उभओ वि हु एगत्ता इह छट्ठो भूयगारो त्ति ॥२९९॥
अपुव्वंमि य सुरगइजोग्गा अडवीसपभिइठाणाउ । चत्तारि उ बंधित्ता तव्वोच्छेयम्मि एगविहं ॥३००॥
बंधंतस्स उ आइमसमए पढमो उ अप्पयरबंधो । इगतीसइबंधाओ तीसइबंधम्मि दुइओ उ ॥३०१॥
इह होई आहारगदुगतित्थजुयाओ पुव्वअडवीसा । इगतीसाओ बंधियदेवोवन्नस्स पढमम्मि ॥३०२॥
समयम्मि मणुयजोग्गं पुव्वुत्तं तीसई पबंधेइ । सो दियलोया चविउं माणुस्सेसुं समुववन्नो ॥३०३॥
सुरगइजोगं तित्थयरनामसहियं तु पुव्वगुणतीसं । बंधंतस्स उ होई तइओ अप्पयरबंधो उ ॥३०४॥
तिरिनिरअन्नतरो तिरिजोग्गं गुणतीससन्नियं बंधं । बंधिय सुद्धिवसाओ अडवीसं सुरगईजोग्गं ॥३०५॥
बंधइ तइया तुरिओ बंधो होइ त्ति तहडवीसाओ । संकेसवसागिंदियजोग्गं छव्वीसईबंधं ॥३०६॥
पगयस्स पंचबंधो तो पणवीसाएं छट्ठओ होइ । तत्तो तेवीसाए गयस्स किर सत्तमो बंधो ॥३०७॥
होई अप्पयरो इय भणिया सत्तेव अप्पयरबंधा । एत्तो अव्वत्तव्वयतिन्नी बंधा उ भावेमि ॥३०८॥
उवसंतस्स निवडओ इगबंधे बंधणे अवत्तव्वो । उवसंतो आउखयंम्मि बद्धतित्थयरनामा उ ॥३०९॥
उववज्जिस्सइ णुत्तरसुरेसु तस्स वि य पढमसमयम्मि । नरगइपाओग्गं पुव्वभणियरूवं स तित्थयरं ॥३१०॥

तीसइ नामं बंधंतयस्स दुइओ अवत्तओ बंधो । अह अणुवज्जियतित्थयरनामगोतस्सिगुणतीसं ॥३११॥
नरगइजोग्गं बंधंतयस्स तइओ अवत्तबंधो त्ति । इय कम्मतिगं पभणियसेसाणि वि संपयं भणइ ॥३१२॥
सेसेसेगं हवई ठाणं सुत्तम्मि इय एयं अत्थि । सुत्तत्थऊहगेहिं तस्सत्थो पुण इमो नेओ ॥३१३॥
नाणावरणे वेयणियआउगे गोत्तअंतराए य । एयम्मि कम्मपणगे बंधट्ठाणं हवइ एक्कं ॥३१४॥
मिच्छाओ जा सुहुमं नाणावरणविग्घपंचगस्सावि । इगमेव बंधठाणं वेयणियाऊणगोत्ताणं ॥३१५॥
अन्नयरमेव एक्कं उत्तरपयडिं तु बंधमाणस्स । तह एत्थाणुत्तंपि हु अन्नं पि इमं मुणेयव्वं ॥३१६॥
नाणावरणाउम्मि य गोत्ते विग्घे य अंतराए य । ठिय अव्वतराबंधा अवट्ठिओ वेयणिज्जम्मि ॥३१७॥
इह भावणिया उवरिमबंधदुगं हवइ वेयणियवज्जे । कमचउगम्मि तत्थ वि नाणावरणविग्घगोत्ताणं ॥३१८॥
उवसंताउ निवडओ आउस्स अबंधगो नियट्टीओ । परिवडओ समयम्मी पढमम्मिंहो अवत्तव्वो ॥३१९॥
बीयाइसुवट्ठियओ वेयणियासुं अवट्ठिआ चेव । समयम्मि बज्झमाणत्तणेण अन्ने उ न घडंति ॥३२०॥
इह तिन्निदसट्ठुणाणपभिईण तहेव भावाणं । भावत्थो सव्वो वि हु सत्तरिया चुन्निओ नेओ ॥३२१॥

तदेवं भूयस्कारादिप्रकारैश्चिन्तितः प्रकृतिबन्धः, साम्प्रतं स एव स्वामित्वद्वारेण चिन्त्यते । कः कासां प्रकृतीनां बन्धमाश्रित्य स्वामीत्यत्राह–

सव्वासिं पयडीणं मिच्छद्दिट्ठी उ बंधगो भणिओ ।
तित्थयराहारदुगं मोत्तूणं सेसपयडीणं ॥४४॥

इह बन्धे विंशत्युत्तरं शतं प्रकृतिनामधिक्रियत इति प्रागेव प्रकृतिसमुत्कीर्त्तनावसरे दर्शितम् । एतासां च सर्वासां विंशत्युत्तरशतलक्षणानां प्रकृतिनां मध्ये तीर्थकरनाम आहारकद्विकं च मुक्त्वा शेषप्रकृतीनां सप्तदशोत्तरशतलक्षणानां मिथ्यात्वादिभिः प्रत्यनीकतादिभिश्च सामान्यविशेषहेतुभिर्मिथ्यादृष्टिर्बन्धक इत्येवंपर्यन्ते सण्टङ्कः । तीर्थंकराहारकद्विकं मुक्त्वा शेषसप्तदशोत्तरप्रकृतिशतबन्धस्य मिथ्यादृष्टिः स्वामीति भावः, तुशब्दस्य विशेषणार्थत्वात् नानाजीवान् प्रतीत्यैतत् द्रष्टव्यम् एकजीवस्यैककालमेतावद्बन्धासम्भवात्, एवम् उत्तरत्रापीति गाथार्थः ॥४४॥

तीर्थकराहारकद्विकं वर्जनं किमितीत्याह-

सम्मत्तगुणनिमित्तं तित्थयरं संजमेण आहारं ।
बंधंति सेसियाओ मिच्छत्ताईहि हेऊहिं ॥४५॥

तीर्थकरनाम तावदर्हद्वात्सल्यादिहेतुभिर्बध्यत इति सम्यक्त्वगुणनिमित्तैव तत्प्रतिपत्तिः, पूर्वं बध्यमानमपि च सम्यक्त्वापगमे

न बध्यत एव । आहारकद्विकं त्वप्रमत्तयतिसम्बन्धिना विशुद्धसंयमेन बध्यत इति मिथ्यादृष्टेस्तदसम्भवः, शेषाः पुनः सप्तदशोत्तरं शतं मिथ्यात्वादिहेतुभिर्मिथ्यादृष्टिना बध्यन्त एवेति गाथार्थः ॥४५॥

नन्वेता मिथ्यादृष्टिप्रायोग्याः सर्वा अपि प्रकृतयः उत्तरगुणस्थानेषु गच्छन्त्युत काश्चिदेवेत्याशङ्क्याह–

सोलस मिच्छत्तंता पणुवीसं हुंति सासणंताओ ।
तित्थयराउदुसेसा अविरइयंता उ मीसस्स ॥४६॥

मिथ्यात्वं नपुंसकवेदो नारकायुर्नरकद्विकम् एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातयः हुण्डं सेवार्तम् आतपं स्थावरं सूक्ष्मम् अपर्याप्तकं साधारणमित्येताः **षोडश**प्रकृतयो मिथ्यात्वेऽन्तस्तत्र भावस्तदुत्तरत्राभाव इत्येवंलक्षणोऽन्तो यासां ता **मिथ्यात्वान्ता** मिथ्यात्वेनैव सहैता बध्यन्ते, नोत्तरत्र, मिथ्यात्वाभावान्मिथ्यादृष्टिगुणस्थानक एवैता व्यवच्छिद्यन्ते । उत्तरे सास्वादनादयो न बध्नन्तीति भावः । एता हि प्रायो नारकैकेन्द्रियविकलेन्द्रिययोग्यत्वादत्यशुभत्वाच्च मिथ्यादृष्टिरेव बध्नातीति । सप्तदशोत्तरशतादेतदपगमे शेषमेकोत्तरप्रकृतिशतमेवाविरत्यादिहेतुभिः सास्वादनो बध्नातीति । '**पणुवीसं हुंति सासणंताओ**'त्ति स्त्यानर्द्धित्रिकं चत्वारोऽनन्तानुबन्धिनः स्त्रीवेदास्तिर्यगायुस्तिर्यग्द्विकं आद्यन्तवर्जानि पृथक् चत्वारि संस्थानसंहननानि उद्योतमप्रशस्तविहायोगतिः दुर्भगं दुःस्वरमनादेयं नीचैर्गोत्रमित्येताः पञ्चविंशतिप्रकृतयः सास्वादनेऽन्तो यासां ताः सास्वादनान्ताः, सास्वादन एवैता बध्नाति

नोत्तर इत्यर्थः । ततश्चैकोत्तरशतात्पञ्चविंशित्यपगमे शेषाः षट्सप्ततिं तीर्थकरनामसहितां सप्तसप्ततिमविरतसम्यग्दृष्टिर्बध्नाति । तत्कारणं सम्यक्त्वमस्तीति पूर्वापनीतमपि तीर्थकरनाममात्रं प्रक्षिप्यते । ननु सम्यमिथ्याग्दृष्टिः कियतीः प्रकृतीर्बध्नातीत्याह '**तित्थयराउदुसेसे**'त्यादि, अत्रान्तशब्दः समीपवचन एव ततश्चाविरतोऽविरतसम्यग्दृष्टिरन्तः समीपमाश्रयी यासां ता अविरतान्ता अविरताश्रया अविरतसम्यग्दृष्टिर्बन्धप्रायोग्या इति यावत्, ता एव मिश्रस्य सम्यङ्मिथ्यादृष्टेर्भवन्तीति क्रिया सम्बध्यते । या एव प्रकृतीरविरतसम्यग्दृष्टिर्बध्नाति, ता एव मिश्रोऽपीत्यर्थः । किं सर्वा ? नेत्याह-तीर्थंकर चायुर्द्विकं च तीर्थकरायुर्द्विकमिति समाहारस्तस्माच्छेषा उद्धरिता एव बध्नाति । इदमुक्तं भवति-इह नारकतिर्यगायुषी यथासङ्ख्यं मिथ्यादृष्टिसास्वादन-गुणस्थानकयोर्व्यवच्छिन्ने शेषं तु मनुष्यदेवायुर्द्वयं तिष्ठति, तदपि मिश्रो न बध्नात्येव, आयुर्बन्धस्यास्य सर्वथा प्रतिषिद्धत्वात् '[१]**सम्मामिच्छादिट्ठी आउयबंधंपि न करेइ**' इति वचनात् । तीर्थकरनाम पुनः सम्यक्त्वाभावादेव न बन्धात्यतस्तीर्थकरनाम्ना मनुष्यदेवायुर्द्वयेन च रहिताः शेषा अविरतसम्यग्दृष्टियोग्या एव चतुःसप्ततिप्रकृतीर्मिश्रो बध्नातीति गाथार्थः ।।४६।।

अविरइयंताओ दस विरयाविरयंतिया उ चत्तारि ।
छच्चेव पमत्तंता एगा पुण अप्पमत्तंता ।।४७।।

१. सम्यङ्मिथ्यादृष्टिरायुबन्धमपि न करोति ।

चत्वारोऽप्रत्याख्यानावरणाः मनुष्यायुर्मनुष्यद्विकम् औदारिकद्विकं वज्रर्षभनाराचमित्येतासां दशानां प्रकृतीनाम-विरतेऽन्तोऽविरतसम्यग्दृष्टिरेव बध्नाति नोत्तर इत्यर्थः ।

नन्वविरतोऽपि सम्यग्दृष्टित्वात् सुरलोकयोग्यमेव बध्नातीति कुतोऽमुष्यापि मनुष्ययोग्यस्य मनुष्यायुष्कादेर्बन्धसम्भव इति चेत् ? ननु कर्मशास्त्रापरिकर्मितमतेरिदं वचो, यतो हन्त ! मनुष्यतिर्यक्ष्वेव व्यवस्थितोऽसौ सुरलोकयोग्यं बध्नाति, नारकदेवेषु तु व्यवस्थितोऽविरतो मनुष्यप्रायोग्यमेवोपरचयतीति तत्र व्यवस्थितस्यास्य मनुष्यायुष्कादिबन्धसम्भवो, देशविरतादयस्तु नरकेषु देवलोकेषु वा न लभ्यन्त इत्युत्तरत्रासामभावोऽतः सप्तसप्ततेर्दशस्वपनीतासु शेषां सप्तषष्टिं देशविरतो बध्नाति । प्रत्याख्यानावरणचतुष्टस्य विरताविरते देशविरतेऽन्तः, प्रमत्तादयो न बध्नन्ति, तेषां प्रत्याख्यानावरणोदयाभावात् । कषाया हि ये वेद्यन्ते त एव बध्यन्तेऽनन्तानुबन्धिवर्जाः । [१]''**जे वेअइ ते बंधेइ**'' इति वचनात्, अतः सप्तषष्टेः प्रत्याख्यानावरणचतुष्टयापगमे शेषां त्रिषष्टिं प्रमत्तयतिर्बध्नाति । असातम् अरतिः शोकोऽस्थिरं अशुभम् अयशःकीर्त्तिरित्येतासां षण्णां प्रकृतीनां प्रमत्तेऽन्तो अप्रमत्तादयो विशुद्धत्वान्न बध्नन्तीति त्रिषष्टेरेतत्प्रकृतिषट्कापगमे शेषा सप्तपञ्चाशत्, तन्मध्ये आहारकद्विकक्षेपे एकोनषष्टिर्भवति, तामप्रमत्तयतिर्बध्नाति । ''**अप्रमत्तयतिसम्बन्धिना हि संयमेनाहारकद्विकं बध्यते**'' इत्युक्तम् । स चेह लभ्यत इति पूर्वाप-नीताहारकद्विकस्यात्र प्रक्षेपः । एतां चैकोनषष्टिमसौ स्वगुणस्थानककालस्य सङ्ख्येयभागमेव यावद् बध्नाति । ततः परं

१. यान् वेद्यते तान् बध्नाति ।

देवायुषो बन्धे व्यवच्छिन्नेऽसावप्यष्टपञ्चाशतमेव बध्नाति । देवायुर्बन्धं हि प्रमत्तेनारब्धमसावप्यभिहितसमये समर्थयते, न पुनः स्वयमारभत इति द्रष्टव्यम् । इत्थं चैकस्या देवायुर्लक्षणायाः प्रकृतेरप्रमत्तेऽन्तोऽतः शेषामष्टपञ्चाशतमपूर्वकरणो बध्नातीति भाव इति गाथार्थः ॥४७॥

दोतीसं चत्तारि य भागे भागेसु संखसण्णाए ।
चरिमे य जहासंखं अपुव्वकरणंतिया होंति ॥४८॥

अपूर्वकरणेऽन्तो व्यवच्छेदो यासां ता **अपूर्वकरणान्तिकाः** प्रकृतयः । का इति आह-**द्वात्रिंशत् चतस्रश्च** । क्व प्रदेशे इत्याह-**भागे** श्रुतत्वादपूर्वकरणगुणस्थानकस्यैवेति गम्यते । तथा [१]भागेषु कया इत्याह-**सङ्ख्येयसञ्ज्ञया** सङ्ख्येये अपूर्वकरणभागे सङ्ख्येयेषु तद्भागेष्वित्यर्थः । तथा **चरमे च** समय इति गम्यते । **यथासङ्ख्यम्**-यथाक्रममिति गाथाक्षरयोजना । अयमत्र भावार्थः-इह पूर्वोक्तयुक्तिलब्धमष्टापञ्चाशतमपूर्वकरणस्तावद् बध्नाति, यावत् स्वगुणस्थानकसङ्ख्येयभागेऽत्र निद्रा-प्रचलालक्षणप्रकृतिद्वयस्यान्तो व्यवच्छेदो भवति । ततः षट्पञ्चाशतं तावद् बध्नाति, यावत् स्वगुणस्थानकसङ्ख्येयभागाः । अत्रैतासां देवगतिप्रायोग्यानां त्रिंशत्प्रकृतीनामन्तो भवति । तद्यथा-देवद्विकं पञ्चेन्द्रियजातिर्वैक्रियद्विकं आहारकद्विकं तैजसं कार्मणं

१. ''भागेषु किंविशिष्टेषु उपलक्षितेषु'' इत्यधिकं कुत्रचित्प्रतौ ।

समचतुरस्रं वर्णादिचतुष्कम् अगुरुलघु उपघातं पराघातम् उच्छ्वासं प्रशस्तविहायोगतिस्त्रसादिचतुष्कं स्थिरं शुभं सुभगं सुस्वरं आदेयं निर्माणं तीर्थकरमिति । एतदपगमे च शेषां षड्विंशतिं तावद् बध्नाति, यावत् स्वगुणस्थानचरमसमयस्ततो हास्यरतिभयजुगुप्सालक्षणानां चतसृणां प्रकृतीनामन्तो भवतीति षड्विंशतेस्तदपगमे शेषां द्वाविंशतिमनिवृत्तिबादरो बध्नातीति गाथार्थः ॥४८॥

संखेज्जइमे सेसे आढत्ता बायरस्स चरिमंते ।
पंचसु एक्केक्कंतो सुहुमंता सोलस हवंति ॥४९॥

अनन्तरोक्तां द्वाविंशतिमनिवृत्तिबादरस्तावद् बध्नाति यावत् स्वगुणस्थानकालस्य सङ्ख्येयभागा गता । एकस्तु सङ्ख्येय-भागे शेषे सति इत आरभ्य यावत्प्रस्तुतगुणस्थानकस्य चरमसमयस्तावत्पञ्चसु भागेषु तेषु यथाक्रममेकैकस्याः प्रकृतेरन्तो भवतीति । प्राकृतत्वात् विभक्तिव्यत्ययादिना तात्पर्यव्याख्या । एतदुक्तम्-इहानिवृत्तिबादरगुणस्थानकस्य चरमः सङ्ख्येयभागः पञ्चभिर्भागैः कल्प्यते । तत्र प्रथमभागान्ते पुरुषवेदलक्षणाया एकस्याः प्रकृतेर्बन्धव्यवच्छेदे शेषामेकविंशतिमसौ बध्नाति । ततो द्वितीयभागान्ते क्रोधबन्धे व्यवच्छिन्ने शेषां विंशतिम् । ततस्तृतीयभागान्ते मानबन्धे व्यवच्छिन्ने शेषामेकोनविंशतिम् । ततश्चतुर्थभागान्ते मायाबन्धे व्यवच्छिन्ने शेषा अष्टादशप्रकृतीरयमेव बध्नाति । ततः पञ्चमभागस्य चरमसमये लोभलक्षणाया एकस्याः प्रकृतेर्बन्धे व्यवच्छिन्ने शेषाः सप्तदशप्रकृतीः सूक्ष्मसम्परायो बध्नाति । '**सुहुमंता सोलस हवंति**'त्ति सूक्ष्मसम्परायः

पूर्वोक्ताः सप्तदशप्रकृतीस्तावद् बध्नाति यावच्चरमसमयः, ततस्तत्र ज्ञानावरणपञ्चकं चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणचतुष्कं यशःकीर्त्तिरुच्चैर्गोत्रम् अन्तरायपञ्चकमित्येतासां षोडशप्रकृतीनामन्तो भवति । इति तदपगमे शेषं सातमेकमुपशान्तक्षीणमोहसयोगि-केवलिनो बध्नन्तीति गाथार्थः ॥४९॥

सायंतो जोगंते एत्तो परओ उ नत्थि बंधो त्ति ।
नायव्वो पयडीणं बंधस्संतो अणंतो य ॥५०॥

सातस्य सातवेदनीयस्य, **अन्तो**-व्यवच्छेदो, **योग्यन्ते**-सयोगिकेवलिनश्चरमसमये भवति, **एतस्मात्परतः** पुनः अयोगि-केवल्यवस्थायां **नास्ति** बन्धः, अयोगिकेवली सर्वथाऽबन्धक इत्यर्थः । उपसंहरन्नाह-'**नायव्वो पयडीणं बंधस्संतो अणंतो य**'त्ति। एवं पूर्वोक्तप्रकारेण यत्र गुणस्थाने यासां प्रकृतीनां बन्धस्यान्त उक्तस्तत्र तासां बन्धस्यान्तः, तत्र भावस्तदुत्तरत्राभाव इत्येवं लक्षणो ज्ञातव्यः । शेषाणां त्वनन्तस्तदुत्तरत्रापि भावलक्षणो ज्ञातव्यः । यथा षोडशप्रकृतीनां मिथ्यादृष्टौ बन्धस्यान्तः शेषस्य त्वेकोत्तरशतस्यानन्तस्तदुत्तरत्रापि गमनाद्, एवमुत्तरत्र गुणस्थानेष्वप्यन्तानन्तभावना कार्या । पाठान्तरं वा '**नायव्वो पयडीणं बंधो संतो अणंतो य**'त्ति अत्राप्ययमेवार्थः । अथवा सर्वोऽप्ययं प्रकृतीनां बन्धः सान्तो ज्ञातव्यो भव्यानाम्, अनन्तश्च ज्ञातव्योऽभव्यानामिति गाथार्थः ॥५०॥

तदेवमोघत उत्तरप्रकृतीनां बन्धस्वामित्वमुक्तम्, साम्प्रतं विभागतो भणने ग्रन्थगौरवं पश्यन् गत्यादिषु चतुर्दशसु मार्गण-स्थानेष्वतिदिशन्नाह-

गइयाइएसु एवं तप्पओगाणमोहसिद्धाणं ।
सामित्तं नेयव्वं पयडीणं ठाणमासज्ज ॥५१॥

एवमुक्तप्रकारेण प्रकृतीनां स्थानं ज्ञानावरणपञ्चकादिषु आसाद्याश्रित्य **स्वामित्वम्**-बन्धस्वामित्वं **ज्ञेयम्**-ज्ञातव्यम्, केषु स्वामित्वं विज्ञेयमित्याह **गत्यादिषु** द्वारेषु ''गइइंदिए य काए'' इत्यादिगाथाप्रतिपादितेषु । कथम्भूतानां प्रकृतीनामित्याह-**तत्प्रायोग्याणाम्**-गत्यादिद्वारप्रायोग्याणाम्, पुनः कथम्भूतानामित्याह-**ओघसिद्धानाम्**-सामान्यानन्तरबन्धस्वामित्वभणन-निश्चितानाम् । इदमुक्तं भवति-ओघेन यदुक्तं बन्धस्वामित्वं तदनुसारेणैव गत्यादिद्वारेषु यथा स्वयोग्यप्रकृतीनां बन्धस्वामित्वं स्वमत्याऽभ्यूह्य वाच्यम् । तत्र गतयो नरकगत्यादिकाश्चतस्रः, तत्र नारकदेवायुषी नरकद्विकं देवद्विकं एकद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातयः वैक्रियद्विकं आहारकद्विकं आतपम् स्थावरं सूक्ष्मम् अपर्याप्तकं साधारणमित्येता एकोनविंशतिप्रकृतयो नारकाणां भवप्रत्ययेनैव बन्धे न सम्भवन्ति, शेषं त्वेकोत्तरशतं नरकगतौ नारका बध्नन्ति । तिर्यग्गतौ त्वाहारकद्विकं तीर्थकरनामेत्येतास्तिस्रः प्रकृती-र्मुक्त्वा शेषं सप्तदशोत्तरं प्रकृतिशतं नानाजीवानाश्रित्य तिर्यञ्चो बध्नन्ति । मनुष्यगतौ तु यथा ओघे तथैव विंशत्यधिकमपि शतं

नानामनुष्याणां बन्धे वाच्यम् । नवरं तिर्यञ्चो मनुष्याश्च सम्यङ्मिथ्यादृष्टयोऽविरतसम्यग्दृष्टयश्च देवगतिप्रायोग्यमेव बध्नन्ति, न मनुष्यगतिप्रायोग्यम् । देवगतौ तु नरकगतिप्रायोग्यं यदुक्तमेकोत्तरं शतं तदेवैकेन्द्रियजात्यातपस्थावरलक्षणप्रकृतित्रयसहितचतुरुत्तरं प्रकृतिशतं देवा बध्नन्ति । साम्प्रतमिन्द्रियद्वारम्, तत्रैकद्वित्रिचतुरिन्द्रिया नारकदेवायुषी नरकद्विकं देवद्विकं वैक्रियद्विकं आहारकद्विकं तीर्थङ्करनामेत्येता एकादशप्रकृतीर्मुक्त्वा शेषं पृथक् पृथग् नवोत्तरशतं नवोत्तरशतं बध्नन्ति । पञ्चेन्द्रियेषु त्वोघव-द्वाच्यमिति । एवं कायादिद्वारेष्वपि बन्धस्वामित्वं विजयग्रन्थाद्यनुसारतोऽभियुक्तेनोपयुज्य वाच्यम् । तदेवमुत्तरप्रकृतीनामोघतो विभागतश्च बन्धस्वामित्वमुक्तम् ॥५१॥

मूलप्रकृतीनां तु सुगमत्वान्नोक्तं तच्च स्वयमभ्यूह्यमिति

॥ प्रकृतिबन्धः समाप्तः ॥

भा० एत्तो पुण सव्वासिं इय गाहदुगेण बंधसामित्तं । वुच्छेओ सोलइमाइ गाहपणगेण पयडीणं ॥३२२॥

तब्भणणानिद्दिट्ठं सामित्तं एत्थ सव्वपयडीणं । तब्भणणाओ य तहा पयडीदारं पि गयमेयं ॥३२३॥

॥ पयडीबंधो सम्मत्तो ॥

इदानीं स्थितिबन्ध उच्यते-तत्र च पञ्चानुयोगद्वाराणि भवन्ति, स्थितिप्ररूपणा, साद्यादिप्ररूपणा, शुभाशुभप्ररूपणा, प्रत्ययप्ररूपणा, स्थितिबन्धस्वामित्वं चेति ।

भा० अह ठीबंधे पंच उ अणुओगद्दारया उ तेय इमे । ठिइएयपरूवणा साइयाइपयडीणवन्नणया ॥३२४॥

सुभअसुभभणणपच्च य परूवणा य ठिइबंधसामित्तं । इय तेरसगाहाहिं भणिस्सई तत्थ ठीबंधो ॥३२५॥

सत्तरि कोडापभिई गाहाजुयलेण ठीपरूवणया । मूलट्ठिइ त्ति गाहाए ठिइए साइयाइवन्नणया ॥३२६॥

मूलपयडीण तह उत्तराण अट्ठारमाइगाहाण । जुयलेणं सायाईपरूवणा तह य सव्वासिं ॥३२७॥

गाहाए उ सुभअसुभवन्नणया सव्व ठि त्ति गाहाए । पच्चयपरूवणा तह सव्वुक्कोसाइगाहाहिं ॥३२८॥

चउहिं उक्कोसठिई तह आहार त्ति गाहजुयलेणं । जहन्नठिईए बंध स्सामित्तं पभणियं नेयं ॥३२९॥

तत्रोत्कृष्टेतरभेदभिन्नां पूर्वं तावत्प्रकृतीनां स्थितिमाह-

सत्तरि कोडाकोडी अयराणं होइ मोहणीयस्स ।
तीसं आइतिगंते वीसं नामे य गोए य ॥५२॥
तेत्तीसुदही आउम्मि केवला होइ एवमुक्कोसा ।
मूलपयडीण इत्तो ठिई जहन्ना निसामेह ॥५३॥

अतिमहत्त्वादुदधिवत्तरीतुमचिरात्पारं नेतुं न शक्यन्त इत्यतराणि सागरोपमाणि, द्वितीयगाथान्तोपात्तश्च स्थितिशब्दोऽत्र सम्बध्यते । ततश्च **सप्ततिः सागरोपमानां कोटीकोट्यो मोहनीयस्योत्कृष्टा स्थितिर्भवति** । अत्र च सप्तवर्षसहस्राणि कर्मणोऽनुदयलक्षणाऽबाधा द्रष्टव्या । बद्धमपीत्थमेतत्कर्म सप्तवर्षसहस्राणि यावद्विपाकोदयलक्षणां बाधां न करोतीत्यर्थः, तथा च सप्तवर्षसहस्रलक्षणया अबाधया ऊना-हीना कर्मस्थितिः कर्मनिषेको द्रष्टव्यः । निषेको नाम प्रथमसमये बहु, द्वितीयसमये हीनं, तृतीयसमये हीनतरं ततो हीनतमं कर्मदलिकं रच्यते यत्र स एवंभूतः कर्मदलिकरचनाविशेषो निषेक उच्यते, अबाधां विहाय तत ऊर्ध्वं वेदनार्थं कर्मनिषेको भवतीति भावः । स्थापना ◦◦◦◦ ◦◦◦ ◦◦ । **'तीसं आइतिगंते'**त्ति आदौ त्रिकमादित्रिकं ज्ञानदर्शनावरणवेदनीयत्रयलक्षणम् अन्ते भवमन्त्यं अन्तरायलक्षणमष्टमं कर्मेत्यर्थः, आदित्रिकं चान्त्यं चादित्रिकान्त्यमिति समाहारस्तस्मिन्नादित्रिकान्त्यज्ञानदर्शनावरणवेदनीयान्तरायेष्वित्यर्थः, त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोट्यः प्रत्येकमुत्कृष्टा स्थितिर्भवति । अत्रापि त्रीणि वर्षसहस्राण्युक्तलक्षणाऽबाधा भवति । अबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेक उक्तलक्षणो द्रष्टव्यः । **नामगोत्रयोश्च** प्रत्येकं **विंशति**सागरोपमकोटीकोट्यः उत्कृष्टस्थितिर्भवति । अबाधा तु वर्षसहस्रद्वयम् अबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः । **'तेत्तीसुदही आउम्मि केवल'**त्ति अतिमहत्त्वसाम्यादुदधिशब्देनेह सागरोपमाण्युच्यन्ते । ततश्च पूर्वकोटीत्रिभागाधिकानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यायुष्युत्कृष्टा स्थितिर्भवति । पूर्वकोटीत्रिभागाऽबाधा, अबाधोना च कर्मस्थितिः । कर्मनिषेकोऽत्र चाबाधां प्रपात्य सूत्रे निषेककाल एवोक्तोऽत एवाह **'केवल'**त्ति केवलाऽबाधारहिता इयं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमलक्षणा आयुषः स्थितिर-

बाधया तु सह यथोक्तस्वरूपा द्रष्टव्येति भावः । एवं **मूलप्रकृतीनामुत्कृष्टा स्थिति**र्भवति । इत ऊर्ध्वमेतासामेव जघन्यां स्थितिं **निशामयत**-शृणुत यूयमिति सूचैवेषा कृता, द्रष्टव्या त्वसौ स्वयमेवेति । तत्र ज्ञानदर्शनमोहनीयान्तरायाणामन्तर्मुहूर्त्तं जघन्या स्थितिर्भवति । एतस्माच्च लघुतरमन्तर्मुहूर्त्तमबाधा अबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः । वेदनीयस्य तु कषायप्रत्ययं बन्धमाश्रित्य जघन्या स्थितिर्द्वादशमुहूर्त्ता अन्तर्मुहूर्त्तमबाधाऽबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः, केवलयोगप्रत्ययस्त्वस्य द्विसामयिकोऽपि बन्धो भवति, किन्तु स नेहाधिक्रियते, कषायप्रत्ययबन्धस्यैवाधिकृतत्वादिति । नामगोत्रयोर्जघन्या स्थितिरन्त-र्मुहूर्त्तमबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः । आयुषस्तु क्षुल्लकभवग्रहणं जघन्या स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तमबाधा अबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेक इति गाथाद्वयार्थः **॥५२-५३॥**

इदानीं सूत्रेऽनुक्ताऽप्युत्तरत्र सप्रयोजनत्वादुत्तरप्रकृतीनामुत्कृष्टेतरभेदभिन्ना स्थितिरुच्यते-तत्र ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणनव-काऽसातवेदनीयान्तरायपञ्चकलक्षणानां विंशतिप्रकृतीनां त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः । सातवेदनीयस्त्रीवेदमनुष्य-द्विकलक्षणप्रकृतिचतुष्टयस्य पञ्चदशसागरोपमकोटीकोट्यः । मिथ्यात्वस्य सप्ततिः सागरोपमकोटीकोट्यः । कषायषोडशकस्य चत्वारिंशत्सागरोपमकोटीकोट्यः । नपुंसकवेदारतिशोकभयजुगुप्सानरकद्विकतिर्यग्द्विकैकेन्द्रियजातिपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकद्विक-वैक्रियद्विकतैजसकार्मणहुण्डसेवार्त्तवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातपराघातोच्छ्वासातऽऽपोद्योताप्रशस्तविहायोगतित्रसस्थावरबादरपर्याप्त-प्रत्येकास्थिराशुभदुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्त्तिनिर्माणनीचैर्गोत्रलक्षणानां त्रिचत्वारिंशतः प्रकृतीनां विंशतिसागरोपमकोटीकोट्यः ।

पुरुषवेदहास्यरतिदेवद्विकसमचतुरस्त्रवज्रर्षभनाराचप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशःकीर्त्त्युच्चैर्गोत्रलक्षणानां पञ्चदश-प्रकृतीनां दशसागरोपमकोटीकोट्यः । न्यग्रोधर्षभनाराचयोर्द्वादश सागरोपमकोटीकोट्यः । सादिनाराचयोश्चतुर्दश सागरोपम-कोटीकोट्यः । कुब्जार्द्धनाराचयोः षोडश सागरोपमकोटीकोट्यः । वामनकीलिकाद्वित्रिचतुरिन्द्रियजातिसूक्ष्मापर्याप्तकसाधारण-प्रकृत्यष्टकस्याष्टादश सागरोपमकोटीकोट्यः । अत्र च सर्वत्रैकस्याः सागरोपमकोटीकोट्या एकं वर्षशतमबाधा भवति । ततश्च यस्य कर्मणो दशसागरोपमकोटीकोट्यः उक्तास्तस्य दशवर्षशतान्यबाधा द्रष्टव्या । यस्य तु द्वादश सागरोपमकोटीकोट्यः तस्य द्वादशवर्षशतान्यबाधेत्येवं यस्य यावत्यः सागरोपमकोटीकोट्यः स्थितिस्तस्य तावन्ति वर्षशतान्यबाधा वाच्या । अबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः सर्वत्र वाच्य इति । आहारकद्विकतीर्थकरनाम्नोस्तु सागरोपमान्तःकोटाकोटिरेव स्थितिर्भवति, अन्तर्मुहूर्त्तं चाबाधा, अबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः ।

ननु तीर्थकरनामबद्धं सत् तृतीयभव एवोदयं याति ''[1]**बज्झइ तं तु भगवओ तइअभवे सक्कइत्ताणं**''इति वचनादत्र त्वबाधान्तर्मुहूर्त्तमेवोक्ता अतस्तस्मिन्नेव भवेऽन्तर्मुहूर्त्तादनन्तरं विपाकत उदयः प्राप्नोतीति, तदयुक्तम्, अभिप्रायापरिज्ञानात्, नहि वयमित्थमवधारयामो यदुताबाधापरिक्षयेऽवश्यं कर्माण्युदयमागच्छन्त्येवेति । इत्थं ह्यवधार्यमाणे यदा कश्चिदिह मनुष्यादि-र्देवगतिप्रायोग्यानि देवद्विकादीनि कर्मणि पूर्वं बद्ध्वा ततः पुनरपि सङ्क्लिष्टो भूत्वा वनस्पतिषूत्पन्नस्तत्रैवानन्तकालं तिष्ठति,

१. बध्यते तत्तु भगवतस्तृतीयभवेऽवष्कपित्वा ।

तदा तस्य तत्रापि विपाकतो देवगत्याद्युदयप्रसङ्गः, अबाधायाः सुपरिक्षीणत्वात् । तस्मादिहेत्थमवधारणं कर्त्तव्यम्, यदि कर्माणि विपाकत उदयमायान्ति, तदा अबाधापरिक्षये एव, न पुनरबाधाक्षये उदयमागच्छन्त्येवेति उक्तदोषप्रसङ्गात् ।

तर्ह्यबाधाक्षये तीर्थकरनामादेः किं भवतीति चेत् ? उच्यते, विपाकोदययोग्यतामात्रम्, योग्यतायां च सत्यां यस्य यदा शेषापि देशक्षेत्रकालादिसामग्री भवति, तस्य तदा विपाकोदयो भवति, नान्यदेत्यलं विस्तरेण। नारकदेवायुषोस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि पूर्वकोटित्रिभागाधिकान्युत्कृष्टा स्थितिः, पूर्वकोटित्रिभागोऽबाधाऽबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः । मनुष्यतिर्यगायुषोस्तु त्रीणि पल्योपमानि पूर्वकोटित्रिभागाधिकान्युत्कृष्टा स्थितिः, पूर्वकोटित्रिभागोऽबाधाऽबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेक इत्युक्ता उत्कृष्टा स्थितिः ।

साम्प्रतमेतासामेवोत्तरप्रकृतीनां जघन्या स्थितिरुच्यते-तत्र ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्कलोभसञ्ज्वलनान्तरायपञ्चकलक्षणानां पञ्चदशप्रकृतीनां जघन्या स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तम्, अन्तर्मुहूर्त्तं चाबाधा, अबाधोना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः । पञ्चानां निद्राणामसातवेदनीयस्य च जघन्या स्थितिः पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनाः सागरोपमस्य त्रयः सप्तभागाः अन्तर्मुहूर्त्तमबाधा, तदूना च कर्मस्थितिः कर्मनिषेकः । एवमुत्तरत्राप्यबाधानिषेकौ वाच्यौ । सातवेदनीयस्य द्वादश मुहूर्त्ताः । मिथ्यात्वस्य पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनं सागरोपमम् । सञ्ज्वलनवर्ज्यकषायद्वादशकस्य पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनाः सागरोपमस्य चत्वारः सप्तभागाः । सञ्ज्वलनक्रोधमानमायानां यथासङ्ख्यं मासद्वयम् एको मासो अर्द्धमासश्च जघन्या स्थितिः । पुरुषवेदस्याष्टौ

वर्षाणि। पुरुषवेदवर्ज्यनोकषायाष्टकमनुष्यद्विकतिर्यग्द्विकजातिपञ्चकौदारिकद्विकतैजसकार्मणसंस्थानषट्कसंहननषट्कवर्णादि-चतुष्कागुरुलघूपघातपराघातोच्छ्वासातपोद्योतविहायोगतिद्विकयशःकीर्त्तिवर्ज्यत्रसादिविंशतिनिर्माणनीचैर्गोत्रलक्षणानां षट्षष्टेः प्रकृतीनां द्वौ सागरोपमसप्तभागौ पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनौ । अत्र च पूर्वं यत्र सागरोपमं तद्भागा वा प्रोक्तास्तत्र सर्वत्र पर्याप्तबादरैकेन्द्रियो बन्धको द्रष्टव्यः । शेषाणां तु यथासम्भवमनिवृत्तिबादरसूक्ष्मसम्परायगौ बन्धकाविति । देवद्विकनरकद्विक-वैक्रियद्विकलक्षणप्रकृतिषट्कस्य सागरोपमसहस्रस्य द्वौ सप्तभागौ पल्योपमसङ्ख्येयभागहीनावसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिये जघन्या स्थित-र्लभ्यते । आहारकद्विकतीर्थकरनाम्नोस्तु जघन्यापि स्थितिः सागरोपमान्तःकोटीकोटिरेव, केवलमुत्कृष्टबन्धोक्तान्तःकोटीकोट्या इयं सङ्ख्येयगुणहीना मन्तव्या । यशःकीर्त्त्युच्चैर्गोत्रयोरष्टौ मुहूर्त्ताः । देवनारकायुषोर्जघन्या स्थितिर्दशवर्षसहस्राणि । मनुष्य-तिर्यगायुषोस्तु क्षुल्लकभवग्रहणम् । अबाधा च जघन्यस्थितौ सर्वत्रान्तर्मुहूर्त्तमेव, तदूना च कर्मनिषेकः सर्वत्र वाच्य इति स्थितिप्ररूपणा अवसिता ॥५३॥

भा० अह तेत्तीगाहाए ठिई जहन्ना निसामह जहुत्तं । तस्सत्थोयं विग्घे मोहावरणे मुहुत्तं तु ॥३३०॥

वेयणियस्य उ बारस नामागोयाण अट्ठ उ मुहुत्ता । खुड्डागभवग्गहणं ठिई जहन्ना उ आउस्स ॥३३१॥

सुत्ताणुत्ताओ वि हु उत्तरपयडीण जेट्ठइयरीओ । ठिइओ य भणिज्जंती इह गंथे सोवयारित्ता ॥३३२॥

नाणंतरायदसगं दंसणनवगं असायतीसेसिं । सायाइत्थीमणुदुग पन्नरसा मिच्छि सत्तरिया ॥३३३॥

सोलस कसाय चत्ता नपुंसअरइभयसोगदुगुंच्छा । नरयतिरिदुइगपणिंदियतसथावरअथिरपज्जत्ते ॥३३४॥
वेउव्वोरालदुगे नव नामधुवे उ सासपरघाए । उज्जोयासत्थगई आयवणाएज्जदूसरए ॥३३५॥
बायरदूभगअसुभा पत्तेयं अजसनीयवीसेसिं । छेवट्ठहुंडसहिया तेयालाए स नायव्वा ॥३३६॥
देवदुगं थिरसुभगं सुहसुस्सराएज्ज तहय जसकित्ती । हासरईपुंवेए सत्थगई उच्चगोए य ॥३३७॥
संघयणे संठाणे पढमे दस अयरकोडकोडीओ । बारस चोद्दस सोलस बियतियचोत्थ त्ति एएसिं ॥३३८॥
वामणकीलियबियतियचउरिंदियजाइ एसि उक्कोसा । साहरमपज्जत्ते सुहुमे अट्ठारसा हुंति ॥३३९॥
अंतोकोडाकोडी तित्थयराहारदुगविसयनेया । एत्तो आउचउक्के वोच्छामि ठिइं तु उक्कोसं ॥३४०॥
तिरिनिरआउतिपल्ला य पुव्वकोडीतिभागअब्भहिया । उक्कोसठी तदूणा तु पुव्वकोडीतिभागेण ॥३४१॥
होई अबाहकालो जो किर कम्मस्स अणउदयकालो । कम्मठिइअबाहूणा कम्मनिसेगो त्ति कम्माणं ॥३४२॥
दलिगरयणाउ जं किर वेइज्जइ उदयपत्तयं कम्मं । सुरनारयआऊणं तेत्तीसयराणि पुव्वाणं ॥३४३॥
कोडीए तिभागेणं अहियाइं होइ ठि त्ति उक्कोसा । पुव्वं कोडितिभागो अबाह तह पुव्वकोडीए ॥३४४॥
भागतिगेणं ऊणा कम्मनिसेगो त्ति होइ कम्मठिई । सव्वत्थ एत्थ सागरकोडाकोडीइ एगाए ॥३४५॥

वरिसाण सयं एगं होइ अबाहा तओ उ जेसिं तु । कम्माण जावइया अयराणं कोडिकोडीओ ॥३४६॥
भणिया तत्तियमेत्ताणि होइ वरिसस्सयाणि उ अबाहा । आबाहकालऊणा कम्मठिई कम्मनिस्सेगो ॥३४७॥
सव्वत्थ वि भणियव्वो तित्थाहारगदुगाण पुण भणिया । अंतो कोडाकोडी अंतमुहुत्तं च आबाहा ॥३४८॥
आबाहूणा कम्मठिईओ होई उ कम्मनिस्सेगो । नणु बद्धस्स उ तित्थगरजाइकम्मस्स उदओ उ ॥३४९॥
तइयभवे किर होई अंतमुहुत्तं तु एत्थ उ अबाहा । भणियातोन्तमुहुत्ता अणंतरं तम्मि चेव भवे ॥३५०॥
पावइ विवागउदओ उ तित्थकरनामगस्स एत्थाह । नहि आबाहाविगमे आगच्छंतेव कम्माणि ॥३५१॥
उदयं किं पुण कम्माणि जइ विवागेण उदयमायंति । तत्तो उ अबाहाए परिक्खएणेव कम्माणि ॥३५२॥
आगच्छंती उदए अओ अबाहाक्खएण पत्थुयए । इह दोसेणं तहवि विवागउदयजोग्गया हवइ ॥३५३॥
तो संतीए तीए जस्स जया देसखेत्तकालाई । सामग्गी होइ तया विवागउदओ उ हो एवं ॥३५४॥
रूवसोहग्गं बलमाइसंपयानिययजाइअणुसारा । जा दीसइ सा तित्थंकरनामविवागउदओ त्ति ॥३५५॥
अंतोकोडाकोडी तित्थाहाराण जेट्ठठिइबंधो । जं भणियं तहि एतो कोडाकोडीए मज्झम्मि ॥३५६॥
थोवा य बहुतरागा ठिईविसेसा उ हुंति ते तत्थ । ते सव्वे वि हु अंतोकोडाकोडी त्ति सन्नाए ॥३५७॥

भन्नंति तउ तइए भवम्मि तित्थयरकम्मुणो उदओ । जो सो वि होइ अंतोकोडाकोडी य मज्झम्मि ॥३५८॥
अन्ने भणंति अस्सक्कइताणं अंतकोडिकोडी त्ति । बंधो जा तइयभवं तोत्थेऽह जहन्नठी वोच्छं ॥३५९॥
नाणंतरायदसगे दंसणचउगम्मि लोहसंजलणे । जहन्नेणंतमुहुत्तं ठी अंतमुहुत्तमाबाहा ॥३६०॥
आबाहऊणिया पुण सा कम्मठिई उ कम्मनिस्सेगो । सव्वत्थ वि भणियव्वो पणनिंदअसायवेयणिए ॥३६१॥
अयरस्स सत्तभागीकयस्स उ भागतिगं ति पल्लस्स । अस्संखभागऊणं अंतमुहुत्तं च आबाहा ॥३६२॥
तयऊणा कम्मठिई कम्मनिसेगो त्ति एवमुत्तरओ । आबाहा य निसेगो भणियव्वो सायवेयणिए ॥३६३॥
बारस हुंति मुहुत्ता पल्लस्स असंखभागहीणं तु । सागरमेगं मिच्छे आइमबारसकसायाणं ॥३६४॥
पल्लासंखियभागेण ऊणिया सत्तभागविहियस्स । अयरस्स चऊभागा कमेण संजलणनामाणं ॥३६५॥
कोहमाणमायाणं मासदुगं मास अद्धमासो य । पुंवेए अट्ठ वरिसा सेसट्ठय नोकसाया य ॥३६६॥
पंचेव य जाईओ तिरिदुगसंठाणसंघयणसव्वे । मणुदुगओरालदुगे परघाउस्सासउज्जोए ॥३६७॥
आयवविहगगइदुगं जसवज्जतसाइवीसभेए उ । नामस्स य नव य धुवा नीयागोयं च छासट्ठी ॥३६८॥
पयडीणं अयरस्स उ सत्तविभागीकयस्स दो भागा । पल्लासंखियभागेहि हीणया विउविछक्कस्स ॥३६९॥

अयराण सहस्स उ सत्तविभागीकयस्स दोभागा । पल्लसंखियभागेहिं हीणा जियअसन्निस्स ॥३७०॥
पंचिंदियस्स लब्भइ हीणट्ठिइ तत्थहारगदुगस्स । सागरअंतोकोडीकोडीसंखेयगुणहीणा ॥३७१॥
जसकित्तीउच्चाणं अट्ठमुहुत्ता उ होइ हीणठिइ । अह एत्तो आऊणं एव जहन्नट्ठिइं वोच्छं ॥३७२॥
दसवाससहस्साइं नारगदेवाउयाण विन्नेयं । खुड्डागभवपमाणं मणुतिरियाऊण उ जहन्नं ॥३७३॥
जहन्नठिइए अबाहा अंतमुहुत्तं तु होइ सव्वत्थ । इह जत्थ जत्थ पुव्वं पवन्निया सागरविभागा ॥३७४॥
तहिं सव्वत्थ वि पज्जोबायरएगिंदिओ त्ति विन्नेओ । सेसाणं जहसंभवमनियट्टिसुहुमाउबंधगा ॥३७५॥
भणिया ठिइओ अहसाइयाइपयडीण वन्नणादारं । मूलठिईई गाहाजुगेण पभणेइ सुत्तकई ॥३७६॥

साम्प्रतमस्या एव स्थितेः साद्यादिप्ररूपणार्थमाह-

मूलठिईण जहण्णो सत्तण्हं साइयाइओ बंधो ।
सेसतिगे दुविगप्पो आउचउक्के वि दुविगप्पो ॥५४॥

इह कर्मणां स्थितिबन्धश्चतुर्द्धा भवति, जघन्योऽजघन्य उत्कृष्टोऽनुत्कृष्टश्चेति । तत्र यस्मादन्यो हीनतरबन्धो नास्ति स जघन्यः । ततः परं समयवृद्धिमादौ कृत्वा यावदुत्कृष्टस्तावत्सर्वोऽप्यजघन्य इति । जघन्याजघन्यप्रकारद्वयेन सर्वेऽपि स्थिति-

विशेषाः सङ्गृहीताः । यतोऽन्यो बृहत्तरबन्धो नास्ति, स उत्कृष्टबन्धस्ततोऽधस्तात्समयहानिमादौ कृत्वा यावज्जघन्य-बन्धस्तावत्सर्वोऽप्यनुत्कृष्ट इति । उत्कृष्टानुत्कृष्टप्रकाराभ्यां वा सर्वेऽपि स्थितिविशेषाः सङ्गृहीताः, तत्र '**मूल**'त्ति आयुर्वर्ज्य-मूलप्रकृतीनां सप्तानां सम्बन्धिन्यो याः स्थितयस्तासां यो जघन्यो बन्धः स साद्यादिर्भवति, सादिरनादिर्ध्रुवोऽध्रुवश्चेति चतुर्विकल्पोऽपि भवतीत्यर्थः । तथा हि-एतासां प्रकृतीनां मध्ये मोहनीयस्य क्षपकानिवृत्तिबादरचरमस्थितिबन्धे जघन्य-स्थितिबन्धः प्राप्यते । शेषप्रकृतिषट्कस्य तु क्षपकसूक्ष्मसम्परायचरमस्थितिबन्धेऽसौ लभ्यते । अतोऽन्यः सर्वोऽप्युपशम-श्रेणावप्यजघन्यो भवति, उपशमकस्यापि क्षपकाद् द्विगुणबन्धकत्वादजघन्य एव भवतीति भावः । ततश्चोपशान्तमोहा-वस्थायामजघन्यबन्धस्याबन्धको भूत्वा यदा प्रतिपत्य पुनरपि प्रस्तुतकर्मसप्तकस्याजघन्यं बध्नाति, तदाऽजघन्यः सादिर्भवति, बन्धव्यवच्छेदानन्तरं तत्प्रथमतया बध्यमानत्वात् । उपशान्तमोहाद्यवस्थां चाऽप्राप्तपूर्वाणां बन्धव्यवच्छेदाभावेन अनादि-कालान्निरन्तरं बध्यमानत्वाद् अनादिः । अभव्यानां ध्रुवोऽभाविपर्यन्तत्वाद्भव्यानामध्रुवो भाविपर्यन्तत्वात् । '**सेसतिगे दु विगप्पो**' त्ति शेषत्रिकं नाम जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टलक्षणम् । तत्र प्रकृतकर्मसप्तकस्य द्विविकल्पः, सादिरध्रुवश्च बन्धो भवतीत्यर्थः। तथा त्वेतेषां कर्मणां मध्ये मोहस्य क्षपकानिवृत्तिबादरचरमस्थितिबन्धे, शेषाणां तु क्षपकसूक्ष्मसम्परायचरमस्थितिबन्धे जघन्यो बन्धोऽनन्तरमेवोक्तः, स चाबद्धपूर्वोऽजघन्यबन्धादवतीर्य तत्प्रथमतया तस्मिन्नेव समये बध्यत इति सादिः, ततः परं क्षीण-मोहाद्यवस्थायां सर्वथा न भवतीत्यध्रुव इति द्वावेव विकल्पौ सम्भवतो न शेषौ । उत्कृष्टस्तु त्रिंसत्सागरोपमकोटीकोट्यादिकः

सर्वसङ्क्लिष्टमिथ्यादृष्टिपर्याप्तसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियस्य लभ्यते, स चानुत्कृष्टबन्धादवतीर्य कदाचिदेव बध्यते, न सर्वदेति सादिः, अन्तर्मुहूर्त्ताच्च परं नियमादनुत्कृष्टं बध्नताऽसौ निवर्त्तते इत्यध्रुवः । उत्कृष्टाच्च प्रतिपत्यानुत्कृष्टं बध्नातीत्यनुत्कृष्टोऽपि सादिस्ततः परं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तेनोत्कृष्टतस्त्वनन्तोत्सर्पिण्यवसर्पिणीपर्यन्ते पुनरुत्कृष्टं बध्नाति, अतोऽनुत्कृष्टो निवर्त्तत इत्येवमुत्कृष्टेष्वनुत्कृष्टेषु जीवाः परिभ्रमन्तीति द्वयोरपि अनादिध्रुवत्वासम्भवः । '**आउचउक्के वि दु विगप्पो**'त्ति आयुषः सम्बन्धि यद्बन्धमाश्रित्य चतुष्कं जघन्याजघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टलक्षणम् । तत्र चतुष्कोऽपि द्विविकल्पः सादिरध्रुवश्च बन्धो भवतीत्यर्थः । आयुषो हि जघन्यादिर्बन्धो वेद्यमानायुषस्त्रिभागादौ प्रतिनियतकाल एव बध्यमानत्वात् सादिरन्तर्मुहूर्त्ताच्च परमवश्यमुपरमत इत्यध्रुव इति गाथार्थः ॥५४॥

भा० इह ठिइबंधो चउहा जहन्नअजहन्नुकोस्सऽणुक्कोसो । तत्थ जहन्नो जत्तो अ(न)न्नो बंधो त्ति(त्थ)हीणयरो ॥३७७॥

नो(तो) समयमाइ किच्चा उक्कोसा आरओ उ अजहन्नो । तह जत्तो नो बंधो गरुओ अत्थी स उक्कोसो ॥३७८॥

जो समयहाणिमाई जा हीणो ताव हो अणुक्कोसो । तत्थ य सन्नादुगेण विगहिया सव्वे ठ्ठिइविसेसा ॥३७९॥

मोहाउवज्जछकम्मगस्स खवगो दसमगुणा अंते । बंधेइ जहन्नठिई मोहस्स उ खवगनवमगुणी ॥३८०॥

अंते उ जहन्नठिई बंधइ एया परो य अजहन्नो । उवसमसेणीए वि हु जहण्णखवगा उ उवसमगो ॥३८१॥

किर होइ दुगुणबंधो तो उवसंतो अबंधगो होउ । अजहन्नबंधस्स जया पडिय पुणो सत्तकम्माइं ॥३८२॥

बंधेणं अजहन्नेण बंधई तोऽजहन्न इह साई । होई बंधच्छेयाणंतरयं बज्झमाणत्ता ॥३८३॥

उवसंतमपत्ताणं बंधच्छेया अभावओऽणाइ । अभवजियाण धुवो भवजीवाणं हो अधुवबंधो ॥३८४॥
जहन्नुक्कोसियरतिगे आऊहीणाण सत्तकम्माण । साईअधुवो बंधो तत्थ य मोहस्स किल खवगो ॥३८५॥
नवमगुणी चरिमम्मि ठिइबंधे जहन्नबंधओ होइ । सो पुण अबद्धपुव्वो अजहन्नबंधाउ अवयरिउं ॥३८६॥
तप्पढमतया तम्मि समयम्मि चेव बज्झई साई । तो हवइ खीणमोहो पुण न भवइ तो अधुवबंधो ॥३८७॥
उक्कोसबंधगो पुण सुसंकिलिट्ठंम्मि मिच्छदिट्ठिम्मि । पज्जत्तसन्निपंचिंदियम्मि लब्भइ अणुक्कस्सा ॥३८८॥
बंधा अवयरिय कयाइ बज्झई तेण सो भवे साई । अंतमुहुत्ता उवरिं अणुक्कसं बंधओ अधुवो ॥३८९॥
अणुक्कोसबंधगो पुण उक्कोसा पडियणुक्कसं पुण वि । बंधंतो साई तो जहन्नेणं अंतरमुहुत्ता ॥३९०॥
उक्कोसओ अणंतयकालाबंधंतयस्स उक्कस्सं । न भवइ अणुक्कसो तो अधुवो सेसं दुगं न भवे ॥३९१॥
आउचउक्के जहन्नप्पभिईबंधो चउव्विहोवि इहं । होइ जहन्नेणाउयतिभागमाइम्मि पडिनियए ॥३९२॥
कालम्मि चेव संबज्झमाणभावाउ तो भवे साई । अंतमुहुत्ता उवरिं उवरमए तो भवे अधुवो ॥३९३॥
एत्तो उत्तरपयडिसु सायाईवन्नणं तहिं च पयं ।

साम्प्रतमुत्तरप्रकृतीनां साद्यादिप्ररूपणामाह–

अट्ठारस पयडीणं अजहन्नो बंध चउविगप्पो उ ।
साइ अ अधुवबंधो सेसतिगे होइ बोधव्वो ॥५५॥

ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्कसञ्ज्वलनचतुष्कान्तरायपञ्चकलक्षणानाम् **अष्टादशप्रकृतीनामजघन्यो बन्धः** साद्यादिः **चतुर्विकल्पोऽपि** भवति । तथाहि-अमीषां पूर्वोक्तयुक्तित एवोपशमश्रेणौ बन्धव्यवच्छेदं कृत्वा प्रतिपत्य पुनरजघन्यं बध्नतः सादिस्तद्बन्धस्तत्स्थानमप्राप्तपूर्वस्यानादिर्ध्रुवोऽभव्यानामध्रुवो भव्यानामिति । सर्वमिह पूर्ववदेव भावनीयम् । एतासामेव प्रकृतीनां **शेषत्रिके** जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टलक्षणो **सादिरध्रुवश्च बन्धो भवती**ति बोद्धव्यः । तथाहि-सञ्ज्वलनचतुष्टयस्य क्षपका-निवृत्तिबादरे आत्मीयात्मीयबन्धव्यवच्छेदसमये जघन्यो बन्धः । शेषचतुर्दशानां सूक्ष्मसम्परायचरमस्थितिबन्धे जघन्यः । स च तत्प्रथमतया बध्यमानत्वात् सादिः, तत ऊर्ध्वं न भवतीत्यध्रुव इति [१][वैररहिकाः ?] । उत्कृष्टानुत्कृष्टेष्वप्यारोहणावतरणकुर्वतां जन्तूनां साद्यध्रुवत्वं तथैव भावनीयमिति गाथार्थः ॥५५॥

भा० अट्ठारस पयडीणं ईसुत्तोत्ता पुण इमाओ ॥३९४॥

नाणंतरायदस संजलणदंसअट्ठेव ईइ अट्ठारा । तत्थ अजहन्नबंधो चउभेओ पुव्वजुत्तीओ ॥३९५॥

१. [सैवयरहिक ?] सि. सैवचराहतांका प्र.

बंधच्छेयं उवसम-सेढीए करिय पडिय अजहन्नं । बंधंतस्स उ साई तमपत्तस्स उ पुण अणाई ॥३९६॥

अभवभवियाण धुवअधुवाऊ सव्वंपि पुव्वमिव नेयं । जहन्नुक्कोसियरतिगे साईअधुवो पुणो एवं ॥३९७॥

संजलणाण चउन्हं खवगो नवमे गुणंमि बंधंते । सेसाण चउदसन्हं सुहुमगुणंते जहन्नबंधो ॥३९८॥

होई तप्पढमतया वि बज्झमाणतणे उ साईतो । उवरिं अधुव्वबंधो एवं उक्किट्ठइयरेसु ॥३९९॥

आरोहणअवयरणे कुव्वंताणं जियाण सायधुवा । पुव्वं व भावणीया

उक्कोसाणुक्कोसो जहन्नमजहन्नगो य ठिइबंधो ।
साईयअधुवबंधो सेसाणं होइ पयडीणं ॥५६॥

भणिताष्टादशप्रकृतिभ्यः **शेषाणामुद्धरितानां प्रकृतीनामुत्कृष्टोऽनुत्कृष्टो जघन्योऽजघन्यश्च स्थितिबन्धः सादिरध्रुवश्च भवति ।** तथाहि-निद्रापञ्चकमिथ्यात्वाद्यद्वादशकषायभयजुगुप्सातैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातनिर्माणलक्षणानामेकोनत्रिंशत्प्रकृतीनां सर्वविशुद्धबादरपर्याप्तैकेन्द्रियो जघन्यं स्थितिबन्धं निर्वर्त्तयति । ततोऽन्तमुहूर्त्तात्सङ्क्लिष्टो भूत्वाऽजघन्यं बध्नाति । ततस्तत्रैव भवे भवान्तरे वा विशुद्धिमासाद्य पुनरपि जघन्यं स एव बध्नातीत्येवं जघन्याजघन्ययोः परावृत्तिर्भवतीति

द्वावप्येतौ जघन्याजघन्यौ साद्यध्रुवौ भवतः । उत्कृष्टबन्धं पुनरेतासां सर्वसङ्क्लिष्टसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियो निर्वर्त्तयति, अन्तर्मुहूर्त्ताच्च पुनरप्यनुत्कृष्टबन्धं रचयति, ततः पुनरपि कदाचिदुत्कृष्टमित्येवं परावृत्तित एतावपि साद्यध्रुवौ भवतः । शेषाणां त्वध्रुवबन्धिनीनां सातासातादित्रिसप्ततिप्रकृतीनां जघन्यादिस्थितिबन्धः सर्वोऽप्यध्रुवबन्धित्वादेव सादिरध्रुवश्चेति गाथार्थः ॥५६॥

भा० सेसाण चउव्विहो बंधो ॥४००॥

साईअधुवो य भवे तहा हि पणनिंदबारसकसाया । आइमया मिच्छं भयदुगुंछनवनामधुवबंधी ॥४०१॥

इयइगुणतीसपयडीण सुद्धपज्जत्तबायरेगिंदी । निव्वत्तइ ठ्ठीबंधं जहन्नयं तोऽन्तरमुहुत्ता ॥४०२॥

अविसुद्धो होऊणं अजहन्नबंधं करेइ तो तम्मि । जम्मे भवंतरे वा होउं सुद्धो पुण जहन्नं ॥४०३॥

बंधइ इई जहन्नाजहन्नापरियत्तमाणया होइ । एवं एए दो वि हु साई अधुवा वि हु भवंति ॥४०४॥

उक्कसगबंधं पुण एयासि असुद्धसन्निपंचिंदी । पकरंतोऽन्तमुहुत्ता पुण अणुक्कोसं कुणई बंधं ॥४०५॥

तो पुणरवि उक्कस्सं कुणइ कयाई उक्किट्ठइयरा य । एवं परिवत्तीए भवंति साई अधुवया य ॥४०६॥

सायासायाईणं सेसाणं अधुवबंधिपयडीणं । तेवत्तरिए बंधो जहणाईओ चउविहो वि ॥४०७॥

अधुवत्ता देवभवे साईअधुवो य तत्थ भावणिया । सुगमा असुभसुभा वोच्छं सव्वासिं ति गाहाए ॥४०८॥

तदेवं कर्मस्थितेः साद्यादिप्ररूपणा कृता । साम्प्रतं तस्या एव शुभाशुभप्ररूपणां विभागेनाह–

सव्वासिं पि ठिईओ सुभासुभाणं पि होंति असुभाओ ।
माणुसतिरिक्खदेवाउयं च मोत्तूण सेसाणं ॥५७॥

सर्वासां शुभानामशुभानां च प्रकृतीनां स्थितयोऽशुभा एव भवन्ति, सङ्क्लेशलक्षणस्य तत्कारणस्याशुभत्वात्, स्थितीनां हि कारणं सङ्क्लेश एव कषायोदय इत्यर्थः । ''[१]**ठिई अणुभागं कसायओ कुणइ**'' इति वचनात् । ततश्चैवमुक्तं भवति सर्वासां शुभानामशुभानां च प्रकृतीनां स्थितयः सङ्क्लेशवृद्धौ वर्द्धन्ते, तदपचये त्वपचीयन्त इत्यन्वयव्यतिरेकाभ्यां सङ्क्लेश-मेव स्थितयोऽनुबध्नन्तीत्यशुभाः अशुभकारणत्वादशुभद्रव्यनिष्पन्नघृतपूर्णादिद्रव्यवत् ।

ननु यद्येवं ''**ठिइ अणुभागं कसायओ कुणति**''इत्यत्रानुभागोऽपि कषायजन्य एवोक्तः, ततश्चायमप्यशुभकारणत्वादशुभ एव प्राप्नोति ? नैवम्, अभिप्रायापरिज्ञानात्, सत्यपि हि कषायजन्यत्वेऽनुभागः कषायवृद्धावशुभप्रकृतीनामेव वर्द्धते, शुभानां तु हीयते । कषायमन्दतया तु रसः शुभानां वर्द्धते, अशुभानां तु हीयते । स्थितयस्तु शुभानामशुभानां च प्रकृतीनां कषायवृद्धौ

१. 'स्थित्यनुभागं कषायात् करोति ।'

नियमाद्वर्द्धन्ते तदपचये त्वपचीयन्त इत्येकान्तेन कषायस्वरूपानुविधायित्वादशुभा उच्यन्त इति । अथवा शुभप्रकृतीनां यथा यथा स्थितिर्वर्द्धते तथा तथा शुभरसो हानिं याति, परिगालितरसेक्षुयष्टिकल्पानि शुभकर्माणि भवन्तीत्यर्थः । अशुभप्रकृतीनां तु स्थिति-वृद्धौ तत्सम्बन्धी अशुभरसो वर्द्धत इत्यतोऽपि कारणात् स्थितीनाम् अशुभत्वं तद्वृद्धेः शुभरसक्षयहेतुत्वादशुभरसवृद्धि-हेतुत्वाच्चेत्यलं विस्तरेण । अनुभागस्तु शुभोऽशुभश्च वक्ष्यत इति भावः । अत्र स्थितीनामशुभत्वेऽतिप्रसङ्गमालोक्याह- '**माणुसे**'त्यादि **मनुष्यतिर्यग्देवायुषां** स्थितिं **मुक्त्वा शेषस्थितीनामे**वाशुभत्वं द्रष्टव्यम् । एतत्स्थितिः पुनः शुभैव भवतीत्यर्थः, विशुद्धिलक्षणस्य तत्कारणस्य शुभत्वान्मनुष्यतिर्यगायुषोर्हि वृद्धिस्त्रिपल्योपमावसाना, देवायुषस्तु वृद्धिस्त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमावसाना, विशुद्धितारतम्यादेव भवतीत्यतो मनुष्यतिर्यग्देवायुः स्थितिः शुभा, शुभकारणप्रभवत्वाच्छुभद्रव्यनिष्पन्नघृतपूर्णादिद्रव्यवदिति । अथवा प्रस्तुतायुष्कत्रयस्थितिवृद्धौ रसोऽपि वर्द्धते, स च शुभः, सुखजनकत्वादित्यतोऽपि प्रस्तुतायुष्कस्थितेः शुभत्वम्, तद्वृद्धेः शुभरसवृद्धिहेतुत्वादिति गाथार्थः ॥५७॥

भा० सुभअसुभाणं पि हुंति असुभाओ इय पयस्स एसत्थो । असुभा कसायउदया ही वुड्ढीहाणिओ हुंति ॥४०९॥

जेणं असुभसुभाणं पयडीण ठिईकसायवुड्ढीए । वट्टंते तासिं अवचए उ ताओ विहीयंति ॥४१०॥

ईसव्वपयारेहिं अधुव्वअसुभक्कसायबंधणओ । सव्वाओ वि ठिईओ असुभाओ च्चिय ईह भवंति ॥४११॥

तदेवं शुभाशुभप्ररूपणा अवसिता । साम्प्रतं प्रत्ययनिरूपणार्थमाह-

सव्वट्ठिईणमुक्कोसगो उ उक्कोससंकिलेसेणं ।
विवरीए उ जहन्नो आउगतिगवज्जसेसाणं ॥५८॥

सर्वासां ज्ञानावरणादिमूलप्रकृति**स्थितीनां** मतिज्ञानावरणाद्युत्तरप्रकृतिस्थितीनां **चोत्कृष्टस्थितिबन्धः उत्कृष्टसङ्क्लेशेनैव** बध्यते । एतदुक्तं भवति-इह ये ये विवक्षितमूलोत्तरप्रकृतीनां बन्धकास्तेषु मध्ये यो यः सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशः स तत्तद्विवक्षित-कर्मस्थितिबन्धं सर्वोत्कृष्टं रचयति, एतच्च बन्धस्वामित्वप्रतिपादकानन्तरगाथासु सर्वं व्यक्तीभविष्यतीति । '**विवरीए उ जहण्णो**'त्ति । इह भणितात्सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशाद्विपरीते सर्वविशुद्धिर्भवति, तस्यां सत्यां स्थितिबन्धो जघन्यो भवति । इदमुक्तं भवति, इह ये ये विवक्षितमूलोत्तरप्रकृतीनां बन्धकास्तेषां मध्ये यो यः सर्वोत्कृष्टविशुद्धियुक्तः स तत्तद्विवक्षितकर्मस्थितिबन्धं सर्वजघन्यं करोति । किं सर्वत्रायमेव न्यायः ? नेत्याह, अन्तरोक्त**मायुस्त्रिकं** तिर्यग्मनुष्यदेवायुर्लक्षणं **मुक्त्वा शेषप्रकृतीनां** प्रकृष्टसङ्क्लेशविशुद्धिभ्यां स्थित्युपचयापचयौ द्रष्टव्यौ । प्रस्तुतायुस्त्रयस्य तु तद्बन्धकेषु सर्वोत्कृष्टविशुद्धिरुत्कृष्टं स्थितिबन्धं करोति । सर्वसङ्क्लिष्टस्तु सर्वजघन्यमिति विपरीतं द्रष्टव्यमिति गाथार्थः ॥५८॥

भा० सव्वगाहाए पच्चयपरूवणा पच्चओ य संकेसो । जेट्ठेयरेहि दुविहो सेसं सुगमं अह भणेइ ॥४१२॥

उक्ता प्रत्ययप्ररूपणा । साम्प्रतं कासां स्थितीनां बन्धे कः स्वामीति निरूपणार्थमाह-

सव्वुक्कोसठिइणं मिच्छद्दिट्ठी उ बंधगो भणिओ ।
आहारगतित्थयरं देवाउं वावि मोत्तूणं ॥५९॥

सर्वासां मूलप्रकृतीनामुत्तरप्रकृतीनां च या **उत्कृष्टा स्थितयस्तासां** सर्वपर्याप्तिपर्याप्तः शुभाशुभप्रकृतीनामात्मीयात्मीय-बन्धकाले सर्वसङ्क्लिष्टो **मिथ्यादृष्टिर्बन्धको भणितः**, तीर्थकरगणधरैरिति । स्थितिर्हि पूर्वमशुभा प्रोक्ता, सङ्क्लेशप्रत्यया च । सङ्क्लिष्टश्च सर्वबन्धकेषु मध्ये मिथ्यादृष्टिरेव भवतीति भावः । अत्र च प्रायोवृत्त्या सर्वसङ्क्लिष्टत्वमुच्यते । यावता तिर्यग्मनुष्यायुषी उत्कृष्टे तत्प्रायोग्यविशुद्धौ बध्नातीति द्रष्टव्यम्, तयोः शुभस्थितिकत्वेन विशुद्धिजन्यत्वस्यानन्तरमेवोक्तत्वात् ।

अत्राह-ननु यदि विशुद्धित इदमायुष्कद्वयं बध्यते, तर्हि मिथ्यादृष्टेः सकाशात् सास्वादनो विशुद्धतरः प्राप्यते, स कस्मादेतद्बन्धकत्वेन नोक्तः ? न च वक्तव्यं, तिर्यङ्मनुष्यायुषी सास्वादनो न बध्नाति, तद्बन्धस्य बन्धस्वामित्वादिष्वस्यानुज्ञातत्वात्, तस्मादिदमाचार्यस्याप्येकं स्खलितमिव लक्ष्यते, नैतदेवम्, सत्यामपि हि सामान्यायां मनुष्यतिर्यगायुर्बन्धानुज्ञायामसङ्ख्येयवर्षायुष्कयोग्यमुत्कृष्टं प्रस्तुतायुर्द्वयं सास्वादनो न निवर्त्तयिष्यते, अस्य गुणप्रतिपाताभिमुखत्वेन गुणाभिमुखविशुद्धमिथ्यादृष्टेः सकाशात् विशुद्ध्याधिक्यस्यानवगम्यमानत्वाच्छास्त्रान्तरेऽपि च मिथ्यादृष्टेः सकाशादविरतादय एव यथोत्तरमनन्तरगुणविशुद्धाः पठ्यन्ते, नायम् । किञ्चैतद्वचनान्यथानुपपत्तेरपि प्रस्तुतमायुर्द्वयमुत्कृष्टस्थितिकं सास्वादनो न बध्नाति ।

मिथ्यादृष्टिस्तु कश्चित्तथाविधविशुद्ध्यादिसामग्रीवशात् प्रस्तुतायुर्द्वयं बध्नातीत्यलं विस्तरेण ! तत्त्वमिह केवलिनो विदन्तीति । अतिप्रसङ्गे सत्यपवादमाह-'**आहारगे**'त्यादि आहारकशब्देनाहारकद्वयं गृह्यते । ततश्चा**हारकद्विकं तीर्थकरनाम** चासौ संयम-सम्यक्त्वरहितत्वान्न बध्नाति । **देवायुष्क**मपीहोत्कृष्टं प्रकृतम्, तच्चानुत्तरसुरयोग्यं संयमिन एव बध्नन्ति, न मिथ्यादृष्टिरिति । एतानि चत्वारि **वर्जयित्वा** शेषषोडशोत्तरशतस्यैव कर्मणामुत्कृष्टस्थितिबन्धको मिथ्यादृष्टिर्भवतीति गाथार्थः ॥५९॥

भा० ठीबंधस्सामित्तं तहि सव्वुपभिइचऊहि गाहाहिं । उक्कसट्ठिइसामित्तं भणेइ सुगमं च तं किं तु ॥४१३॥

यद्येवं तर्ह्येतासामाहारकादिप्रकृतीनां क उत्कृष्टस्थितिबन्धकः ? इत्याह-

देवाउयं पमत्तो आहारगमप्पमत्तविरओ उ ।
तित्थयरं च मणूसो अविरयसम्मो समज्जेइ ॥६०॥

इह पूर्वकोट्यायुः **प्रमत्तसंयतो**ऽप्रमत्तभावाभिमुखो वेद्यमानपूर्वकोटिलक्षणायुषो भागद्वये गते तृतीयभागस्यादिसमये उत्कृष्टस्थितिकं पूर्वकोटित्रिभागाधिकत्रयस्त्रिंशत्सागरोपमलक्षणं देवायुर्बध्नाति । पूर्वकोटिभागस्य च द्वितीयादिसमयेषु बध्नतो[१]ऽनुत्कृष्टं लभ्यते, अबाधायाः परिगलिततत्वेन मध्यमत्वप्राप्तेरित्यादिसमयग्रहणम् ।

१. 'नो' सि ।

अप्रमत्तभावाभिमुखता विशेषणं तर्हि किमर्थमिति चेत् ? उच्यते, शुभेयं स्थितिर्विशुद्ध्या बध्यते, सा चास्याप्रमत्तभावाभिमुखस्यैव लभ्यत इति । तर्ह्यप्रमत्त एव कस्मादेतद्बन्धकत्वेन नोच्यत इति चेत् ? उच्यते, अस्यायुर्बन्धारम्भनिषेधात्, प्रमत्तनवारब्धमायुर्बन्धमप्रमत्तः कदाचित्समर्थयत इत्युक्तत्वादिति । **आहारकद्विकस्य त्वप्रमत्तयतिः** प्रमत्तभावाभिमुख उत्कृष्टां स्थितिं रचयति । अशुभा हीयं स्थितिरित्युत्कृष्टसङ्क्लेशेनैवोत्कृष्टा बध्यते, तद्बन्धकश्चाप्रमत्तः प्रमत्तभावाभिमुख एवोत्कृष्टसङ्क्लेशयुक्तो लभ्यत इतीत्थं विशिष्यत इति । **तीर्थंकरनाम्नस्त्वविरतसम्यग्दृष्टिर्मनुष्यः** पूर्वं नरकबद्धायुष्को नरकं जिगमिषुरवश्यं मिथ्यात्वं यत्र समये प्रतिपद्यते, ततोऽनन्तरेऽर्वाक् स्थितिबन्धे उत्कृष्टां स्थिति **समर्जयति**-बध्नाति । तीर्थकरनाम्नो ह्यविरतादयोऽपूर्वकरणावसाना बन्धका भवन्ति, किन्तूत्कृष्टा स्थितिरुत्कृष्टसङ्क्लेशेन बध्यते । स च तीर्थकरनामबन्धकेष्वविरतस्यैव यथोक्तविशेषणविशिष्टस्य लभ्यत इति शेषव्युदासेनास्यैवोपादानमिति भावः । तत्र तिर्यञ्चस्तीर्थकरनाम्नः पूर्वप्रतिपन्नाः प्रतिपद्यमानकाश्च भवप्रत्ययेनैव (न) भवन्तीति मनुष्यग्रहणम् । बद्धतीर्थकरनामकर्मा च पूर्वमबद्धनारकायुर्नरकं न व्रजतीति पूर्वं नरकबद्धायुष्कस्य ग्रहणम् । क्षायिकसम्यग्दृष्टिश्च श्रेणिकादि[१]वत्तत्सम्यक्त्वोऽपि कश्चिन्नरकं याति, किन्तु तस्य विशुद्धत्वेनोत्कृष्टस्थित्यबन्धकत्वात्, तस्या एव चेह प्रकृतत्वात् नासौ गृह्यते । अतः प्रस्तुतकर्मोत्कृष्टस्थितिबन्धकत्वान्मिथ्यात्वाभिमुखस्यैव ग्रहणमिति गाथार्थः **॥६०॥**

१. वत्सम्यक्त्वेऽपि प्र.

भा० देवाउपमत्तो जं वुत्तं तहिं सुभाउमुक्कोसं । नेयं इहरा इयराउयं ति बंधंति मिच्छाइ ॥४१४॥

पुव्वकोडाऊ साहू अपमत्ताभावअभिमुहपमत्तो । आउयतिभागसमए बंधइ आउं समुक्कोसं ॥४१५॥

आहारमप्पमत्तो पमत्तभावस्स अभिमुहो बंधे । तित्थगरं उक्कोसं मणुस्स सम्मो अविरओ य ॥४१६॥

पुव्वं नरए बद्धाउओ त्ति नरयम्मि गच्छमाणो उ । नियमा गच्छइ मिच्छं बंधो तित्थे तहिं जेट्ठो ॥४१७॥

अन्नत्थ सो वि सम्मो तहा पणछसत्तअट्ठमगगुणिणो । बंधंति मज्झिमठिइं जेणं ते मज्झसंकेसा ॥४१८॥

बद्धतित्थयरकम्मो पुव्वं अबद्धनारगाऊ य । नरगम्मि न वच्चेई इय बद्धाऊ कयं गहणं ॥४१९॥

तह चउगइगो मिच्छा वीसुं कम्माण केसि उक्कोसं । ठीबंधं तं भेएण भणइ पन्नरसगाहजुगं ॥४२०॥

इह पूर्वं सङ्क्लिष्टो मिथ्यादृष्टिः षोडशोत्तरप्रकृतिशतस्योत्कृष्टस्थितिबन्धकः सामान्येनैवोक्तः, स च नारकादिभेदेन चिन्त्यमानश्चतुर्द्धा भवति । अतो नारकास्तिर्यञ्चो मनुष्या देवाश्च मिथ्यादृष्टयः पृथक्केषां कर्मणां स्थितीरुत्कृष्टा बध्नन्तीति भेदतश्चिन्तयन्नाह-

पन्नरसण्हं ठिइमुक्कोसं बंधंति मणुयतेरिच्छा ।
छण्हं सुरनेरइया ईसाणंता सुरा तिण्हं ॥६१॥

देवायुर्वर्ज्यमायुष्कत्रयं देवद्विकं नरकद्विकं द्वित्रिचतुरिन्द्रियजातयः वैक्रियद्विकं सूक्ष्मम् अपर्याप्तकं साधारणमित्येतासां **पञ्चदशप्रकृतीनामुत्कृष्टां स्थितिं तिर्यङ्मनुष्या** एव मिथ्यादृष्टयो बध्नन्ति, न देवनारका, ते ह्येतासां मध्ये तिर्यङ्मनुष्यायुर्द्वयं मुक्त्वा शेषास्त्रयोदश प्रकृतीर्भवप्रत्ययेनैव न बध्नन्ति । तिर्यङ्मनुष्यायुषोरपि देवकुर्वादिप्रायोग्य उत्कृष्टस्त्रिपल्योपमलक्षणः स्थितिबन्धः प्रकृतः, तत्र देवनारका भवप्रत्ययादेव नोत्पद्यन्त इत्येतद्बन्धोऽप्यमीषां न सम्भवति, तस्मादेते तिर्यङ्मनुष्यायुषी उत्कृष्टस्थितिके पूर्वकोट्यायुषस्तिर्यङ्मनुष्या मिथ्यादृष्टयस्तत्प्रायोग्यविशुद्धाः स्वायुस्त्रिभागाद्यसमये वर्त्तमाना बध्नन्ति । सम्यग्दृष्टेरतिविशुद्धमिथ्यादृष्टेश्च देवायुबन्धः स्यादिति मिथ्यादृष्टित्वतत्प्रायोग्यविशुद्धविशेषणद्वयम् । नारकायुषस्त्वेत एव तत्प्रायोग्यसङ्क्लिष्टा वाच्याः, अत्यन्तशुद्धस्यात्यन्तसङ्क्लिष्टस्य चायुर्बन्धस्य सर्वथा निषेधादिति । नरकद्विकवैक्रियद्विकयोस्त्वेत एव सर्वे सङ्क्लिष्टाः पूर्वोक्तोत्कृष्टस्थितेर्बन्धका वाच्याः । विकलजातित्रिकसूक्ष्मत्रिकयोस्तु तत्प्रायोग्यसङ्क्लिष्टा द्रष्टव्याः । अतिसङ्क्लिष्टा हि प्रस्तुतप्रकृतिबन्धमुल्लङ्घ्य नरकप्रायोग्यमेव निर्वर्त्तयेयुर्विशुद्धास्ते विशुद्धितारतम्यात्पञ्चेन्द्रियतिर्यक्प्रायोग्यं वा मनुष्यप्रायोग्यं वा देवप्रायोग्यं वा रचयेयुरिति तत्प्रायोग्यं सङ्क्लेशग्रहणम् । देवद्विकस्यापि तत्प्रायोग्यसङ्क्लिष्टा वाच्याः, अति

सङ्क्लिष्टानामधोवर्त्तिमनुष्यादिप्रायोग्यबन्धप्रसङ्गादिशुद्धौ उत्कृष्टबन्धाभावादिति भाविताः पञ्चदशापि प्रकृतयः । '**छण्हं सुर-नेरइय**'इति तिर्यग्द्विकौदारिकद्विकसेवार्त्तोद्योतलक्षणानां षट्प्रकृतीनामुत्कृष्टस्थितिबन्धकाः सुरा नारकाश्च भवन्ति, न मनुष्य-तिर्यञ्चः । ते हि तत्प्रायोग्यबन्धार्हसङ्क्लेशे वर्त्तमाना एषां कर्मणामुत्कृष्टतोऽप्यष्टादशकोटीकोटिलक्षणामेव मध्यमां स्थिति-मुपरचयन्ति, अथाभ्यधिकसङ्क्लेशे वर्त्तमाना गृह्येरंस्तर्हि प्रस्तुतकर्मबन्धमतिक्रम्य नरकप्रायोग्यं उपरचेयुः, देवनारकास्तु सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशा अपि तिर्यग्गतिप्रायोग्यमेव बध्नन्ति, न नरकगतिप्रायोग्यं तत्र तेषामुत्पत्त्यभावात्, तस्माद्देवनारका एव सर्वसङ्क्लिष्टाः प्रस्तुतषट्कस्य विंशतिसागरोपमकोटीकोटिलक्षणामुत्कृष्टां स्थितिं रचयन्ति । अत्र च सामान्योक्तावपि सेवार्त्तौदारिकाङ्गोपाङ्गलक्षणप्रकृतिद्वयस्योत्कृष्टस्थितिबन्धका देवा ईशानादुपरि सनत्कुमारादय एव द्रष्टव्याः, नेशानान्ताः । ते हि तत्प्रायोग्यसङ्क्लेशे वर्त्तमानाः प्रकृतकर्मद्वयस्योत्कृष्टतोऽप्यष्टादशकोटीकोटिलक्षणां मध्यमामेव स्थितिं बन्धन्ति, अथ सर्वोत्कृष्ट-सङ्क्लेशा गृह्यन्ते, तर्हि एकेन्द्रियप्रायोग्यमेव निर्वर्त्तयेयु चैकेन्द्रियप्रायोग्यबन्धे एते कर्मणी बध्येते, तेषां संहननाङ्गोपाङ्गा-भावात् । सनत्कुमारादयस्तु सर्वसङ्क्लिष्टा अपि पञ्चेन्द्रियतिर्यक्प्रायोग्यमेव बध्नन्ति, नैकेन्द्रियप्रायोग्यम्, तेषां तेषूत्पत्त्यभावात्, तस्मात्प्रकृतकर्मद्वयस्य विंशतिसागरोपमकोटीकोटिलक्षणामुत्कृष्टस्थितिं सर्वसङ्क्लिष्टा, सनत्कुमारादय एव बध्नन्ति, नाधस्तनाः । '**ईसाणंता सुरा तिण्हं**' इति एकेन्द्रियजात्यातपस्थावरलक्षणप्रकृतित्रयस्योत्कृष्टां स्थितिं ईशानोऽन्ते येषां ते ईशानान्ता भवनपत्यादय ईशानपर्यवसाना देवाः सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशा बध्नन्तीत्यर्थः । तथाहि-ईशानादुपरितना देवा नारकाश्चैकेन्द्रियेषु नोत्पद्येयुरित्ये-

केन्द्रियप्रायोग्यान्येतानि न बध्नन्त्येवेति तन्निषेधः । तिर्यङ्मनुष्यास्त्वेतावति सङ्क्लेशे वर्त्तमाना एतद्बन्धमतिक्रम्य नरकप्रायोग्यमेव बध्नन्तीति तेषामपि निषेधः । ईशानान्तास्तु देवाः सर्वसङ्क्लिष्टा अप्येकेन्द्रियप्रायोग्यमेव बध्नन्त्यतस्त एव प्रस्तुतप्रकृतित्रयस्य विंशतिसागरोपमकोटीकोटिलक्षणामुत्कृष्टस्थितिं बध्नन्तीति गाथार्थः ॥६१॥

भा० निरयतिरिनिराउतिगं वेउव्वियछक्कविगलतियगं च । सुहुमं अपज्जसाहारणं च एया उ पन्नरस ॥४२१॥

तिरिदुगओरालदुगं छेवट्ठुज्जोय होइ छक्कं तु । एगिंदियथावरगं आयावं हुंति तिन्नेव ॥४२२॥

पन्नरसाणुक्कोसं ठिइं निबंधंति तिरिनिरा एव । नो निरयसुरा ते जेण तिरियमणुयाउयदुगं ति ॥४२३॥

मोत्तुं तेरस अन्ना पयडी भवपच्चया न बंधंति । तिरिनिरआऊणं पि य उक्कोसठिई तिकोसेसु ॥४२४॥

संभवइ तिपल्लोवमआउसु तत्थ वि य देवनेरइया । भवपच्चयओ नो जंति तेण एसिंपि नो बंधो ॥४२५॥

तिरिमणुया मिच्छा पुव्व-कोडिआऊ विसुद्धया किंचि । आऊयतिभागपभिइ आइमसमयंमि वट्टंता ॥४२६॥

उक्कोसठियं तिरिमणुयाउं (वा) बंधयंति एएवि । किंचि किलिट्ठा किंची मिच्छा बंधंति नरयाउं ॥४२७॥

तिरिदुगविउव्वियदुगं बंधंति इमे वि अइवसंकिट्ठा । तप्पाओगकिलिट्ठा बंधंती सुहुमविगलतिगं ॥४२८॥

तज्जोगसंकिलिट्ठा बंधंती सुरदुगं पि उक्कोसं । तिरिमणुयभावणेसा अह सुरनरएसु कित्तेमि ॥४२९॥

छन्हं सुरनेरइया उक्कोसठिईइ बंधगा भणिया । ते जेणं सव्वुक्किट्ठसंकिलेसेण तिरिजोगं ॥४३०॥

बंधंती विसइ अयरकोडीकोडीउ पत्थुयस्सेह । कम्मछक्कस्स जिट्ठठीई सामन्नेण भणिए वि ॥४३१॥

छेवट्ठोदारिय अंगुवंगा पयडीदुगस्स जेट्ठठिई । तइय सुरालयपभिई देवा बंधंति नो तदहो ॥४३२॥

जेणं सणंकुमारि(ए)पभिइं नेगिंदिएसु गच्छंति । अविसुद्धा वि पणिंदियतिरिपाओगं निबंधंति ॥४३३॥

ईसाणंता देवा तिन्हं निवत्तयति जेट्ठठिई । नोवरिमसुरा नेरइयगाय ते जेण किर जीवा ॥४३४॥

नो गच्छंती एक्वगिंदिएसु तो कह एगिंदिपाओगं । बंधंती कम्मतिगं तिरिमणुया अइकिलेसम्मि ॥४३५॥

नरयगईपाओग बंधती तो निसेहिया ते वि । ईसाणंता एव बंधंती कम्मतियमेयं ॥४३६॥

पन्नरसाईयाणं इय भावणिया समासओ भणिया ।

ननु पूर्वं मिथ्यादृष्टिः सामान्येन षोडशोत्तरप्रकृतिशतस्योत्कृष्टस्थितिबन्धक उक्तः, विशेषभणनप्रक्रमे त्वद्यापि चतुर्विंशतेरेवासौ बन्धक उक्तः, शेषप्रकृतीनां का वार्त्तेत्याह-

सेसाणं चउगइया ठिउमुक्कोसं करेंति पयडीणं ।
उक्कोससंकिलेसेण ईसिअहमज्झिमेणावि ॥६२॥

भणितचतुर्विंशतिप्रकृतिभ्यः शेषद्विनवतिप्रकृतीनां मिथ्यादृष्टयश्चतुर्गतिका अप्युत्कृष्टां स्थितिं बध्नन्ति । तत्रैतासु मध्ये पूर्वं "**उत्तरपयडीसु तहा धुविगाणं बंधचउविगप्पो य**" इत्यादि [1]गाथाविवरणस्वरूपाणां ध्रुवबन्धिनीनां सप्तचत्वारिंशत्प्रकृतीनामपि मध्ये, तथाऽध्रुवबन्धिनीनामपि मध्येऽशातारतिशोकनपुंसकवेदपञ्चेन्द्रियजातिहुण्डपराघातोच्छ्वासाशुभविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकास्थिराशुभदुःस्वरदुर्भगानादेयायशःकीर्त्तिनीचैर्गोत्रलक्षणानां विंशतेः प्रकृतीनां सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशेनोत्कृष्टां स्थितिं चतुर्गतिका अपि मिथ्यादृष्टयो बध्नन्ति । शेषाणां त्वध्रुवबन्धिनीनां सातहास्यरतिस्त्रीपुंवेदमनुष्यद्विकसेवार्त्तवर्ज्यसंहननपञ्चकहुण्डवर्ज्यसंस्थानपञ्चकशुभविहायोगतिस्थिरादिषट्कोच्चैर्गोत्रलक्षणानां पञ्चविंशतिप्रकृतीनां तद्बन्धकेषु सर्वसङ्क्लिष्टास्त एवोत्कृष्टां स्थितिं रचयन्ति, तत्प्रायोग्यसङ्क्लिष्टा इत्यर्थः । ननु कैः स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानैरियमुत्कृष्टा स्थितिर्निर्वर्त्त्यत इत्याह-'**उक्कोससंकिलेसेणे**'त्यादि, इह सङ्क्लेशशब्देन स्थितिबन्धाद्यवसायस्थानमुच्यते । ततश्चेदमुक्तं भवति-इह ज्ञानावरणादि-कर्मणः सर्वजघन्याया अपि स्थितेर्निर्वर्त्तकानि यथोत्तरं विशेषवृद्धान्यसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि स्थितिबन्धाध्यवसाय-

१. गाथा ४१ ।

स्थानानि भवन्ति । एतैश्च सर्वैरप्येकैव जघन्या स्थितिर्नानाजीवान् कालभेदेनैकं वा जीवमाश्रित्य जन्यते, पृथगनेक-शक्त्युपेतबहुपुरुषैर्वारावारकेण निर्वर्त्त्यमानकटाद्येककार्यवत् । ततः समयोत्तरां स्थितिं यानि निर्वर्त्तयन्ति, तान्यपि यथोत्तरं विशेषवृद्धान्यसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्यन्यानि स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानि भवन्ति । केवलं पूर्वेभ्यो विशेषाधिकानि । ततो द्विसमयोत्तरां स्थितिं निर्वर्त्तयन्ति यानि तान्यनन्यतरेभ्योऽपि विशेषाधिकानि । त्रिसमयाधिकां तु तां निवर्त्तयन्ति यानि तानि तेभ्योऽपि विशेषाधिकानि । चतुस्समयाधिकां तु निवर्त्तयन्ति यानि तानि तेभ्योऽपि विशेषाधिकानि । एवं तावन्नेयं यावत्सर्वोत्कृष्टां स्थितिं यानि निवर्त्तयन्ति तान्यपि समयोनोत्कृष्टस्थितिजनकाध्यवसायस्थानेभ्योऽप्यन्यानि विशेषाधिकानि असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि यथोत्तरं विशेषवृद्धानि स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानि भवन्ति । एतानि स्थाप्यमानानि विषमचतुरस्रं क्षेत्रमास्तृणन्ति । तद्यथा- 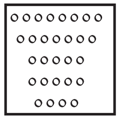 तत्र प्रथमपङ्क्तावप्यसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि द्रष्टव्यानि, किन्त्व-सत्कल्पनया चतुःसङ्ख्यात्वेन दर्शितानि । द्वितीयादिपङ्क्तिषु तान्येव विशेषाधिकानीति पञ्चादित्वेन दर्शितानि, एताश्चैवं पङ्क्तयो जघन्यायाः स्थितेरारभ्य यावदुत्कृष्टा स्थितिस्तावत् ये समया भवन्ति, तावत् प्रमाणा असङ्ख्येया द्रष्टव्याः, असत्कल्पनया च पञ्च दर्शिताः ।

तत्रैतत् स्यात्-इहैकस्थितजनकान्यप्यध्यवसायस्थानानि असङ्ख्येयानि परस्परं विचित्राण्यभ्युपगम्यन्ते, तद्वैचित्र्याभ्युपगमे च

स्थितिरपि वैचित्र्यं प्राप्नोतीति, तदयुक्तम्, तानि ह्येकस्थितिजनकान्यपि सन्ति क्षेत्रकालानुभाग[योग]योगादिवैचित्र्याद्विचित्राण्युच्यन्ते, न स्थितिमाश्रित्य, तेषामेकस्थितिजनकत्वाविशेषेण वैचित्र्यासिद्धेरित्यलं विस्तरेण ! प्रकृतमुच्यते-इह सर्वोत्कृष्टस्थितिजनकानि चरमपङ्क्तिनिर्दर्शितानि यानि स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानि तेषां मध्ये यच्चरमाध्यवसायस्थानं तदुत्कृष्टसङ्क्लेश उच्यते, इह तेषामेवाद्यमीषत् उच्यते, उभयान्तरालवर्त्तीनि तु मध्यमानि, ततश्चैतैरीषन्मध्यमोत्कृष्टैः स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानैरुत्कृष्टा स्थितिर्बध्यते । अथवा चरमस्थितिबन्धाध्यवसायस्थानमुत्कृष्टसङ्क्लेश उच्यते । शेषाणि तु चरमपङ्क्तिनिर्दशितानि स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानि ईषन्मध्यमान्युच्यन्ते । तैश्चरमपङ्क्तिनिर्दशितैः सर्वोत्कृष्टस्थितिजनकैः सर्वैरपि स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानैरुत्कृष्टा स्थितिर्जन्यत इति भाव इति गाथार्थः ॥६२॥

भा० सेसाणं दुगनउई पयडीणं चउगइण जीवा ॥४३७॥

उक्कोसठिई बंधंति तत्थ धुवसत्तचत्तपुव्वुत्तं । तीए तह अधुवाणं मज्झे अस्साअरइसोगं ॥४३८॥

नपुपंचिंदियजाई हुंडं परघायुसासअसुभा य । विहगगइतसचउअथिरछक्कं नियगोत्त इय वीसं ॥४३९॥

एयासिं पिय पगईण सव्वउक्किट्ठसंकिलेसेण । उक्किट्ठठिइ मिच्छा चउगइया वि य निबंधंति ॥४४०॥

सेसाण अधुवबंधीण सायहासरइनरदुगपुमित्थी । अंतिमवज्जासंघयणपंचपंचेव संठाणे ॥४४१॥

सुभविहगइथिरछगउच्चगोयएयाउ हुंति पणवीसं । एयासि तज्जोगाइसंकिलिट्ठ उ उक्कोसं ॥४४२॥

ठिइं विरयंति अह केहि ठीई बंधज्झवसायठाणगेहि इमं । उक्कोसठिइं बंधइ भन्नइ दुह(अइ)संकिलेसेण ॥४४३॥

इह संकिलेससद्देण सद्दकम्माण य ठिईबंधस्स । अज्झवसायट्ठाणं भन्नइ तहि जहन्नठीए वि ॥४४४॥

अस्संखलोगअंबरपएसमाणेण ठिईबंधस्स । अज्झवसायट्ठाणाणि हुंति सव्वेहि तेहिं पि ॥४४५॥

एगेव जहन्नठिई नाणा जीवे पडुच्च किर होइ । एमाई ठाणगमो विन्नेओ सयगवित्तीओ ॥४४६॥

जहन्नठिइबन्धसामित्तमिन्हं आहारगाहजुयलेणं । भण्णइ

उक्तमुत्कृष्टं स्थितिबन्धस्वामित्वमिदानीं तदेव जघन्यमुच्यते-

आहारगतित्थयरं नियट्टि अनियट्टि पुरिससंजलणं ।
बंधइ सुहुमसरागो सायजसुच्चावरणविग्घं ॥६३॥

जघन्यमिति पदं द्वितीयगाथातोऽत्र सम्बध्यते । **आहारकद्विकं** **तीर्थकरनाम** च **निवृत्तिः**-अपूर्वकरणः क्षपकस्तद्बन्धस्य चरमस्थितिबन्धे वर्त्तमानः स्थितिमाश्रित्य जघन्यं बध्नाति, तद्बन्धकेष्वस्यैवातिविशुद्धत्वात् । तिर्यङ्मनुष्यदेवायुर्वर्ज्यकर्मणां जघन्यस्थितेर्विशुद्धिप्रत्ययत्वेन पूर्वमेवोक्तत्वादिति । पुरुषवेदस्य सञ्ज्वलनचतुष्टयस्य चानिवृत्तिबादरः क्षपकस्तद्बन्धस्य यथास्वं

चरमस्थितिबन्धे वर्त्तमानो जघन्यं स्थितिबन्धं करोति, तद्बन्धकेष्वस्यैवातिविशुद्धत्वात् । सातं यशःकीर्त्तिरुच्चैर्गोत्रं '**आवरण**'त्ति ज्ञानावरणपञ्चकं दर्शनावरणचतुष्कं, '**विग्घं**'ति विघ्नपञ्चकं च क्षपकसूक्ष्मसम्परायरमस्थितिबन्धे वर्त्तमानो जघन्यस्थितिबन्धं बध्नाति, तत एव हेतोरिति गाथार्थः ॥६३॥

भा० तहि आहारग इमाइगाहा सुहवबोहा ॥४४७॥

किंतु आहारगजुयलं तित्थमपुव्वो पुमं च चउ(सं)जलणा । अनियट्टी सुहुमो सायजसुच्चं वा तहा विग्घं ॥४४८॥

पणनाणदंसणचऊ जहन्नबंधं इमंमि गुणतियगे । तब्बंधगअइसुद्धा करिंति सेसं पुणो सुगमं ॥४४९॥

छण्हमसण्णी कुणइ जहन्नठिइमाउगाणमन्नयरो ।
सेसाणं पज्जत्तो बायरएगिंदियविसुद्धो ॥६४॥

'**छण्हमसन्नी**'त्ति देवद्विकनरकद्विकवैक्रियद्विकलक्षणप्रकृतिषट्कस्य तिर्यगसञ्ज्ञी पञ्चेन्द्रियः सर्वपर्याप्तिभिः पर्याप्तो जघन्यां स्थितिं करोति, नरकद्विकस्य तत्प्रायोग्यविशुद्धः, शेषकर्मचतुष्टयस्य तु सर्वविशुद्धो वाच्यः । एतानि हि षट् कर्माणि यथासम्भवं नरकदेवलोकप्रायोग्याणि बध्यन्ते । तत्र च देवनारकाऽसञ्ज्ञिमनुष्यैकेन्द्रियविकलेन्द्रिया नोत्पद्यन्त इति तेषामेतद्बन्धासम्भवः । तिर्यङ्मनुष्यास्तु सञ्ज्ञिनः स्वभावादेव प्रस्तुतकर्मषट्कस्य स्थितिं मध्यमामुत्कृष्टां वा कुर्वन्तीति

तेऽपीहोपेक्षिताः । '**आउगाणमण्णयरो**'त्ति अन्यतरशब्देनेह सञ्ज्ञि असञ्ज्ञि वा प्रक्रमाल्लभ्यते । ततश्चतुर्णामायुषां सञ्ज्ञि असञ्ज्ञि वा जघन्यां स्थितिं करोति । तत्र नारकदेवायुषोः पञ्चेन्द्रियतिर्यग्मनुष्याः, मनुष्यतिर्यगायुषोस्तु एकेन्द्रियादयो जघन्य-स्थितिकर्त्तारो द्रष्टव्याः । '**सेसाणमि**'त्यादि, भणितशेषप्रकृतीनामे**केन्द्रियो बादरः** पर्याप्तस्तद्बन्धकेषु **सर्वविशुद्धः**, पल्योप-माऽसङ्ख्येयभागहीनसागरोपमद्विसप्तभागादिकां जघन्यां स्थितिं करोति । अन्ये ह्येकेन्द्रियास्तथाविधविशुद्ध्यभावाद् बहुतरां स्थिति मुपकल्पयन्ति । विकलेन्द्रियपञ्चेन्द्रियेषु तु शुद्धिरधिकाऽपि लक्ष्यते । केवलं तेऽपि स्वभावादेव प्रस्तुतकर्मणां महतीं स्थितिमुपचरयन्तीति शेषपरिहारेण यथोक्तैकेन्द्रियस्यैव ग्रहणमिति गाथार्थः ॥६४॥

॥ इति स्थितिबन्धः समाप्तः ॥

भा॰ छन्हमणेण विउव्वियछक्कं तहि तिरिपणिंदि असन्नी । पज्जत्तीपज्जत्तो पकरेइ जहन्नठिइबंधं ॥४५०॥
नरगदुगं तज्जोगियविसुद्धकम्मो उ सेसचउगं ति । सव्वविसुद्धो बंधइ सुरनरयगईण पाओगं ॥४५१॥
इय कम्मछगं एयं च नरयसुरअमणमणुय इगविगला । नो बंधंती ते जेण सग्गनरएसु नो जंति ॥४५२॥
तिरियमणुया उ सन्नी इय कम्मछगस्स ठीइ मज्झिमयं । उक्कोसं वा पकरंति तेण ते चेत्थ नो गहिया ॥४५३॥
आऊणं अन्नयरो असन्नि सन्नी य पकरइ जहन्नं । ठीबंधं ठीबंधं दारं एयंपि सम्मत्तं ॥४५४॥

॥ ठीबंधो सम्मत्तो ॥

इदानीमनुभागबन्धस्यावसरोऽनुभागो रसोऽनुभाव इत्यनर्थान्तरं तस्यानुभावस्य किं तावत् स्वरूपमित्युच्यते । इह हि गम्भीरभवाम्भोधिमध्यविपरिवर्त्ती रागादिसचिवो जन्तुः पृथक्सिद्धानामनन्तभागवर्त्तिभिरभव्येभ्योऽनन्तगुणैः परमाणुभिर्निष्पन्नान् स्कन्धान् प्रतिसमयं गृह्णाति । तत्र च प्रतिपरमाणुकषायविशेषात् सर्वजीवानन्तगुणाननुभागस्याविभागान् पलिच्छेदान् करोति । केवलिप्रज्ञया छिद्यमानो यः परमनिकृष्टोऽनुभागांशोऽतिसूक्ष्मतयाऽर्द्धं न ददाति सोऽविभागपलिच्छेदः । तदुक्तम्

[१]**बुद्धीए छिज्जमाणो अणुभागंसो ण देइ जो अद्धं । अविभागपलिच्छेओ सो इह अणुभागबंधम्मि ॥१॥**

तत्र समानरसांशानां परमाणूनामेका वर्गणा, एकेन तु रसांशेनाधिकानां द्वितीया वर्गणेत्यादिवर्गणास्पर्द्धकक्रमेण यथाऽयमनुभागः पूर्वमनिवृत्तिबादरगुणस्थाने अत्रैवोक्तस्तथा द्रष्टव्यः । अयं चानुभागो द्विधा भवति, वक्ष्यमाणशुभप्रकृतीनां सम्बन्धी शुभः, अशुभप्रकृतीनां तु सम्बन्धी अशुभः । पुनरेकद्वित्रिचतुस्थानिकभेदादुभयरूपोऽपि चतुर्द्धा । तत्राशुभो [२]घूसेडिकानिम्बादिरसतुल्यत्वेन दृष्टान्ताद् भावनीयः । यथाहि-घूसेडिकापिचुमन्दाद्यशुभवनस्पतीनां सम्बन्धी सहजोऽक्वथितः कटुको रस एकस्थानिक उच्यते । स एव क्वथितोऽर्द्धावर्त्तितः कटुकतरो द्विस्थानिकः । स एव भागद्वये आवर्तिते तृतीयभागे त्ववशेषे

१. बुद्ध्या छिद्यमानोऽनुभागांशो न ददाति योऽर्द्धम् । अविभागः पलिच्छेदः स इहानुभागबन्धे ॥१॥

२. घोषातकी ।

कटुकतमस्त्रिस्थानिकः । स एव भागत्रये आवर्त्तिते चतुर्थे त्ववशेषेऽतिशयकटुकतमश्चतुस्स्थानिकोऽभिधीयते । अत्र चैकस्थानिकः सहजरसो जललवबिन्दुचुलुकार्द्धचुलुकप्रसृत्यञ्जलिकरककुम्भद्रोणादिसम्बन्धान्मन्दमन्दतरादिबहुभेदत्वं प्रपद्यते । एवं द्विस्थानिकादिकेष्वपि बहुभेदत्वं भावनीयम् । एवमेवाशुभप्रकृतीनां रसस्यैकस्थानिकादित्वं मन्तव्यम् । शुभप्रकृतिरसस्तु सैरिभिक्षीरेक्ष्वादिरसतुल्यत्वेन तद्दृष्टान्ताद् भावनीयः । यथाहीक्षुक्षीरादिरसः सहजोऽर्द्धावर्त्तितो द्विभागावर्तो भागत्रयावर्त्तश्चतुर्भागावर्त्तश्च यथासङ्ख्यं मधुरो मधुरतरो मधुरतमोऽतिमधुरतमश्च सन्नेकद्वित्रिचतुस्स्थानिक उच्यते । अयमपि पूर्ववज्जलप्रक्षेपाद् बहुभेदत्वं प्रतिपद्यते, एवं शुभप्रकृतिरसोऽप्येकस्थानकादिरसभेदो वाच्य इति ।

ननु कर्मतया समानेष्वपि पुद्गलेषु कुतः शुभाशुभादिरसवैचित्र्यम् ? उच्यते, अध्यवसायविशेषात् । यथा हि निम्बाद्यशुभरसस्वरूपात् क्षीरादिशुभरसस्वरूपाच्चाधिश्रयणविशेषात्तन्दुला रसवैचित्र्यं प्रपद्यन्ते, तथा पुद्गलेष्वप्यध्यवसायविशेषात्तद्वैचित्र्यं भावनीयम् ।

भा० अह भन्नइ अणुभागो रसो त्ति इह सव्व एव जीवो उ । सिद्धाणणंतभागे अभव्वजियणंतगुणिएहिं ॥४५५॥

परमाणूहिं निप्पन्नाओ गिण्हइय कम्मखंधाओ । तत्थ य पडिपरमाणुं करेइ अणुभागपलिछेयं ॥४५६॥

सव्वकसायविसेसे सव्वजीवाणणंतगुणिए उ । तत्थय केवलिपन्नाए छिज्जमाणो उ किर जो उ ॥४५७॥

परमनिकिट्ठो अणुभागअंसओ किर अईव सुहुमतया । अद्धं न देइ सो इह भणिओ अविभागपलिछेओ ॥४५८॥

उक्तञ्च-बुद्धीए छिज्जमाणो अणुभागं किर न देइ जो अद्धं । अविभागपलिच्छेओ सो इह अणुभागबंधम्मि ॥४५९॥
तत्थ समाणरसा जे परमाणू तेसि वग्गणा एक्का । एक्केण रसेणं पुण अहियाणं बीयवग्गणया ॥४६०॥
इच्चाइवग्गणेहिं निप्फज्जइ फड्डुयं य तस्सरूवं । सयगचुन्नीओ नेयं सो अणुभागो दुहा होइ ॥४६१॥
सुभपयडीणं तु सुभो असुभपयडीण होइ असुभो उ । पुण एक्केक्को चउहा इगठाणिगमाइभेएहिं ॥४६२॥
निंबरसाईतुल्लो असुभो खीराइसरिसओ उ सुभो । तत्थ य सहजो अकडिओ रसो उ इगठाणिगो भणिओ ॥४६३॥
अद्धावट्टो दुट्ठाणिगो उ भागे दुगंमि आवट्टे । भागतिगे अवसेसो तिट्ठाणो तह तिभागेसु ॥४६४॥
आवट्टिएसु तुरिओ इगभागवसेसए उ चउभागो । अज्झवसायविसेसे रसभेयत्तं इमं नेयं ॥४६५॥
एगट्ठाणाईणं रसाण चुलुगाइसलिलपक्खेवे । मंदाइरसविसेसे एक्केक्के हुंति णंताओ ॥४६६॥
एत्तो णुभागबंधे अट्ठ दुवाराइ तत्थ सायाई । दारं पच्चयदारं सुभअसुभपरूवणा चेव ॥४६७॥
बंधसामित्तद्दारं घायाइदारट्ठाणदारं च । पच्चयदारविवागद्दारं इह अट्ठ दाराइं ॥४६८॥
तेवीसाहिं गाहाहि भणिस्सइ तत्थ मूलपयडीणं । घाइप्पभिईगाहाजुगेण सायाइवन्नणया ॥४६९॥
धुवबंधुत्तरपयडीण अट्ठगाहाए तह य अधुवाणं । उक्कोसगगाहाए सायाई वन्नणा तह य ॥४७०॥

सुभगाहाए पच्चयपरूवणा असुभसुभपवन्नणया । बायालागाहाए तह आयमवमाइगाहाहिं ॥४७१॥
चउहिं उक्कोसबंधसामित्तं चोद्दसाइगाहाहि । पंचहिं जहन्नबंधस्सामित्तं केवलाईहिं ॥४७२॥
तिहिं गाहाहिं घाईवन्नणया तहणुभागठाणाणं । आवरणगाहाए पन्नवणा चउपंचगाहाए ॥४७३॥
पच्चयकहणं चउविहविवागपयडीण पंचपभिईहिं । तिहि गाहाहि भणिस्सइ अह एत्तो संपवन्नेमि ॥४७४॥
साईयाइपरूवणविसयद्दारं तहिं च किर पढमं । घाईणं अजहन्नो इच्चाईगाहदुगमत्थि ॥४७५॥

तदेवं लेशतो दर्शितमनुभागस्वरूपम् । साम्प्रतं त्वयमेव साद्यादिप्ररूपणा-प्रत्ययप्ररूपणा-शुभाशुभप्ररूपणा-बन्ध-स्वामित्वप्ररूपणा-घात्यघातिप्ररूपणा-स्थानप्ररूपणा-विपाकप्ररूपणा-द्वारैर्विचार्यते, तत्र मूलप्रकृतीनां तावत्साद्यनादिप्ररूपणामाह-

घातीणं अजहन्नोणुक्कोसो वेयणीयनामाणं ।
अजहन्नमणुक्कोसो गोए अणुभागबंधम्मि ॥६५॥
साई अणाइ धुवअद्धुवो य बंधो उ मूलपयडीणं ।
सेसम्मि उ दुविगप्पो आउचउक्के वि दुविगप्पो ॥६६॥

ज्ञानदर्शनचारित्रदानलाभादिगुणान् घ्नन्तीत्येवंशीलानि घातीनि ज्ञानावरणदर्शनावरणमोहनीयान्तरायाणि, तेषामजघन्योऽनुभागः, साद्यादिचतुर्विकल्पो भवतीति द्वितीयगाथायां सम्बन्धः, कर्मणां हि रसो यस्मादन्यो हीनो नास्ति स सर्वजघन्यस्तत ऊर्ध्वमेकं रसांशमादौ कृत्वा यावत् सर्वोत्कृष्टं तावत् सर्वोऽप्यजघन्य इति । अनन्तभेदभिन्नोऽप्यसौ जघन्याजघन्यप्रकारद्वयेन क्रोडीकृतः । तथा यस्मादन्योऽधिको न बध्यते स उत्कृष्टस्तत एकरसांशहानिमादौ कृत्वा यावत्सर्वजघन्यस्तावत्सर्वोऽप्यनुत्कृष्ट इति । अनेन वा प्रकारद्वयेन अनन्ता अपि रसविशेषाः सङ्गृहीताः । तत्र निर्दिष्टस्वरूपस्य कर्मचतुष्टयस्य सम्बन्धी अजघन्यो रसः साद्यादि चतुर्विकल्पोऽपि भवति । तथा ह्यशुभप्रकृतीनां सर्वजघन्यं शुभप्रकृतीनां तु सर्वोत्कृष्टमनुभागं यः कश्चित् तद्बन्धकेषु सर्वविशुद्धः स एव निवर्त्तयति, तत्र ज्ञानदर्शनावरणान्तरायलक्षणकर्मत्रयस्याशुभत्वात् क्षपकः सूक्ष्मसम्परायश्चरमसमये जघन्यं रसं निवर्त्तयति, तद्बन्धकेष्वयमेवातिविशुद्ध इति कृत्वा । मोहनीयस्य त्वनिवृत्तिबादरमेव यावद् बन्धो भवतीति स एव क्षपकश्चरसमयेऽस्य जघन्यं रसमुपकल्पयतीति, तद्बन्धकेष्वस्यैवातिविशुद्धत्वात् । इतश्च स्थानादन्यत्र सर्वत्रोपशमश्रेणावपि प्रकृतकर्मचतुष्टयस्यानुभागोऽजघन्य एव बध्यते, उपशमकानामपि क्षपकेभ्यो विशुद्ध्या अनन्तगुणहीनत्वात् । ततश्चोपशान्तमोहः सूक्ष्मसम्परायश्च यथा निर्दिष्टप्रकृतकर्मचतुष्टयसम्बन्धिनोऽजघन्यानुभागस्याबन्धको भूत्वा प्रतिपत्य यदा पुनस्तं बध्नाति, तदा अयमजघन्यानुभागः सादिर्भवति, बन्धव्यवच्छेदे कृते तत्प्रथमतया बध्यमानत्वात् । यैस्तूपशान्तमोहाद्यवस्था नाद्यापि प्राप्ता तेषामनादिकालादारभ्याविच्छिन्नं बध्यमानत्वादनादिः ।

ध्रुवोऽभव्यानामभाविपर्यन्तत्वात् । अध्रुवो भव्यानामवश्यंभाविपर्यन्तत्वादिति । तदेवमत्राजघन्यो भावितः । शेषे तु जघन्यो-त्कृष्टानुत्कृष्टलक्षणेऽनुभागे द्वितीयगाथार्द्धे प्राह-'**सेसम्मि उ दुविगप्पो**'त्ति भणितशेषो जघन्यादिकोऽनुभागो द्विविकल्पः-साद्य-ध्रुवलक्षणो बन्धो बोद्धव्यः । तथाहि-प्रकृतकर्मचतुष्टमध्ये मोहनीयस्य तावज्जघन्यानुभागः क्षपकानिवृत्तिबादरचरम-समयेऽनन्तरमेवोक्तः । शेषकर्मत्रयस्य तु क्षपकसूक्ष्मसम्परायचरमसमये असावुक्तः । स चानादिकालेऽपि पर्यटता जीवेन पूर्वं न बद्ध इति तत्प्रथमतया तत्रैव बध्यमानत्वात् सादिः । क्षीणमोहाद्यवस्थां च प्राप्तस्य नियमान्न भविष्यतीत्यध्रुवः । अनादिस्तु न भवति, पूर्वं कदाचिदपि तद्बन्धाभावात् । ध्रुवोऽप्यसौ न भवत्यभव्यानां तद्बन्धस्य दुरोत्सारितत्वादिति । उत्कृष्टानुभागं तु प्रकृतकर्मणामशुभत्वात् सर्वसङ्क्लिष्टो मिथ्यादृष्टिः पर्याप्तसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रिय एकं द्वौ वा समयौ यावद् बध्नाति न परतः, स चानुत्कृष्टादवतीर्य बध्यत इति सादिः जघन्यतः समयाद्, उत्कृष्टतस्तु समयद्वयात्पुनरप्यनुत्कृष्टानुभागबन्धगतस्योत्कृष्टोऽध्रुवो भवत्यनुत्कृष्टस्तु सादिः, पुनरपि जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्त्तेनोत्कृष्टतस्त्वनन्तानन्ताभिरुत्सर्प्पिण्यवसर्प्पिणीभिरुत्कृष्टसङ्क्लेशं प्राप्योत्कृष्टा-ऽनुभागं बध्नतोऽनुत्कृष्टोऽध्रुवतां व्रजतीत्येवमुत्कृष्टानुत्कृष्टेषु जन्तवो भ्राम्यन्तीत्युभयत्र साद्यध्रुवत्वं सम्भवति, नेतरविकल्प-द्वयमिति घातिकर्मणां जघन्यादयश्चत्वारोऽपि विकल्पाः भाविताः । साम्प्रतमघातिकर्मणां चतुरस्त्रान् विभावयिषुराह-'**अणुक्कोसो वेयणीयनामाणं**'ति वेदनीयनाम्नोरनुत्कृष्टोऽनुभागबन्धः साद्यादिचतुर्विकल्पोऽपि भवति । तथा ह्यनयोः कर्मणोः सातयशः-कीर्त्तिलक्षणां तदन्तरगतप्रकृतिद्वयमाश्रित्य सर्वोत्कृष्टरसः क्षपकसूक्ष्मसम्परायचरमसमये प्राप्यते, ततोऽन्यः सर्वोऽप्युपशमश्रेणावपि

पूर्वोक्तयुक्तितोऽनुत्कृष्टः, ततश्चोपशान्तमोहावस्थायां तस्यापि बन्धो न भवति, पुनरपि च ततः प्रतिपत्य तमेव बध्नतो-ऽनुत्कृष्टानुभागः सादिः । उपशान्तमोहावस्थां त्वप्राप्तपूर्वस्यानादिः अनादिकालाद् बध्यमानत्वात् । ध्रुवोऽभव्यानामपर्यन्तत्वात् । अध्रुवो भव्यानां सपर्यन्तत्वात् ।

शेषे तूत्कृष्टजघन्याजघन्यरसे किमित्याह द्वितीयगाथायां-'**सेसम्मि उ दुविगप्पो**'त्ति एतत्पदं पूर्वसम्बन्धि तमप्यावृत्त्या अत्रापि सम्बध्यते, एवमुत्तरत्रापि सम्भत्स्यते । भणितशेषे उत्कृष्टजघन्याजघन्यलक्षणानुभागे द्विविकल्पः साद्यध्रुवलक्षणो बन्धो भवति । तथा ह्युत्कृष्टमनुभागबन्धो वेदनीयनाम्नोरनन्तरमेव प्रस्तुतकर्मबन्धकेष्वतिविशुद्धत्वात् क्षपकसूक्ष्मसम्परायो बध्नाती-त्युक्तम् । स च तत्प्रथमतया बध्यमानत्वात् सादिः । क्षीणमोहावस्थायां तु नियमान्न भविष्यतीत्यध्रुवः । जघन्यानुभागं त्वनयोः कर्मणोः सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिर्वा मध्यपरिणामो बध्नाति । सर्वविशुद्धो ह्यतत्कर्मद्वयग्रहणगृहीतानां सातयशःकीर्त्यादिलक्षण-प्रकृतीनामुत्कृष्टं स्वरूपं शुभरसं कुर्यात्, सङ्क्लिष्टस्तु असातनरकगत्यादिप्रकृतीनामुत्कृष्टस्वरूपमशुभरसं कुर्यादिति मध्य-परिणामग्रहणम् । अयं च जघन्यानुभागोऽजघन्यादवतीर्य बध्यत इति सादिः । पुनर्जघन्यतः समयादुत्कृष्टतस्तु समयचतुष्टयाद-जघन्यानुभागं बध्नतो जघन्योऽध्रुवोऽजघन्यस्तु सादिः, पुनस्तत्रैव भवे भवान्तरे वा जघन्यं बध्नतोऽजघन्योऽध्रुव इत्येवं जघन्याजघन्यानुभाग बन्धयोः परिभ्रमतामसुमतामुभयत्र साद्यध्रुवतैव सम्भवति । '**अजहन्नमणुक्कोसो गोए अणुभाग-बंधम्मि**'त्ति गोत्रे अनुभागबन्धे विचार्यमाणेऽजघन्योऽनुत्कृष्टश्च तद्बन्धः साद्यादिचतुर्विकल्पोऽपि भवतीत्यत्रापि उत्तरगाथायां

सम्बन्धः । तथा '**सेसम्मि उ दुविगप्पो**'त्ति एतदपीह सम्बध्यते, भणितशेषे जघन्योत्कृष्टपक्षद्वये द्विविकल्पः साद्यध्रुवरूपो बोद्धव्यः । तत्रोत्कृष्टानुत्कृष्टावनुभागबन्धौ प्रत्येकं द्विचतुर्विकल्पौ यथा वेदनीयनाम्नोस्तथा निर्विशेषं भावनीयौ । इदानीं जघन्याजघन्यौ भाव्येते । तत्र कश्चित्सप्तमनरकपृथ्वीनारकः सम्यक्त्वाभिमुखो यथाप्रवृत्तादीनि त्रीणि करणानि कृत्वा मिथ्यात्वस्यान्तरकरणं करोति । तस्मिंश्च कृते मिथ्यात्वस्य स्थितिद्वयं भवत्यन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणाधस्तनी शेषा तूपरितनी । स्थापना । तत्र चाधस्तनीं स्थितिं प्रतिसमयं वेदयन्यस्मादनन्तरसमये सम्यक्त्वं प्राप्स्यति, तत्र चरमे समये वर्त्तमानो नीचैर्गोत्रमाश्रित्य गोत्रकर्मणो जघन्यानुभागं बध्नाति, अन्यस्थानवर्त्ती ह्येतावत्यां विशुद्धौ वर्त्तमान उच्चैर्गोत्रमजघन्यानुभागान्वितं बध्नीयादिति शेषपरिहारेण सप्तमपृथ्वीनारकस्य ग्रहणम् । अयं हि यावत्किञ्चिदपि मिथ्यात्वमस्ति तावद्भवप्रत्ययेनैव तिर्यक्प्रायोग्यं नीचैर्गोत्रं च बध्नाति । स चान्यदा बहुमिथ्यात्वावस्थायामजघन्यरसं निवर्त्तयति, प्राप्तसम्यक्त्वोऽप्युच्चैर्गोत्रस्याजघन्यानुभागं बध्नातीति तद्बन्धकेष्वतिविशुद्धत्वाद्यथोक्तविशेषणविशिष्टस्य सम्यक्त्वाभिमुखस्य ग्रहणम् । अयं च जघन्यानुभागस्तत्प्रथमतया बध्यमान-त्वात्सादिर्लब्धसम्यक्त्वस्तु स एवोच्चैर्गोत्रमाश्रित्याजघन्यानुभागं रचयतीति जघन्योऽध्रुवोऽजघन्यानुभागस्तु सादिस्तच्च स्थानम-प्राप्तपूर्वस्यानादिः, अभव्यानां ध्रुवो भव्यानामध्रुव इति जघन्याजघन्यानुभागौ गोत्रकर्मणः प्रत्येकं द्विचतुर्विकल्पाविति । '**आउचउक्केवि दुविगप्पो**'ति आयूंषि नारकतिर्यग्मानुष्यदेवायुष्करूपाणि तेषां चतुष्केऽपि साद्यध्रुवलक्षणो द्विविकल्पो बन्धो भवति । तथा ह्यनुभूयमानायुस्त्रिभागादौ प्रतिनियतकाल एवायुषो बध्यमानत्वात्सादित्वात्तदनुभागस्यापि जघन्यादिरूपस्य

सादित्वम् । अन्तर्मुहूर्त्ताच्च परत आयुर्बन्धोऽवश्यमुपरमत इति तस्याध्रुवत्वात् तदनुभागबन्धस्याप्यध्रुवत्वमिति गाथाद्वयार्थः ॥६५-६६॥

भा० **तस्स पयाणं एवं संबंधो होइ पढमगाहाए । पढमपयं दुइयाए आइमयं वयणतियं योज्जं ॥४७६॥**

तह पढमाए दुइए पयंमि दुइयाए पढम वयणतिगं । तह पढमाए अंतिमपयजुयले दुइयगाहाए ॥४७७॥

आइमयं वयणतियं तह दुइयाए पुणोवि अंतपयं । भणिउं पयसंबंधो एसिं अह भावणा एवं ॥४७८॥

सेसम्मि उ दुविगप्पो दुइज्जगाहाए जं पयं तइयं । तं एत्थं वारतियं भणियं तस्स य इमो अत्थो ॥४७९॥

पढमवाराए जहन्नुक्कोसियरतिगं ति दुइयवाराए । जहन्नाजहन्नुक्कोसं तइयाए जहन्नुक्कोसदुगं ॥४८०॥

सुभपयडीणुक्कोसं रसं जहन्नं तु असुभपयडीणं । निव्वत्तइ तब्बंधगमज्झे जो किर अइविसुद्धो ॥४८१॥

आवरणविग्घकम्मत्तियस्स सुहुमो उ खवगसुहुमंते । मोहस्स नियट्टंते सुद्धो पकरइ जहन्नरसं ॥४८२॥

एयट्ठाणा अन्नत्थुवसमसेढिए घाइकम्माणं । अजहन्नरसो बज्झइ तो सुहुमोवसमगा जइया ॥४८३॥

अजहन्नरसस्स अबंधगाउ होउं पडित्तु पुण जइया । बंधंती अजहन्नं तइयाए सो भवइ साई ॥४८४॥

उवसंताइट्ठाणं अपत्तपुव्वाण सो भवेऽणाई । अभव्वाण धुवो भवजीवाणं सो भवे अधुवो ॥४८५॥

सेसे जहन्नउक्कोसइयरबंधे उ खवगनवमंते । मोहरस सेसकम्म-त्तियस्स खवगो उ सुहुमंते ॥४८६॥
पुव्वमबद्धो बज्झइ साई अधुवो न अत्थिई अधुवो । धुवणाई न घडंती उक्किट्ठरसं तु घाईणं ॥४८७॥
अइसंकिलिट्ठमिच्छो सन्नी पज्जो पणिंदिओ एगं । समयं अहवा उ दुगं जा बंधइ नेव परओ तो ॥४८८॥
अवयरिय अणुक्किट्ठा बज्झइ साई तओ जहन्नेणं । समयाओ उक्कोसा समयदुगा पुण वि उक्किट्ठं ॥४८९॥
बंधंतस्स रसं तो उक्किट्ठो अद्धुवो भवे बंधो । अणुकस्सो पुण साई तहेव पुण अंतरमुहुत्ता ॥४९०॥
कालो अणंतओ वा उक्कोसरसं तु बंधमाणस्स । अणुकस्स रसो होई अधुवो एवं अधुवसाई ॥४९१॥
घाईण जहन्नाई विगप्पचउगं भणित्तु अघाइणं । कम्माण अह चउरो जहन्नाई भावइस्सामि ॥४९२॥
वेयणियनामणुक्कसरसो उ सायाइचउविगप्पो वि । सायजसाणं उक्कसरसो उ खवगस्स सुहुमंते ॥४९३॥
तस्सन्नो पुव्वकमा अणुक्कस्सो तोवसंतमोहस्स । तस्स वि बंधो न भवइ पुण निवडिय तं निबंधयओ ॥४९४॥
अणुक्कस्सरसो साई उवसंतऽस्स सो भवेऽणाई । धुवअधुवा पुव्वंपि व सेसुक्कसजहन्नअजहन्ना ॥४९५॥
पुव्वकमा सुहमंते वेयणिनामाण उक्कसो साई । खीणेऽधुवो जहन्नं रसं तु जससायकम्माणं ॥४९६॥
सम्मो मिच्छो व मज्झिमपरिणामो बंधई अह विसुद्धो । संकिट्ठो वि य सुभअसुभमेव बंधइ अओ भणियं ॥४९७॥

मज्झिमपरिणामेणं रसं जहन्नं निबंधई तत्थ । अजहन्ना अवयरिउं जहन्नबंधे हवइ साई ॥४९८॥
पुण जहन्नेणं समया उक्कोसेणं तु चउसमयकाला । अजहन्नरसं बंधंतस्स य जहन्नो भवे अधुवो ॥४९९॥
अजहन्नो पुव्वंपि व साई पुण तम्मि अन्नहिं व भवे । बंधंतस्स जहन्न अजहन्नो तो भवे अधुवो ॥५००॥
गोयरसे अजहन्नो अणुक्कोसो साइयाइचउभेओ । सेसे जहन्नुक्कोसे पत्तेयं साइ अधुवो त्ति ॥५०१॥
तत्थुक्कोसणुक्कोसो पत्तेयं दुगचउक्कभेएणं । जह वेयणिनामाणं भणिया तह इह वि भणियव्वा ॥५०२॥
जहन्न दुविगप्पया इह एवं भणिया इहं जहा कोइ । सत्तममहिनेरइओ सम्माभिमुहो चरमसमए ॥५०३॥
नीयागोत्तस्स जहन्नं रसं निवत्तेइ तदवरो उच्चं । अजहन्नरसं बंधइ इय सत्तमनेरइयगहणं ॥५०४॥
बहुमिच्छो नेरइओ भवपच्चयओ उ नीयगोयस्स । अजहन्नस्स बंधइ सम्मजुओ उच्चगोयस्स ॥५०५॥
अजहन्नरसं बंधइ सम्मत्ताऽभिमुहो अओ भणियं । एसो उ जहन्नरसं पढमं बंधइ तओ साई ॥५०६॥
सम्मत्तजुओ सो वि हु उच्चं बंधं तओ भवे अधुवो । अजहन्ने पुव्वंपि व साई तट्ठाणमगयस्स ॥५०७॥
सो णाई धुवअधुवा पुव्वंपि व इह वि हुंति दट्ठव्वा । आऊणि पसिद्धचउग्गे पुण जहन्नजहन्नाई ॥५०८॥
तत्थ पुणो पत्तेयं साई अधुवा य दो विगप्प त्ति । बज्झंते आउंसिं साई उवरिं तु पुण अधुवो ॥५०९॥

मूलपयडीण भणियं सायाईवन्नणं तओ उवरिं । उत्तरपयडिसु एत्तो भणामि सायाइवन्नणयं ॥५१०॥

तदेवं मूलप्रकृतीनामनुभागबन्धस्य साद्यादिप्ररूपणाकृता । साम्प्रतमुत्तरप्रकृत्यनुभागबन्धस्य तामाह–

अट्ठण्हमणुक्कोसो तेयालाणमजहन्नगो बंधो ।
नेओ हि चउविगप्पो सेसतिगे होइ दुविगप्पो ॥६७॥

तेजसकार्मणशरीरद्धयं प्रशस्तवर्णगन्धरसपर्शा अगुरुलघुनिर्माणमित्येतासामष्टानामुत्तरप्रकृतीनामनुत्कृष्टोऽनुभागबन्धः साद्यादि-चतुर्विकल्पोऽपि ज्ञेयो बोद्धव्यः । तथा ह्येतासामुत्कृष्टमनुभागबन्धं क्षपकापूर्वकरणो देवगतिप्रायोग्याणां त्रिंशतः प्रकृतीनां बन्धव्यवच्छेदसमये करोति । एता हि शुभप्रकृतयः अत एव तदुत्कृष्टानुभागं सर्वविशुद्ध एव रचयति, तद्बन्धकेषु त्वयमेव सर्वविशुद्धः । एतस्मात्पुनरन्यत्रोपशमश्रेणावप्यनुत्कृष्टोऽनुभागबन्धो लक्ष्यते, स चोपशान्तमोहाद्यवस्थायां सर्वथा न भवतीति ततः प्रतिपतितैर्जन्तुभिर्बध्यमानस्सादिः, तच्च स्थानमप्राप्तपूर्वाणां सदावस्थमानत्वादनादिध्रुवोऽभव्यानामध्रुवो भव्यानामिति । '**सेसतिगे होइ दुविगप्पो**'त्ति भणितशेषे उत्कृष्टजघन्याजघन्यानुभागत्रिके द्विविकल्पः साद्यध्रुवलक्षणो बन्धो भवति । तथा ह्यस्य प्रकृत्यष्टकस्योत्कृष्टानुभागबन्धोऽनन्तरमेव क्षपकापूर्वकरणे प्रोक्तः । स च तत्प्रथमतया बध्यमानत्वात्सादिः । एकं च समयं भूत्वाऽग्रेऽवश्यं न भवतीति अध्रुवः । जघन्यानुभागं त्वेतासां शुभप्रकृतित्वात् सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशे वर्त्तमानो मिथ्यादृष्टिः पर्याप्तः

सञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियो बध्नाति, पुनरपि जघन्यतः समयादुत्कृष्टतः समयद्वयादवश्यं स एवाजघन्यं बध्नाति, पुनः कालान्तरे स एवोत्कृष्टसङ्क्लेशं प्राप्य जघन्यं बध्नातीत्येवं जघन्याजघन्येषु परावर्त्तमानानां जन्तूनामुभयत्र साद्यध्रुवतैव सम्भवतीति । '**तेयालाणमजहण्णगो बंधो**'त्ति ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणनवकमिथ्यात्वकषायषोडशकभयजुगुप्साऽप्रशस्तवर्णादिचतुष्कोपघातान्तरायपञ्चकलक्षणानां त्रिचत्वारिंशत्प्रकृतीनामजघन्यन्यानुभागः साद्यादिचतुर्विकल्पोऽपि ज्ञेयः । तथाहि-ज्ञानावरणपञ्चकचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणचतुष्कान्तरायपञ्चकलक्षणानां चतुर्दशप्रकृतीनां तावदशुभत्वात् क्षपकसूक्ष्मसम्परायश्चरमे समये जघन्यानुभागं बध्नाति, तद्बन्धकेष्वयमेव सर्वोत्कृष्टविशुद्धिमानिति कृत्वा । ततोऽन्यः सर्वेऽप्युपशमश्रेणावप्यजघन्यं प्राप्यते स चोपशान्तावस्थायां सर्वथा न भवति । तस्मादितः प्रतिपत्य बध्यमानः सादितां भजते । उपशान्तावस्थां चाप्राप्तपूर्वाणामनादिः, ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । सञ्ज्वलनचतुष्टयस्य तूक्तहेतोरेव क्षपकानिवृत्तिबादरो यथास्वं बन्धव्यवच्छेदसमये एकैकं समयं जघन्यानुभागं बध्नाति । ततोऽन्यः सर्वोऽजघन्यस्तस्य चोपशमश्रेणौ बन्धव्यवच्छेदे कृते प्रतिपत्य पुनस्तमेव बध्नतः सादित्वं बन्धाभावस्थानं वा प्राप्तपूर्वस्यानादित्वं ध्रुवाध्रुवौ तथैव । निद्राप्रचलाऽप्रशस्तवर्णादिचतुष्कोपघातभयजुगुप्सालक्षणानां नवप्रकृतीनां क्षपकापूर्वकरणो यथास्वं बन्धव्यवच्छेदकाले एकैकं समयं जघन्यमनुभागं बध्नाति । ततोऽन्यः सर्वोऽप्यजघन्यस्तस्य चोपशमश्रेणौ बन्धव्यवच्छेदं कृत्वा प्रतिप्रत्य पुनस्तमेव बध्नतः सादित्वं बन्धाभावस्थानं चाप्राप्तपूर्वस्यानादित्वं ध्रुवाध्रुवत्वे पूर्ववत् । चतुर्णां प्रत्याख्यानावरणानां देशविरतः संयमप्रतिपत्त्यभिमुखोऽत्यन्तविशुद्धः स्वगुणस्थानस्य चरमसमये वर्त्तमानो जघन्यमनुभागं

बध्नाति । तस्मात् स्थानतः पूर्वं सर्वोऽजघन्यः । चतुर्णामप्रत्याख्यानावरणानामविरतसम्यग्दृष्टिः क्षायिकसम्यक्त्वं संयमं च युगपत्प्रतिपित्सुरत्यन्तविशुद्धः स्वगुणस्थानचरमसमये वर्त्तमानो जघन्यमनुभागं बध्नातीति । ततश्च पूर्वं सर्वोऽजघन्यः । स्त्यानर्द्धित्रिकमिथ्यात्वानन्तानुबन्धिचतुष्टयलक्षणानामष्टानां प्रकृतीनां मिथ्यादृष्टिः सम्यक्त्वं संयमं च युगपत्प्रतिपित्सुः सर्वविशुद्धो मिथ्यात्ववेदनस्य चरमसमये वर्त्तमानो जघन्यमनुभागं बध्नात्येतस्माच्चान्यत्र सर्वोऽजघन्यः । एते हि देशविरतादयस्तत्तद्बन्ध-केष्वतिविशुद्धत्वाद्यथानिर्दिष्टकर्मणां जघन्यमनुभागं बध्नन्ति । ततश्च संयमादीन् गुणान् प्राप्य पुनरपि प्रतिपत्य यदाऽजघन्यानुभागं बध्नन्ति, तदाऽयमजघन्यानुभागः सादिः । एतानि च स्थानान्यप्राप्तपूर्वाणामनादिर्ध्रुवोऽभव्यानामपर्यन्तत्वादध्रुवो भव्यानां सपर्यन्तत्वादिति । तदेवं त्रिचत्वारिंशतः प्रकृतीनामजघन्**यन्या**नुभागो भावितः । शेषत्रिके तु किमित्याह-'**सेसतिगे होइ दुविगप्पो**'त्ति भणितशेषे जघन्योत्कृष्टानुत्कृष्टानुभागत्रिके द्विविकल्पः साद्यध्रुवलक्षणो बन्धो भवति । तत्राजघन्यानुभाग-भणनप्रसङ्गेण सर्वासां जघन्यानुभागोऽपि सूक्ष्मसम्परायादिगुणस्थानेषु स्थानतो निर्दिष्टः । स च तत्र तत्तत्प्रथमतया बध्यमान-त्वात्सादिः । क्षीणमोहाद्युपरितनावस्थासु चावश्यं न भवतीत्यध्रुवः । उत्कृष्टं त्वनुभागमेतासां त्रिचत्वारिंशतः प्रकृतीनां मिथ्यादृष्टिः सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशः पर्याप्तसञ्ज्ञिपञ्चेन्द्रियो बध्नात्येकं द्वौ वा समयौ यावत्ततः परं पुनरप्यनुत्कृष्टं बध्नाति, कालान्तरे च पुनरुत्कृष्टं सङ्क्लेशमासाद्योत्कृष्टानुभागं रचयतीत्येवमुत्कृष्टानुत्कृष्टानुभागेषु सञ्चरतां जन्तूनामुभयत्रापि साद्यध्रुवतैव सम्भवति, नेतरविकल्पद्वयमिति गाथार्थः **॥६७॥**

भा० अट्ठण्ह तिचत्ताए कमेण बंधो अणुक्कसऽजहन्नो । साईयाई चउहा अट्ठतिचत्ता य पुण एवं ॥५११॥
तेयाकम्मागुरुलहुनिम्माणपसत्थवन्नचउ अट्ठ । नाणंतरायदसगं दंसणनवमोहपयडीओ ॥५१२॥
वेयतियहासचउसम्ममीसरहिया उ असुभवन्नचऊ । उवघाएणं सहिया तेयाला एस नायव्वा ॥५१३॥
अट्ठण्हं उक्कोसं खवगाऽपुव्वो उ तीसपयडीणं । सुरगइपाओगाणं बंधंते पकरई बंधं ॥५१४॥
एगुवरिं उवसमसेढिए वि लब्भइ अणुक्कसणुभागो । तो उवसंते न भवइ होइ तप्पडियजंतूणं ॥५१५॥
तो साई तमपत्ताण सो अणाई धुवाधुवा दोवि । पुव्वंपि व विन्नेया सेसतिगं जिट्ठजहन्नियरं ॥५१६॥
तत्थुक्कोसो सायाइखवगे वन्निओ तओ एगं । समयं होउं न भवइ तो अधुवो जहन्नमणुभागं ॥५१७॥
एयासिं सुभपयडित्तणाउ उक्कोससंकिलेसम्मि । वट्टंतो बंधइ मिच्छपज्जपंचिंदिओ सन्नी ॥५१८॥
पुण एगदुसमया वा कमेण जहन्नियरकालओवस्सं । बंधइ अजहन्नबंधं पुण उक्कोसा जहण्णपए ॥५१९॥
बहुहा परिवत्तमाणा तहि साई अधुवया सुगमेव । तेयालाए साईपभिईयां पुण भयंते च ॥५२०॥
विग्घावरणे दंसणचउक्क इय चउदसण्हपयडीणं । असुहत्ता खवगो सुहुमचरिमसमए जहन्नरसं ॥५२१॥
बंधइ तत्तो अन्नो उवसमसेढियए वि होइ अजहन्नो । तो उवसंते न भवइ तप्पडियस्स उ पुणो साइं ॥५२२॥

उवसंतमपत्ताणं सो य अणाई धुवाधुवा सुगमा । संजलणचउक्कस्स उ खवगो नवमे गुणे कमसो ॥५२३॥
बंधंते एगेगं समयं जहन्नं रसं नियत्तेइ । तत्तोऽन्नो अजहन्नो सोवसमगुणम्मि बंधंतो ॥५२४॥
निवडिय पुणो वि बंधंतस्स य साई तहोवसामित्तं । अप्पत्ताण अणाई तह चेव हवंति धुवअधुवा ॥५२५॥
निद्दादुगअपसत्थावन्नचऊभयदुगुंछउवघायं । नवपयडीणं खवगोऽपुव्वंमि गुणे जह कमेण ॥५२६॥
बंधंते एगेगं समयं बंधइ जहन्नअणुभागं । तत्तोन्नो अजहन्नो सोवसमगुणस्स बंधंतं ॥५२७॥
काउं पडिय पुणो विहु बंधइ साई तहणुवसामित्तं । बंधं तस्स अणाइ हवंति पुव्वं न धुवअधुवा ॥५२८॥
पच्चक्खाणचउक्के देसजइसंजमाभिमुहचित्तो । सगुणचरिमसमए तम्मिऽणुभागं बंधइ जहन्नं ॥५२९॥
तट्ठाणाओ पुव्वं सव्वो अजहन्नओ तह चउण्हं । अपच्चक्खाणचउगस्स अविरओ सम्मदिट्ठी जो ॥५३०॥
जुगवं पवज्जिउमणो खाइयसम्मं तहेव चारित्तं । अच्चंतविसुद्धो सगुणट्ठाणंतंमि वट्टंतो ॥५३१॥
जहन्नणुभागं बंधइ इय पुव्विं होइ सव्वु अजहन्नो । थीणतिगमिच्छचउरोणंतणुबंधी य इय अट्ठ ॥५३२॥
पयडी उ सव्वसुद्धो मिच्छो जुगवं पि सम्मचरणाइ । पडिवज्जिउकामो मिच्छवेयअंतंमि वट्टंतो ॥५३३॥
निव्वत्तेइ जहन्नं रसमन्नत्थ अजहन्नओ सव्वो । तो संजमपभिइगुणे पाविय परिवडिय अजहन्नो ॥५३४॥

निच्चत्तं तस्स रसं अजहन्नबंधो तओ भवे साइ । एयट्ठाणा अ अप्पत्तयाणऽणाइ भवे बंधो ॥५३५॥
धुवअधुवा पुव्वं व जहन्नुक्कोसेयर त्ति सेसतिगे । साई अधुवो तत्थ य अजहन्नभणणयसंगाओ ॥५३६॥
जहन्नसरूवं भणियं सुहुमाइगुणेसु सो तहिं पढमं । बज्झमाणत्तणाओ साइ खीणाइसुं अधुवो ॥५३७॥
उक्कोसं अणुभागं मिच्छो अइसंकिलिट्ठपज्जत्तो । संन्निपणिंदिय बंधइ एगं वा दुसमयं जाव ॥५३८॥
पुण अणुक्कोसं बंधइ पुण उक्कोस्सं तहिं अधुवसाइ । दुन्नि वि भवंति न भवइ अणाइबंधो तहा य धुवो ॥५३९॥
धुबबंधिणीण जहन्नाइचउसु सायाइवन्नणा भणिया । अह अधुवबंधिणीण जहन्नाइसु तं भणिस्सामि ॥५४०॥

तदेवं ध्रुवबन्धिनीनां जघन्यादिषु चतुर्ष्वपि भेदेषु साद्यादिप्ररूपणा कृता । साम्प्रतमध्रुवबन्धिनीनां तेषु तामाह-

उक्कोसमणुक्कोसो जहन्नमजहन्नगो वि अणुभागो ।
साई अद्धुवबंधो पयडीणं होइ सेसाणं ॥६८॥

शेषाणां प्रागदर्शितानामध्रुवबन्धिनीनां त्रिसप्तति**प्रकृतीनामु**त्कृष्टोऽनुभागबन्धः **सादिरध्रुव** एव च **भवति** । प्रकृतय एव ह्येता अध्रुवबन्धित्वात् साद्यध्रुवास्ततस्तत्सत्तानुविधायी जघन्यादिरूपस्तदनुभागोऽपि यथोक्त एव भवति, न त्वनादिध्रुवो वा इति

गाथार्थः ॥६८॥

भा० सेसाणं अधुवतिहुत्तरीण उक्कोसगाइचउभेओ । साइअधुवो सुगमो अणाइधुवया असिद्धे व ॥५४१॥

उक्कोसमिइ गाहा सुगमा तह सुभसुभाण पत्तेयं । उक्कोसजहन्नणुभागो य बज्झइ केहि हेऊहिं ॥५४२॥

तदेवं साद्यादिप्ररूपणाऽवसिता । साम्प्रतं बन्धाधिकृतविंशत्युत्तरप्रकृतिशते याः प्रकृतयः शुभा याश्चाशुभास्तासां पृथक् उत्कृष्टजघन्यानुभागौ केन प्रत्ययेन केन हेतुना जन्येते इति प्रत्ययप्ररूपणामाह-

सुभपयडीण विसोहीए तिव्वमसुभाण संकिलेसेणं ।
विवरीए उ जहन्नो अणुभागो सव्वपयडीणं ॥६९॥

अनन्तरमेव वक्ष्यमाणशुभप्रकृतीनां '**विसोहिए**'त्ति विशुद्ध्या '**तिव्वो**'त्ति तीव्रमुत्कृष्टमनुभागं बध्नातीति गम्यते एतदुक्तं भवतिशुभप्रकृतीनां सर्वासामपि यः कश्चिद् बन्धकेष्वतिविशुद्धः स सर्वोत्कृष्टमनुभागं करोति, नान्यः । '**असुभाण सङ्क्लिष्ट-सेणं**'ति अनन्तरमेव निर्देक्ष्यमाणाशुभप्रकृतीनां तु सङ्क्लेशेन तीव्रमनुभागं बध्नातीति सम्बध्यते, तद्बन्धकेषु यः कश्चित् सर्वसङ्क्लिष्टः स एवोत्कृष्टमनुभागमेतासां बध्नातीत्यर्थः । '**विवरीए उ**' इत्यादि उक्तवैपरीत्ये तु सर्वासां शुभाशुभप्रकृतीनां

जघन्योऽनुभागो भवति शुभप्रकृतीनां तद्बन्धकेषु यः कश्चित् सर्वसङ्क्लिष्टः स जघन्यमनुभागं बध्नाति, अशुभप्रकृतीनां तु यः कश्चित्तद्बन्धकेषु सर्वविशुद्धो भवति, स जघन्यानुभागं बध्नातीति तात्पर्यमिति गाथार्थः ॥६९॥

भा० सुभपयडिगाह सुगमा सुभा य असुभा य ता पुण इमाओ ।

कृता शुभाशुभभेदभिन्नानां प्रकृतीनां रसप्रत्ययप्ररूपणा, तत्र कियत्यः किं स्वरूपा वा ताः प्रत्येकं शुभाशुभप्रकृतय इति न ज्ञायते । अतस्तत्परिज्ञानार्थं प्रकृतीनां शुभाशुभप्ररूपणामाह-

बायालं पि पसत्था विसोहिगुणउक्कडस्स तिव्वाओ ।
बावीसइमप्पसत्था मिच्छुव्वुडसंकिलिट्ठस्स ॥७०॥

सातवेदनीयं, तिर्यङ्मनुष्यदेवायूंषि, मनुष्यद्विकं, देवद्विकं, पञ्चेन्द्रियजातिः, पञ्चशरीराणि, समचतुरस्रसंस्थानं, वज्रर्षभ-नाराचसंहननं, त्रीण्यङ्गोपाङ्गानि, प्रशस्तवर्णादिचतुष्कम्, अगुरुलघु, पराघातम्, उच्छ्वासम्, आतपम्, उद्योतम्, प्रशस्तविहायोगति-स्त्रसादिदशकं, निर्माणं, तीर्थङ्करं, उच्चैर्गोत्रमिति । अपिशब्दस्यैवकारार्थत्वादेता एव द्विचत्वारिंशत्प्रकृतयः प्रशस्ताः-शुभा एताश्च विशोधिगुणेन य उत्कटः प्रकृष्टस्तस्यैव तीव्रतररसा उत्कृष्टरसा भवन्ति, तदुक्तम्-

[१]सायं तिरिमणुदेवाउयं च नरसुरदुगाइ दो चेव । पंचेंदियजाईवि य पंचसरीराइ चउरंसं ॥१॥

संघयणादिसुभगतिअंगोवंगाइं अगुरुपराघातं । सुभवन्नाइचउक्कं ऊसासं आयवुज्जोयं ॥२॥

तसबायरपज्जत्तं पत्तेयथिरं सुभं च सुभगं च । सुस्सरआइज्जजसं निमेण तित्थयरमुच्चं च ॥३॥

बायालीसं एया उ चेव जाणाहि पुण्णपगईओ । बंधंति बहुरसाओ विसोहिगुणउक्कडा जीवा ॥४॥

पञ्च ज्ञानावरणानि नव दर्शनावरणानि असातं मिश्रसम्यक्त्वपुञ्जवर्जमोहषड्विंशतिर्नारकायुर्नरकद्विकं तिर्यग्द्विकं एकद्वित्रि-चतुरिन्द्रियजातयः आद्यवर्जानि संस्थानसंहननानि अप्रशस्तवर्णादिचतुष्कम् उपघातम् अप्रशस्तविहायोगतिः स्थावरादिदशकं नीचैर्गोत्रमन्तरायपञ्चकमित्येतास्तु द्व्यशीतिप्रकृतयोऽप्रशस्ता अशुभा विज्ञेयाः । ताश्च मिथ्यादृष्टेरुत्कृष्टसंक्लेशस्य तीव्रा उत्कृष्टरसा भवन्तीति सम्बध्यते । तदुक्तम्-

---

१. सातं तिर्यङ्मनुष्यदेवायुष्कं च नरसुरद्विके द्वौ चैव । पञ्चेन्द्रियजातिरपि च पञ्च शरीराणि चतुरस्रम् ॥१॥

आदिसंहननं शुभ(ख)गतिरङ्गोपाङ्गान्यगुरुलघु पराघातम् । शुभवर्णादिचतुष्कमुच्छ्वासमातपमुद्योतम् ॥२॥

त्रसबादरपर्याप्तं प्रत्येकं स्थिरं शुभ च सौभाग्यं च । सुस्वरादेययशः निर्माणं तीर्थकरमुच्चै(र्गोत्रं)च ॥३॥

द्विचत्वारिंशदेता तु चैव जानीहि पुण्यप्रकृतयः । बध्नन्ति बहुरसाः विशोधिगुणोत्कटात् जीवाः ॥४॥

[1]पंच य नाणावरणा नव दंसणमोहपयडिछ्व्वीसं । अस्सायं निरयाउं निरयदुगं तिरिदुगं चेव ॥१॥

इगिविगलिंदियजाई आइमवज्जा उ पंच संठाणा । संघयणा पंचेव उ असुभा वण्णाइया चउरो ॥२॥

उवघायमप्पसत्था विहगगई थावरं च सुहुमं च । अप्पज्जत्तं साहारणं च अथिरं च असुभं च ॥३॥

दुभगं नामं तह दूसरं च णादिज्ज अजसकित्ती य । नीयागोयं च तहा पंचेव य अंतरायाणि ॥४॥

एयाओ सव्वाओ बासीई हुंति पावपयडीओ । बज्झंते तिव्वरसा मिच्छुक्कडसंकिलेसेणं ॥५॥ इति ।

अत्र च विशुद्धिसङ्क्लेशप्रत्ययजन्यत्वं पूर्वोक्तमपि प्रसङ्गत उक्तमित्यदोषः ।

आह ननु शुभा द्विचत्वारिंशदुक्ता अशुभास्तु द्व्यशीतिरिति मीलिताश्चतुर्विंशत्युत्तरं प्रकृतिशतं भवति, बन्धे तु विंशत्युत्तर-प्रकृतिशतमेवाधिक्रियते, तत्कथं न विरोधः ? नैवम्, अभिप्रायापरिज्ञानात्, इह हि वर्णादिचतुष्कमेकमपि सत्प्रशस्ताप्रशस्त-

१. पञ्च च ज्ञानावरणानि नव दर्शन(आवरणानि) मोहप्रकृतयः षड्विंशतिः । असातं नरकायुर्नरकद्विकं तिर्यग्द्विकं चैव ॥१॥
एकविकलेन्द्रिजातयः आदिमवर्जानि तु पञ्च संस्थानानि । संहननानि पञ्चेव त्वशुभानि वर्णादीनि चत्वारि ॥२॥
उपघातमप्रशस्ता विहायोगतिः स्थावरं च सूक्ष्मं च । अपर्याप्तं साधारणं चास्थिरं चाशुभं च ॥३॥
दुर्भगं नाम तथा दुःस्वरं चानादेयमयशःकीर्त्तिश्च । नीच्चैर्गोत्रं च तथा पञ्चेव चान्तरायाणि ॥४॥
एताः सर्वाः द्व्यशीतिः भवन्ति पापप्रकृतयः । बध्यन्ते तीव्ररसाः मिथ्यादृष्टेरुत्कृष्टसङ्क्लेशेन ॥५॥

भेदेनोभयत्रापि गृहीतमिति न दोष इति गाथार्थः ॥७०॥

भा० पयडीओ अह बायालं पिय बासी य ता य इमा ॥५४३॥

सा उच्चे पंचतणू अंगोवंगत्तयायवूसासे । नरतिरिदेवाऊ णि य उज्जोयपसत्थवन्नचऊ ॥५४४॥

संघयणं संठाणं पढमं पंचिंदिजाइसत्थगई । तसदसगं निम्माणं गुरुलहुतित्थयरपरघायं ॥५४५॥

देवदुगं मणुयदुगं बायालं चिय सुभाउ पयडीओ । सेसाओ असुभाओ बासीई हुंति नायव्वा ॥५४६॥

चउदस आवरणे विग्घ पंच मोहे छवीस अस्सायं । नरयाउ नरयतिरिदुगइगबितिचउरिंदिजाईओ ॥५४७॥

आइमरहिया पंच उ संघयणे आगिइं उ पंचेव । अपसत्थवन्नचउगअपसत्थविहगगइ उवघायं ॥५४८॥

थावरदसगं नीया गोयं एयाउ हुंति बासीई । पाव पयडीउ एया बज्झंती संकिलेसेणं ॥५४९॥

बायाला बासीई जोगे चउवीसअहियसयमेगं । होई बंधे उ पओयणं तु बीसुत्तरसएणं ॥५५०॥

तो कहमेयं भन्नइ वन्नाइचउक्कयं इहेगंपि । उभयत्थ वि संगहियं अपसत्थपसत्थभेएणं ॥५५१॥

बज्झंतुक्कोसरसा सुभअसुभाओ विसोहिसंकेसा । इइ रसबंधस्सामित्तणस्स इह सूयणेव कया ॥५५२॥

अणुभागबंधसामित्तमिन्हिकमपत्तयं भणीहामि ।

तदेवं कृता शुभाशुभप्ररूपणा । तत्र च शुभप्रकृतयो विशुद्ध्या उत्कृष्टरसा बध्यन्ते, अशुभास्त्वविशुद्ध्या इत्यनुभागबन्धस्वामित्वस्य सूचैव कृता । साम्प्रतं तु क्रमप्राप्तं तदेव न्यक्षेणोच्यते-

आयवनामुज्जोयं माणुसतिरियाउयं पसत्थासु ।
मिच्छस्स हुंति तिव्वा सम्मद्दिट्ठिस्स सेसाओ ॥७१॥

आतपनाम उद्योतनाम मनुष्यायुः तिर्यगायुरित्येताः **प्रशस्तासु** प्रकृतिषु मध्ये चतस्रः प्रकृतय**स्तीव्रा** उत्कृष्टरसा मिथ्यादृष्टेरेव भवन्ति, न सम्यग्दृष्टेः । तथा ह्यातपोद्योततिर्यगायुषां तावत्सम्यग्दृष्टेर्बन्ध एव नास्ति, एता हि तिर्यक्ष्वेवोत्पित्सुः प्राणी बध्नाति, न च सम्यग्दृष्टिस्तेषूत्पद्यन्त इति तद्बन्धस्याप्यभावः । मनुष्यायुरपि तिर्यग्मनुष्याः सम्यग्दृष्टयो न बध्नन्ति, तेषां तत्रोत्पत्त्यभावात् । देवनारकास्तु सम्यग्दृष्टयो मनुष्यायुर्बध्नन्ति, केवलं सङ्ख्येयवर्षायुष्कयोग्यं मध्यमरसं च । अत्र त्वसङ्ख्येयवर्षायुषां योग्यमुत्कृष्टरसं तत्प्रकृतं, तत्पुनरमी अपि न बध्नन्ति, असङ्ख्येयवर्षायुष्केष्वेतेबामुत्पत्त्यभावादतस्तेषामप्येतद्बन्धासम्भवः । तस्मात्प्रस्तुतप्रकृतिचतुष्टस्योत्कृष्टानुभागं मिथ्यादृष्टिरेव तद्बन्धकेष्वतिविशुद्धो निर्वर्त्तयति । '**सम्मद्दिट्ठिस्स सेसाउ**'त्ति भणितशेषा अष्टात्रिंशत् पुण्यप्रकृतयस्तीव्रा उत्कृष्टरसा सम्यग्दृष्टेरेव भवन्तीति गाथार्थः ॥७१॥

भा० तहिं सुभपयडीमज्झा जं आयवमाइ चउगं तं ॥३५३॥

मणुयाऊरहियतिगं मिच्छो तिरियगइए य गंतुमणो । बंधइ नराउयं पुण तिरिनिरसम्मा न बंधंति ॥५३४॥

तेसिं तत्थुप्पत्ती अभावओ देवनारया सम्मा । मणुयाउं बंधंती संखेज्जाऊण जोग्गं ति ॥५५३॥

मज्झिमरसमेत्थमसंखतिरियआऊण जोग्ग जेट्ठरसं । पगयं तं पुण तत्थुप्पत्तीइ अभावओ एए ॥५५६॥

नो बंधंती तम्हा पत्थुयकम्माण जेट्ठअणुभागं । मिच्छो अइसुविसुद्धो निव्वत्तइ तह जिओ सम्मो ॥५५७॥

सेसा अट्ठत्तीसं उक्किट्ठरसाओ पुन्नपगईओ । बंधइ अह तंपि रसं विसेसियरं भणिउकामो ॥५५८॥

असुभपयडीण अभणियपुव्वं तं भणिउकामओ आह ।

तदेतन्मिथ्यादृष्टिसम्यग्दृष्टिलक्षणभेदमात्रेण शुभप्रकृतीनामेवोत्कृष्टानुभागबन्धस्वामित्वमुक्तम् । साम्प्रतं त्वेतासामेव शुभ-प्रकृतीनां विशेषिततरं तद् बिभणिषुरशुभप्रकृतीनां त्वनुक्तपूर्वं तत्प्रतिपिपादयिषुराह-

देवाउमप्पमत्तो तिव्वं खवगा करेंति बत्तीसं ।
बंधंति तिरियमणुया एक्कारस मिच्छभावेण ॥७२॥

देवायुस्तीव्रमुत्कृष्टरसं अप्रमत्तयतिर्बध्नाति, अपरेभ्यो देवायुर्बन्धकमिथ्यादृष्ट्यविरतसम्यग्दृष्ट्यादिभ्योऽस्यानन्तगुणविशुद्धत्वात् । तथा सातदेवद्विकपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियद्विकाहारकद्विकतैजसकार्मणसमचतुरस्रप्रशस्तवर्णादिचतुष्कागुरुलघुपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसादिदशकनिर्माणतीर्थकरोच्चैर्गोत्रलक्षणानां द्वात्रिंशतः प्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागं यथासम्भवं क्षपकौ सूक्ष्मसम्परायापूर्वकरणलक्षणौ कुरुतः । अपूर्वकरणो मोहनीयमक्षपयन्नपि योग्यतया क्षपक उक्त इति द्रष्टव्यम् । तत्र सातयशःकीर्त्त्युच्चैर्गोत्रलक्षणप्रकृतित्रयस्य क्षपकसूक्ष्मसम्परायश्चरमसमये वर्त्तमान उत्कृष्टानुभागं बध्नाति, स्वगुणस्थानशेषसमयेभ्योऽन्येभ्यश्च तद्बन्धकेभ्योऽस्यानन्तगुणविशुद्धत्वादिति । शेषाणां त्वेकोनत्रिंशतः प्रकृतीनां क्षपकापूर्वकरणो देवगतिप्रायोग्यबन्धव्यवच्छेदसमये वर्त्तमानस्तीव्रमनुभागं बध्नाति, तद्बन्धकेष्वस्यैवातिविशुद्धत्वादिति । **'बंधंति तिरियमणुये'**त्यादि नारकतिर्यङ्मनुष्यायूंषि नरकद्विकं विकलत्रिकं सूक्ष्ममपर्याप्तकं साधारणमित्येतासामेकादशप्रकृतीनां मिथ्याभावेनोपलक्षिता मिथ्यादृष्टयस्तिर्यग्मनुष्या एवोत्कृष्टानुभागं बध्नन्ति, न देवनारका इत्यर्थः । तथाहि-तिर्यङ्मनुष्यायुर्वर्जा नवप्रकृतीर्भवप्रत्ययेनैव देवनारका न बध्नन्ति । तिर्यङ्मनुष्यायुषी अप्यत्र भोगभूमियोग्ये उत्कृष्टरसे प्रकृते । अतस्तेऽप्यमी न बध्नन्ति, कुतस्तेषां तदनुभागबन्धसम्भवः । तस्मात्सञ्ज्ञिनो मिथ्यादृष्टयस्तिर्यङ्मनुष्या एव तत्प्रायोग्यविशुद्धा एते आयुषी बध्नन्ति । नरकायुषस्तु तत्प्रायोग्यसङ्क्लिष्टा उत्कृष्टरसं बध्नन्ति, अतिसङ्क्लिष्टस्यायुर्बन्धनिषेधात् । नरकद्विकं त्वेत एव सर्वसङ्क्लिष्टा बध्नन्ति, एकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टसङ्क्लेशस्यैतावन्मात्रकालत्वादेव । शेषाणां तु विकलत्रिक-

सूक्ष्मत्रिकलक्षणानां षट्प्रकृतीनामेत एव तत्प्रायोग्यसङ्क्लिष्टा उत्कृष्टानुभागं बध्नन्ति, सर्वसङ्क्लिष्टा ह्यमी प्रस्तुतप्रकृतिबन्धमुल्लङ्घ्य नरकप्रायोग्यं निवर्तयेयुरिति तत्प्रायोग्यसङ्क्लेशग्रहणमिति गाथार्थः ॥७२॥

पंच सुरसम्मद्दिट्ठी सुरमिच्छो तिन्नि जयइ पयडीओ ।
उज्जोयं तमतमगा सुरनेरइया भवे तिण्हं ॥७३॥

मनुष्यद्विकौदारिकद्विकवज्रर्षभनाराचलक्षणानां पञ्चानां प्रकृतीनां सम्यग्दृष्टिर्देवोऽत्यन्तविशुद्ध उत्कृष्टानुभागमेकं द्वौ वा समयौ यावद् बध्नाति, मिथ्यादृष्टेः सम्यग्दृष्टिरनन्तगुणविशुद्ध इति सम्यग्दृष्टेर्ग्रहणम् । नारका अपि च विशुद्धाः सन्त एताः प्रकृतीर्बध्नन्ति, केवलं वेदनानिवहविह्वलीकृतत्वादमरवत्प्रकृष्टभावनिबन्धनतीर्थकरादिसमृद्धिसन्दर्शनतद्वचः श्रवणनन्दीश्वरादिचैत्यदर्शनाद्यसम्भवाच्च तथाविधविशुद्ध्यभावात् तेषामिहाग्रहणम् । तिर्यङ्मनुष्याणां त्वतिविशुद्धानां देवगतिप्रायोग्यबन्धकत्वात्तद्योग्यप्रस्तुतप्रकृतिबन्धासम्भव इति सर्वव्युदासेन देवस्यैवोपादानम् । **'सुरमिच्छो'** इत्यादि एकेन्द्रियजात्यातपस्थावरलक्षणप्रकृतित्रयस्य सुरो मिथ्यादृष्टिरुत्कृष्टानुभागं बध्नाति । अत्र चाविशेषोक्तावपि सुर ईशानान्त एव द्रष्टव्यः, उपरितनानामेकेन्द्रियेषूत्पत्त्यभावात्, तद्योग्यप्रस्तुतप्रकृतित्रयबन्धासम्भवात् । अयमपि चैशानान्तो देव एकेन्द्रियजातिस्थावरयोरुत्कृष्टानुभागं सर्वसङ्क्लिष्टो बध्नाति, आतपस्य तु तत्प्रायोग्यविशुद्ध इति द्रष्टव्यम्, इदं हि शुभप्रकृतित्वाद्विशुद्धा

उत्कृष्टरसं जन्यते । सापि विशुद्धिर्यद्यधिकतरा गृह्येत, तदा पञ्चेन्द्रियतिर्यक्प्रायोग्यं मनुष्यप्रायोग्यं वा बध्नीयात्, न चातपं तत्प्रायोग्यबन्धे बध्यते, एकेन्द्रियप्रायोग्यत्वादेवेत्यालोच्य तत्प्रायोग्यविशुद्धत्वविशेषणोपादानम् ।

आह, ननु भवत्वेवं, किन्तु मिथ्यादृष्टिर्देव एवैतास्तिस्र उत्कृष्टरसाः करोति, नान्य इत्यत्र किं निबन्धनम् ? अत्रोच्यते, नारकाणां तावदेता एकेन्द्रियप्रायोग्यत्वात्तत्रोत्पत्त्यभावात् बन्ध एव नागच्छन्ति, तिर्यङ्मनुष्यास्तु यावत्यां विशुद्धौ वर्त्तमाना आतपमुत्कृष्टरसं कुर्वन्ति, तावत्यां विशुद्धौ वर्त्तमानाः पञ्चेन्द्रियतिर्यगादिप्रायोग्यमन्यत्किञ्चिच्छुभतरं रचयेयुः । यावति च सङ्क्लेशे वर्त्तमानोऽसावेकेन्द्रियजातिस्थावरयोरुत्कृष्टानुभागं बध्नाति, तावति सङ्क्लेशे स्थिता अमी नरकगतिप्रायोग्यं निर्वर्त्तयेयुः । देवास्तूत्कृष्टसङ्क्लेशेऽपि भवप्रत्ययादेकेन्द्रियप्रायोग्यमेव बध्नन्ति, न तु नरकयोग्यमिति । तिर्यङ्मनुष्याणामपि प्रकृतकर्मत्रयोत्कृष्टानुभागबन्धकत्वासम्भवः, सुरोऽपि सम्यग्दृष्टिर्मनुष्ययोग्यं बध्नातीति मिथ्यादृष्टिग्रहणम् । तस्मादीशानान्तो मिथ्यादृष्टिर्देवो यदा आतपस्य सर्वलघ्वीं स्थितिमुपकल्पयति, तदा तद्बन्धकेष्वतिविशुद्धोऽस्योत्कृष्टानुभागं करोति । यदा तूत्कृष्टसङ्क्लेशे वर्त्तमान एकेन्द्रियजातिस्थावरयोः सर्वोत्कृष्टां स्थितिं करोति तदाऽनयोरुत्कृष्टानुभागं रचयतीति स्थितम् । **'उज्जोयं तमतमग'**त्ति तमस्तमाधः सप्तमनरकपृथ्वी तदाधारा नारकास्तमस्तमका उच्यन्ते । अमी उद्योतनामकर्मण उत्कृष्टानुभागं बध्नन्ति । तथाहि-कश्चित् सप्तमपृथ्वीनारको यथाप्रवृत्तादीनि त्रीणि करणानि कृत्वाऽनिवृत्तिकरणस्थितो मिथ्यात्वस्याऽन्तरकरणं करोति, तत्र च (तस्मिंश्च) कृते मिथ्यात्वस्य पूर्वदर्शितन्यायेन स्थितिद्वयं भवति । तत्र

मिथ्यात्वाधःस्थितिवेदनस्य चरमसमये उद्योतस्योत्कृष्टानुभागं बध्नाति । इदं हि शुभप्रकृतित्वाद्विशुद्ध एवोत्कृष्टरसं करोति, तद्बन्धकेषु त्वयमेव सर्वविशुद्धोऽन्यस्थानवर्त्ती ह्येतावत्यां विशुद्धौ वर्त्तमानो मनुष्यप्रायोग्यं देवप्रायोग्यं वा बध्नीयाद्, इदं तु तिर्यग्गतिप्रायोग्यबन्धसहचरितमेव बध्यते इति सप्तमपृथ्वीनारकस्यैवोपादानम्, तत्र हि यावत् किञ्चिदपि मिथ्यात्वमस्ति तावत्क्षेत्रानुभावत एव तिर्यक्प्रायोग्यमेव बध्यत इति भावः । '**सुरनेरइया भवे तिण्हं**'ति तिर्यग्द्वयसेवार्त्तसंहननलक्षणप्रकृतित्रयस्य सुरा नारका वा अत्यन्तसङ्क्लिष्टा उत्कृष्टानुभागबन्धका भवन्ति । तिर्यङ्मनुष्या ह्येतावति सङ्क्लेशे वर्त्तमाना नरकगतिप्रायोग्यमेव निवर्त्तयेयुः, न च तद्योग्या एताः प्रकृतयो बध्यन्त इति तद्व्युदासेन देवनारकाणां ग्रहणम् । ते हि सर्वसङ्क्लिष्टा अपि तिर्यग्गतिप्रायोग्यमेव बध्नन्तीति । इह च व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तेः सेवार्त्तस्येशानादुपरि सनत्कुमारादयो देवा उत्कृष्टानुभागं बध्नन्तीति न तु ईशानान्ताः, ते ह्यतिसङ्क्लिष्टा एकेन्द्रियप्रायोग्यमेव रचयेयुर्न च तद्योग्यमिदं बध्यत इति गाथार्थः ॥७३॥

भा० देवाउमप्पमत्तो तिव्वं खवगा उ इच्चाइ ॥५५९॥

तस्सत्थो खवगापुव्वसुहुमया बंधयंति जहजोगं । उक्कोसरसाइ बत्तीस पगइओ ता य पुण एया ॥५६०॥

देवदुगाहारदुगे वेउव्विदुगं पसत्थवन्नचऊ । अगुरुलहू ऊसासं परघायपसत्थविहगगई ॥५६१॥

तेयाकम्मनिम्माणं समचउरंसं च तित्थपंचिंदी । तसदसगं सा उच्चं पगई बत्तीस इय हुंति ॥५६२॥

उवघायवज्ज तीसं अपुव्वछब्भायबंधवोछिन्ना । जा पयडी तम्मज्झे साउच्चजसेसु खित्तेसु ॥५६३॥

जाया इमाओ बत्तीस तासि मज्झा जसुच्च साय विणा । गुणतीसं अप्पुव्वो देवगईजोगबंधंते ॥५६४॥

साउच्चजसतिगस्स उ रसमुक्कोसं विहेइ सुहुमंते । अह एक्कारस पण तिन्नि तिन्नि य भणेमि जहसंखं ॥५६५॥

विगलतिगं सुहुमतिगं निरितिगतिरिमणुयआउ एक्कारा । मणुदुगओरालदुगं संघयणं पढम पंचेए ॥५६६॥

एगिंदिय आयावं थावरमिइतिन्नि तिरिदुगं चेव । छेवट्ठतिन्नि सेसा अट्ठहिया होइ सट्ठी य ॥५६७॥

देवाउमप्पमत्तो एमाईएण गाहजुयलेण । सुभपगईण विचत्ताए चउदसण्हं तु असुभाणं ॥५६८॥

ता य इमा विगलतिगं सुहुमतिगं निरयतिगं तिरिदुगं च छेवट्ठं । एगिंदियथावरगं सेसबिचत्ता पुण सुभाओ ॥५६९॥

तदेवं द्विचत्वारिंशत् शुभप्रकृतीनां चतुर्दशानां त्वशुभप्रकृतीनामुत्कृष्टानुभागबन्धस्वामिन उक्ताः । साम्प्रतं शेषाणामष्टषष्ठ्यशुभप्रकृतीनां तान् विवक्षुराह–

सेसाणं चउगइया तिव्वणुभागं करेंति पयडीणं ।
मिच्छद्दिट्ठी नियमा तिव्वकसा उक्कडा जीवा ॥७४॥

भणितशेषाणां ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणनवकासातमिथ्यात्वकषायषोडशनोकषायनवकाद्यवर्ज्यसंस्थानपञ्चकाद्यन्तवर्ज-संहननचतुष्काप्रशस्तवर्णादिचतुष्कोपघाताप्रशस्तविहायोगत्यस्थिराशुभदुर्भगदु:स्वरानादेयायश:कीर्त्तिनीचैर्गोत्रान्तरायपञ्चकलक्षणा नामष्टषष्ट्यशुभप्रकृतीनां चतुर्गतिका अपि नियमान्मिथ्यादृष्टयस्तीव्रकषायोत्कटा जीवास्तीव्रमुत्कृष्टानुभागं बध्नन्ति । तत्र हास्यरतिस्त्रीपुंवेदाद्यन्तवर्जसंहननसंस्थानलक्षणा द्वादशप्रकृतीर्वर्जयित्वा शेषाः षट्पञ्चाशत्प्रकृतीरुत्कृष्टरसाः सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशा अमी बध्नन्ति । निदर्शितद्वादशप्रकृतीस्तूत्कृष्टरसास्तत्प्रायोग्यसङ्क्लिष्टा बध्नन्तीति द्रष्टव्यम् । सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशो हि तावद्धास्यरतियुगलमतिक्रम्यारतिशोकयुगलमेव रचयति । स्त्रीपुंवेदौ त्वतिक्रम्य नपुंसकवेदं निर्वर्त्तयति । संस्थानसंहननेष्वपि सर्वसङ्क्लिष्टो विंशतिसागरोपमकोटाकोटीस्थितिके हुंडसेवार्त्ते निर्वर्त्तयति । ततो विशुद्धोऽष्टादशसागरोपमकोटाकोटीस्थितिके वामनकीलिके रचयति । ततो विशुद्धतरः षोडशसागरोपमकोटाकोटीस्थितिके कुब्जार्द्धनाराचे बध्नाति, ततोऽपि विशुद्धश्चतुर्दश-सागरोपमकोटाकोटिस्थितिके सादिनाराचे निर्वर्त्तयति । ततो विशुद्धो द्वादशसागरोपमकोटाकोटिस्थितिके न्यग्रोधर्षभनाराचे बध्नाति । ततो विशुद्धो दशसागरोपमकोटाकोटिस्थितिके समचतुरस्रवज्रर्षभनाराचे बध्नाति । तस्मादाद्यन्तवर्जसंस्थानचतुष्टयस्य तथाद्यन्तवर्जसंहननचतुष्टयस्य चात्मीयात्मीयोत्कृष्टस्थितिबन्धकाले तत्प्रायोग्यसङ्क्लेशयुक्ता अमी उत्कृष्टानुभागं बध्नन्ति । हीनाधिकसङ्क्लेशे अन्यान्यबन्धसम्भवात् तत्प्रायोग्यसङ्क्लेशग्रहणमिति भावः ।

आद्यन्तसंस्थानसंहननवर्जनं किमर्थमिति चेत् ? उच्यते-हुण्डसंस्थानं तावत् अस्यामेव गाथायामुत्कृष्टसङ्क्लेशेषु गृहीतम् ।

समचतुरस्रसंस्थानं तु [१]**'देवाउमप्पमत्तो'** इत्याद्यनन्तरगाथायां भावितम् । वज्रर्षभनाराचसेवार्त्तसंहननद्वयं तु [२]**'पंचसुरसम्मद्दिट्ठी'** इत्याद्यनन्तरगाथायामेव भावितमिति पारिशेष्यान्मध्यमसंस्थानचतुष्टयं मध्यमसंहननचतुष्टयं च तत्प्रायोग्यसङ्क्लेशे वर्त्तमानाश्चतुर्गतिका मिथ्यादृष्टयो जीवा उत्कृष्टरसं कुर्वन्तीत्युक्तमित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥७४॥

भा० मिलिए छप्पन्नाणं उक्कोसरसस्स सामिणो भणिया । तह सेसाणं सद्दा तेणं अडसट्ठि सा एवं ॥५७०॥

आवरणविग्घमोहे चोद्दस पणगं छवीसपयडीओ । अस्सायमाइअंतेहिं विरहियसंहणणचउगं ॥५७१॥

आइमरहिया संठाणपंच वन्नाइ चउगमपसत्थं । उवघायसत्थविहगइ अथिरछगं नीयमडसट्ठी ॥५७२॥

बंधंति तिरियमणुयाई पभियट्ठाइयाण गाहाण । भावणिया तत्थ य तिरिनराउ वज्जाओ नवपयडी ॥५७३॥

गइपच्चयसुरनरया बंधंती नेव तह तिरिनराण । आऊणि भोगभूमीजोगुक्किट्ठे रसे पगए ॥५७४॥

कह तेसि बंधभावो तम्हा तिरिमणुयसन्निणो एव । तं बंधं बंधंती तज्जोगियसंकिलेसेणं ॥५७५॥

नरगाउं बंधंती तज्जोगकिलिट्ठया तिरियमणुया । अइकिट्ठा नरगदुगं उक्कोसरसं पबंधंति ॥५७६॥

एगं दोसमया वा जेट्ठकिलेसो उ वन्निओ चेव । भणिओ तह विगलतिगं सुहुमतिगं जेट्ठअणुभागं ॥५७७॥

१. गाथा ७१ । २. गाथा ७२ ।

तज्जोगसंकिलिट्ठा सव्वकिलिट्ठा हि आसि पगईणं । बंधमइच्छिय निरिगइजोगं तं ते निवत्तंति ॥५७८॥
पुव्वुत्ता पणपगई सुद्धो सम्मो सुरो उ जेट्ठरसं । बंधइ इगं दुसमयं नेरइया वि हु अइविसुद्धा ॥५७९॥
एए पयडी बंधंति किंतु अइवेयणाभिभूयत्ता । जिणअद्दंसणओ वा तहविहसुद्धीअभावाओ ॥५८०॥
तेसिं इह अग्गहणं अइसुद्धा तिरिनरा सुरगईए । गच्छंति तओ एयाण पंचपयडीण किर तत्थ ॥५८१॥
बंधो नो संभवइ य अग्गहणं तेण तिरिनिराण इह । सुरमिच्छो तिन्नेत्थं ईसाणंतो सुरो चेव ॥५८२॥
दट्ठव्वो च उवरिमया नेव एगिंदिएसु गच्छंति । तो पगयं पगइतिगं बंधंती नेव तह एसो ॥५८३॥
ईसाणंतो वि सुरो सव्वुक्किट्ठो इगिंदिथावरयं । जेट्ठरसं बंधइ आयवस्स तज्जोगसुविसुद्धो ॥५८४॥
अइसुद्धो पुण तिरिमणुजोगं बंधइ न आयवं तत्थ । किंतेगिंदिसु एत्तो भणियं तज्जोगसुविसुद्धो ॥५८५॥
तह नारया इगिंदिसु नो गच्छंति य तओ न तग्गहणं । तिरिमणुया पुण एत्तिए सुद्धीए सुभयरं बंधं ॥५८६॥
निव्वत्तंत्ति तहेगिंदिथावराणं चउपरिणामे च । संकेसे उक्कोसं करंति तावइ किलेस चिय ॥५८७॥
एए नरगइजोगं बंधंती तह सुरा उ जह भणिया । उक्कोसकिलेसा वि हु भवपच्चयओ इगिंदीणं ॥५८८॥
पाओगं बंधंतीय नरगगइजोग्गयं न बंधंति । तिरियनराण वि पत्थुयकम्माण पगिट्ठरसबंधो ॥५८९॥

न घडइ सुरो वि सम्मो नरपाओगं च बंधए तेणं । मिच्छद्दिट्ठीगहणं तम्हेसाणंतओ देवो ॥५९०॥
अइसुद्धो उक्कोसं रसं निवत्तेइ आयवस्सेह । उक्कोससंकिलेसे एगिंदियथावराणं च ॥५९१॥
सव्वुक्किट्ठं ठिइं करेई उक्किट्ठरसगयं तह य । तमतमगो उज्जोयं सम्मुप्पत्तीइ कालम्मि ॥५९२॥
मिच्छत्तवेयणंतो उक्कोसरसं विहेइ सुविसुद्धो । अन्नो हि एत्तियाए सोहीए वट्टमाणो उ ॥५९३॥
मणुदेवगईजोगं बंधइ एयं तु तिरिगईजोगं । बज्झई तो सत्तमपुढविनारगस्सेव इह गहणं ॥५९४॥
जा किंचि तत्थ मिच्छं समत्थिता खेत्तभावओ चेव । तिरिगइपाओगं चिय बज्झइ सुरनारया तिन्हं ॥५९५॥
पुव्वुत्ताण किलिट्ठा उक्किट्ठरसस्स बंधगा भणिया । तिरिमणुया एयम्मी संकिलेसम्मि वट्टंता ॥५९६॥
नरगगईजोगं चिय निव्वत्तंती य नेव तज्जोगा । एयपयडी उ बज्झंति तन्निरासेण इह गहणं ॥५९७॥
देवाण नारगाणं ते च किलिट्ठा वि तिरियगइजोगं । बंधंति तहा एत्थ वि एस विसेसो इमो नेओ ॥५९८॥
छेवट्ठस्सेसाणगउवरिमदेवा उ उक्कसणुभागं । बंधंति न हेट्ठिमया ते हि अइसंकिलिट्ठा उ ॥५९९॥
एगिंदियजोगं चिय कम्मं विरयंति नेव तज्जोगं । एयं बज्झइ अह अट्ठसट्ठिपगईओ भावेमि ॥६००॥
तत्थ य हासरईथीपुंमाईअंतवज्जसंठाणा । संहणणाइय बारस वज्जिय सेसा उ छप्पन्ना ॥६०१॥

पयई उक्किट्ठरसा सव्वुकिट्ठंमि संकिलेसम्मि । वट्टंता चउगइया बंधंति भाणियपगईओ ॥६०२॥

बारस उक्किट्ठरसं तज्जोगिपगिट्ठया निबंधंति । सव्वुक्किट्ठकिलेसो एयाओ अइच्छिय पराओ ॥६०३॥

अन्नाओ बज्झंती किंची तब्भावणा उ वित्तीओ । नेया आइमअंतिमसंघयणागीण भावणिया ॥६०४॥

एत्थेव सुए भणिया एयाणं तप्पओगसंकेसो । वट्टंता चउगइया उक्कोसरसं पकुव्वंति ॥६०५॥

भणियमुक्कोसमणुभागबंधसामित्तमिन्हिं जहन्नस्स । अणुभागस्स वि बंधसामित्तं भणिउकामाह ॥६०६॥

उक्तमुत्कृष्टानुभागबन्धस्वामित्वम्, इदानीं जघन्यानुभागबन्धस्वामित्वं बिभणिषुराह-

चोद्दससरागचरिमे पंचमनियट्टि नियट्टिएक्कारं ।
सोलसमंदणुभागा संजमगुणपत्थिओ जयइ ॥७५॥

ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्कान्तरायपञ्चकलक्षणानां चतुर्दशप्रकृतीनां क्षपकसूक्ष्मसम्परायश्चरमसमये वर्त्तमानो जघन्यानुभागं बध्नाति । एता ह्यशुभप्रकृतयोऽशुभप्रकृतीनां च सर्वविशुद्ध एव जघन्यानुभागं बध्नाति, प्रस्तुतप्रकृतिबन्धकेषु त्वयमेव सर्वविशुद्ध इति भावः । अयं च हेतुरुत्तरत्रापि वाच्यः । पुरुषवेदसञ्ज्वलनचतुष्टयलक्षणप्रकृतिपञ्चकस्यैककस्मिन्नात्मीय-

बन्धव्यवच्छेदसमये क्षपकानिवृत्तिबादरो जघन्यानुभागं बध्नाति । निवृत्तिक्षपकापूर्वकरणो निद्राप्रचलाऽप्रशस्तवर्णादि-चतुष्कोपघातहास्यरतिभयजुगुप्सालक्षणानामेकादशप्रकृतीनामेकैकस्मिन्नात्मीयात्मीयबन्धव्यवच्छेदसमये जघन्यानुभागं बध्नाति, हेतुः स एव । स्त्यानर्द्धित्रिकमिथ्यात्वसञ्ज्वलनवर्जकषायद्वादशकलक्षणाः षोडशप्रकृतीर्मन्दानुभागा जघन्यरसा अनेकार्थत्वाद्यतते करोति, क इत्याह-'**संजमगुणपत्थिओ**'त्ति संयमगुणं प्रस्थितोऽभिमुखीभूतः संयमगुणप्रस्थितः । स चेह मिथ्यादृष्टिरविरतो देशविरतश्च गृह्यते । तत्र स्त्यानर्द्धित्रिकमिथ्यात्वानन्तानुबंधिचतुष्टयलक्षणानामष्टानां प्रकृतीनां चरमसमये मिथ्यादृष्टिरनन्तरसमये सम्यक्त्वं संयमं च युगपत् प्रतिपित्सुर्जघन्यानुभागं बध्नाति, हेतुः स एव । अप्रत्याख्यानावरणचतुष्टस्य त्वविरतसम्यग्दृष्टिः, प्रत्याख्यानावरणचतुष्टयस्य तु देशविरतः पृथक् स्वगुणस्थानचरमसमये वर्त्तमानोऽनन्तरमेव संयमं प्रतिपित्सुर्जघन्यानुभागं बध्नाति, तद्बन्धकेष्वतिविशुद्धत्वलक्षणो हेतुः सर्वत्र वाच्य इति गाथार्थः ॥**७५**॥

भा० चोद्दस सुहुमसरागे (चोद्दससरागचरिमे) ई पभिईगाहपंचगे जे जे ।
जप्पयडिबंधगा हुंति ताओ पयडिओ पिंडियया ॥६०७॥

जाता पिंडियवोच्छंतो चउदस पण इगार सोलसगं । दुदुसोलतिदुदुपनरसअट्ठतेवीसई ठाणा ॥६०८॥

संपइ एयाओ चिय जहन्नणुभागाउ पयडिओ अहयं । दंसियकमेण विवरेमि ता इमाओ पुणो एवं ॥६०९॥

नाणंतरायदसगं दंसण चउ हुंति चउदसा एवं । पुंसंजलणा पंच उ अपसत्थयवन्नया चउरो ॥६१०॥

निद्दापयलुवघाया हासचउक्कं च हुंति एक्कारा । बारसकसाय मिच्छं थीणतिगं सोलसा एए ।।६११।।
अपमत्तपमत्तगुणे दुगं दुगं हवइ तत्थ किर कमसो । नेयमाहारयजुयलं अरईसोगो य ई जुयलं ।।६१२।।
विगलतिगं वेउव्वियछक्कं सुहुमतिगआउगचउक्कं । सोलसुरलदुउजोयं तिन्नी नीतिरिदुगं तिन्नि ।।६१३।।
पंचिंदियजाइतेयगकम्मं गुरुलहुपसत्थवन्नाई । चउगं परघूसासं तसाइचउगं सनिम्माणं ।।६१४।।
पन्नरसेए भणिया इत्थी य नपुंसगं च दो एए । सायासायं थिरसुभजसजुयला हुंति अट्ठेव ।।६१५।।
मणुदुगविहगदुगुच्चं सुभगसुस्सरअएज्जजुयलाइं । संघयणा संठाणा सव्वेवि य एस तेवीसा ।।६१६।।
अंते मंदणुभागं विहेइ एया हि असुभपयडीओ । एयासि अइविसुद्धो मंदणुभागो किल विहेइ ।।६१७।।
पत्थुयपयडीबंधे एसेव विसुद्धओ इमो होऊ । एत्थुत्तरे वि नेओ पण एक्कारा उ सुगमाओ ।।६१८।।
सोलसमंदणुभाग संजमगुणपत्थिओ जयइ सुत्ते । अत्थि पयं तस्सत्थो पव्वज्जं संगहिउकामो ।।६१९।।
मिच्छो वा विरओ वा विरयाविरओ व पकरई तत्थ । मिच्छअणबंधिथीणतिगिति च अट्ठण्ह पयडीणं ।।६२०।।
सुविसुद्धमिच्छदिट्ठीणंतरसमयंमि संजमं सम्मं । जुगवं पि गहिउकामो मंदणुभागाओ पकरेइ ।।६२१।।
हेऊ स एव अविरयदिट्ठी बीतियकसायचउगस्स । तइयकसायचउगस्स देसजई अंतगो बंधं ।।६२२।।

मंदणुभागा पकरइ

आहारमप्पमत्तो पमत्तसुद्धो उ अरइसोगाणं ।
सोलस माणुसतिरिया सुरनारगतमतमा तिन्नि ॥७६॥

आहारकद्विकमप्रमत्तसंयतोऽनन्तरमेव प्रमत्तभावं प्रतिपित्सुर्जघन्यरसं करोतीति । इदं हि प्रकृतिद्वयं शुभरूपत्वात् सङ्क्लिष्ट एव जघन्यरसं करोति, तद्बन्धकेषु त्वयमेवातिसङ्क्लिष्ट इति भावः । अरतिशोकयोः शुद्धोऽप्रमत्तभावाभिमुखः प्रमत्तयति-र्जघन्यानुभागं करोति, इदं हि प्रकृतिद्वयमशुभत्वात् सर्वविशुद्ध एव जघन्यरसं करोति, तद्बन्धकेषु त्वयमेव सर्वविशुद्ध इति भावः । आयुश्चतुष्टयनरकद्विकदेवद्विकवैक्रियद्विकविकलत्रिकसूक्ष्मापर्याप्तकसाधारणलक्षणाः षोडशप्रकृतीर्मनुष्यास्तिर्यञ्चश्च जघन्यरसाः कुर्वन्ति । अत्र हि तिर्यङ्मनुष्यायुर्द्वयं वर्जयित्वा शेषाश्चतुर्दशप्रकृतीर्देवनारका भवप्रत्ययादेव न बध्नन्ति । तिर्यङ्मनुष्यायुर्द्वयमपि यदा जघन्यस्थितिकं बध्यते तदा जघन्यरसं क्रियते, देवनारकास्तु तज्जघन्यं न बध्नन्ति, एतत्स्थितिकेषु तेषामुत्पत्त्यभावात् । तस्मान्नैतत्प्रकृतिषोडशकं देवनारका बध्नन्ति, अतस्तिर्यङ्मनुष्याणामेव ग्रहणम् । तत्र नारकायुषोऽशुभ-प्रकृतित्वात् तद्बन्धकेषु सर्वविशुद्धा दशवर्षसहस्रलक्षणजघन्यस्थितिबन्धकाले जघन्यानुभागं तिर्यङ्मनुष्याः कुर्वन्ति । शेषस्य त्वायुस्त्रयस्य शुभप्रकृतित्वात् तद्बन्धकेषु सर्वसङ्क्लिष्टा आत्मीयात्मीयसर्वजघन्यस्थितिबन्धकाले अमी जघन्यानुभागं

रचयन्ति । नरकद्विकस्याशुभप्रकृतित्वाज्जघन्यस्थितिबन्धकाले तद्बन्धकेषु सर्वविशुद्धा एते जघन्यानुभागं विदधति । देवद्विकस्य शुभप्रकृतित्वादात्मीयोत्कृष्टस्थितिबन्धकाले तत्प्रायोग्यसङ्क्लिष्टा अमी जघन्यानुभागं बध्नन्ति, अतिसङ्क्लिष्टो नरकादियोग्यं बध्नीयादिति तत्प्रायोग्यसङ्क्लेशग्रहणम्, एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यम् । वैक्रियद्विकस्यापि शुभप्रकृतित्वान्नरकगति-बन्धसहितां सर्वोत्कृष्टां स्थितिं बध्नन्तो जघन्यानुभागं निर्वर्त्तयन्ति । विकलत्रिकसूक्ष्मत्रिकयोस्त्वशुभप्रकृतित्वात्तत्प्रायोग्यविशुद्धा अमी सर्वजघन्यानुभागं बध्नन्ति, अतिविशुद्धा मनुष्यादिप्रायोग्यं बध्नन्तीति तत्प्रायोग्यविशुद्धिग्रहणमिति भाविताः षोडशापि प्रकृतयः । **'सुरनारगतमतमा तिन्नि'** त्ति तिस्रः सुरनारकास्तिस्रश्च तमस्तमका जघन्यरसाः कुर्वन्तीति प्रत्येकं सम्बन्धस्ततश्चेद-मुक्तं भवति औदारिकद्विकोद्योतलक्षणास्तिस्रः प्रकृतीः सामान्यतः सुरा नारकाश्च सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशे वर्त्तमानास्तिर्यक्प्रायोग्यं बध्नतः सर्वजघन्यरसाः कुर्वन्तीति केवलमौदारिकाङ्गोपाङ्गमीशानादुपरितनाः सनत्कुमारादय एव देवा जघन्यरसं कुर्वन्ति, नेशानान्ताः, ते हि सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशे वर्त्तमाना एकेन्द्रिययोग्यमेव बध्नन्ति । एकेन्द्रियाणां चाङ्गोपाङ्गं न भवति, अत ईशानान्तदेवानां जघन्यरसाङ्गोपाङ्गनामबन्धासम्भवेन तज्जघन्यरसबध्नकत्वासम्भवः ।

भवत्वेवं, किन्तु तिर्यङ्मनुष्याः कस्मादिदं प्रकृतित्रयं जघन्यरसं न कुर्वन्ति ? अत्रोच्यते, एतत्प्रकृतित्रयं तिर्यग्गतिप्रायोग्य-बन्धसहचरितं जघन्यरसं बध्यते, तिर्यग्मनुष्यास्त्वेतावति सङ्क्लेशे वर्त्तमाना नरकगतिप्रायोग्यमेव रचयेयुरिति तेषामिहाग्रहणम् । तिर्यग्द्विकनीचैर्गोत्रलक्षणास्तिस्रः प्रकृतीर्जघन्यरसास्तमस्तमस्काऽधःसप्तमपृथ्वीनारकाः कुर्वन्ति । तथाहि कश्चित् सप्तमपृथ्वी-

नारकः सम्यक्त्वाभिमुखो यथाप्रवृत्तादीनि त्रीणि करणानि कृत्वाऽनिवृत्तिकरणस्य चरमसमये मिथ्यात्वस्य चरमपुद्गलान् वेदयन् प्रकृतकर्मत्रयस्य जघन्यानुभागं बध्नाति । अस्य हि प्रकृतित्रयस्याशुभत्वात् सर्वविशुद्धो जघन्यानुभागं करोति, तद्बन्धकेषु त्वयमेव सर्वविशुद्ध इति सम्यक्त्वाभिमुखादिविशेषणोपादानम् । अन्यस्थानवर्त्ती त्वेतावत्यां विशुद्धौ वर्त्तमान उच्चैर्गोत्रं मनुष्यद्विकादियुक्तं बध्नीयादिति सप्तमपृथ्वीनारकस्यैव ग्रहणम् । अस्यां हि यावत्किञ्चिदपि मिथ्यात्वमस्ति तावद्भवप्रत्ययादेव नीचैर्गोत्रसहचरितस्तिर्यग्गतिप्रायोग्य एव बन्धो भवतीति भाव इति गाथार्थः ॥७६॥

भा० अपमत्तजई ओ परिवडिउकामो । सिग्घं पमत्तभावं गिन्हिउकामो किर विहेइ ॥६२३॥

मंदरसं आहारगजुयलं पयडीजुगं च एयं तु । सुंदररूवत्ताओ पाणी संकिट्ठगो चेव ॥६२४॥

मंदणुभागं पकरइ तब्बंधकरेसु एस अइकिट्ठो । अरई सोसं अपमत्तभावसमुहो पमत्तजई ॥६२५॥

सोलसपुव्वुत्ताओ माणुसतिरिया जयंति मंदरसा । एत्थ तिरिनराउदुगं वज्जियसेसाओ चउदसओ ॥६२६॥

भववसओ न निरसुरा बंधंती तिरिनराउयदुगंवि । जइया जहन्नठिइयं बज्झइ तइया जहन्नरसं ॥६२७॥

किज्जइ सुरनेरइया बंधंति न तं जहन्नअणुभागं । तट्ठिइएसुं तेसिं उप्पत्ति अभावओ तम्हा ॥६२८॥

बंधंति न निरयसुरा सोलस निरयाउयस्स असुभत्ता । सुविसुद्धा तिरियनरा मंदरसत्तं जहन्नम्मि ॥६२९॥

ठीईए बंधकाले बंधंती सेसआउयतिगस्स । सुभपयडित्ता किट्ठा तिरियनरा बंधयंति रसं ॥६३०॥

मंदं नरगदुगस्स उ सुविसुद्धा मंदठिइइ बंधस्स । समयंमि असुभमत्ता मंदरसत्तं निवत्तंति ॥६३१॥

देवदुगस्स सुभत्ता उक्किट्ठठिइएव बंधकालम्मि । तप्पाओगकिलिट्ठा मंदणुभागं निवत्तंति ॥६३२॥

अइसंकिट्ठो नरगाइजोगयं बंधईय तेणं तु । तज्जोगकेसगहणं एवं अन्नत्थविय नेय ॥६३३॥

विउविदुगस्स सुभत्ता नरगइबंधेण सहिय उक्कोसं । ठीबंधंतो मंदं रसं निवत्तेइ विगलतिगं ॥६३४॥

सुहुमतिगंपिऽसुभत्ता बंधंती तप्पओगसुविसुद्धा । भणिया सोलस पयडी सुरनारगतमतमा तिन्नि ॥६३५॥

इय सत्तस्स अमत्थो तिन्नी सुरनारगा तहा तिन्नि । तमतमगा संबंधो इय पत्तेयं हवइ कज्जो ॥६३६॥

तत्थ य सुरनेरइया उरलदुगुज्जोय तिन्नि पगईओ । उक्किट्ठसंकिलेसे वट्टंता तिरियगइजोगे ॥६३७॥

बंधंतो मंदरसा कुव्वंती किं तु सणकुमाराई । उरलं अंगोवंगं बंधंति सुरा न हिट्ठिमगा ॥६३८॥

ते उक्किट्ठकिलेसे वट्टंता एगअक्खजियजोगा । बंधंति इगिंदीणं अंगोवंगं न संभवइ ॥६३९॥

तो अंगुवंगअसंभवाओ मंदे रसंमि तव्विसए । बंधो न घडइ निययं ईसाणंताण देवाणं ॥६४०॥

तह एयं पयडितिगं तिरिगइपाओगबंधसहचरियं । मंदरसं बज्झइ तिरिनरा उ एयप्पमाणम्मि ॥६४१॥

वट्टंता उ किलेसे निरयगईजोगमेव बंधंति । तो एत्थ तिरिनिराणं अग्गहणं तह य तमतमगा ॥६४२॥
कुव्वंती मंदरसा तिरिदुगनीगोत्ततिन्नि पयडीओ । जह किर कोई सत्तमपुढवीए नारगो सुद्धो ॥६४३॥
मिच्छत्तचरिमपुग्गलवेयणसमयंमि अभिमुहो सम्मे । पत्थुयपयडीण तिग विहेइ मंदाणुभागं ति ॥६४४॥
एयं किर पयडितिगं असुभत्ता करेइ मंदअणुभागं । सव्वविसुद्धो तम्हा सम्माभिमुहो तिई भणियं ॥६४५॥
अन्नो एय विसुद्धीइ वट्टमाणो उ मणुयदुगउच्चं । बंधइ एत्तो गहणं तमतमगयनारगस्सेह ॥६४६॥
सो पुण जा मिच्छजुओ नीगोएणं सहेव तिरियगई । जोगं बंधइ भवपच्चयाओ एसोत्थ परमत्थो ॥६४७॥

एगिंदियथावरयं मंदणुभागं करेंति ति गईया ।
परियत्तमाणमज्झिवपरिणामा नेरइयवज्जा ॥७७॥

नारकान् वर्जयित्वा शेषगतित्रयवर्त्तिनो जीवाः परावर्त्तमानमध्यमपरिणामा एकेन्द्रियजातिस्थावरयोर्जघन्यानुभागं बध्नन्ति । इदं हि प्रकृतिद्वयमशुभं तत्रापि सङ्क्लिष्टो जन्तुरनयोरुत्कृष्टानुभागं बध्नाति । अतिविशुद्धस्त्विदमुल्लङ्घ्योत्कृष्टानुभागे पञ्चेन्द्रिय-जातित्रसनाम्नी बध्नातीति आलोच्य मध्यमपरिणामग्रहणम्, अयं च मध्यमपरिणामो यदैकस्मिन्नन्तर्मुहूर्त्ते एकेन्द्रियजाति-

स्थावरनाम्नी बद्ध्वा पुनर्द्वितीयेऽपि अन्तर्मुहूर्त्ते ते एव बध्नाति तदापि भवति, केवलं तदा अवस्थितपरिणामे तथाविधा विशुद्धिर्न लभ्यते इति मध्यमपरिणामस्यापि परावर्त्तमानताविशेषणम्, इदमुक्तं भवति-यदैकेन्द्रियजातिस्थावरे बद्ध्वा पञ्चेन्द्रियजातित्रसनाम्नी बध्नाति, ते अपि बद्ध्वा पुनरेकेन्द्रियजातिस्थावरे बध्नाति, तदेवं परावृत्त्य परावृत्य बध्नन् परावर्त्तमानमध्यमपरिणामस्तत्प्रायोग्यविशुद्धः प्रस्तुतप्रकृतिद्वयस्य जघन्यानुभागं बध्नातीति ।

भवत्वेवं, तथापि नारकवर्जनं किमर्थमिति चेत् ? उच्यते, नारकाणां स्वभावादेव प्रस्तुतप्रकृतिद्वयबन्धत्वासम्भवादित्यलं विस्तरेणेति गाथार्थः ॥७७॥

भा० एगिंदियथावरगं ई गाहाए उ मज्झपरिणामा । जं भणियं तत्थ इमो भावत्थो पयडिदुगमेयं ॥६४८॥

असुभं अईकिलिट्ठो एयणुभागं विहेइ उक्किट्ठं । अइसुद्धो उ पणिंदिय तसं च एयं पयडिजुयलं ॥६४९॥

उक्कोसं अणुभागं विहेइ ई मज्झिमस्स इह गहणं । परियत्तमाणया पुण विभावियव्वा इहं एवं ॥६५०॥

जइया इगिंदिथावरजुयलं बंधित्तु पुणवि बंधेइ । पंचिदियजाइतसं पुणो वि एगिंदिथावरगं ॥६५१॥

बंधइ तया उ परियत्तमाणया इह च सो उ तज्जोगे । सुविसुद्धो पयडिदुगं मंदणुभागं विहेइ त्ति ॥६५२॥

आसोहम्मायावं अविरयमणुओ य जयइ तित्थयरं ।
चउगइ उक्कड मिच्छा पन्नरस दुवे विसोहीए ॥७८॥

इह सौधर्मग्रहणेन समश्रेणिव्यवस्थिततत्वादीशानोऽपि गृह्यते । ततश्च भवनपत्यादय ईशानपर्यन्ता देवास्तद्बन्धकेषु सर्वसङ्क्लिष्टा एकेन्द्रियप्रायोग्यं बध्नन्त आतपनाम जघन्यानुभागयुक्तं बध्नन्ति, अस्य हि शुभप्रकृतित्वात् सर्वसङ्क्लिष्ट एव जघन्यानुभागं बध्नाति, तद्बन्धकेषु चैत एव सर्वसङ्क्लिष्टा लभ्यन्ते । तिर्यङ्मनुष्या ह्येतावति सङ्क्लेशे वर्त्तमाना नरकादिप्रायोग्यं रचयेयुः, नरकाः सनत्कुमारादिदेवाश्च भवप्रत्ययादेवैतन्न बध्नन्तीति शेषपरिहारेण यथोक्तदेवानामेव ग्रहणम् । '**अविरयमणुओ य जयइ तित्थयरं**'ति चकारोऽनुक्तविशेषणसूचकस्ततश्चाविरतसम्यग्दृष्टिर्नरके बद्धायुष्को नरकोत्पत्त्यभिमुखोऽनन्तरमेव मिथ्यात्वं प्रतिपित्सुर्मनुष्यस्तीर्थकरनाम्नो जघन्यानुभागं बध्नाति, तद्बन्धकेष्वयमेव सर्वसङ्क्लिष्ट इति कृत्वा । विशेषणबहुत्वस्य तु साफल्यं यथोत्कृष्टा स्थितिबन्धाधिकारे '[१]**देवाउयं पमत्तो**' इत्यादिगाथाविवरणेऽस्यैव कर्मणो विचारे भावितस्तथाऽत्रापि भावनीयम् । '**चउगइ उक्कड मिच्छा पन्नरस**'त्ति पञ्चेन्द्रियजातितैजसकार्मणप्रशस्तवर्णादिचतुष्कागुरुलघुपराघातोच्छ्वासत्रसबादरपर्याप्तकप्रत्येकनिर्माणमित्येतासां पञ्चदशप्रकृतीनां चतुर्गतिका अपि जीवा मिथ्यादृष्टयः सर्वोत्कटसङ्क्लेशा

१. गाथा ७२ ।

जघन्यानुभागं कुर्वन्ति । एता हि शुभप्रकृतित्वात् सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशैर्जघन्यरसाः क्रियन्ते, तत्र तिर्यङ्मनुष्याः सर्वोत्कृष्टसङ्क्लेशे वर्त्तमाना नरकगतिसहचरिता एता बध्नन्तो जघन्यरसाः कुर्वन्ति । नारका देवाश्चेशानादुपरि वर्त्तमानाः सनत्कुमारादयः सर्वसङ्क्लिष्टाः पञ्चेन्द्रियतिर्यक्प्रायोग्या एता बध्नन्तो जघन्यरसाः कुर्वन्ति । ईशानान्तास्तु देवाः सर्वसङ्क्लिष्टाः पञ्चेन्द्रियजातित्रसवर्जाः शेषास्त्रयोदशप्रकृतीरेकेन्द्रियप्रायोग्यं बध्नन्तो जघन्यरसाः कुर्वन्तीति । पञ्चेन्द्रियजातित्रसनाम्नी तु विशुद्धा अमी बध्नन्तीति जघन्यरसो न लभ्यते इति तद्वर्जनम् '**दुवे विसोहीए**'त्ति स्त्रीनपुंसकवेदलक्षणे द्वे प्रकृती चतुर्गतिका अपि मिथ्यादृष्टयो जीवा '**विसोहीए**'त्ति अशुभत्वादनयोस्तत्प्रायोग्यविशुद्ध्या जघन्यरसे कुर्वन्ति, अतिविशुद्धः पुरुषवेदबन्धकः स्यादिति तत्प्रायोग्यविशुद्धिग्रहणमिति गाथार्थः ॥७८॥

भा० आसोहम्मयभणणा ईसाणंता उ भवणपभिईओ । तब्बंधगेसुकिट्ठा एगिंदियजोगमायावं ॥६५३॥

सुभपयइणसंकिट्ठो मंदणुभागं विहेइ इयमाणा । संकेसे तिरियनरा बंधहि नरगाइजोगं ति ॥६५४॥

भवपच्चयं न बंधंति नारया नेव सणंकुमाराई । अविरयसम्मो नरगे बद्धाऊ तत्थुपत्तीए ॥६५५॥

सम्मुहो मिच्छं पडिवज्जियुज्जुओ माणुसो उ मंदरस । पकरइ तित्थगराणं गोत्तं तब्बंधणस्सेसो ॥६५६॥

अइकिट्ठो ई किच्चा एत्थ बहुविसेसणाणसाफल्लं । देवाउयं पमत्तो ईगाहाविवरणे जेट्ठे ॥६५७॥

ठीबंधाहिग्गारे विभावियं तेण एत्थ भावणिया । नो भणिया संपइ पुण पन्नरस दु अट्ठ तेवीसं ॥६५८॥

पन्नरसाईयाणं कमेण अह भावणा तहिं एया । पन्नरसवि य सुभत्ता सव्वुक्किट्ठसंकिलेसेहिं ॥६५९॥
मंदरसा किज्जंति तहि तिरियमणुया उ सव्वुकिट्ठाउ । नरगगईसहचरिया एयाओ बंधयंताओ ॥६६०॥
मंदरसा कुव्वंति निरयतइयसुरालयाइया देवा । सव्वक्किट्ठा पंचक्खतिरियजोगा उ बंधंति ॥६६१॥
एया मंदरसाओ करंति ईसाणअंतया किट्ठा । पंचिंदितसविहीणा एया तेरसवि पयडीओ ॥६६२॥
एगिंदियपाओगं बंधंता ते करंति मंदरसा । पंचिदितसं तु इमे सुद्धा बंधंति तो तत्थ ॥६६३॥
मंदरसो नो लब्भइ थीनपुंसा दो विसोहीए । असुभत्ता तज्जोगिय सुद्धा उ विहंति मंदरसा ॥६६४॥

सम्मदिट्ठी मिच्छो व अट्ठ परियत्तमज्झिमो जयइ ।
परियत्तमाणमज्झिममिच्छद्दिट्ठी उ तेवीसं ॥७९॥

सातासातस्थिरास्थिरशुभाशुभयश:कीर्त्त्ययश:कीर्त्तिलक्षणा **अष्टप्रकृती: सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिर्वा** परावर्त्तमानमध्यमपरिणामो जघन्यरसा: करोति । कथमिति चेत् ? उच्यते, इह पूर्वं सातस्य पञ्चदश सागरोपमकोटीकोट्य उत्कृष्टा स्थितिरुक्ताऽसातस्य तु त्रिंशत् । तत्र प्रमत्तसंयतस्तत्प्रायोग्यविशुद्धोऽसातस्य सम्यग्दृष्टि[१]योग्यस्थितिषु सर्वजघन्यानामन्त:सागरोपमकोटाकोटीप्रमाणं स्थितिं

१. माश्रित्य ।

बध्नाति, ततोऽन्तर्मुहूर्त्तात् परावृत्त्य सातं बध्नाति, पुनरप्यसातमित्येवं देशविरताविरतमिश्रसास्वादनमिथ्यादृष्टयोऽपि परावृत्त्य सातासाते बध्नन्ति, तत्र च मिथ्यादृष्टिः सातासाते परावृत्त्य तावद् बध्नाति, यावत् सातस्य पञ्चदश सागरोपमकोटाकोटीलक्षणा उत्कृष्टा स्थितिः । ततः परतोऽपि सङ्क्लिष्टतरः सङ्क्लिष्टतमोऽसातमेव केवलं तावद् बध्नाति यावत् त्रिंशत्सागरोपम-कोटीकोट्यः । प्रमत्तादपि परतोऽप्रमत्तादयो विशुद्धा विशुद्धतराः सातमेव केवलं बध्नन्ति, यावत् सूक्ष्मसम्पराये द्वादश मुहूर्त्तास्तदेवं व्यवस्थिते सातस्य समयोनपञ्चदशसागोपमकोटाकोटिलक्षणायाः स्थितेरारभ्यासातेन सह परावृत्त्य बध्नतो जघन्यानुभागबन्धोचितः परावर्त्तमानमध्यपरिणामस्तावल्लभ्यते, यावत्प्रमत्तगुणस्थानकेऽन्तःसागरोपमकोटाकोटिलक्षणा सर्व-जघन्याऽसातस्थितिः । एतेषु हि सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टियोग्येषु स्थितिस्थानेषु प्रकृतेः प्रकृत्यन्तरसङ्क्रमे मन्दः परिणामो जघन्यानुभागबन्धयोग्यो लभ्यते नान्यत्र । तथाहि-येऽप्रमत्तादयः सातमेव केवलं बध्नन्ति, ते विशुद्धत्वात्तस्यप्रभूततमनु-भागमुपकल्पयन्ति । योऽपि मिथ्यादृष्टिः सातस्योत्कृष्टां स्थितिमतिक्रान्तोऽसातमेव केवलमुपरचयति, सोऽप्यतिसङ्क्लिष्टत्वात् तस्य प्रभूतं रसमभिनिर्वर्त्तयति । सागरोपमसप्तभागत्रयादिरूपवेदनीयस्थितिबन्धकेष्वेकेन्द्रियादिष्वपि जघन्यानुभागबन्धो न सम्भवति, तथाविधाध्यवसायाभावात्, तस्माद्यथोक्तस्थितिबन्ध एव जघन्यानुभागबन्धसम्भवस्तथाविधपरिणामसद्भावादित्यलं विस्तरेण इति । अस्थिराशुभायशःकीर्त्तीनां विंशतिसागरोपमकोटीकोट्यः स्थिरशुभयशःकीर्त्तीनां तु दश सागरोपमकोटीकोट्यः उत्कृष्टा स्थितिः पूर्वमेवोक्ता, तत्र प्रमत्तसंयतस्तत्प्रायोग्यविशुद्धोऽस्थिराशुभायशःकीर्तीनां सम्यग्दृष्टियोग्यस्थितिषु सर्वजघन्यामन्तः-

सागरोपमकोटीकोटिलक्षणां स्थितिं बध्नाति । ततोऽन्तर्मुहूर्त्ताद्विशुद्धः पुनरपि स्थिरादिका प्रतिपक्षभूताः बध्नाति, ततः पुनरप्यस्थिरादिका इत्येवं परावृत्त्य तावद् बन्धो लभ्यते यावन्मिथ्यादृष्टिगुणस्थाने स्थिरादीनामुत्कृष्टा स्थितिः । एतेषु च सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्टियोग्येषु स्थितिस्थानेषु जघन्यानुभागबन्धो लभ्यते, नान्यत्र । दशसागरोपमकोटाकोटिपरतो ह्यस्थिरादय एवाशुभप्रकृतयो बहुरसा बध्यन्ते । अप्रमत्तादयस्तु विशुद्धाः स्थिरादिकाः शुभप्रकृतीरेव बहुरसा निवर्त्तयन्ति इति नान्यत्र जघन्यानुभाग आसां लभ्यत इति । शेषभावना तु सातासातवद्वाच्या । **'परियत्तमाण'** इत्याद्युत्तरार्द्धं मनुष्यद्विकसंस्थानषट्क-संहननषट्कविहायोगतिद्विकसुभगदुर्भगस्वरदुःस्वरादेयानादेयोच्चैर्गोत्रलक्षणास्त्रयोविंशतिप्रकृतीः परावृत्त्य बध्नन्तश्चतुर्गतिका अपि मिथ्यादृष्टयो मध्यमपरिणामा जघन्यरसाः कुर्वन्ति । सम्यग्दृष्टीनां ह्येतासां परावृत्तिर्नास्ति । तथाहि-तिर्यङ्मनुष्यास्तावत्सम्यग्दृष्टयो देवद्विकमेव बध्नन्ति, न मनुष्यादिद्विकानि, संस्थानेषु तु समचतुरस्रमेव रचयन्ति, न शेषाणि, संहननं तु किञ्चिदपि न बध्नन्ति, तथा शुभविहायोगतिसुभगसुस्वरादेयोच्चैर्गोत्राण्येव च बध्नन्ति, न प्रतिपक्षान् । देवनारका अपि सम्यग्दृष्टयो मनुष्यद्विकमेव बध्नन्ति, न तिर्यग्द्विकादिकम् । संस्थानेषु तु समचतुरस्रमेव रचयन्ति, न शेषाणि, संहननेषु तु वज्रर्षभनाराचमेव, विहायोग-त्यादिका अपि शुभा एव बध्नन्ति न प्रतिपक्षभूता इति तेषां परावृत्त्यभावान्मिथ्यादृष्टिग्रहणम् । तत्र मनुष्यद्विकस्य पञ्चदश-सागरोपमकोटाकोट्य उत्कृष्टा स्थितिः । प्रशस्तविहायोगतिसुभगसुस्वरादेयोच्चैर्गोत्रवज्रर्षभनाराचसमचतुरस्राणां तु दश । एताः शुभप्रकृतयो आत्मीयात्मीयोत्कृष्टस्थितेरारभ्य प्रतिपक्षप्रकृतिभिः सह तावत्परावृत्त्य बध्यन्ते, यावत्तासामेव प्रतिपक्षप्रकृतीनां

सर्वजघन्यान्तःसागरोपमकोटाकोटिलक्षणा स्थितिः । एतेषु स्थितिस्थानेषु परावर्त्तमानमध्यमपरिणाम एतासां जघन्यानुभागं बध्नाति । हुण्डसेवार्त्तयोरपि वामनकीलिकयोरुत्कृष्टस्थितेरारभ्य तावत्परावृत्तिर्लभ्यते यावदात्मीयात्मीयजघन्यस्थितिः । शेष-संहननसंस्थानानामप्यात्मीयात्मीयोत्कृष्टस्थितेरारभ्य सम्भवदितरसंस्थानसंहननैः सह परावृत्तिस्तावल्लभ्यते, यावदात्मीयात्मीय-जघन्यस्थितिः । एतेषु स्थितिस्थानेषु मिथ्यादृष्टिः परावर्त्तमानमध्यपरिणामो जघन्यानुभागं बध्नातीति गाथार्थः ॥७९॥

भा० सम्मद्दिट्ठी मिच्छो व अट्ठ एयस्स भावणा एवं । तप्पाओगविसुद्धो जई पमत्तो असायस्स ॥६६५॥
सम्मद्दिट्ठीबंधं आसज्ज जहन्नियं तु अयराण । अंतो कोडाकोडी बंधइ तत्तोन्तरमुहुत्ता ॥६६६॥
परियट्टिय पुण सायं पुण अस्सायं इमेण नाएण । पच्छणुपुव्वीए देसविरयपभिई उ पंचजणा ॥६६७॥
परियट्टिय परियट्टिय सायासाए करंति तिहि मिच्छो । ततो बंधइ जा किल सायस्स उ पन्नरस संखा ॥६६८॥
अयराण कोडिकोडी उक्किट्ठठिईं तओ य परओ वि । किट्ठो किट्ठयरो वि य अस्सायं केवलं बंधं ॥६६९॥
ता जाव तीससागरकोडाकोडी पमत्त परओ य । अपमत्ताई सुद्धा सुद्धयरा सायमेवेगं ॥६७०॥
बंधंति जाव सुहुमे बारमुहुत्ता तओ य एव ठिए । समयूणपन्नरस सागरकोडाकोडिऽसायस्स ॥६७१॥
ठीईए आरब्भिय असायपयडीतिबंधयंतस्स । मंदरसबंधउवचिओ परियत्तयमाणमज्झिमओ ॥६७२॥
परिणामो ता लब्भइ जाव पमत्ते गुणंमि अयराण । अंतो कोडाकोडी सव्वजहन्ना असायठिई ॥६७३॥

एएसु सम्ममिच्छा उवचियठिइठाणपगइसंकमणे । मंदज्झवसाओ मंदबंधजोगो उ संभवइ ॥६७४॥
तह अपमत्ताईया सुविसुद्धा सायमेव बंधंति । ते तत्थ पभूयरसं करंति जावेस किर मिच्छो ॥६७५॥
केवलमसायकिट्ठो विहेइ सो विय पभूयअणुभावं । अइकिट्ठत्ता पकरइ तह वेयणियस्स दुविहस्स ॥६७६॥
जहन्नठीबंधगेसु एगिंदियाइसु वि जहन्नअणुभागे । नो बंधो संभवइ तहविहपरिणामविरहाओ ॥६७७॥
अथिरासुभाजसाण वि जई पमत्तो विहेइ मंदरसं । इह भावणिया पायं वेयणियस्सेव सव्वावि ॥६७८॥
चउगइया मिच्छजिया तेवीसं पुव्वभणियपगईओ । मंदरसा पकरंतो तत्थ नराणं दुगस्सेह ॥६७९॥
उक्कोसठिई पनरस कोडाकोडी तहा पसत्थगई । सुसराएज्जं सुभगं गोउच्चं आइसंठाणं ॥६८०॥
आइमसंघयणं खलु एयासि दसेव कोडिकोडीओ । एया सुभपयडीओ एयासिमुक्कोसगठिईणं ॥६८१॥
आरब्भ विपखगपयडियाहिं परियत्तिऊण सह ताओ । बज्झंती जावेयासिमेव पडिवक्खपयडीणं ॥६८२॥
सव्वजहन्ना अंतो कोडाकोडीओ लक्खणा य ठिई । ठिइट्ठाणेसुं सव्वेसु सययपरियत्तमाणेण ॥६८३॥
मज्झिमपरिणामेणं बंधइ एयासि मंदअणुभागं । छेवट्ठहुंडवामणकीलियउक्किट्ठगईओ ॥६८४॥
आरब्भि य परवित्ती लब्भइ जावप्पणो जहन्नठिई । एवं सेसेसु वि भावणेह सव्वत्थ कायव्वा ॥६८५॥

उक्किट्ठेयरभिन्नं भणियं अणुभागबंधसामित्तं । अह सव्वेयरघाई अघाइपयडी उ कित्तेमि ॥६८६॥

उक्तमुत्कृष्टेतरभेदभिन्नमनुभागबन्धस्वामित्वम्, इदानीं घात्यघातिप्रकृतिप्ररूपणावसरः, तत्र प्रकृतयः सामान्येन तावत् त्रिधा भवन्ति । सर्वघातिन्यो देशघातिन्योऽघातिन्यश्च तत्र सर्वघातिनीस्तावदाह-

केवलनाणावरणं दंसणछक्कं च मोहबारसगं ।
ता सव्वघाइसन्ना हवंति मिच्छत्तवीसइमं ॥८०॥

केवलज्ञानावरणं निद्रापञ्चककेवलदर्शनावरणलक्षणं दर्शनषट्कं मोहनीयकर्मणः सम्बन्धिनः सञ्ज्वलनवर्जा द्वादश कषाया इत्येकोनविंशतिस्तावद्विंशतितमं तु मिथ्यात्वमेता विंशतिप्रकृतयः सर्वघातिसञ्ज्ञा भवन्ति, स्वावार्यगुणं सर्वमपि घातयन्तीति कृत्वा । तथाहि-केवलज्ञानावरणस्य केवलज्ञानलक्षणो गुण आवार्यस्तं च सर्वमेव तदावृणोति, किन्त्वेकोऽनन्तभागः केवलस्य सर्वजीवानामनावृत्त एवास्ते, तदावरणे अस्य सामर्थ्याभावात् । तर्हि कथं सर्वघातित्वं तस्येति चेत् ? उच्यते, यथा बहलमेघपटले समुन्नते बह्वावृत्तत्वात्सर्वापि सूर्यचन्द्रमसोः प्रभाऽनेनावृत्तेति वचः प्रवर्त्तते । अथवाऽद्यापि काचित् तत्प्रभा प्रसरति । ''[1]**सुट्ठु वि मेहसमुदए होइ पहा चंदसूराणम्**''इति वचनात्, अनुभवसिद्धत्वाच्च, यथा वा राज्ञाऽस्य सर्वस्वापहारः कृत इति वचन-

१. सुष्ट्वपि मेघसमुदये भवति प्रभा सूर्यचन्द्रमसोरिति ।

प्रवृत्तावपि किञ्चिद् गृहशरीरादिकं तत्रोद्धरितं दृश्यते, एवमत्रापि प्रबलकेवलज्ञानावरणावृतस्यापि केवलज्ञानस्यैकोऽनन्तभागोऽवतिष्ठते, यदि पुनस्तमप्यावृणुयात् तदा जीवोऽजीवत्वमेव प्राप्नुयात् । सोऽपि चोद्धरितस्तदनन्तभागो मेघावृत्तशेषसूर्यादिप्रभेव कटकुड्यादिभिर्नृपापहतोद्धरितगृहसारमिव वा दायादादिभिर्मतिश्रुतावधिर्मनःपर्यायज्ञानावरणैराव्रियते, तथापि च काचिन्निगोदावस्थायामपि ज्ञानमात्राऽवतिष्ठत एवान्यथाऽजीवत्वप्रसङ्गात्, मतिज्ञानादिविषयभूतांश्चार्थान् यन्न जानाति स केवलज्ञानावरणोदयो न भवति, किं तर्हि मतिज्ञानावरणाद्युदय एवेति । केवलदर्शनावरणस्य समस्तवस्तुसामान्यावबोध आवार्यः, तं सर्वं हन्तीति सर्वघात्युच्यते । तदनन्तभागं त्विदमपि सामर्थ्याभावान्नावृणोति । सोऽपि चानावृतोऽनन्तभागश्चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणैराव्रियते, शेषो मेघदृष्टान्तादिचर्चस्तथैव । चक्षुर्दर्शनादिविषयभूतांश्चार्थान् यन्न पश्यति, स केवलदर्शनावरणोदयो न भवति, किं तर्हि चक्षुर्दर्शनावरणाद्युदय एव । यद्येवं तर्हि केवलज्ञानकेवलदर्शनावरणक्षयेऽपि मतिज्ञानादिचक्षुर्दर्शनादिविषयाणामर्थानामेव बोधो न प्राप्नोति, तदन्यज्ञानविषयत्वादिति चेत् ? अयुक्तम्, केवलालोकलाभे शेषबोधलाभान्तर्भावात्, ग्रामलाभे क्षेत्रलाभान्तर्भाववदिति । निद्रापञ्चकमपि सर्वं वस्त्ववबोधमावृणोतीति सर्वघाति । यत्तु निद्रावस्थायामपि किञ्चिच्चिकेति (चेतति) तत्र मेघदृष्टान्तादिचर्चस्तथैव । कषायास्तु यथोक्ता द्वादशापि सर्वविरतिरूपं चारित्रं सर्वं ध्नन्तीति सर्वघातिनो, यत्तु तेषां प्रबलोदयेऽप्ययोग्याहारादिविरमणं दृश्यते, तत्र मेघादिदृष्टान्तः । मिथ्यात्वं तु सर्वज्ञप्रणीततत्त्वश्रद्धानं सर्वमुपहन्तीति सर्वघाति। यत्तु तस्य प्रबलोदयेऽपि मनुष्यद्रव्यादिश्रद्धानं किञ्चिद्देशतो भवति, तत्रापि मेघादिदृष्टान्त इति गाथार्थः ॥८०॥

भा० सव्वग्घाईकेवलगाहाए तह य देसघाईओ । नाणाईगाहाए तहावसेसाइगाहाए ॥६८७॥

अग्घाईउ भणिस्सइ अह केवलनाणरूवओ उ गुणो । जाहिं किर पयडीहिं आवरियइ सव्वघाएण ॥६८८॥

नवरं अणंतभागो केवलनाणस्स सव्वजीवाणं । अणआवरिओ चिट्ठइ सया वि किल तस्स भावत्ता ॥६८९॥

सव्वघाइत्तणो विहु कोइ गुणो पसरई उ जं भणियं । सुट्ठु वि मेहसमुदए होइ पहा चंदसूराणं ॥६९०॥

जह वा भूवेणं सव्वदव्वहरणे कए वि किंचि वि य । गिहिसारं उद्धरियं दीसइ तह केवलस्सावि ॥६९१॥

उद्धरिओ चिट्ठइ णंतभागसेसो तओ य मेहेहिं । आवरियचंदमाईण जह पभा कुट्टिमाईहिं ॥६९२॥

निवईहि हरियगेहे गेहसारं व गोत्तियाईहिं । मइसुयओहीमणपज्जवेहि नाणेहि तह एत्थ ॥६९३॥

जीवस्स आवरिज्जइ तहावि किंची निगोयवत्था जा । होइ तहिं पि चिट्ठइ नाणलवो कोवि जीवस्स ॥६९४॥

एद्दहमेत्ताभावे जिओ वि पावेइ किर अजीवत्तं । मइनाणाईविसए अत्थे किर जन्न याणाइ ॥६९५॥

सो केवलनाणस्सावरणो उदओ न होइ पुण किंतु । मइनाणावरणस्स वि उदओ एवं बुहा बिंति ॥६९६॥

केवलदंसणआवरण यंति सामन्नओ य वत्थूणं । जं किर बोहावरणं तं केवलदंसणावरणं ॥६९७॥

तस्स वि अणंतभागो चक्खुअचक्खूवहीहि आवरिओ । मेहाइदिट्ठंता तहेव एत्थवि य भणियव्वा ॥६९८॥
केवलनाणद्दंसणखयम्मि मइचक्खुमाइभेयाणं । अवबोहो पावइ जह गामुवलंभम्मि वत्थूणं ॥६९९॥
खेत्ताईण वि लाभो संभवई तह य निद्दपणगस्स । सव्वघाइत्तणे वि हु निद्दावत्थाए जं किंचि ॥७००॥
वेएई मेहाईदिट्ठंता हुंति एत्थ ते चेव । निद्दापणकेवलदंसणाण इय छक्कयं भणियं ॥७०१॥
संजलणवज्जसेसग कसायबारस उ मोहबारसगं । सव्वविरईयरूवं हणेइ सव्वंपि चारित्तं ॥७०२॥
तत्थुदए वि अ जोग्गाहाराईणं जियस्स जा विरई । होइ तहिं मेहाईदिट्ठंता एत्थ विन्नेया ॥७०३॥
मिच्छत्तं जीवाईतत्ताणं सद्दहाणरूवं । तं सव्वं उवहाणइ जं पुण तस्सवि उदयम्मि ॥७०४॥
जीवो नराइदव्वं सद्दहई तत्थ मेहदिट्ठंतो । पुव्वं व भावणीओ अह भणई देसघाईओ ॥७०५॥

इदानीं देशघातिन्य उच्यन्ते-

नाणावरणचउक्कं दंसणतिगमंतराइए पंच ।
पणवीस देसघाई संजलणा नोकसाया य ॥८१॥

केवलज्ञानावरणवर्ज्यानि मतिश्रुतावधिमनःपर्यायज्ञानावरणरूपाणि चत्वारि ज्ञानावरणानि, केवलदर्शनावरणवर्ज्यानि चक्षुर-

चक्षुरवधिदर्शनावरणरूपाणि त्रीणि दर्शनावरणानि, पञ्चान्तरायाणि, चत्वारः सञ्ज्वलनाः, नव नोकषाया एताः पञ्चविंशति-प्रकृतयो देशघातिन्यो विज्ञेयाः । तथा हि मत्याद्यावरणचतुष्कं केवलज्ञानावरणमुक्तं ज्ञानदेशं हन्तीति देशघाति । ज्ञानचतुष्टय-विषयभूतानर्थान् यन्न पश्यति, स हि मत्यावरणाद्युदयः, तदविषयभूतास्त्वनन्तगुणान् यन्न पश्यति, स केवलज्ञानावरणस्यैवोदय इति। चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणान्यपि केवलदर्शनावरणानावृतदर्शनैकदेशमावृण्वन्तीति देशघातीनि । तथा हि चक्षुरचक्षुरवधि-दर्शनविषयभूतानेवार्थानेतदुदयान्न पश्यति, तदविषयभूतांस्त्वनन्तगुणान् केवलदर्शनावरणोदयादेव न पश्यति । दानान्तरायादीनि पञ्चान्तरायाण्यपि देशघातीन्येव । तथा हि दानलाभभोगोपभोगानां तावद्ग्रहणधारणयोग्यान्येव द्रव्याणि विषयः, तानि च समस्तपुद्गलास्तिकायस्यानन्तभागरूपे देश एव वर्त्तन्ते । अतो यदुदयात्तानि पुद्गलास्तिकायदेशवर्त्तीनि द्रव्याणि दातुं लब्धुं भोक्तुमुपभोक्तुं च न शक्नोति, तानि दानलाभभोगोपभोगान्तरायाणि तावद्देशघातीन्येव । यत्तु सर्वलोकवर्त्तीनि द्रव्याणि न ददाति न लभते न भुङ्क्ते नाप्युपभुङ्क्ते तन्न दानान्तरायाद्युदयात्, किन्तु तेषामेव ग्रहणधारणाऽविषयत्वेनाशक्यानुष्ठानत्वादिति मन्तव्यम् । वीर्यान्तरायमपि देशघात्येव तदुदयेऽपि हि निगोदजीवान् आदौ कृत्वा यावत्क्षीणमोहस्तीर्थकरादिस्तावद्वीर्यमल्पं बहु बहुतरं बहुतमं च तारतम्याद्भवत्येवेति देशघातीदम् । यदि पुनः सर्वघाति स्यात् तदा यथैव मिथ्यात्वस्य कषायद्वादशकस्य वा उदये तदावार्यसम्यक्त्वगुणं संयमगुणं च जघन्यमपि न लभते, तथैवैतदुदयेऽपि तदावार्यं जघन्यमपि वीर्यगुणं न लभेत, न चैवं, तस्मादिदमपि देशघातीति स्थितम् । सञ्ज्वलना नोकषायाश्च लब्धस्य चारित्रस्य देशघातिन एव, मूलोत्तरगुणातिचारजनकत्वात् ।

तदुक्तम्-

[1]सव्वे वि य अइयारा संजलणाणं तु उदयओ हुंति । मूलच्छेज्जं पुण होइ बारसण्हं कसायाणं ॥१॥

इति गाथार्थः ॥८१॥

भा० केवलनाणविरहियं नाणाइवरणचउक्कयं भणियं । केवलदंसणरहियं भणियं दंसणतिगं चेत्थ ॥७०६॥

मइनाणाइचउक्कं केवलआवरणमुक्कनाणस्स । देसे हणईई देस घाइ तह नाणचउगस्स ॥७०७॥

विसए भूए अत्थे जं नो पेक्खइ तत्थ किर उदओ । मइनाणप्पभिईणं अविसयभूए उ पुण तेसिं ॥७०८॥

अत्थे उ जं न पस्सइ सो केवलनाणवरणओ उदओ । एवं केवलदंसणछ(थ)क्कं नाणस्स देसं तु ॥७०९॥

हणइ तो देसघाई विसए दंसणतिगस्स अत्थे उ । जं नो पस्सइ तत्थ उ दंसणतियगस्स उदओ ॥७१०॥

तेसिं अविसयभूए णंतगुणे जं न पस्सए जीवो । तहिं उदओ केवलदंसणस्स नाणीहिं किर भणिओ ॥७११॥

तह अंतरायपणगे आइमचउगस्स जे उ किर दव्वे । गहणधारणजोगे ते विसए हुंति किर ते वि ॥७१२॥

१. सर्वेऽपि चातिचाराः सञ्ज्वलनानां तूदयतो भवन्ति । मूलच्छेद्यं पुनर्भवति द्वादशानां कषायाणाम् ॥१॥

वट्टंति णंतभागे समत्थपोग्गलनिकायरूवस्स । नो ताइं दव्वाइं दाउं लद्धुं तहा भोत्तुं ॥७१३॥
नो सक्कइ तो भन्नइ आइमयं अंतराइयचउक्कं । देसग्घाई जं पुण लोगपवत्ताणि दव्वाणि ॥७१४॥
नो देई नो लभए नो भुंजे नोवभुंजए तन्न । दाणलाभाइयाणं उदओ पुण किंतु तेसिं पि ॥७१५॥
गहणस्स धारणस्स य निव्विसयत्तं इहं समवसेअं । अहवा वि हु असक्काणुट्ठाणाओ वि विन्नेओ ॥७१६॥
विरियंतराइयं पि हु देसघाई जओ तदुदयम्मि । जीवा निगोयमाई किच्चा जा खीणमोहो त्ति ॥७१७॥
तित्थगराई ताव उ अप्पा बहुयाइया बहूभेया । तारतमेणं हुंति (य) संजलणा नोकसाया य ॥७१८॥
लद्धस्स चरित्तस्स उ मूलुत्तरगुणइयारभावाओ । देसघाई भवंती सुत्तम्मि इमं जओ भणियं ॥७१९॥
सव्वे वि य अइयारा संजलणाणं तु उदयओ हुंति । मूलच्छेज्जं पुण होइ बारसण्हं कसायाणं ॥७२०॥

अवसेसा पयडीओ अघाइया घाइयाहि पलिभागा ।
ता एव पुन्नपावा सेसा पावा मुणेयव्वा ॥८२॥

भणितशेषा वेदनीयायुर्नामगोत्रप्रकृतयो ज्ञानदर्शनचारित्रादिगुणानां मध्ये न किञ्चिद् गुणं घातयन्तीत्यघातिन्य उच्यन्ते ।

केवलं '**घाइयाहिं पलिभाग**'त्ति स्वयमघातिन्योऽप्येता घातिनीभिस्सह वेद्यमानास्तत्तुल्या दृश्यन्त इत्यर्थः । यथा स्वयमतस्कर-स्वभावोऽपि तस्करैः सह वर्त्तमानस्तस्कर इव दृश्यते । एवमेता अपि घातिनीभिस्सह वेद्यमानास्तद्दोषा इव भवन्तीति भावः । '**ता एव पुण्णपाव**'त्ति ता एव घातिस्वरूपाः प्रकृतयः काश्चित्साताद्या द्विचत्वारिंशत्पुण्यप्रकृतयः काश्चिदसाताद्याः पापप्रकृतयो भवन्ति । शेषास्तु पूर्वोक्ताः सर्वदेशघातिन्यः पापप्रकृतय एव मुणितव्याः । अयं च पुण्यपापविभागः प्रकृतीनां पूर्वमभिहितो-ऽप्यत्र प्रसङ्गतः किञ्चिदुक्त इति गाथार्थः ॥८२॥

भा० अवसेसा वेयणियाउनाम तह गोत्तसन्निया पयडी । नाणाईणं मज्झा किंपि गुणं नेव घायंति ॥७२१॥
तत्तो अघाइयाओ भन्नंती नवरि घाइयाइहिं पि । पलिभागाओ हुंती एत्थ य पलिभागसद्दस्स ॥७२२॥
अयमत्थो किर ताओ अघाइणीओ वि घायणीहिं सह । वेइज्जमाणियाओ तेसिं तुल्ला उ दीसंति ॥७२३॥
ता एव पुन्नपावा इह ता अग्घायणीसरूवाओ । पयडीओ काइवि साइयाउ बालीससंखाओ ॥७२४॥
पुन्नपगईओ तह एत्थ कावि अस्साइयाउ पयडीओ । पावा भवंति सेसाओ सव्वदेसाण घाईओ ॥७२५॥
पावपयडी उ नेया एस विभागो उ पुन्नपावाणं । पुव्वभणिओ वि अत्थो पसंगओ किंचि वुत्तो त्ति ॥७२६॥

कृता घात्यघातिप्ररूपणा, साम्प्रतं प्रकृतिष्वनुभागस्थानानि चिन्तयन्नाह-

**आवरणदेसघायंतरायसंजलणपुरिससत्तरस ।
चउविहभावपरिणया तिविहपरिणया भवे सेसा ॥८३॥**

आवरणेषु देशघातीनि केवलावरणवर्ज्यानि चत्वारि ज्ञानावरणानि, चक्षुरचक्षुरवधिदर्शनावरणलक्षणानि त्रीणि दर्शनावरणानि, पञ्चान्तरायाणि सञ्ज्वलनचतुष्टयं पुरुषवेदश्चेत्येताः सप्तदश प्रकृतयश्चतुर्विधभावेन चतुर्विधेनापि पर्यायेण **परिणता** भवन्ति । एकस्थानिकेन द्विस्थानिकेन त्रिस्थानिकेन चतुःस्थानिकेन च रसेन युक्ता बध्यन्त इत्यर्थः । एकस्थानिकादिस्वरूपं चानुभागस्यादावेव दर्शितम् । तत्रानिवृत्तिबादरगुणस्थानकस्य सङ्ख्येयेषु भागेष्वतिक्रान्तेष्वितः प्रभृत्येतासामशुभत्वादेकस्थानिक एवानुभागो बध्यते । अत्रान्तरे केवलज्ञानकेवलदर्शनावरणे अपि बध्येते, किन्त्वेते सर्वघातिस्वरूपे सर्वघातिनां च जघन्यपदेऽपि द्विस्थानिक एव रसो बध्यते, अतस्तयोरत्राग्रहणम् । शेषस्तु द्विस्थानिकादिरूपोऽनुभागः प्रस्तुतप्रकृतीनां मिथ्यादृष्ट्यादिषु लभ्यते। तत्र पर्वतराजिसमानकोपश्चतुःस्थानिकं बध्नाति, पृथ्वीराजिसमानकोपस्तु त्रिस्थानिकम्, रेणुजलराजिसमानकोपस्तु द्विस्थानिकमिति । '**तिविहपरिणया भवे सेस**'त्ति यथोक्ताः सप्तदश प्रकृतीर्वर्जयित्वा शेषाः शुभा अशुभा वा प्रकृतयस्त्रिविधपारिणता भवन्ति । द्विस्थानिकत्रिस्थानिकचतुःस्थानिकलक्षणेन त्रिविधानुभागेन युक्ता बध्यन्त इत्यर्थः । एकस्थाानिकरसस्त्वासां न सम्भवत्येव । तथा हि अशुभप्रकृतीनां तावदेकस्थानिकरसो यदि लभ्यते, तदाऽनिवृत्तिबादरसङ्ख्येयभागेभ्यः परत एव, तत्र च

पूर्वोक्ताः सप्तदश प्रकृतीर्वर्जयित्वा शेषा अशुभप्रकृतयो न बध्यन्त एव । ये अपि केवलज्ञानदर्शनावरणलक्षणे द्विप्रकृती तत्र बध्येते । तयोरपि सर्वघातित्वाद् द्विस्थानिक एव रसो लभ्यते इत्युक्तमेव । शुभप्रकृतीनां तर्ह्येकस्थानिकरसः कस्मान्न लभ्यत इति चेत् ? उच्यते, इहासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि सङ्क्लेशस्थानानि भवन्ति, विशुद्धिस्थानान्यप्येतावन्त्येव, यतो यान्येव सङ्क्लिश्यमानः सङ्क्लेशस्थानान्यारोहति, तेष्वेव विशुद्धमानोऽवतरति, ततश्च यथा प्रासादमारोहतां यावन्ति सोपानस्थानान्यवतरतामपि तावन्त्येव तथात्रापीति भावः । केवलं विशुद्धिस्थानानि विशेषाधिकानि । कथमिति चेत् ? उच्यते- क्षपको येष्वध्यवसायस्थानेषु क्षपकश्रेणिमारोहति, तेषु पुनरपि न निवर्त्तते, तस्य सङ्क्लेशाभावाद्, अतस्तानि विशुद्धिस्थानान्येव भवन्ति, न सङ्क्लेशस्थानानीति तैरध्यवसायस्थानैर्विशुद्धिस्थानान्यधिकानि । एवं च स्थितेऽत्यन्तविशुद्धौ वर्त्तमानः शुभप्रकृतीनां चतुःस्थानिकं रसमभिनिवर्त्तयति । अत्यन्तसङ्क्लेशे तु वर्त्तमानस्य शुभप्रकृतयो बन्ध एव नागच्छन्ति । या अपि नरकप्रायोग्या वैक्रियतैजसकार्मणाद्याः सङ्क्लिष्टोऽपि शुभप्रकृतीर्बध्नन्ति, तासामपि स्वभावात् सर्वसङ्क्लिष्टोऽपि द्विस्थानिकमेव रसं करोति । येषु तु मध्यमेष्वध्यवसायस्थानेषु शुभप्रकृतयो बध्यन्ते, तेषु तासां द्विस्थानिकपर्यन्त एव रसो बध्यते, नैकस्थानिकः मध्यमपरिणामत्वादेवेति न क्वापि शुभप्रकृतीनामेकस्थानिकरससम्भव इति गाथार्थः ॥८३॥

भा० संपइ आवरणाई गाहाएणुभागट्ठाणया भणइ । तहिं नाणावरणेसुं देसघाईसरूवेसु ॥७२७॥

केवलवज्जा चउरो नाणे नाणम्मि दंसणा तिन्नि । चक्खुअचक्खुओही एयाणी देसघाईणि ॥७२८॥

पण अंतराय संजलणचउग पुरिसं च ईइ सत्तरसा । चउविहभावपरिणया इयपयस्सेस भावत्थो ॥७२९॥

इह हुंतेगरसाई चउरसा सत्तरसेव पयडीओ । सेसा सुहासुहाओ तिपरिणया इगरसं मोत्तुं ॥७३०॥

अह हेऊकारणनामलक्खिया पच्चयपरूवणया ।

तदेवं कृता स्थानप्ररूपणा । साम्प्रतं प्रत्ययनिरूपणार्थमाह-

चउपच्चएगमिच्छत्त सोलस दुपच्चया य पणतीसं ।
सेसा तिपच्चया खलु तित्थयराहारवज्जाओ ॥८४॥

एका सातालक्षणा प्रकृतिश्चतुःप्रत्यया मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगलक्षणैश्चतुर्भिरपि प्रत्ययैर्बध्यत इत्यर्थः । तथाहि-सातं मिथ्यादृष्टौ बध्यत इति मिथ्यात्वप्रत्ययम्, शेषा अपि अविरत्यादयस्तु ये प्रत्ययास्तत्र सन्ति, केवलं मिथ्यात्वस्यैवेह प्राधान्येनेष्टत्वात्ते तदन्तर्गतत्वेनैव विवक्षिताः, एवमुत्तरत्रापि । तदेव सातं मिथ्यात्वाभावेऽप्यविरतिमत्सु सासादनादिषु बध्यत इत्यविरतिप्रत्ययम्, शेषं तु कषाययोगप्रत्ययद्वयं पूर्ववत्तदन्तर्गतत्वेन विवक्ष्यते, तदेवं मिथ्यात्वाविरत्यभावेऽपि कषाययोगवत्सु प्रमत्तादिषु सूक्ष्मसम्परायावसानेषु बध्यत इति कषायप्रत्ययम्, योगप्रत्ययस्तु पूर्ववदन्तर्गतो विवक्ष्यते । तदेवोपशान्तादिषु

केवलयोगवत्सु मिथ्यात्वाविरतिकषायाभावेऽपि बध्यत इति योगप्रत्ययमित्येवमेका सातलक्षणा प्रकृतिश्चतुःप्रत्यया । **'मिच्छत्त सोलस'**त्ति इह पूर्वं प्रकृतिबन्धविचारे [1]**'सोलसमिच्छत्तंता'** इत्यादिगाथावृत्तौ यासां मिथ्यात्वादिषोडशप्रकृतीनां मिथ्यादृष्टावन्त उक्तस्ता मिथ्यात्वप्रत्यया भवन्तीत्यर्थः । तद्भावे बध्यते, तदभावे तूत्तरत्र सास्वादनादिषु न बध्यते इत्यन्वयव्यतिरेकाभ्यां मिथ्यात्वमेवासां प्रधानं कारणम्, शेषप्रत्ययत्रयं तु गौणमिति भावः । **'दुपच्चया य पणतीसं'** ति पूर्वमेव सास्वादनेऽविरते च यासां पञ्चत्रिंशतः प्रकृतीनां बन्धव्यवच्छेद उक्तस्ता द्विप्रत्ययाः मिथ्यादृष्टौ बध्यन्त इति मिथ्यात्वप्रत्यया एताः, सास्वादनादिष्वपि बध्यन्त इत्यविरतिप्रत्ययाः, शेषप्रत्ययद्वयं तु गौणम्, तद्भावेऽप्युत्तरत्र तद्बन्धाभावादिति भावः । **'सेसा तिपच्चये'**त्यादि तीर्थकरनामाहारकं च वर्जयित्वा भणितशेषाः सर्वा अपि प्रकृतयस्त्रिप्रत्यया भवन्ति । मिथ्यादृष्टिष्वविरतेषु सकषायेषु च सर्वेषु सूक्ष्मसम्परायावसानेषु यथासम्भवं बध्यन्त इति मिथ्यात्वाविरतिकषायलक्षणा प्रत्ययत्रयनिबन्धना भवन्तीत्यर्थः । उपशान्त-मोहादिषु केवलयोगवत्सु योगसद्भावेऽप्येतासां बन्धो नास्तीति योगप्रत्ययो न विवक्ष्यते, अन्वयव्यतिरेकसमधिगम्यत्वात्, कार्यकारणभावस्येति हृदयम् । तीर्थकराहारकनाम्नोस्तु प्रत्ययः ''[2]**सम्मत्तगुणनिमित्तं तित्थयरं**''इत्यादिना पूर्वमेवोक्त इतीह तद्वर्जनम्, अपरं चेह पूर्वं '[3]**चउपच्चइओ बन्धो**' इत्यादिना मिथ्यादृष्ट्यादिगुणस्थानेषु बन्धप्रत्यया उक्ताः । साम्प्रतं तु प्रकृती-

१. गाथा ४५ । २. गाथा ४४ । ३. गाथा १४ ।

रेवाश्रित्यामी चिन्तिता इति न पौनरुक्त्यमाशङ्कनीयम् ।

आह-भवत्वेवं तथाऽप्यनुभावबन्धे विचार्ये प्रकृतीनां प्रत्ययनिरूपणमप्रस्तुतम्, सत्यम्, किन्त्वेवं मन्यते यासां प्रकृतीनामिह ये मिथ्यात्वादयः प्रत्यया उक्तास्तत्सम्बन्धिनोऽनुभागस्यापि त एव प्रत्यया द्रष्टव्यास्तदव्यतिरिक्तत्वात्तस्येति प्रकृतीनां प्रत्ययनिरूपणद्वारेण तदनुभागस्यैव प्रत्यया निरूपिता द्रष्टव्या इति गाथार्थः ॥८४॥

भा० भणइ चउपच्चयाई गाहाए तत्थ किल एगं ॥७३१॥

सायं चउपच्चइयं मिच्छाविरईकसायजोगेहिं । हेऊहिं बज्झइ इह जइ भणियं तहवि एसत्थो ॥७३२॥

सायं मिच्छद्दिट्ठी बंधइ ई मिच्छपच्चयं चेव । होइ तहिं च किर अविरयाईया ऊण तियगं पि ॥७३३॥

तत्थत्थि केवलं इह मिच्छत्तंऽतरगयत्तणानेव । एत्थं विवक्खिया एवमुत्तरत्था वि नायव्वा ॥७३४॥

तह मिच्छअभावे विहु अविरइमंतेसु सासणाईसु । सायं जेण निबज्झइ तो अविरयपच्चयं भणियं ॥७३५॥

एत्थवि उवरिमजोगपच्चयजुयलं तु गोणवित्तीए । गणयइ तह मिच्छत्तअविरइभावा सजोगेसु ॥७३६॥

सकसाएसु पमत्ताईसुं सुहुमंतएसु ठाणेसुं । बज्झइ कसायहेऊ इहइं पि हु जोगहेऊजो ॥७३७॥

सोंतरगओ त्ति उवसममाईसुं जोगपच्चओ चेव । चउपच्चइयं सायं एत्थ इमा भावणाए कया ॥७३८॥

मिच्छत्तसोल एत्थं सोलसकम्मत्थयम्मि जा उत्ता । मिच्छत्तपच्चयाओ तब्भावे चेव बज्झंति ॥७३९॥
तस्साभावम्मि सासणाइठाणेसु नेव बज्झंति । सेसं तु पच्चयतिगं होइ परं किंतु तं गोणं ॥७४०॥
दुप्पच्चयपणतीसं तत्थय पणवीससासणे पयडी । दस अविरयम्मि मिलिया पणतीसं ता दुपच्चइया ॥७४१॥
मिच्छो बंधइ मिच्छत्त पच्चया सासणाइसुं एवं । बज्झंते ई अविरइपच्चइया ताउ विहयंति ॥७४२॥
अविरयहेउत्ताओ सेसं पच्चयदुगंति इहगोणं । तब्भावंमि किर उत्तरत्थ बंधा अभावाओ ॥७४३॥
सेसा सव्वाओ विय तिपच्चया मिच्छअविरएसुं च । सकसाएसु य सव्वेसु सुहुमठाणावसाणेसु ॥७४४॥
मिच्छाविरयकसाया हेउतिगसंभवोत्थि तहि बंधो । उवसंताइसु केवलजोगप्पभवो जइवि बंधो ॥७४५॥
अत्थि तहावि विवक्खा एत्थं न कया अओ इहं भणियं । सेसा तिपच्चया खलु तित्थयराहार पुण हेऊ ॥७४६॥
सम्मत्तगुणनिमित्तं तित्थयरं एवमाइवुच्चं पि । भणियं अओ उ भणियं तित्थयराहारवज्जाओ ॥७४७॥
चउपच्चओ बंधो पभिईगाहाहिं बंधदारम्मि । पुव्विं गुणठाणेसुं पवन्निया पच्चया इह उ ॥७४८॥
पयडी आसज्ज इमे विचिंतियातो न एत्थ पुणउत्तं । विन्नेयं तह पयडी पच्चयकहणेण तासिं पि ॥७४९॥
जे अणुभागो तेसिं पि पच्चया ते वि चेव दट्ठव्वा । पयडीणणुभागाणं एगत्ताओ इमं नेयं ॥७५०॥

भणियं पच्चयदारं विवागदारं पि संपयं भणिमो । एत्थ इमा पयडीओ चउहा विवागा हवंतेवं ॥७५१॥
पुग्गलविवागिणीओ भवखेत्तविवागिजियविवागीओ । तेहिं पंचयअगुरुलहूपभिईगाहाण जुयलेण ॥७५२॥
पुग्गलविवागिणीओ भणिही आऊणिमाए गाहाए । भवखेत्तजियविवागीण भणिहिही किंचि वि सरूवं ॥७५३॥

उक्तं प्रत्ययद्वारम् । साम्प्रतं विपाकान् विभागतो दर्शयन्नाह—

पंचग छत्तिय छप्पंच दुन्नि पंच य हवंति अट्ठेव ।
सरिराई फासंता, पयडीओ आणुपुव्वीए ॥८५॥
अगुरुलहुपराघायोवघायउज्जोवआयवनिमेणं ।
पत्तेयथिरसुभेयरनामाणि य पोग्गलविवागा ॥८६॥

शरीराद्याः स्पर्शपर्यन्ताः शरीरसंस्थानाङ्गोपाङ्गसंहननवर्णगन्धरसस्पर्शलक्षणा अष्टौ पिण्डप्रकृतयो भवन्तीति पूर्वार्द्धे क्रिया । कथम्भूता भवन्तीत्याह-पुद्गलविपाका इत्युत्तरगाथान्ते सम्बन्धः । उत्तरभेदानाश्रित्य कियद्भेदाः सन्त्यस्ताः पुद्गलविपाका भवन्तीत्याह-'**पंचगे**'त्यादि आनुपूर्व्या यथासङ्ख्यं पञ्चकादिभेदा इत्यर्थः । एतदुक्तं भवति-पञ्च शरीराणि, षट् संस्थानानि,

त्रीण्यङ्गोपाङ्गानि, षट् संहननानि, पञ्च वर्णाः, द्वौ गन्धौ, पञ्च रसाः, अष्टौ स्पर्शा इत्येताः प्रकृतयः पुद्गलेष्वेव विपच्यन्ते इति पुद्गलविपाका बोद्धव्याः । शरीरपुद्गलेष्वेवात्मीयां शक्तिं दर्शयन्तीत्यर्थः । तथाहि-शरीरनामोदयाच्छरीरतया पुद्गला एव परिणमयन्ति । संस्थाननामोदयादपि तेष्वेवाकारविशेषो भवति, अङ्गोपाङ्गोदयादपि तेष्वेव शिरःपादादिविभागो भवतीत्यादि स्वधिया वाच्यम्, यावत्स्पर्शनामोदयादपि तेष्वेव शरीरपुद्गलेषु कर्कशादिः कश्चित्स्पर्शो भवत्यत एताः पुद्गलविपाकाः । किमेता एव ? नेत्याह-अगुरुलघुपराघातोपघातोद्योतातपनिर्माणानि प्रत्येकादिष्वितरशब्दस्य प्रत्येकमभिसम्बन्धात्प्रत्येकसाधारण-स्थिरास्थिरशुभाशुभनामानि च पुद्गलविपाकानि भवन्ति, सर्वेषामप्यमीषां शरीरपुद्गलेष्वेव स्वविपाकदर्शनादिति गाथाद्वयार्थः ॥८५-८६॥

भा० तहिं पंचयगाहाए सरीरसंठाणाअंगुवंगाणं । संघयणवन्नगंधो रसफासा अट्ठपयडीणं ॥७५४॥

उवरिं कमसो नेया संखा पंचय इमो गाहाए । तह एत्थं सरिराई फासंता जइवि किर भणियं ॥७५५॥

तह वि हु बंधणसंघायणाउ एत्थं न हुंति गणियव्वा । बंधे जेणं ते किर सरीरगहणेण वी गहिया ॥७५६॥

तह पंचयगाहाए चालीसं अगुरुलहुयगाहाए । बारस दोहिं वि मिलिएहिं होइ सव्वावि बावन्ना ॥७५७॥

जाई एए मज्झे वन्नाई वीसई किर समत्थि । तहि वन्नाइ चउरो गब्भा सोलस न घेत्तव्वा ॥७५८॥

पुग्गलविवागिपयडी तो छत्तीसं हवंतिइ संखा । जा अन्नत्थ पढिज्जइ सा किर परमत्थवित्तीए ॥७५१॥

शेषप्रकृतयस्तर्हि किंविपाका इत्याह–

आऊणि भवविवागा खित्तविवागा य आणुपुव्वीओ ।
अवसेसा पयडीओ जीवविवागा मुणेयव्वा ॥८७॥

भवन्ति जन्तवोऽस्मिन्निति भवो नारकादिपरिणतिविशेषः, स च विग्रहगतेरारभ्य द्रष्टव्यो '[१]**नेरइए नेरइएसु उववज्जइ**'त्ति वचनात् तस्मिन् भव एव विपाक उदयो येषां तानि **भवविपाकानि** नारकादीनि चत्वार्यप्यायूंषि भवन्ति, यथासम्भवं प्राग्भवे बद्धान्यागामिनि भवे विपच्यन्त इति भावः । क्षेत्रमाकाशं तत्रैव विपाक उदयो ताः क्षेत्रविपाकाश्चतस्रोऽप्यानुपूर्व्यो विग्रहगतावेव तासामुदयो भवति, नान्यत्रेति भावः । **अवशेषाः**–भणितशेषा ज्ञानावरणादिप्रकृतयो जीव एव विपाकः स्वशक्त्याविर्भावलक्षणो यासां ता जीवविपाका ज्ञातव्याः, तथाहि–ज्ञानावरणोदयाज्जीव एवाज्ञानी स्यात् न पुनः शरीरपुद्गलेषु तत्कृतः कश्चिदुप-घातोऽनुग्रहो वा भवति । एवं दर्शनावरणोदयादपि जीव एवादर्शनी भवति । सातासातोदयादपि स एव सुखी वा दुःखी वा भवति । मोहोदयादप्यदर्शन्यचारित्री वा स एव भवति । एवं गतिजात्युच्छ्वासविहायोगतिसप्रतिपक्षत्रसबादरपर्याप्तकसुभगसुस्वरा–

१. नैरयिको नैरयिकेषूत्पद्यते ।

देययशःकीर्त्तितीर्थकरोच्चैर्नीचैर्गोत्रान्तरायपञ्चकलक्षणानामपि प्रकृतीनां उदये सति तदनुभावाज्जीव एव तं तं भावमासादयति, न शरीरपुद्गला इत्येताः सर्वा अपि **जीवविपाकाः**, या अपि पुद्गलभवक्षेत्रविपाका उक्तास्ता अपि वस्तुतो जीवविपाका एव पारंपर्येण जीवस्यैवानुग्रहोपघातकारित्वात् । केवलं तत्तद्विपाकस्य मुख्यतया तत्र विवक्षितत्वात्तत्तद्विपाकव्यपदेश इति गाथार्थः ॥८७॥

॥ अनुभागबन्धः समाप्तः ॥

भा० एत्थ वि समत्थि एवं तो संदेहो न एत्थ कायव्वो । भवखेत्तविवागीओ सुगमा अह जियविवागीओ ॥७६०॥
चउगइ विहदुग जाई तसतिग थावरतिगं चऊसासं । सुभगदुभगाइ चउ चउ नीउच्चं सायमस्सायं ॥७६१॥
तित्थं सम्मं मीसं पणयालीसं च घाइयपयडीओ । इय अडहत्तरि पयडी जीवविवागा मुणेयव्वा ॥७६२॥

॥ अणुभागबंधो सम्मत्तो ॥

भा० भणिओणुभागबंधो संपइ वसरो पएसबंधस्स । तस्साणुओगदारा चत्तारि हवंति ते इमे ॥७६३॥
कम्मस्स पएसाणं आयाणविहीओ भागकित्तणया । साईयाइपरूवणसामित्तपरूवणे चेव ॥७६४॥

इदानीं क्रमप्राप्तः प्रदेशबन्ध उच्यते-तस्य च चत्वार्यनुयोगद्वाराणि तद्यथा-कर्मप्रदेशादानविधिः, भागप्ररूपणा, साद्यादि-

प्ररूपणा, स्वामित्वप्ररूपणा चेति । तत्र कर्मप्रदेशादानविधौ-

एगपएसो गाढं सव्वपएसेहि कम्मुणो जोग्गं ।
बंधइ जहुत्तहेउं साइयमणाइयं वावि ॥८८॥
पंचरसपंचवन्नेहि [१]संजुयं दुविहगंधचउफासं ।
दवियमणंतपएसं सिद्धेहि अणंतगुणहीणं ॥८९॥

इह पुद्गलद्रव्यं जीवो बध्नातीति योगः । कथम्भूतमित्याह-'**एगपएसो गाढं**'ति एकस्मिन् प्रदेशेऽवगाढमेकप्रदेशावगाढम् । यत्रैव जीवस्यात्मप्रदेशास्तत्रैव यदवगाढं तदेव बध्नाति, न पुनरन्यत्तत्रानीय बध्नाति, इत्यर्थः । यथाहि दहनः स्वक्षेत्रस्थमेव दाह्यमात्मसात्करोति, न व्यवहितमेवं जीवोऽपि स्वक्षेत्रस्थम्, एव द्रव्यमादत्ते, न हि बहिर्वर्त्तीति भावः । तच्च सर्वैरप्यात्मीयप्रदेशैर्बध्नाति, न त्वेकेन द्व्यादिभिर्वा, एतदुक्तं भवति-समस्तलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणा एकस्य जन्तोः प्रदेशा भवन्ति । मिथ्यात्वादिबन्धकारणोदये च सति सर्वं स्वस्वाकाशप्रदेशेभ्यो युगपदेव कर्मद्रव्यं गृह्णन्ति, परस्परं च सर्वेऽप्युप-

१. 'परिणयं'सि.

कुर्वन्ति । निबिडसुवर्णश्रृङ्खलावत्परस्परसम्बद्धत्वादेकस्मिन् प्रदेशे चेष्टमाने सर्वेषामपि चेष्टनादतः सर्वैः प्रदेशैः सर्वप्रदेशसन्निहितं द्रव्यं जीवो बध्नातीत्यर्थः । पुनरपि कथम्भूतं तदित्याह-कर्मणो योग्यं कर्मवर्गणान्तर्गतमित्यर्थः ।

ननु तत्किं सहेतुकं बध्नाति, निर्हेतुकं वा ? इत्याह-'**जहुत्तहेउं**'ति यथोक्तहेतुर्ये पूर्वं मिथ्यात्वादयः सामान्यविशेषा हेतवः प्रोक्तास्तैर्बन्धाति न निर्हेतुकमिति भावः । एतच्च सादिकमनादिकं च बध्नाति । तत्र यो बन्धव्यवच्छेदं कृत्वा प्रतिपत्य पुनस्ता एव प्रकृतीर्बध्नाति, तस्य सादिर्बन्धोऽकृतबन्धव्यवच्छेदस्य त्वनादिः । अपिशब्दादभव्यो ध्रुवं भव्योऽध्रुवं बध्नातीत्यपि द्रष्टव्यम् । तच्च द्रव्यं प्रतिस्कन्धं कृष्णादिपञ्चवर्णोपेतं तिक्तादिरसपञ्चकयुक्तं सुरभीतरद्विगन्धं चतुःस्पर्शं च गृह्णाति । तत्र मृदुलघुलक्षणं स्पर्शद्वयं तावदवस्थितं भवति, अपरौ च स्निग्धोष्णौ स्निग्धशीतौ वा रूक्षोष्णौ रूक्षशीतौ वा द्वावविरुद्धस्पर्शौ भवतः । प्रज्ञप्त्याद्यभिप्रायात्तु स्निग्धरूक्षशीतोष्णा भवन्ति । कियत्प्रमाणं गृह्णातीत्याह '**अणंतपएसं**'ति अनन्ताः प्रदेशाः पुद्गलाः स्कन्धा यत्र तदनन्तप्रदेशम् । तत्रानन्तकस्य बहुभेदत्वाद् विशेषयति-'**सिद्धेहिं अणंतगुणहीणं**'ति उपलक्षणत्वाद-भव्येभ्योऽनन्तगुणं सिद्धेभ्योऽनन्तगुणहीनं द्रव्यं गृह्णातीत्यर्थः । एतदुक्तं भवत्यभव्येभ्योऽनन्तगुणैः सिद्धेभ्योऽनन्तगुणहीनैः परमाणुभिर्निष्पन्ननेकैकं कर्मस्कन्धं गृह्णाति । तानपि स्कन्धान् प्रतिसमयमभव्येभ्योऽनन्तगुणान् सिद्धानामनन्तभागवर्त्तिन एव गृह्णातीति गाथाद्वयार्थः **॥८८॥**

अत्राह-नन्वाद्यगाथायां कर्मणो योग्यमिति द्रव्यस्य विशेषणं कृतं तत्किं कर्मायोग्यमपि किञ्चिद् द्रव्यमस्ति ? येनैवं

विशिष्यते । सत्यमस्ति, तथाहि-कर्मयोग्यायोग्यमपि द्रव्यविभागदर्शनार्थमेव सजातीयपरमाण्वादिद्रव्यसमुदायरूपा वर्गणाः प्ररूप्यन्ते-इह समस्तलोकाकाशप्रदेशेषु ये केचनैकाकिनः परमाणवो विद्यन्ते तत्समुदायः सजातीयत्वादेका वर्गणा, इयं च स्वाभावाज्जीवानां ग्रहे नागच्छतीति अग्रहणवर्गणेत्युच्यते । एवं द्विप्रादेशिकस्कन्धवर्गणाप्यग्रहणवर्गणा । एवं त्रिचतुष्पञ्चादिप्रादेशिकस्कन्धानामपि वर्गणा वाच्याः, यावत्सङ्ख्यातप्रादेशिकस्कन्धानामपि वर्गणा अग्रहणवर्गणाः, एवमसङ्ख्यातप्रादेशिकस्कन्धानामपीति । अनन्तानन्तप्रादेशिकस्कन्धवर्गणा अप्यनन्ता अतिक्रम्यात्रान्तरेऽनन्तानन्तैरेव परमाणुभिर्निष्पन्नानामेकोत्तरवृद्धिभाजां स्कन्धानां समुदायरूपा अनन्ता औदारिकशरीरनिष्पत्तिहेतुभूता औदारिकवर्गणा भवन्ति । तदनन्तरं द्रव्यमाश्रित्य वृद्धानां परिणामं त्वाश्रित्य सूक्ष्माणामेकोत्तरवृद्धिभाजां स्कन्धानां समुदायरूपा वैक्रियशरीरनिष्पत्तिहेतुभूता अनन्ता वैक्रियवर्गणा भवन्ति । तदनन्तरं द्रव्यतो वृद्धानां परिणामं त्वाश्रित्य सूक्ष्मतराणामेकोत्तरवृद्धिमतामेव स्कन्धानां समुदायरूपा आहारकशरीरनिष्पत्तिहेतुभूता अनन्ता आहारकवर्गणा । अत्र च जघन्यवर्गणारम्भकस्कन्धस्यानन्तभागे यावन्तोऽणवस्तत्प्रमाणेन विशेषेणोत्कृष्टवर्गणारम्भक एकैकस्कन्धोऽधिको मन्तव्यः, एवमौदारिकवैक्रियवर्गणास्वपि जघन्यवर्गणारम्भकस्कन्धेभ्य उत्कृष्टवर्गणारम्भकस्कन्धानां विशेषाधिकत्वं वाच्यमिति । तदुपरि रूपाधिकस्कन्धैरारब्धा जघन्या अग्रहणवर्गणा, अतीतवक्ष्यमाणाहारकतैजसयोरयोग्यतेति कृत्वा । एवमेता अपि यथोत्तरं एकोत्तरवृद्धिमत्स्कन्धारब्धा अनन्ता अग्रहणवर्गणा भवन्ति । एवं जघन्यवर्गणास्कन्धेभ्यश्चोत्कृष्टवर्गणा स्कन्धा अन्तगुणपरमाण्वारब्धा द्रष्टव्याः । स च गुणकारः सिद्धानामनन्तभागेऽभव्येभ्योऽनन्तगुणो द्रष्टव्यः । वर्गणा अप्येता एतद्गुणकारवृद्धपरमाणुराशिसङ्ख्योपेता

द्रष्टव्याः । एवमुत्तरत्रापि यावन्तो निजनिजगुणकारकेष्वणवो वर्द्धन्ते, वर्गणा अपि तत्सङ्ख्या द्रष्टव्याः, तदुपरि रूपाधिकस्कन्धारब्धा तैजसशरीरनिष्पत्तिहेतुभूता जघन्या तैजसवर्गणा । ततो यथोत्तरमेकैकवृद्धिमत्स्कन्धारब्धा एता अप्यनन्ता वर्गणा वाच्याः । जघन्यवर्गणारम्भकस्कन्धपरमाणुभ्यश्चोत्कृष्टवर्गणारम्भकस्कन्धपरमाणवो विशेषाधिकाः, स च विशेषो जघन्यवर्गणा-स्कन्धस्यानन्तभागलक्षणस्तदनन्तरं रूपाधिकस्कन्धैरारब्धा जघन्या अग्रहणवर्गणा, अतीतवक्ष्यमाणतैजसभाषायोग्यत्वादेता अपि सगुणकारास्तैजसाहारकान्तरालवर्गणावदनन्ता वाच्याः, तदुपरि रूपाधिकस्कन्धैरारब्धा जघन्या भाषावर्गणा । तत एकोत्तर-वृद्धिमत्स्कन्धारब्धा एता अपि भाषानिष्पत्तिहेतुभूता अनन्ता भाषावर्गणा मन्तव्याः । जघन्यस्कन्धादुत्कृष्टस्कन्धस्य च विशेषाधिकत्वं तैजसवर्गणावद्वाच्यम् । तदुपरि भाषाऽऽनापानवर्गणाऽयोग्यत्वात् पूर्वोक्ताग्रहणवर्गणावत् सगुणकारा अनन्ता अग्रहणवर्गणा बोद्धव्याः । तदुपरि भाषावर्गणावत् अनन्ता आनापानवर्गणा ज्ञेयाः, जघन्यादुत्कृष्टस्कन्धस्य विशेषाधिकत्वमपि तथैव, ततोऽप्युपरि आना-पानमनोऽयोग्यत्वात् पूर्ववत्सगुणकारा अनन्ता अग्रहणवर्गणा वाच्याः । तदुपरि आनापानवर्गणावन्मनोनिष्पत्तिहेतुका अनन्ता मनोवर्गणा अवसेया, विशेषाधिकत्वमप्युत्कृष्टस्कन्धानां तथैव । तदुपरि मनःकर्माऽयोग्यत्वात् तथैव सगुणकारा अनन्ता अग्रहणवर्गणा ज्ञातव्याः । तदुपरि च ज्ञानावरणादिहेतुभूता मनोवर्गणावदनन्ताः कर्मवर्गणा अवगन्तव्याः । विशेषाधिकत्वमप्युत्कृष्टस्कन्धानां तथैव । ततो रूपाधिकस्कन्धैराराब्धा जघन्या ध्रुवा अचित्तवर्गणा, तत एकोत्तरवृद्धिमत्स्कन्धैरारब्धा एता अप्यनन्ताः । जघन्यवर्गणारम्भकस्कन्धादुत्कृष्टवर्गणारम्भकस्कन्धः अनन्तगुणवृद्धः, स च गुणकारः सर्वजीवेभ्योऽनन्तगुणः । एताश्च वर्गणा न

कदाचिल्लोके न भवन्ति अतो ध्रुवा उच्यन्ते । चैतन्यरहितत्वेन त्वचित्ताः । मध्ये च कृतमिदं विशेषणं पूर्वमुत्तरत्र च द्रष्टव्यम् । सर्वस्यापि पुद्‌गलराशेरचित्तत्वादिति । ध्रुवत्वविशेषणं तु प्रागपि सर्वत्र द्रष्टव्यम् । तासामपि सर्वदैव लोके सद्भावात्, उत्तरत्र त्विदं न सम्बध्यते, कासाञ्चित्कदाचिदसत्त्वादपि । तथाहि-तदुपरि रूपाधिकस्कन्धारब्धा जघन्याऽध्रुवाचित्तवर्गणा भवति । ततो रूपाधिकस्कन्धैरारब्धा एता अप्यनन्ता ध्रुवाचित्तवर्गणावत्सगुणकारा वाच्याः । लोके च कदाचिदेता न भवन्ति अपीत्यध्रुवा उच्यन्ते । तदुपरि त्वेकोत्तरवृद्धिभाजोऽनन्ताः शून्यवर्गणा भवन्ति । गुणकारः सर्वजीवानन्तगुणः पूर्ववद्वाच्यः । एताश्च प्ररूपणामात्रम्, द्रव्यस्याभावात् । प्ररूप्यन्ते तर्हि किमर्थमिति चेत् ? उच्यते, अध्रुवाचित्तोत्कृष्टवर्गणाया अनन्तरवक्ष्यमाणप्रत्येकशरीरजघन्यवर्गणायाश्चान्तरे यद्येकोत्तरवृद्ध्या द्रव्यं लभ्यते, तदैतावत्यो वर्गणा उत्तिष्ठन्त इत्यन्तरालमहत्त्वख्यापनार्थमेताः प्ररूप्यन्ते, न पुनरत्र द्रव्यमस्ति अत एताः शून्यवर्गणाः, एवमुत्तरास्वपि शून्यवर्गणासु समादानं वाच्यम् । तदुपरि एत्तरवृद्धिमत्स्कन्धसमुदायैरारब्धा अनन्ताः प्रत्येकशरीरवर्गणा वाच्याः । अत्र च जघन्यवर्गणास्कन्धाणुभ्य उत्कृष्टवर्गणास्कन्धाणवोऽसङ्ख्येयगुणाः, स च गुणकारः क्षेत्रपल्योपमाङ्ख्येयभागवर्त्तिप्रदेश-राशिरूपः । एताश्च प्रत्येकशरीरिभिः पृथिव्यादिजीवैर्यथासम्भवं यदुपात्तमौदारिकादिशरीरपञ्चकहेतुभूतमौदारिकवैक्रियाहारक-तैजसकार्मणनामकर्म तदाश्रयेण वर्त्तन्ते, तदावृत्त्य तिष्ठन्ति । यथा भूमिकादिपुद्‌गलाः पर्वताश्रयेणेत्यतः प्रत्येकशरीरवर्गणा उच्यन्ते । तदुपरि पुनः साक्षेपपरिहाराः शून्यवर्गणास्तथैव वाच्याः । केवलमत्र गुणकारोऽसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशराशिरूपः । तदुपरि रूपाधिकैर्यथोत्तरमेकोत्तरवृद्धैश्च स्कन्धैरारब्धा अनन्ता बादरनिगोदवर्गणा वाच्याः । जघन्यस्कन्धेभ्य उत्कृष्टानामणूनाश्रित्या-

सङ्ख्यातगुणवृद्धत्वात्, स च गुणकारः क्षेत्रपल्योपमासङ्ख्येयभागः । इह च बादरनिगोदजीवानां यान्यौदारिकादिशरीरनामकर्माणि सम्भवन्ति, तदाश्रयेणैता वर्त्तन्त इति बादरनिगोदवर्गणा उच्यन्ते । तदुपरि पुनरपि अनन्ताः शून्यवर्गणाः, जघन्यवर्गणास्कन्धेभ्यश्चोत्कृष्ट-वर्गणास्कन्धा अणूनाश्रित्यासङ्ख्यातगुणाः । स च गुणकारोऽङ्गुलासङ्ख्येयभागवर्त्तिक्षेत्रस्य यावन्त आवलिकासङ्ख्येयभागे समयास्तावन्ति वर्गमूलानि गृह्यन्ते । तत्र चरमवर्गमूले यावन्त आकाशप्रदेशास्तदसङ्ख्येयभागरूपो द्रष्टव्यः, आक्षेपपरिहारौ पूर्ववत् । तदुपरि अनन्ताः सूक्ष्मनिगोदवर्गणाः । जघन्यवर्गणास्कन्धेभ्यश्चोत्कृष्टवर्गणास्कन्धा अणूनाश्रित्यासङ्ख्यातगुणाः । स च गुणकारः आवलिकाऽसङ्ख्येयभागवर्त्तिसमयराशिमानः, एताश्च सूक्ष्मनिगोदजीवानां यान्यौदारिकतैजसकार्मणनामकर्माणि सम्भवन्ति, तदाश्रयेण वर्त्तन्ते इति सूक्ष्मनिगोदवर्गणा उच्यन्ते । तदुपरि पुनरपि अनन्ताः शून्यवर्गणा जघन्यवर्गणास्कन्धेभ्यश्चोत्कृष्टवर्गणानां स्कन्धाः अणूनाश्रित्यासङ्ख्यातगुणवृद्धाः, स च गुणकारोऽसङ्ख्येयाकाशश्रेणिप्रदेशराशिमानः प्रतरासङ्ख्येयभाग इति यावदाक्षेपपरिहारौ तथैव । तदुपरि रूपाधिकस्कन्धैरारब्धा जघन्या महास्कन्धवर्गणा, तत एकोत्तरवृद्धिमत्स्कन्धारब्धा एता अप्यनन्ता वाच्याः । जघन्यवर्गणारम्भकस्कन्धेभ्य उत्कृष्टवर्गणारम्भकस्कन्धा अणूनाश्रित्यासङ्ख्यातगुणाः, स च गुणकारः क्षेत्रपल्योपमासङ्ख्येयभागः '**सङ्ख्येयभाग**' इति पाठान्तरम् । एताश्च महास्कन्धवर्गणा भूभृत्कूटटङ्काराद्याश्रयेणैव वर्त्तन्त इति प्रतिपत्तव्यम् । अत्र च जघन्यौ-दारिकवर्गणास्कन्धा अप्यभव्येभ्योऽनन्तगुणैः सिद्धानन्तभागवर्त्तिभिः पुद्गलैर्निष्पन्ना, वर्गणा अपि औदारिकाद्याः सर्वत्रानन्ता उक्ता इति यथास्थित्या दर्शयितुमशक्त्वात् पञ्चादिपरमाणुनिष्पन्नान् स्कन्धान् प्रत्येकं त्रिप्रमाणा वर्गाश्च परिकल्प्य विनेयानुग्रहार्थमौदारिकवर्गणा आदौ कृत्वा स्थापना दर्श्यते-

७ ७ ७	१० १० १०	१३ १३ १३	१६ १६ १६	१९ १९ १९	२२ २२ २२	२५ २५ २५	२८ २८ २८
६ ६ ६	९ ९ ९	१२ १२ १२	१५ १५ १५	१८ १८ १८	२१ २१ २१	२४ २४ २४	२७ २७ २७
५ ५ ५	८ ८ ८	११ ११ ११	१४ १४ १४	१७ १७ १७	२० २० २०	२३ २३ २३	२६ २६ २६
औदारिकवर्गणा	वैक्रियवर्गणा	आहारकवर्गणा	अग्रहणवर्गणा	तैजसवर्गणा	अग्रहणवर्गणा	भाषावर्गणा	अग्रहणवर्गणा
३१ ३१ ३१	३४ ३४ ३४	३७ ३७ ३७	४० ४० ४०	४३ ४३ ४३	४६ ४६ ४६	४९ ४९ ४९	५२ ५२ ५२
३० ३० ३०	३३ ३३ ३३	३६ ३६ ३६	३९ ३९ ३९	४२ ४२ ४२	४५ ४५ ४५	४८ ४८ ४८	५१ ५१ ५१
२९ २९ २९	३२ ३२ ३२	३५ ३५ ३५	३८ ३८ ३८	४१ ४१ ४१	४४ ४४ ४४	४७ ४७ ४७	५० ५० ५०
आनपानवर्गणा	अग्रहणवर्गणा	मनोवर्गणा	अग्रहणवर्गणा	कर्मवर्गणा	ध्रुववर्गणा	अध्रुववर्गणा	शून्यवर्गणा
५५ ५५ ५५	५८ ५८ ५८	६१ ६१ ६१	६४ ६४ ६४	६७ ६७ ६७	७० ७० ७०	७३ ७३ ७३	
५४ ५४ ५४	५७ ५७ ५७	६० ६० ६०	६३ ६३ ६३	६६ ६६ ६६	६९ ६९ ६९	७२ ७२ ७२	
५३ ५३ ५३	५६ ५६ ५६	५९ ५९ ५९	६२ ६२ ६२	६५ ६५ ६५	६८ ६८ ६८	७१ ७१ ७१	
प्रत्येकशरीर–वर्गणा	शून्यवर्गणा	बादरनिगोद–वर्गणा	शून्यवर्गणा	सूक्ष्मनिगोद–वर्गणा	शून्यवर्गणा	महास्कन्ध–वर्गणा	

अत्र च सिद्धान्तिकाबृहच्चूर्ण्यनुसारेण कार्मग्रन्थिकाश्च केचिदौदारिकवैक्रियाहारकवर्गणानामप्यन्तरद्वयेऽग्रहणवर्गणा इच्छन्ति, युक्तं चैतल्लक्ष्यते, यत औदारिकवर्गणाभ्यो वैक्रियवर्गणाः ताभ्योऽपि चाहारकवर्गणाः प्रदेशतोऽसङ्ख्येयगुणा इष्यन्ते, एतच्चान्तरालेऽग्रहणवर्गणाऽन्तरेण नोपपद्यते, परं कर्मप्रकृत्यादिषु केनाप्यभिप्रायेण नोक्ता इत्यस्माभिरपि नाभिहिता इत्याद्यन्यदपि सैद्धान्तिकमतभेदादिकं बहु अत्र वक्तव्यं तत्तु नोच्यते ग्रन्थविस्तरभयाद्, गमनिकामात्रफलत्वात्प्रयासस्येति । तदेवमत्र कर्मवर्गणास्वरूपं द्रव्यं कर्मणो योग्यं, शेषं त्वयोग्यमित्यस्य व्यवच्छेदार्थं कर्मणो योग्यमिति विशेषणम्, तदेवमवसितः कर्मप्रदेशादानविधिः । साम्प्रतं भागप्ररूपणाया अवसरः । तत्र य उपशान्तमोहादिरेकं वेदनीयमेव बध्नाति, स यत्किमपि द्रव्यं गृह्णाति, तदेकस्य वेदनीयस्यैव भवति, अन्यस्य तत्र बन्धाभावात् । यस्तु सूक्ष्मसम्परायः षड्विधं बध्नाति, तेन गृहीतं द्रव्यं षड्भिर्भागैः परिणमति । सप्तविधबन्धकस्य सप्तभिर्भागैरष्टविधबन्धकस्य त्वष्टभिर्भागैः परिणमति ॥८९॥

भा० एगपएसोगाढं ईगाहदुगेण पढमदारं ति । वन्नेइ तत्थ कम्मं जह गिण्हइ तह किर भणइ ॥७६५॥

इह एगस्स जियस्स उ लोगागासप्पएसपरिमाणा । हुंति पएसा ते पुण मिच्छाईबंधहेऊण ॥७६६॥

उदए सव्वेहिं पिय नियपएसेहिं बंधए जीवो । न उ एगदुगाईहिं एगपएसावगाढंति ॥७६७॥

जत्थेव उ जीवस्स उ नियपएसा तहिं च किर खेत्ते । जं अवगाढं दव्वं तं गिण्हइ न पुण बाहिरयं ॥७६८॥

एगपएसे वावरमाणे सव्वेसि होइ वावारो । अइनिविडहेमसंकलगडियाण्णोवन्नजुत्ताणं ॥७६९॥

तह कम्मवग्गणाणं मज्झगयं बिंति कम्मुणो जोगं । इह गहणजोगअग्गहणवग्गणाणं च भावत्थो ॥७७०॥
सयगस्स उ वित्तीओ कम्मप्पयडीओ वा विउसेहिं । विन्नेयं अह साइयमणाइयं वावि इय वयणे ॥७७१॥
अविसद्दाओ अधुवं भव्वो उ धुवं च बंधइ अभव्वो । चउफासमेत्थ मिउलहुफासदुगमवट्ठियं चेव ॥७७२॥
अन्नं च निद्धउण्हा निद्धासीया व रुक्खसीया य । रुक्खा उण्हा अविरुद्धफासजुयसहियचउफासा ॥७७३॥
पन्नत्तीभिप्पाया निद्धेयरसीयउण्ह चउफासा । हुंतिणिंह भागपरूवणक्खदारं पवन्नेइ ॥७७४॥

अत्राह-ननु ते भागाः कर्मणां समा भवन्ति, विषमा वा इति शिष्यजिज्ञासायां निजगाद-

आउयभागो थोवो नामे गोए समो तओ अहिओ ।
आवरणमंतराए तुल्लो अहिओ य मोहे वि ॥९०॥
सव्वुवरि वेयणीए भागो अहिगो य कारणं किंतु ।
सुहदुक्खकारणत्ता ठिईविसेसेण सेसाणं ॥९१॥

इहायुर्बन्धकालेऽष्टविधं बध्नन् प्रतिसमयं यदनन्तस्कन्धात्मकं द्रव्यं गृह्णाति, तन्मध्यात्सर्वस्तोको भाग आयुष्करूपतया

परिणमति । नामगोत्ररूपतया तु यः परिणमति, स स्वस्थाने द्वयोरपि समस्त आयुष्कभागात्त्वधिको विशेषाधिक इत्यर्थः । '**आवरणमंतराए**'त्ति ज्ञानावरणदर्शनावरणान्तरायरूपतया तु यो भागः परिणमति, स स्वस्थाने त्रयाणामपि तुल्योऽधिकश्च, नामगोत्रापेक्षया विशेषाधिक इत्यर्थः, '**मोहे वि**'त्ति न केवलं पूर्वोक्तकर्मणां भागो विशेषाधिको भवति, मोहनीयेऽपि कर्मणि यो द्रव्यभागः परिणमति सोऽप्यधिक इतीहापि सम्बध्यते, अनन्तरोक्तकर्मत्रयभागापेक्षया विशेषाधिक इत्यर्थः । '**सव्वुवरिं वेयणीए भागो अहिगो य**'त्ति । वेदनीयकर्मणि यो भागः परिणमति, स सर्वेषामपि शेषकर्मभागानामुपरि वर्त्तते । इदमुक्तं भवति-पूर्वोक्तकर्मभागानां सर्वेषामपि तावन्मोहनीयभाग उपरि जातस्ततोऽपि वेदनीयभाग उपरीति, कथम्भूत इत्याह-अधिको मोहनीयभागापेक्षयापि विशेषाधिक इत्यर्थः । चकारः पूर्वोक्तभागेभ्योऽपि विशेषार्थ एव । '**कारणं किंतु**'त्ति । अत्र च शिष्यः पृच्छति, किं पुनरिह कारणं येनोक्तक्रमेण कर्मणां भागाधिकत्वं भवतीत्यत्र वेदनीयस्य तद्भागाधिक्ये कारणमाह-**सुहदुक्खकारणत्त**'त्ति । सुखदुःखकारणरूपं हि वेदनीयं तद्भागपरिणताश्च पुद्गलाः स्वभावादेव प्रचुराः सन्तः स्वभावकार्यभूते सुखदुःखे स्फुटतरीकर्त्तुमलं, शेषकर्मपुद्गलास्त्वल्पा अपि स्वकार्यं निवर्त्तयन्ति, दृष्टं च पुद्गलानां स्वकार्यजनने अल्पबहुत्ववैचित्र्यम् । यथाहि-घृ(ष)ष्ठ्यादिकदशनं बहुतरमुपभुक्तं तृप्तिलक्षणं स्वकार्यमातनोति । मृद्वीकादिकत्वल्पमपि भुक्तं तृप्तिमुपकल्पयति, यथा वा विषं स्वल्पमपि मारणादिकं कार्यं साधयति लेष्ट्वादिकं तु प्रचुरमित्येवमिहाप्युपनयः कार्यः, तस्मात् प्रभूता वेदनीयपुद्गलाः सुखदुःखे साधयन्ति इति सुखदुःखकारणत्वाद्वेदनीयस्य महान् भाग इति स्थितम् । शेषकर्मणां

भागस्य हीनाधिकत्वे कारणमाह-'**ठिइविसेसेणं सेसाणं**'त्ति वेदनीयाच्छेषकर्मणामायुष्कादीनां भागस्य हीनत्वमाधिक्यं वा विज्ञेयं, केनेत्याह-स्थितिविशेषेण हेतुभूतेन, यस्य नामगोत्रादेरायुष्काद्यपेक्षया महती स्थितिस्तस्य तदपेक्षया भागोऽपि महान्, यस्य त्वसौ हीना तस्य सोऽपि हीन इति हृदयम् ।

आह-ननु यदि स्थित्यनुरोधेन द्रव्यवृद्धिस्तर्ह्यायुष्कस्थितेर्नामगोत्रस्थितिः सङ्ख्यातगुणवृद्धेति तयोर्द्रव्यभागोऽपि सङ्ख्यातगुणवृद्धः प्राप्नोति, कथं विशेषाधिक उक्तः ? सत्यमेतत्, किन्तु नारकादिभवप्रायोग्यः सर्वोऽपि नरकगत्यादिकर्मनिवह आयुष्कोदयमूलस्तदुदय एव तस्योदयादत आयुष्कं प्रधानत्वाद् बहुद्रव्यं लभते । यद्येवं तदपेक्षयाऽप्रधानत्वात् नामगोत्रयोर्भागस्य विशेषाधिकत्वं नोपपद्यत इति चेत् ? सत्यम्, किन्तु नामगोत्रे ध्रुवबन्धित्वात् तदपेक्षया बहुतरं द्रव्यमवाप्नुतः, आयुष्कं तु कादाचित्कबन्धत्वादल्पं तदाप्नोति । एतदुक्तं भवति-शेषकर्मोदयाक्षेपकत्वेन प्रधानत्वात् स्थित्यनुरोधेन सङ्ख्यातगुणहीनता-प्राप्तावपि नामगोत्रापेक्षया किञ्चिन्न्यूनमेव भागमायुष्कं लभ्यते । नामगोत्रे त्वप्रधानतया हीनताप्राप्तावपि ध्रुवबन्धित्वात् तदपेक्षया विशेषाधिकमेव भागं लभत इति ।

ननु तथापि ज्ञानावरणीयाद्यपेक्षया मोहनीयस्य सप्ततिसागरोपमकोटाकोटिलक्षणा स्थितिः सङ्ख्यातगुणेति भागोऽपि तस्य सङ्ख्यातगुणः प्राप्नोति, कथं विशेषाधिक उक्तः, सत्यम्, किन्त्वेकस्या एव दर्शनमोहलक्षणाया मिथ्यात्वप्रकृतेः सप्ततिसागरो-पमकोटाकोटिलक्षणा स्थितिः, चारित्रमोहनीयस्य तु कषायलक्षणस्य चत्वारिंशत्सागरोपमकोटाकोटिलक्षणैव स्थितिरेवं तदनुरोधेन

विशेषाधिक एव तद्भाग उक्तो, दर्शनमोहद्रव्यं तु चारित्रमोहद्रव्यस्यानन्तभाग एव वर्त्तत इति न किञ्चित्तेन वर्द्धत इति । युक्तिमात्रं चैतद्, निश्चयतस्तु सर्वज्ञवचनप्रामाण्यादेवातीन्द्रियार्थप्रतिपत्तिः ।

भवत्वेवं तथाऽप्येकस्मिन् समये गृहीतद्रव्यस्य कथमष्टधा परिणामः ? कथं चैवं भागादिकल्पना ? इति चेत् ? उच्यते- अचिन्त्यत्वाजीवशक्तेर्विचित्रित्वाच्च पुद्गलपरिणामस्य, जीवव्यतिरिक्तानामपि ह्यभ्रेन्द्रधनुरादिपुद्गलानां विचित्रा परिणतिर्दृश्यते, किमुत जीवपरिगृहीतानामित्यलं विस्तरेणेति । तदेवं सूत्रकृता मूलप्रकृतीनां भागप्ररूपणा कृता । उत्तरप्रकृतीनां तु ग्रन्थविस्तरभयादिकात् कुतश्चित्कारणात्तेनासौ न कृतेति । सोपयोगत्वाद्विनेयानुग्रहार्थं सङ्क्षेपतो वयमेव तां ब्रूमः । तत्र ज्ञानावरणस्य पञ्च तावदुत्तरप्रकृतयः, केवलज्ञानावरणलक्षणा एका सर्वघातिनी, शेषास्तु मतिज्ञानावरणाद्याश्चतस्रो देशघातिन्यः । तत्र ज्ञानावरणभागे यद् द्रव्यमागच्छति, तन्मध्ये सर्वघातिनां तीव्ररसेन युक्तं यद् द्रव्यं तदल्पं शेषद्रव्यस्यानन्तभागवर्त्त्येव, तच्च केवलज्ञानावरणभागतयैव परिणमति । शेषं तु देशघातिद्रव्यं चतुर्भिर्भागैर्भूत्वा शेषप्रकृतिचतुष्टयरूपतया परिणमति । दर्शनावरणस्य तु केवलदर्शनावरणं निद्रापञ्चकं चेति षट् सर्वघातिन्यश्चक्षुर्दर्शनावरणाद्यास्तु शेषास्तिस्रो देशघातिन्य इति सर्वा अपि नवोत्तरप्रकृतयः । तत्र दर्शनावरणभागे यदागच्छति द्रव्यं तन्मध्येऽपि सर्वघातिरसयुक्तं शेषस्यानन्तभागवर्त्त्येव, तच्च षड्भिर्भागैः सम्भूय सर्वघातिषट्प्रकृतिरूपतया परिणमति, शेषं तु देशघातिरसयुक्तं शेषदेशघातिप्रकृतित्रयरूपतया परिणमति । वेदनीयस्य सातासातरूपे द्वे उत्तरप्रकृती । अत्र चैकस्मिन् कालेऽनयोरेकैव बध्यते । ततो वेदनीयभागलब्धं द्रव्यमेकस्या एव

बध्यमानप्रकृतेः सर्वं भवति । मोहनीयस्य मिथ्यात्वं द्वादश कषायाश्चाद्याः सर्वघातिनश्चत्वारः सञ्ज्वलना नव नोकषायाश्च देशघातिन इत्येताः षड्विंशतिरुत्तरप्रकृतयो बध्यन्ते । तत्र मोहनीयभागे यद् द्रव्यमागच्छति तन्मध्येऽपि सर्वघातिरसयुक्तं द्रव्यं शेषस्यानन्तभाग एव लभ्यते । तन्मध्याद्दर्शनमोहलक्षणस्य मिथ्यात्वस्यैको भागो भवति, द्वितीयस्तु चारित्रमोहस्य, स पुनराद्यकषायद्वादशकस्यैव द्वादशभिः भागैः परिणमति । शेषं तु देशघातिद्रव्यं द्विधा परिणमति, कषायरूपतया, नोकषायरूपतया च । कषायरूपतया यत्परिणतं तत्पुनरपि सञ्ज्वलनचतुष्टयभेदाच्चतुर्द्धा परिणमति । नोकषायस्त्वेकस्मिन् काले पञ्चैव बध्यन्ते। तद्यथा-वेदत्रयमध्यादेको वेदो, हास्यरत्यरतिशोकयुगलयोर्मध्येऽन्यतरयुगलम्, भयम्, जुगुप्सा चेत्यतो नोकषायरूपतया यत्परिणतं द्रव्यं तत्पञ्चभिर्भागैः परिणमति । आयुष्कस्य नारकायुष्काद्याश्चतस्त्र उत्तरप्रकृतय एतासु च मध्ये एकस्मिन् काले एकैव बध्यते, अत आयुष्कभागलब्धं द्रव्यं बध्यमानाया एकस्या एव प्रकृतेर्भवति । नाम्नस्तु सप्तषष्ठिरुत्तरप्रकृतयो बन्धेऽधिक्रियन्ते । तत्र चैकस्मिन् समये त्रयोविंशत्यादिकाः पूर्वोक्तस्वरूपाः प्रकृतयो बध्यन्ते । अतो यावत्य एकस्मिन् काले बध्यमानाः प्रकृतयो भवन्ति, तावद्भिर्भागैर्नामभागलब्धं द्रव्यं परिणमति । वर्णगन्धरसस्पर्शानां च भागे यदागच्छति, तत्पुनरपि विंशत्या भागैः परिणमति । ते हि विंशतिभेदा अपि केवलज्ञानावरणादिवद् ध्रुवबन्धित्वात् सदैव बध्यन्त इति । गोत्रस्योच्चैर्नीचैर्गोत्रलक्षणे द्वे एवोत्तरप्रकृती । अनयोश्चैकस्मिन् काले एकैव बध्यते, अतो गोत्रभागलब्धं द्रव्यं बध्यमानाया एकस्या एव प्रकृतेः सर्वं भवति। अन्तरायस्य तु दानान्तरायाद्याः पञ्चोत्तरप्रकृतयः सदा बध्यन्ते इत्यन्तरायभागलब्धं द्रव्यं पञ्चभिर्भागैः सम्पद्यन्त इति । इह च

यस्या उत्तरप्रकृतेर्बन्धो व्यवच्छिद्यते, तद्भागद्रव्यं यावत्समानजातीया एकापि प्रकृतिर्बध्यते, तावत्तस्या एव तद्भवति, यदा तु समानजातीया अपि सर्वा व्यवच्छिद्यन्ते, न च मिथ्यात्वादेरिवापरा समानजातीया प्रकृतिरस्ति, तदा तद्भागद्रव्यं सर्वमपि स्वमूलप्रकृत्यन्तर्गतानां विजातीयप्रकृतीनामपि भवति । यदा तु ता अपि व्यवच्छिद्यन्ते, तदा सर्वमप्यन्यस्या मूलप्रकृतेर्भवति । अत्र निदर्शनं-यथा स्त्यानर्द्धित्रिकबन्धे व्यवच्छिन्ने तद्भागद्रव्यं समानजातीयत्वान्निद्राप्रचलयोर्भवति । तयोरपि बन्धव्यवच्छेदे स्वमूलप्रकृत्यन्तर्गतानां चक्षुर्दर्शनावरणादीनां विजातीयानामपि भवति । तेषामपि बन्धव्यवच्छेदे उपशान्ताद्यवस्थायां सर्वं वेदनीयस्यैव भवति । मिथ्यात्वादेस्तु समानजातीया प्रकृतिर्नास्ति अतस्तद्व्यवच्छेदे तद्भागद्रव्यं विजातीयप्रकृतीनामेव क्रोधादीनां भवति, एवमन्यत्रापि स्वधियाऽभ्यूह्यमित्यत्र बहु वक्तव्यम्, तत्तु ग्रन्थविस्तरभयान्नोच्यत इति गाथाद्वयार्थः **॥९०-९१॥**

भा० आउयभागो इच्चाइ गाहजुयलेण तत्थ उवसंतो । आई धरित्तु सव्वे वेयणियं चेव बंधंति ॥७७५॥

वेयणियकम्मदव्वं वेयणियस्सेव होइ नन्नेसिं । तह सुहुमसंपराओ य छव्विहं बंधए कम्मं ॥७७६॥

तेण गिहीयं दव्वं भागेहिं छहि उ परिणमइ तह य । सगडविहबंधगाणं सगट्ठभागेहिं परिणमइ ॥७७७॥

अट्ठविहबंधगं पइ आउगभागो इमाइ गाहदुगं । मूलपयडीउ आसज्ज वन्नियं भागदारं ति ॥७७८॥

तहिं थोवत्ते तुल्लत्तणंमि अहिगत्तणंमि चालणया । भावत्थजुयं सव्वं उत्तरदाणाइयं तह य ॥७७९॥

उत्तरपयडीणं पि हु भागाइपवत्तणे उ सव्वावि । संखेवओ नओत्ता सा नेया सयगवित्तीओ ॥७८०॥

किंची पुण विउसेहिं समईए एत्थ ऊहियव्वं ति । एत्तो भणेमि संपइ सायाइपरूवणादारं ॥७८१॥

तदेवमवसितं भागद्वारम् साम्प्रतं साद्यादिप्ररूपणां चिकीर्षुराह-

छण्हं पि अणुक्कोसो पएसबंधे चउव्विहो बंधो ।
सेसतिगे दुविगप्पो मोहाउयसव्वहिं चेव ॥९२॥

अपिशब्द एवकारार्थो भिन्नक्रमश्च । षण्णां ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयनामगोत्रान्तरायलक्षणानां कर्मणामनुत्कृष्ट एव प्रदेशबन्धे चतुर्विधः साद्यनादिध्रुवाध्रुवलक्षणो बन्धो भवति । इह तावद्यत्र सर्वबहवः कर्मस्कन्धा गृह्यन्ते स उत्कृष्ट-प्रदेशबन्धस्ततः स्कन्धहानिमाश्रित्य यावत्सर्वस्तोककर्मस्कन्धग्रहणं तावत्सर्वोऽप्यनुत्कृष्ट इत्युत्कृष्टानुत्कृष्टप्रकाराभ्यां सर्वोऽपि प्रदेशबन्धः सङ्गृहीतः । यत्र सर्वस्तोककर्मस्कन्धग्रहणं स जघन्यप्रदेशबन्धः, ततः एकस्कन्धवृद्धिमादौ कृत्वा यावत्सर्वबहु-स्कन्धग्रहणं तावत्सर्वोऽप्यजघन्य इति । जघन्याजघन्यप्रकाराभ्यां वा सर्वोऽपि प्रदेशबन्धः सङ्गृहीत इत्यनया परिभाषयाऽमीषां षण्णां कर्मणामनुत्कृष्टः प्रदेशबन्ध साद्यादिचतुर्विकल्पो भवतीत्यर्थः । तथा हि-प्रस्तुतकर्मषट्कविषयः क्षपकस्योपशमकस्य वा सूक्ष्मसम्परायस्य सर्वोत्कृष्टयोगे वर्त्तमानस्यैकं द्वौ वा समयौ यावदुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः प्राप्यते । सूक्ष्मसम्परायो हि

मोहनीयायुःकर्मद्वयं न बध्नाति, किं त्वेतदेव प्रस्तुतकर्मषट्कं बध्नाति, अतो मोहनीयायुर्भागयोरत्रैव कर्मषट्के प्रवेशाद्बहुद्रव्यमिह लभ्यत इति सूक्ष्मसंपरायग्रहणम् । उत्कृष्टश्च प्रदेशबन्धो वक्ष्यमाणनीत्या उत्कृष्टेनैव योगेन भवतीत्युत्कृष्टयोगग्रहणम् । उत्कृष्टयोगावस्थानकालश्चैतावानेव भवतीत्येकद्विसमयग्रहणम् । एवं चोत्कृष्टप्रदेशबन्धं कृत्वा उपशान्तमोहावस्थां चारुह्य पुनः प्रतिपत्योत्कृष्टयोगाद्वाऽत्रैव प्रतिपत्य यदाऽनुत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति, तदाऽसौ सादिः, एतच्च स्थानमप्राप्तपूर्वाणामनादिः, सदा निरन्तरं बध्यमानत्वात् । ध्रुवाध्रुवावभव्याभव्ययोः पूर्ववत् । '**सेसतिगे दुविगप्पो**'त्ति भणितशेषे जघन्याजघन्योत्कृष्ट-प्रदेशबन्धलक्षणे त्रिके द्विविकल्पः साद्यध्रुवलक्षणो बन्धो भवति । तन्नाऽनुत्कृष्टभणनप्रसङ्गेनोत्कृष्टः सूक्ष्मसम्परायेऽनन्तरं दर्शितः। स च तत्प्रथमतया बध्यमानत्वात् सादिः । उपशान्ताद्यवस्थायां पुनरनुत्कृष्टबन्धगमने वाऽवश्यं न भवतीत्यध्रुवः । जघन्यः पुनरमीषां षण्णां कर्मणां प्रदेशबन्धोऽपर्याप्तस्य सर्वमन्दवीर्यलब्धिकस्य सप्तविधबन्धकस्य सूक्ष्मनिगोदस्य भवाद्यसमये लभ्यते। जघन्यप्रदेशबन्धो हि जघन्ययोगेन भवतीति वक्ष्यति । स चास्यैव यथोक्तविशेषणविशिष्टस्य लभ्यते । द्वितीयादिसमयेषु त्वसावसङ्ख्येयगुणवृद्धिना वीर्येण वर्द्धत इति भवाद्यसमयग्रहणम् । द्वितीयादिसमयेष्वयमप्यजघन्यं बध्नाति, पुनः सङ्ख्यातेना-सङ्ख्यातेन वा कालेन पूर्वोक्तजघन्ययोगं प्राप्य स एव जघन्यं प्रदेशबन्धं करोति, पुनरजघन्यमित्येवं जघन्याजघन्यप्रदेशबन्धयोः संसरतामसुमतां द्वावप्येतौ साद्यध्रुवौ भवतः । '**मोहाउयसव्वहिं चेव**'त्ति मोहायुषोः सर्वस्यैवोत्कृष्टेऽनुत्कृष्टे जघन्येऽजघन्ये च प्रदेशबन्धे '**दुविगप्पो**'त्तीहापि सम्बध्यते, द्विविकल्पः साद्यध्रुवलक्षण एव बन्धो भवति । तत्र मिथ्यादृष्टिः सम्यग्दृष्टिर्वा-

ऽनिवृत्तिबादरान्तः सप्तविधबन्धकाले उत्कृष्टयोगे वर्त्तमानो मोहनीयस्योत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति, पुनरनुत्कृष्टयोगं प्राप्यानुत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति, पुनरुत्कृष्टं पुनरप्यनुत्कृष्टमित्येवमुत्कृष्टानुत्कृष्टप्रदेशबन्धयोः संसरतां जन्तूनां मोहस्योत्कृष्टानुत्कृष्टप्रदेशबन्धौ द्वावपि साद्यध्रुवौ भवतः । जघन्याजघन्यौ प्रदेशबन्धौ यथा सूक्ष्मनिगोदादिषु संसरतां जन्तूनां कर्मषट्कस्यानन्तरमेव भावितौ, तथात्रापि निर्विशेषं भावनीयौ । आयुष्कस्याध्रुवबन्धित्वादेव तत्प्रदेशबन्ध उत्कृष्टादिचतुर्विकल्पोऽपि साद्यध्रुव एव भवतीति गाथार्थः ॥९२॥

भा॰ छण्हं गाहाए छण्हं मोहाउयविरहियाण पयडीण । अणुक्कोसयीवे(पएस)बंधे सायाइचउव्विहो बंधो ॥७८२॥
होइ तत्थ य उवसामगस्स खवगस्स वा वि दसमगुणे । छक्कम्माइं बंधतयस्स मोहणियआऊणं ॥७८३॥
भागाण कम्मबंधम्मि संपवेसाउ एत्थ बहु दव्वं । लब्भइ तो दसमगुणो सव्वुक्कोसम्मि जोगम्मि ॥७८४॥
वट्टमाणस्स एगं दुगं च समयाउ जाव उक्कोसो । होइ पएसबंधो पएसबंधं तमुक्कोसं ॥७८५॥
पकरित्ता उवसामगवत्थागयो चिय पुण वि परिवडिय । अहवा तत्थेव ठिओ उक्कोस जोगा उ परिवडिय ॥७८६॥
थोवं पएसबंधं तस्स करिंतस्स साइओ बंधो । तं ठाणमपत्तस्स उ अणाइबंधो मुणेयव्वो ॥७८७॥
सेसतिगे उक्कोसे जहन्नअजहन्नयम्मि बंधतिगे । दुविगप्पो साईअधुवलक्खणो होइ किर बंधो ॥७८८॥
तत्थ अणुकिट्ठभणणप्पसंगओ सुहुमसंपरायम्मि । भणिओ पएसबंधो उक्कोसो सो य किर पढमं ॥७८९॥

बंधंतस्स उ साई तहोवसंताउ परिवडंतस्स । तत्थेवोकिट्ठजोगओ य अणुकिट्ठजोगम्मि ॥७९०॥
गच्छंतस्स उकिट्ठो न होइ तो तत्थ अधुवओ बंधो । होइ जहन्नओ पुण छण्हं कम्माण एएसिं ॥७९१॥
होई पएसबंधो सुहुमनिगोयस्स अप्पजत्तस्स । सव्वअइमंदवीरियलद्धीजुत्तस्स सत्तस्स ॥७९२॥
सत्तविहं बंधगस्स उ अजहन्नजोगित्तणे पढमगम्मि । भवसमयम्मि जहन्नो पएसबंधो फुडं होई ॥७९३॥
तस्सेव निगोयस्स उ भवदुतितुरियाइएसु समएसु । अजहन्नो सो होई असंखगुणविरियजुत्तस्स ॥७९४॥
तो पुण संखेज्जेणं असंखकालेण वा वि पुव्वुत्तं । पाविज्ज जहन्नजोगं स एव बंधं जहन्नं तु ॥७९५॥
पकरइ पएसबंधं पुण अजहन्नं इमाए रीईए । संसारम्मि अणंते परिब्भमंताण जीवाणं ॥७९६॥
अजहन्नजहन्ने पएसबंधे य दोवि किर हुंति । साईय अधुवबंधो अह पभणइ मोहआऊणं ॥७९७॥
तत्थ य किर मोहआउयसव्वहिं चेव इय पयस्सत्थो । सव्वत्थ य उक्किट्ठे अणुकिट्ठजहन्नअजहन्ने ॥७९८॥
सेसतिगे च इहं पि य दुविगप्पो साइअधुवओ होइ । तहि मिच्छो इयरो वा अनियट्टी बायरो जाव ॥७९९॥
सत्तविहबंधकाले उक्कोसजोगम्मि वट्टमाणो उ । मोहणियस्सुक्कोसं पएसबंधं किर विहेइ ॥८००॥
पुणरवि अणुकिट्ठं पि य जोगं पावित्तु कुणइ अणुकिट्ठं । बंधं पुण उक्किट्ठं अणुकिट्ठं पुण वि बंधेइ ॥८०१॥

एवं उक्किट्ठअणुकिट्ठएसु दोसु वि पएसबंधेसु । साइअद्धुवरूवा दोवि विगप्पा भवंतेवं ॥८०२॥

जह सुहुमनिगोयाइसु एत्थं जीवाण संसरंताण । अजहन्न जहन्नबंधा एत्थेवाणंतरं छन्हं ॥८०३॥

कम्माणं परिकहिया तहेव मोहे वि निव्विसेसेणं । विन्नेया दुविगप्पा आउं पुण अधुवबंधंता ॥८०४॥

उक्किट्ठाई चउविहपएसबंधं पि साइअधुवेहिं । दोहि विगप्पेहि जुयं जीवाण बंधंति संसारे ॥८०५॥

सायाइपरूवण त्तिय मूलपयडीण छण्हगाहाए । भणिया संपइ उत्तरपयडीणं सा परूवेइ ॥८०६॥

तदेवं कृता मूलप्रकृतीनां साद्यादिप्ररूपणा, साम्प्रतं उत्तरप्रकृतीनां तामाह–

तीसण्हमणुक्कोसो उत्तरपयडीसु चउविहो बंधो ।
सेसतिगे दुविगप्पो सेसासुं चउविगप्पो वि ॥९३॥

ज्ञानावरणपञ्चकस्त्यानर्द्धित्रिकवर्जदर्शनावरणषट्कानन्तानुबन्धिवर्जकषायद्वादशकभयजुगुप्सान्तरायपञ्चकलक्षणानामुत्तर-प्रकृतिषु मध्ये त्रिंशतः प्रकृतीनामप्यनुत्कृष्टो बन्ध इत्युत्तरेण सम्बन्धः । ततश्चानुत्कृष्टो बन्धः-प्रदेशबन्धः । '**चउविहो**'त्ति साद्यनादिध्रुवाध्रुवरूपश्चतुर्विकल्पोऽपि भवतीत्यर्थः । तथाहि-ज्ञानावरणपञ्चकस्यान्तरायपञ्चकस्य चानुत्कृष्टप्रदेशबन्धो यथा मूलप्रकृतिषट्कस्य साद्यादिचतुर्विकल्पो भावितस्तथा भावनीयः । चक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणचतुष्कस्यापि तथैव । केवलं

तत्र मोहनीयायुर्भागलाभाधिक्यमेवोक्तमत्र तु निद्रापञ्चकभागलाभाधिक्यमपि वाच्यम् । निद्राद्विकस्य त्वविरतसम्यग्दृष्ट्यादयो अपूर्वकरणान्ताः सर्वोत्कृष्टयोगवृत्तयः सप्तविधबन्धकाले एकं द्वौ वा समयावुत्कृष्टप्रदेशबन्धं कुर्वन्ति । आयुर्द्रव्यभागोऽधिको लभ्यत इति सप्तविधबन्धकग्रहणम्, स्त्यानर्द्धित्रिकं सम्यग्दृष्टयो न बध्नन्ति, अतस्तद्भागलाभोऽपि भवतीति सम्यग्दृष्टीनामेव ग्रहणम्, मिथ्यादृष्टिसास्वादनौ स्त्यानर्द्धित्रिकं बध्नीत इति नेह गृहीतौ, मिश्रस्त्वेतन्न बध्नाति, केवलं वक्ष्यमाणनीत्या तस्योत्कृष्टयोगो न लभ्यत इति सोऽपि नेहाधिकृतः । एते चाविरतसम्यग्दृष्ट्यादयो यदोत्कृष्टयोगाद्बन्धव्यवच्छेदाद्वा प्रतिपत्यानुत्कृष्टं प्रदेशबन्धमुपकल्पयन्ति, तदाऽसौ सादिः । सम्यक्त्वसहितं चोत्कृष्टयोगमप्राप्तपूर्वाणामनादिः ध्रुवाध्रुवौ तथैव । अप्रत्याख्याना-वरणकषायचतुष्टस्योत्कृष्टयोगोऽविरतसम्यग्दृष्टिः सप्तविधबन्धक उत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति । मिथ्यात्वमनन्तानुबन्धिनश्चासौ न बध्नाति अतस्तद्भागद्रव्यमधिकं लभ्यत इत्यस्यैव ग्रहणम् । मिथ्यादृष्टिर्मिथ्यात्वमनन्तानुबन्धिनश्च, सास्वादनस्त्वनन्तानुबन्धिनो बध्नातीति तयोरग्रहणम्, मिश्रास्त्वेतानि न बध्नाति, किन्तु तद्ग्रहणे कारणं पूर्वोक्तम् । देशविरतादयस्त्वप्रत्याख्यानावरणान्न बध्नातीति शेषव्युदासेनाविरतसम्यग्दृष्टिरेवाधिकृतः । प्रत्याख्यानावरणचतुष्टयस्योत्कृष्टयोगो देशविरतः सप्तविधबन्धक उत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति, अप्रत्याख्यानावरणानामप्यसावबन्धकोऽतस्तद्भागोऽधिको लभ्यत इति कृत्वा । भयजुगुप्सयोः सम्यग्दृष्टिरविरतादिरपूर्वकरणान्त उत्कृष्टयोगे वर्त्तमान उत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति । मिथ्यात्वभागो लभ्यत इति सम्यग्दृष्टिग्रहणम् । कषायभागः पुनः सजातीयत्वात्कषायाणामेव भवति, नैतयोः । मिथ्यादृष्टिस्तु मिथ्यात्वं बध्नातीति मिथ्यात्वभागी न लभ्यत इति

तस्येहाग्रहणम् । सास्वादनमिश्रयोस्तु लभ्यते मिथ्यात्वभागः, केवलं वक्ष्यमाणनीत्या तयोरुत्कृष्टयोगो न लभ्यत इति तावपि नेहाधिकृतौ । अपूर्वकरणोपरिवर्त्तिनस्तु भयजुगुप्से न बध्नन्तीत्यपूर्वकरणान्तविशेषणम् । सञ्ज्वलनक्रोधस्यानिवृत्तिबादरः पुंवेदबन्धव्यवच्छिन्ने सञ्ज्वलनक्रोधादिचतुष्टयं बध्नन्नुत्कृष्टयोगे स्थित उत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति, मिथ्यात्वाद्यकषायद्वादशभागः सर्वनोकषायभागश्च लभ्यत इति कृत्वा । मानसञ्ज्वलनस्य स एव सञ्ज्वलनक्रोधबन्धे व्यवच्छिन्ने मानादिसञ्ज्वलनत्रयं बध्नन्नुत्कृष्टं करोति, क्रोधभागो लभ्यत इति कृत्वा । स एव मानबन्धे व्यवच्छिन्ने मायालोभौ बध्नन्मायाया उत्कृष्टं करोति, मानभागोऽपि लभ्यत इति कृत्वा । स एव मायाबन्धे व्यवच्छिन्ने लोभमेकं बध्नंस्तस्यैवोत्कृष्टं करोति एकं द्वौ वा समयौ । एतच्च विशेषणं प्रागपि द्रष्टव्यम् । समस्तमोहनीयभागस्त्वत्र लभ्यत इति लोभबन्धकस्यैव ग्रहणम् । तदेवमविरत-सम्यग्दृष्ट्यादिस्थानेष्वप्रत्याख्यानावरणादिप्रकृतीनामुत्कृष्टः प्रदेशबन्धो दर्शितः । एते चाविरतादयस्तत्तत्प्रकृतीनां बन्धव्यवच्छेदा-दुत्कृष्टयोगाद्वा प्रतिपत्य यदा पुनरनुत्कृष्टप्रदेशबन्धं कुर्वन्ति, तदाऽसौ सादिः, तत्स्थानमप्राप्तपूर्वाणामनादिर्ध्रुवाध्रुवौ पूर्ववत् । तदेवं त्रिंशतः प्रकृतीनामनुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः साद्यादिश्चतुर्विकल्पोऽपि भावितः । शेषे जघन्यादौ प्राह-'**सेसतिगे दुविगप्पो**'त्ति भणितशेषेऽनुत्कृष्टजघन्याजघन्यप्रदेशबन्धलक्षणे त्रिके द्विविकल्पः । साद्यध्रुवलक्षणो बन्धो भवतीत्यर्थः, तत्रानुत्कृष्टभणन-क्रमेणोत्कृष्टबन्धस्त्रिंशतोऽपि प्रकृतीनां सूक्ष्मसम्परायादिषु दर्शितः । स च तत्प्रथमतया बध्यमानत्वात् सादिः । सर्वथा बन्धाभावेऽनुत्कृष्टबन्धसम्भवे चाऽवश्यं न भवतीत्यध्रुवः । जघन्याजघन्यप्रदेशबन्धौ त्वासां त्रिंशतोऽपि प्रकृतीनां यथासूक्ष्म-

निगोदादिषु संसरतामसुमतां ज्ञानावरणादिमूलप्रकृतीनां साद्यध्रुवौ भावितौ, तथाऽत्रापि भावनीयौ । '**सेसासुं चउविगप्पो वि**'त्ति भणितत्रिंशतः शेषासु स्त्यानर्द्धित्रिकमिथ्यात्वानन्तानुबन्धिचतुष्टयवर्णादिचतुष्कतैजसकार्मणागुरुलघूपघातनिर्माणलक्षणासु सप्तदशसु ध्रुवबन्धिनीषु, पूर्वोक्तरूपासु च त्रिसप्तत्यध्रुवबन्धिनीषूत्कृष्टानुत्कृष्टजघन्याजघन्यलक्षणश्चतुर्विकल्पोऽपि प्रदेशबन्धो '**दुविगप्पो**'त्ती इत्येतदत्रापि सम्बध्यते, द्विविकल्पः सादिरध्रुवश्च भवति । तथा ह्यध्रुवबन्धिनीनामध्रुवबन्धित्वादेवोत्कृष्टादि-रूपस्तत्प्रदेशबन्धः सर्वोऽपि साद्यध्रुव एव भवति । स्त्यानर्द्धित्रिकमिथ्यात्वानन्तानुबन्धिनां सप्तविधबन्धक उत्कृष्टयोगे वर्त्तमानो मिथ्यादृष्टिरुत्कृष्टं प्रदेशबन्धमेकं द्वौ वा समयौ यावत्करोति सम्यग्दृष्टिरेता न बध्नातीति मिथ्यादृष्टिग्रहणम् । मिथ्यात्ववर्जान्येतानि सास्वादनोऽपि बध्नाति, परं वक्ष्यमाणनीत्योत्कृष्टयोगो न लभ्यत इति तस्याग्रहणम् । उत्कृष्टयोगस्यैतावानेव काल इत्येकद्विसमयनियमः । उत्कृष्टयोगात् प्रतिपत्य स एवानुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति, पुनः स एवोत्कृष्टं पुनरनुकृष्टमित्येवं द्वावप्येतौ साद्यध्रुवौ । जघन्यप्रदेशबन्धं पुनरेतासां सर्वजघन्यवीर्यलब्धिर्भवाद्यसमये वर्त्तमानः सप्तविधं बध्नन्नपर्याप्तसूक्ष्मनिगोदः करोति । द्वितीयादिसमयेषु च स एवाजघन्यं करोति, कालान्तरेण पुनः स एव जघन्यमित्येतावपि द्वौ साद्यध्रुवौ भवतः । विशेषणसाफल्यादिभावना त्वत्र मूलप्रकृतिवद्वाच्याः । शेषवर्णादिप्रकृतिनवकस्याप्युत्कृष्टानुत्कृष्टौ जघन्याजघन्यौ च प्रदेशबन्धौ साद्यध्रुवौ एवमेव वाच्यौ । नवरमुत्कृष्टयोगो मूलप्रकृतिसप्तकबन्धको नाम्नस्त्रयोविंशतिमुत्तरप्रकृतीर्बध्नन् मिथ्यादृष्टिरुत्कृष्ट-प्रदेशबन्धको वाच्यः, शेषं तथैव । नाम्नो हि पञ्चविंशत्यादिबन्धग्रहणम् बहवो भागा भवन्तीति त्रयोविंशतिबन्धग्रहणमिति

गाथार्थ: ॥९३॥

भा० तीसन्हं गाहाए नाणपणग अंतराइए पंच । अणबंधिचउगरहियं सेसकसायाण बारसणं ॥८०७॥
थीणतिगरहियदंसण छगं दुगुंछा भयं च इय तीसं । एएसि अणुक्कोसो सायाइचउव्विहो बंधो ॥८०८॥
होई जह एत्थ य मूलपयडिछक्कस्सणुक्कसबंधो । पुव्विं भणिओ तहय इह निव्विसेसोंतरायस्स ॥८०९॥
नाणस्स य चउभेओ विन्नेओ दंसणस्स चउगे वि । एसेव विही नवरं तहि मोहणियाउभागाणं ॥८१०॥
लाभस्स उ अहिगत्तं उत्तं एत्थं तु निद्दपणगस्स । लाभस्स वि अहिगत्तं भणियव्वं तत्थिमो भावो ॥८११॥
निद्दादुगस्स अविरयसम्माईया अपुव्वकरणंता । सत्तविहबंधकाले सव्वुक्कोसम्मि जोगम्मि ॥८१२॥
वट्टंता एगं दो वा समया उक्कसं पएसाणं । बंधं करंति तत्थ य आउयभागो तहिं अहिगो ॥८१३॥
लब्भइ ततो गहणं य सत्तविहबंधगस्स इह पकयं । थीणद्धितिगं पुण सम्मदिट्ठिणो नेव बंधंति ॥८१४॥
थीणतिगभागाणं लाभो वि य जेण होइ किर अहिगो । तेणं एत्थं सम्माइयाणगहणं कयं नेयं ॥८१५॥
तह थीणतिगं मिच्छो सासाणो वि य पबंधए जेणं । तेणात्थ ते न वुत्ता मिस्सो वि न बंधए एयं ॥८१६॥
थीणतिगं नवरं वक्खमाणनीईइ तस्स उक्कोसो । जोगो न लब्भई इइ सो विय नेवेत्थ अहिगरिओ ॥८१७॥

एवं ठिए अविरयपभिइणो उक्कोसजोगओ जइया । तब्बंधछेयओ वा परिवडियअणुक्कसं बंधं ॥८१८॥
पकरंति तया बंधो सो साई सम्मसहियमुक्कोसं । जोगं अपत्तपुव्वाणं होइ अणाइ इह बंधो ॥८१९॥
पुव्वंपिव धुवअधुवा बंधा नेया तहा कसायाण । अपच्चक्खाणाण चउक्कगस्स उक्कोसजोगजुओ ॥८२०॥
अविरयसम्मो सत्तविहबंधगो उक्कसं कुणइ बंधं । एसो नो मिच्छत्तं पढमकसाया य बंधेइ ॥८२१॥
ता तब्भागो अहिओ लब्भइ एत्थं अओ इमो गहिओ । जेणं मिच्छो मिच्छं बंधेइ पढमिगकसाया ॥८२२॥
सासो पढमकसाए बंधइ तेणं इमे उ नो गहिया । मीसदिट्ठिस्स ओ भणियं अग्गहणे कारणं पुव्वं ॥८२३॥
देसविरयाइया पुण वीयकसायाओ नेव बंधंति । इय सेसजियच्चाएण सम्मदिट्ठी इहं गहिओ ॥८२४॥
तइयकसायचउक्कस्स देसविरओ उ जोगउक्कोसो । सत्तविहबंधगो संविहेइ उक्कोसगं बंधं ॥८२५॥
दुइयकसायाण अबंधगो उ एसो अओ उ तब्भागो । एत्थं अहिओ लब्भइ देसविरयस्स उ तो गहणं ॥८२६॥
अविरयसम्माईया अपुव्वकरणंतया उ बंधंतो । वि दुगुच्छभए उक्कोसजोगया उक्कसं बंधं ॥८२७॥
बंधंति मिच्छभागो लब्भइई सम्मदिट्ठिणो गहणं । नियजाइत्ता होई कसायभागो कसायाणं ॥८२८॥
मिच्छद्दिट्ठी मिच्छस्स बंधगो नो लहेइ तब्भागं । इय तस्सागहणं मिस्स-सासणे पुण लहंतेवं ॥८२९॥

मिच्छत्तीयं भागं नवरं इह वक्खमाणनीईए । तेसिं उक्कडजोगो नो लब्भइ तेण ते एत्थ ॥८३०॥
नो भणिया अनियट्टिपभीईया भयदुगुंछपयडीओ । नो बंधंतीह तओ अपुव्वकरणंतया भणिया ॥८३१॥
संजलणम्मि य कोहस्सऽनियट्टी पुरिसबंधवुच्छेए । संजलणं कोहाईचउक्कयं किर पबंधंतो ॥८३२॥
उक्कसजोगम्मि ठिओ पएसबंधं तु उक्कसं कुणइ । मिच्छत्ताइमबारसकसायभागो तहिं अहिओ ॥८३३॥
लब्भइ तहेव सव्वाण नोकसायाणमविय भागं सो । लहई अनियट्टी विय कोहपबंधम्मि वोच्छिन्ने ॥८३४॥
संजलणगमाणाईतिगं तु बंधंतओ उ माणस्स । संजलणस्सुक्कोसं उक्कसजोगो कुणइ बंधं ॥८३५॥
सोविय विच्छिन्नम्मि बंधे माणस्स मायलोभाओ । बंधंतो मायाए उक्कोसं पकरई बंधं ॥८३६॥
अहिगो उ माणभागो लब्भइ सो चेव मायबंधम्मि । वोच्छिन्नम्मि एगं बंधंतो संजलणबंधं ॥८३७॥
एगं दो वा समया लोभस्सुक्कोसगं कुणइ बंधं । एयं विसेसणं पुण पुव्वंपि य होइ विन्नेयं ॥८३८॥
सव्वस्स मोहणीयस्स तत्थ भागो उ लब्भई अहिगो । तो लोभबंधगस्सेव एत्थ गहणं कयं एयं ॥८३९॥
एवं अविरइयसम्माइएसु अपच्चक्खाणपभिईणं । पयडीणं उक्कोसो पएसबंधो इमोभिहिओ ॥८४०॥
एए य अविरयाई ताणं पयडीण बंधवुच्छेया । उक्कोसगजोगा वा परिवडिय जया पुणो ते वि ॥८४१॥

कुव्वंति अणुक्कोसं पएसबंधं तया उ सो साई । तं तं ठाणं अप्पत्तपुव्वगाणं पुण अणाई ॥८४२॥
धुवअधुवा पुव्वं पि व एवं तीसाइ एत्थ पयडीणं । सायाइचउविगप्पो भणिओ बंधो अणुक्कोसो ॥८४३॥
सेसतिगे दुविगप्पो इय वयणे सेसओ त्ति उक्कोसो । जहन्नो अजहन्नो विय पएसबंधो तिहा एत्थ ॥८४४॥
पत्तेयं दुविगप्पो तत्थ अणुक्कोसभणणपक्कमओ । उक्कोसो वि हु भणिओ पयडीणं एत्थ तीसाए ॥८४५॥
सुहुमगुणठाणगाइसु ठाणेसुं तेसु तेसु सो भणिओ । सो पुण तप्पढमतया वि बज्झमाणो हवइ साई ॥८४६॥
अणुकिट्ठबंधभावे बंधाभावेव सव्वहा अधुवो । जहन्नपएसबंधोऽजहन्नबंधो य एयासिं ॥८४७॥
तीसाए पयडीणं सुहुमनिगोएसु संसरंताणं । जह जंतूणं नाणावरणाई मूलपयडीणं ॥८४८॥
पत्तेयं दुविगप्पो साईअधुवप्पभेयओ भणिओ । तह भणियव्वो एत्थंपि सोवओगेहि निस्सेसो ॥८४९॥
सेसासु चउविगप्पो इयवयणा सेसियाउ तीसाए । अन्ना जा पयडीओ तासुं हवइ चउविगप्पो ॥८५०॥
ताओ पुण पयडीओ थीणद्धितिगं तहेव मिच्छत्तं । अणंताणुबंधिचउगं वन्नाइचउक्कयं च तहा ॥८५१॥
तेयकम्मागुरुलहुउवघायनिम्माण इई सत्तरसा । धुवबंधिणी उ एया अद्धुवबंधी उ पुण एया ॥८५२॥
उरलविउव्वाहारगदुगाणि गइजाइखगइअणुपुव्वी । संघयणागीतसवीसु सासतित्थायवुज्जोयं ॥८५३॥

परघायं वेयणियाउगोय हासाइदुजुयलतिवेयं । विग्घावरण विणा एया तेवत्तरि अधुवबंधा ॥८५४॥
इय नवई पयडीओ उक्किट्ठणुकिट्ठजहन्नअजहन्नो । चउविहपएसबंधो पत्तेयं होइ दुविगप्पो ॥८५५॥
साइअधुवप्पभेया तत्थ य पयडीण अधुवबंधीणं । अद्धुवबंधित्ताओ उक्किट्ठाई चउविहो वि ॥८५६॥
बंधो दु(चउ)विगप्पोवि ई अविसद्दाउ होइ दुविगप्पो । साई तह अधुवो वि तह थीणतिगस्स मिच्छस्स ॥८५७॥
अणुबंधीचउगस्स य मिच्छो सत्तविहबंधगो जीवो । उक्कसजोगो एगं दो वा समया कुणइ बंधं ॥८५८॥
सम्मो पुण एयाइं नो बंधइ तेण मिच्छगहणंति । सासायणो वि एयाणि मिच्छरहियाणि बंधेइ ॥८५९॥
नवरं उक्कसजोगो न लब्भए वक्खमाणनीईए । इय तस्स वि अग्गहणं इगदुसमयनियमओ ओ पुणो ॥८६०॥
उक्कसजोगिस्सेव उक्कोसजोगस्स एत्तिओ कालो । उक्कस्सजोगाओ परिवडित्तु सो चेव अणुक्कोसं ॥८६१॥
बंधं करेइ पुण सो उक्किट्ठं पुणणुकिट्ठयं बंधं । एवं साई अधुवा दुवे वि बंधा हवंतेवं ॥८६२॥
एयासिं पि य पयडीण अप्पजियविरयलद्धिसंजुत्तो । भवपढमे समयम्मी वट्टंतो सत्तविहबंधी ॥८६३॥
जहन्नपएसबंधं सुहुमनिगोओ करेइ सो वि जिओ । भवबीयाइसु समएसु करेइ बंधं जहन्नियरं ॥८६४॥
कालंतरेण पुणरवि सो वि जहन्नं पुणो वि अजहन्नं । साईअधुवपभेया पत्तेयं हुंति दुविगप्पा ॥८६५॥

एत्थ विसेसणाणं करणम्मी कारणं तु विन्नेयं । मूलपयडीणमिव सेसयवन्नाइस्स नवगस्स ॥८६६॥
उक्किट्ठाणुकिट्ठो जहन्नअजहन्नओ चउविहो वि । पत्तेयं दुविगप्पो साई अधुवो य पुव्वं व ॥८६७॥
विन्नेओ नवरं आउवज्ज सत्तण्हमूलपयडीणं । बंधो मिच्छो उत्तरपयडीणं नामसक्काणं ॥८६८॥
तेवीसाए बंधं कुव्वंतो उक्कसेसु जोगेसु । वट्टंतो उक्कोसगपएसबंधस्स कारि त्ति ॥८६९॥
भणियव्वो सेसं पुण तहेव नामस्स एत्थ तेवीसा । पुव्विं भणिया नामस्स पंचवीसाइगहणेणं ॥८७०॥
किर हुंति बहूभागा ईई तेवीसबंधगाणं ति । इय तीसन्हं गाहा वक्खाया तस्समत्तीए ॥८७१॥
भणिया सायाइपरूवणाउ अह उक्कसस्स बंधस्स । तदियरबंधस्सेव य सामित्तं एत्थ पभणेइ ॥८७२॥

तदेवं कृता साद्यादिप्ररूपणा, साम्प्रतमुत्कृष्टेतरप्रदेशबन्धस्यैव स्वामित्वं चिन्तयन्नाह-

आउक्कस्स पएसस्स पंच मोहस्स सत्त ठाणाणि ।
सेसाणि तणुकसाओ बंधइ उक्कोसए जोगो ॥९४॥

'**आउक्कस्स पएसस्स पंच**'त्ति आयुष उत्कृष्टप्रदेशबन्धस्य पञ्च स्वामिनः । एतदुक्तं भवति-मिथ्यादृष्ट्यविरतदेशविरत-

प्रमत्ताप्रमत्तलक्षणाः पञ्चैव जनाः '[1]**सेन्नी उक्कडयोगी**'त्यादिगाथाभणिष्यमाणसम्भवद्विशेषणविशिष्टा आयुष उत्कृष्टप्रदेशबन्धमुपकल्पयन्ति । मिश्रोऽपूर्वकरणादयश्चायुर्न बध्नन्ति इति नेह गृहीताः । सास्वादनस्तर्ह्यायुर्बन्धात्येव स किमिति न गृहीत इति चेत् ? उच्यते, तत्रोत्कृष्टप्रदेशनिबन्धनोत्कृष्टयोगाभावात् । तथाहि पूर्वमनन्तानुबन्धिनामुत्कृष्टोऽनुत्कृष्टश्च प्रदेशबन्धो मिथ्यादृष्टौ साद्यध्रुव एवोक्तो, यदि तु सास्वादनेऽप्युत्कृष्टयोगो लभ्येत तदा असावप्यनन्तानुबन्धिनो बध्नात्येवातो यथाऽऽविरतादिष्वप्रत्याख्यानावरणादिप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशबन्धसद्भावतोऽनुत्कृष्टप्रदेशबन्धः साद्यादिचतुर्विकल्पोऽभिहितस्तथैवानन्तानुबन्धिनां मिथ्यात्वभागलाभात् सास्वादने उत्कृष्टप्रदेशबन्धसद्भावतोऽनुत्कृष्टः साद्यादिचतुर्विकल्पोऽपि स्याद्, न चैवं निर्दिष्टः तस्माज्ज्ञायते अल्पकालभावित्वेन तथाविधप्रयत्नाभावादन्यतो वा कुतश्चिद्धेतोः सास्वादनस्योत्कृष्टयोगो नास्ति । किञ्चानन्तरमेवोत्तरप्रकृतिस्वामित्वे मतिज्ञानावरणादिप्रकृतीनां प्रत्येकं सूक्ष्मसम्परायादिषूत्कृष्टं प्रदेशबन्धमभिधाय भणितशेषप्रकृतीनां मिथ्यादृष्टिमेवोत्कृष्टप्रदेशस्वामिनं निर्देक्ष्यति, न सास्वादनं, यद्वक्ष्यति-[2]"**सेसपएसुक्कडम्मिच्छो**'त्ति । [3]अतोऽपि ज्ञायते नास्त्यस्योत्कृष्टयोगसम्भवः । अतो ये सास्वादनमप्यायुष उत्कृष्टप्रदेशबन्धस्वामिनमिच्छन्ति, तन्मतमुपेक्षणीयमिति स्थितम् । '**मोहस्स सत्त ठाणाणि**'त्ति

१. गाथा ९७ ।
२. गाथा ९६ चतुर्थपादः ।
३. 'अतोऽप्यागमात्तस्योत्कृष्टयोगासंभवः'सि.

मोहनीयस्योत्कृष्टप्रदेशबन्धस्वामित्वे सप्तगुणस्थानान्यधिक्रियन्ते । इदमत्र हृदयम्-मोहनीयं तावदनिवृत्तिबादरान्ता नव बध्नन्ति । तत्र सास्वादनमिश्रौ वर्जयित्वा शेषाः सप्तजना उत्कृष्टयोगे वर्त्तमानाः सप्तविधबन्धका मोहस्योत्कृष्टं प्रदेशबन्धं कुर्वन्ति । अन्ये तु सास्वादनमिश्रावपि सङ्गृह्य **'मोहस्स नव उ ठाणाणि'**त्ति पठन्ति, तच्च न युक्तियुक्तम्, यतः सास्वादनस्योत्कृष्टयोगो न लभ्यत इत्युक्तमेव, मिश्रेऽप्युत्कृष्टयोगो न लभ्यते, तथाहि-द्वितीयकषायाणामुत्कृष्टप्रदेशबन्धस्वामिनमविरतमेव निर्देक्ष्यति, यद्वक्ष्यति [1]**"अंजई वीयकसाए'**त्ति । यदि तु मिश्रेऽप्युत्कृष्टयोगो लभ्यते, तदा सोऽपि तत्स्वामितया निर्दिश्येत, न च वक्तव्यम्, मिश्रादल्पतरप्रकृतिबन्धकोऽविरत इत्ययमेव गृहीतः, यतोऽविरतोऽपि मूलप्रकृतीनां सप्तविधबन्धकस्तत्र गृहीष्यते मिश्रोऽपि सप्तविधबन्धक एव, उत्तरप्रकृतीरपि मोहस्य सप्तदशाविरतो बध्नाति, मिश्रोऽप्येतावतीरेव । तस्मादुत्कृष्टयोगाभावं विहाय नापरं तत्परित्यागे कारणं पश्याम इति । मिश्रोऽप्युत्कृष्टयोगाभावात्सप्तैव मोहोत्कृष्टप्रदेशबन्धका इति स्थितम् । भणितशेषाणि ज्ञानावरणदर्शनावरणवेदनीयनामगोत्रान्तरायलक्षणानि षट्कर्माणि तनुकषायः-सूक्ष्मसम्परायः, उत्कृष्टयोगे वर्त्तमान उत्कृष्टप्रदेशान् बध्नाति । सूक्ष्मसम्परायो हि मोहायुषी न बध्नाति अतस्तद्भागोऽधिको लभ्यत इति अस्यैव ग्रहणमिति गाथार्थः ॥९४॥

भा० तत्थाउक्कस्स त्ति गाहाए मूलपयडीए सामियबंधे । उक्कोसगम्मि भन्नंति आउकम्मस्स पंच जणा ॥८७३॥

१. गाथा ९५ तृतीयपादः ।

तेय पुणो मिच्छअविरयदेसविरयाइतिन्निई पंच । पज्जत्ता सत्तुक्कडजोगे बंधंति उक्कोसं ।।८७४।।
जीवा पएसबंधं मिस्सो तह पुव्वकरणमाईया । नो बंधंती आउ कइयावि हु तेण नो भणिया ।।८७५।।
सासाणो पुण एवं बंधइ नवरं तु अप्पकालत्ता । जत्ताभावाउ तहाविहा उ अन्ना वि कुओ वा ।।८७६।।
हेऊओ सासायणगुणस्स उक्कस्स जोगसंबंधो । न हवइ तत्तो उक्कसपएसबंधस्स उ अभावा ।।८७७।।
सासायणो न होई सत्त उ ट्ठाणाणिमाणि मोहस्स । मिच्छप्पभिई अनियट्टिबायरंता उ नवट्ठाणा ।।८७८।।
तं मज्झा दुइयतइयगुणठाणा मोत्तु सेसगा जे उ । सत्तट्ठाणा तत्थ ठियाओ सत्तवि जणा बंधं ।।८७९।।
उक्कोसं पविहंती चउत्थकम्मस्स तह य सेसाणं । आइमदुतइयछसत्तअट्ठमाणं तु कम्माणं ।।८८०।।
पयणुकसाओ सुहुमो उक्कसजोगम्मि वट्टमाणो उ । उक्कोसगबंधं संविहेइ सुहुमो हि मोहाउं ।।८८१।।
नो बंधइ तो तेसिं भागो अहिगोत्थ लब्भई ईई । सुहुमस्स कयं गहणं उक्कोसबंधसामित्तं ।।८८२।।
मूलपयडीण एयं वुत्तं अह तेसिमेव पभणेइ । जहन्नपएसबंधाण सामियत्तं समासेणं ।।८८३।।

तदेवमुक्तं मूलप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशबन्धस्वामित्वम्, इदानीं तासामेव जघन्यप्रदेशबन्धस्वामित्वमाह-

सुहुमनिगोयापज्जत्तगस्स पढमे जहन्नए जोगे ।
सत्तण्हं तु जहन्ना आउगबंधे वि आउस्स ॥९५॥

सूक्ष्मनिगोदस्यापर्याप्तकस्य भवप्रथमसमये सर्वजघन्ययोगे च वर्त्तमानस्यायुर्वर्जसप्तकर्मणामेकं समयं जघन्यप्रदेशबन्धो भवति । विशेषणसाफल्यं पूर्ववद्वाच्यम् । '**आउगबंधे वि आउस्स**'त्ति अपिशब्दो भिन्नक्रमे, आयुषोऽपि जघन्यः प्रदेशबन्धोऽस्यैव भवति । कदेत्याह-आयुर्बन्धकाले, एतदुक्तं भवति-अयमेव सूक्ष्मापर्याप्तकनिगोदः सनिजायुषो भागद्वय-मतिवाह्य अवशिष्टत्रिभागस्याद्यसमये आयुःसहितमष्टविधं बध्नन्नायुषो जघन्यप्रदेशबन्धं करोति । स्वायुषः प्रथमभागद्वये जीवा आयुरेव न बध्नन्तीति तद्वर्जनम् । अवशिष्टत्रिभागस्यापि द्वितीयादिसमयेष्वसङ्ख्येयगुणवृद्धेन वीर्येणापर्याप्तकास्सर्वेऽपि वर्द्धन्त इत्याद्यसमयग्रहणमिति गाथार्थः ॥९५॥

भा॰ **सुहुमगाहाए सव्वं सुगमं नवरं तु सुहुमनिगोओ । अप्पज्जत्तजिओ नियआउगस्स भागदुगेव गए ॥८८४॥**
तइयभागस्स पढमे समयम्मि आउसहियमट्ठविहं । बंधं बंधंतो आउगस्स जहन्नं कुणइ बंधं ॥८८५॥
सत्तन्हं पुण पढमे जं भणियं तं भवस्स पढमम्मि । समए एक्कं समयं जहन्नबंधं कुणइ जीवो ॥८८६॥
उक्किट्ठेयरजहन्नपएसबंधस्स सामिणो भणिया । मूलप्पयडीणं अह उत्तर पयडीण संबंधे ॥८८७॥

उक्किट्ठेयरभेयाण सामिणो अह कमेण पभणेइ ।

तदेवं मूलप्रकृतीनामुत्कृष्टकस्य जघन्यस्य च प्रदेशबन्धस्वामिन उक्ताः । इदानीमुत्तरप्रकृतीनां तस्य तानभिधित्सुराह–

सत्तर सुहुमसरागो पंचगमनियट्टि संमगो नवगं ।
अजई बीयकसाए देसजई तइयए जयइ ॥९६॥

ज्ञानावरणपञ्चकदर्शनावरणचतुष्कसातवेदनीययशःकीर्त्युच्चैर्गोत्रान्तरायपञ्चकलक्षणानां सप्तदशप्रकृतीनां सूक्ष्मसम्पराय उत्कृष्टयोगे वर्त्तमान उत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति । मोहायुषी असौ न बध्नातीत्यत्र तद्भागो लभ्यते । अपरं च दर्शनावरणभागो नामभागश्च सर्वोऽपीह यथासङ्ख्यं दर्शनावरणचतुष्टयस्य यशःकीर्त्तेश्चैकस्या भवतीति सूक्ष्मसम्परायस्यैव ग्रहणम् । **'पंचगम-नियट्टि'**त्ति पुरुषवेदसञ्ज्वलनचतुष्टयलक्षणप्रकृतिपञ्चकस्य सर्वोत्कृष्टयोगोऽनिवृत्तिबादर उत्कृष्टप्रदेशं बध्नाति । तत्र पुरुषवेदस्य पुंवेदसञ्ज्वलनचतुष्टयात्मकं पञ्चविधं बध्नन्नसावुत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति । हास्यरतिभयजुगुप्साभागो लभ्यत इत्यस्यैव ग्रहणम् । सञ्ज्वलनचतुष्टयस्य तु यथा साद्यादिप्ररूपणायां त्रिंशत्प्रकृतिभावनाप्रक्रमे भावना कृता, तथैव द्रष्टव्या । **'सम्मगो नवगं'**ति सम्यग्गच्छति ज्ञानादिमोक्षमार्गम् इति सम्यग्गः सम्यग्दृष्टिरुत्कृष्टयोगे वर्त्तमानो निद्राद्विकहास्यरत्यरतिशोकभयजुगुप्सातीर्थकर-नामलक्षणं प्रकृतिनवकमुत्कृष्टप्रदेशं बध्नन्ति । तत्र निद्राद्विकभावना यथा त्रिंशत्प्रकृतिमध्ये साद्यादिप्ररूपणायां कृता, तथाऽत्रापि

सर्वा कार्या । हास्यादिषट्कस्य तु ये ये सम्यग्दृष्टयोऽविरताद्यपूर्वकरणान्तानां मध्ये तद्बन्धकास्ते ते उत्कृष्टयोगे वर्त्तमाना उत्कृष्टं प्रदेशबन्धमभिनिवर्त्तयन्ति । मिथ्यात्वभागो लभ्यत इति सम्यग्दृष्टिग्रहणम् । तीर्थकरनाम्नोऽप्यविरताद्यपूर्वकरणान्तः सम्यग्दृष्टि-र्मूलप्रकृतिसप्तविधबन्धको, नाम्नस्तु भूयस्कारादिचिन्तावसरे दर्शितस्वरूपां देवगतिप्रायोग्यां तीर्थंकरनामसहितामेकोनत्रिंशत-मुत्तरप्रकृतीर्बन्धन्नुत्कृष्टयोगे वर्त्तमान उत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोति । मिथ्यादृष्टिरेतन्न बध्नातीति सम्यग्दृष्टिग्रहणम् । तीर्थकरनाम-सहिताश्च त्रयोविंशत्यादिकाः पूर्वोक्तरूपा नाम्न उत्तरप्रकृतयो न बध्यन्ते । त्रिंशदेकत्रिंशद्बन्धौ तु पूर्वोक्तनीत्या तीर्थकरनामसहितौ बध्येते, केवलं तत्र भागबाहुल्यादुत्कृष्टप्रदेशबन्धो न लभ्यत इति शेषपरिहारेणैकोनत्रिंशत्प्रकृतिबन्धग्रहणम् । **'अजई बीयकसाए'** इत्यादि, अयतिः-अविरतसम्यग्दृष्टिर्द्वितीयानप्रत्याख्यानावरणकषायान्, देशयतिः देशविरतिस्तृतीयान् प्रत्याख्यानावरणकषायान्, यतते अनेकार्थत्वाद् बध्नात्युत्कृष्टप्रदेशानिति प्रक्रमाद् गम्यते । भावार्थस्त्विह सर्वोऽपि यथा साद्यादिप्ररूपणायां त्रिंशत्प्रकृतिमध्ये प्रोक्तस्तथा वाच्य इति गाथार्थः ॥९६॥

भा० सत्तरसमाइयाहिं गाहाहिं चउहि संखेवा ॥८८८॥

विग्घं नाणावरणं पणगं दंसणचउक्क सा उच्च । जसकीत्ति सत्तरसणं सुहुमो उक्किट्ठजोगे य ॥८८९॥

वट्टंतो उक्कोसं पएसबंधं करेइ मोहाउं । नो बंधइ तो तेसिं णं लब्भइ तह य सेसस्स ॥८९०॥

अब्बज्झमाणदंसणपणगस्स भागो उ दंसणचउक्के । सेसनामस्स भागो जसकित्तीए हवइ अहिगो ॥८९१॥

इय हेऊओ सुहुमगगहणं पुंवेयसंजलचउक्कं । इय पणगस्स नियट्टी उक्कसजोगो उ उक्कोसं ॥८९२॥
बंधं विहेइ तत्थ य इय पंचप्पयडिबंधगो बंधं । पुंवेयस्सुक्कोसं बंधं पकरेइ तत्थ वि य ॥८९३॥
हासरइभयदुगुंछा भागो अहिगो उ लब्भई तत्थ । ईतग्गहणं संजलणाणं सायाइकहणम्मि ॥८९४॥
जह तीसइपगईणं कहणावसरम्मि भावणा पकया । तह इहइं पि हु नेया तह सम्मो पगडिनवगस्स ॥८९५॥
निद्दुगं हासाईछक्कं तित्थयरमेव नवगंति । उक्कोसपएसं संविहेइ तहिं निंदनिद्दुयगस्स ॥८९६॥
जह तीसइ पगडीणं मज्झे सायाइकहणवसरम्मि । भणिओ भागो तह इह सव्वो वि हु होइ भणियव्वो ॥८९७॥
हासाइछक्कगस्स उ जे जे सम्माइनियट्टियंताणं । मज्झम्मि तब्बंधं करंति ते ते उ उक्कोसे ॥८९८॥
जोगम्मि वट्टमाणा उक्कसबंधं करंति तत्थ ठिया । मिच्छविभागो लब्भइ ई सम्मदिट्ठिणो गहणं ॥८९९॥
तित्थयरस्स उ अविरयपभिई जीवो अपुव्वकरणंतो । सम्मो मूलप्पगडीसगविहबंधंमि उज्जुत्तो ॥९००॥
भूयक्काराइचिंतावसरे नामस्स दरिसियसरूवं । देवगईपाओग्गं तित्थयरसुनामसहियाए ॥९०१॥
एगुणतीसं उत्तरपगईबंधम्मि वट्टमाणो उ । उक्कडजोगो उक्कसपएसबंधं किर विहेई ॥९०२॥
मिच्छद्दिट्ठी एया न बंधइ तेण सम्मजियग्गहणं । तित्थयरनामसहिया तेवीसइपभिइया पुव्वं ॥९०३॥

जाओ भणिया नामस्सुत्तरपयडीओ ता न बज्झंते । तीसिगतीसइबंधो पुव्वं भणियाइ नीइए ॥९०४॥
तित्थयरनामसहिओ बंधंती नवरि तत्थ भागाणं । बाहुल्लत्ता उक्कसपएसबंधो न लब्भइ तो ॥९०५॥
ईसेसगपरिहारा इह एगुणतीसइए गहणंति । पकयं अजओ वीए देसजई तइयए जयइ ॥९०६॥
धाऊण अणेगत्थत्तगओ जयइ त्ति बंधई जीवो । उक्कोसपएसं इह भावत्थो तीसपयडीणं ॥९०७॥
मज्झे सायाईणं कहणावसरे जहेव किर भणिओ । तहय इहंपि हु वच्चो

तेरस बहुप्पएसा सम्मो मिच्छो व कुणइ पयडीओ ।
आहारमप्पमत्तो सेसपएसुक्कडं मिच्छो ॥९७॥

असातवेदनीयमनुष्यायुर्देवायुर्देवद्विकवैक्रियद्विकसमचतुरस्रवज्रर्षभनाराचप्रशस्तविहायोगतिसुभगसुस्वरादेयलक्षणास्त्रयोदश प्रकृतीः सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिर्वा **बहुप्रदेशाः**-उत्कृष्टप्रदेशाः करोति । तथा ह्यसातं यथा मिथ्यादृष्टिः सप्तविधबन्धको बध्नाति, तथा सम्यग्दृष्टिरपि सप्तविधबन्धक एवैतद् बध्नाति अतः प्रकृतिलाघवादिविशेषाभावादुत्कृष्टयोगौ द्वावप्येतदुत्कृष्टप्रदेशबन्धं कुरूतः । देवमनुष्यायुषोरप्यष्टविधबन्धकौ उत्कृष्टयोगे वर्त्तमानौ द्वावप्यविशेषेणोत्कृष्टप्रदेशबन्धं कुरुतः । शेषास्तु वज्रर्षभ-

नाराचवर्जा नवनामप्रकृतयो नाम्नोऽष्टाविंशतिबन्धकाल एव बन्धमागच्छन्ति, नाधस्तनेषु पूर्वोक्तरूपेषु त्रयोविंशतिपञ्चविंशति-षड्विंशतिबन्धेषु । तां चाष्टाविंशति देवगतिप्रायोग्यां सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिश्च बध्नाति एतावत्यो देवगतिप्रायोग्याष्टाविंशतिबन्ध-सहचरिता एता नव प्रकृतीर्निर्वर्त्तयन्तौ सप्तविधबन्धकौ द्वावप्युत्कृष्टयोगाववविशेषेणोत्कृष्टप्रदेशा विधत्तः । केवलं तत्र भागबाहुल्यादुत्कृष्टप्रदेशबन्धो न लभ्यत इत्यष्टाविंशतिसहचारित्वेन ग्रहणम् । वज्रर्षभनाराचस्यापि सम्यग्दृष्टिर्मिथ्यादृष्टिर्वा सप्तविधबन्धको नाम्नो वज्रर्षभनाराचसहितामेकोनत्रिंशतं निर्वर्त्तयन्नुत्कृष्टयोगेन उत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति । एकोनत्रिंशतो-ऽधस्तनबन्धेष्विदं न बध्यते । त्रिंशद्बन्धे तु बध्यते, केवलं भागबाहुल्यात् तत्रोत्कृष्टयोगेन तत्रोत्कृष्टप्रदेशबन्धो न लभ्यत इत्येकोनत्रिंशद्बन्धस्यैव ग्रहणमिति सम्यग्दृष्टिमिथ्यादृष्ट्योरविरोधेन भावितस्त्रयोदशानामपि प्रकृतीनामुत्कृष्टः प्रदेशबन्धः । '**आहारमप्पमत्तो**'त्ति अप्रमत्तग्रहणेनाप्रमत्तयतिरपूर्वकरणश्च गृह्यते, द्वयोरपि प्रमादरहितत्वाविशेषात् । ततश्चैतौ द्वावपि देवद्विकपञ्चेन्द्रियजातिवैक्रियद्विकसमचतुरस्रपराघातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगतित्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुभसुभगसुस्वरादेययशः कीर्तिरित्येता एकोनविंशतिर्वर्णादिचतुष्कतैजसकार्मणागुरुलघूपघातनिर्माणमित्येता नाम्नो नव ध्रुवबन्धिन्य आहारकद्विकं चेत्येतद्देवगतिप्रायोग्यं त्रिंशन्नामोत्तरप्रकृतिकदम्बकं बध्नन्तौ उत्कृष्टयोगे स्थितौ आहारकद्विकमुत्कृष्टप्रदेशं बध्नीतः । तीर्थकरनामसहिते एकत्रिंशद्बन्धेऽप्येतद् बध्यते, किन्तु तत्र भागबाहुल्यान्न गृह्यते । '**सेसपएसुक्कडं मिच्छो**'त्ति भणितचतुः पञ्चाशत्प्रकृतिभ्यः शेषाणां स्त्यानर्द्धित्रिकमिथ्यात्वानन्तानुबन्धिचतुष्टयस्त्रीनपुंसकवेदनारकतिर्यगायुष्कनरकद्विकतिर्यग्द्विकमनुष्य

द्विकजातिपञ्चकौदारिकद्विकतैजसकार्मणादिवर्जसंस्थानसंहननदशकवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातपराघातोच्छ्वासातपोद्योत-प्रशस्तविहायोगतिसप्रतिपक्षत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरशुभानि दुर्भगदुःस्वरानादेयायशःकीर्त्तिनिर्माणनीचैर्गोत्राणि चेत्येतासां षट्षष्टिप्रकृतीनां कदम्बकं प्रदेशोत्कटमुत्कृष्टप्रदेशं मिथ्यादृष्टिरेव करोति । तथाहि-मनुष्यद्विकपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकद्विक-तैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातपराघातोच्छ्वासत्रसबादरपर्याप्तप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभायशःकीर्त्तिनिर्माणलक्षणा पञ्चविंशतिप्रकृतीर्मुक्त्वा शेषा एकचत्वारिंशत्सम्यग्दृष्टेर्बन्ध एव नागच्छन्ति । सास्वादनस्तु काश्चिद् बध्नाति, परं तस्योत्कृष्टयोगो न लक्ष्यते । अत एता एकचत्वारिंशत्प्रकृतीर्मिथ्यादृष्टिरेवोत्कृष्टयोगे वर्त्तमानौ मूलप्रकृतीनां नामोत्तरप्रकृतीनां च यथा-सम्भवमल्पतरबन्धक उत्कृष्टप्रदेशाः करोति । अपि चोक्तस्वरूपाः पञ्चविंशतिप्रकृतयः सम्यग्दृष्टेर्बन्धे समागच्छन्ति । तास्वपि मध्ये औदारिकतैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघूपघातबादरप्रत्येकास्थिराशुभायशःकीर्त्तिनिर्माणलक्षणानां पञ्चदशप्रकृती-नामपर्याप्तैकेन्द्रिययोग्यो नाम्नस्त्रयोविंशतिप्रकृतिनिष्पन्नो यः पूर्वं दर्शितो बन्धस्तेनैव सह बध्यमानानामुत्कृष्टः प्रदेशबन्धो लभ्यते, नोत्तरैः पञ्चविंशत्यादिबन्धैर्भागबाहुल्यात् । शेषाणां तु मनुष्यद्विकपञ्चेन्द्रियजात्यौदारिकाङ्गोपाङ्गपराघातोच्छ्वा-सत्रसपर्याप्तस्थिरशुभलक्षणानां दशप्रकृतीनां यथासंभवं पर्याप्तैकेन्द्रियापर्याप्तत्रसयोग्यं पञ्चविंशतिबन्धेनैव सह बध्यमाना-नामुत्कृष्टः प्रदेशबन्धो लभ्यते, नोत्तरैः षड्विंशत्यादिबन्धैर्भागबाहुल्यादेव । नाप्यधस्तनेन त्रयोविंशतिबन्धेन, तत्रैतासां बन्धाभावादेव । तौ च त्रयोविंशतिपञ्चविंशतिबन्धौ सम्यग्दृष्टेर्न भवतो देवपर्याप्तमनुष्यप्रायोग्यबन्धकत्वात् तस्येति । अत

एतासामपि पञ्चविंशति-प्रकृतीनां यथोक्तप्रकारेण त्रयोविंशत्या पञ्चविंशत्या च सह बध्यमानानां सप्तविधबन्धक उत्कृष्टयोगो मिथ्यादृष्टिरेवोत्कृष्टं प्रदेशबन्धं करोतीति युक्तमुक्तम् । '**सेसपएसुक्कडं मिच्छो**'त्तीति गाथार्थः ॥९७॥

भा० अह तेरसईइ गाहाए ॥९०८॥

अस्सायमणुयदेवाउदेवदुविउवियजुयलसमचउरं । आइमसंघयणं सुभगइ सुभगं सूसराएज्जं ॥९०९॥

एयासिं पयडीणं सम्मो मिच्छो व उक्कसं बंधं । कुणई तत्थ असायं जह मिच्छो सत्तविहबंधो ॥९१०॥

बंधइ तह सम्मो वि हु एरिसओ चेव बंधई एयं । उक्कसजोगो तह देवमणुयआऊण अट्ठविहो ॥९११॥

अट्ठविहे बंधंमी वट्टंतो उक्कसम्मि जोगम्मि । उक्कसपएसबंधं पकुणंती सम्ममिच्छजिया ॥९१२॥

सेसा आइमसंघयणवज्जिया नव उ नाम पयडीओ । आगच्छंती बंधं अडवीसइबंधकाले वि ॥९१३॥

नो हेट्ठिम्मेसु तियपणछवीसइबंधएसु सा य पुणो । अट्ठावीसा सुरगइजोग्गा सम्मो य मिच्छो य ॥९१४॥

बंधंती तो सुरगइ पाउग्गडवीसबंधसहचरिया । एया नव पयडीओ करेइ उक्किट्ठबंधो उ ॥९१५॥

सगबंधुक्कसजोगो सम्मो मिच्छोय इगुणतीसाई । बंधेसु वि नवपयडी एया बंधेई नवरं तु ॥९१६॥

भागाण बहुत्तणओ तत्थुक्कोसो न लब्भए बंधो । तो अडवीसइ सहचारिभावओ एसि गहणं तु ॥९१७॥

आइमसंघयणस्स वि सम्मो मिच्छो व पुव्वगुणजुत्तो । नारायसहियनामस्सेगुणतीसाउ पयडीओ ॥९१८॥
बंधतो उक्कोसं बंधं पकरेइ इगुणतीसाए । हिट्ठट्ठाणेसु एय नो बज्झइ तीसबंधे तु ॥९१९॥
बज्झइ नवरं तु तहिं भागाण बहुत्तणाउ उक्कोसो । नो बंधइ लब्भइ ईगुणतीसइबंधगहणंति ॥९२०॥
आहारमप्पमत्तो एत्थ उ अपमत्तभणणओ नियट्टी । अपमत्तो विय गहिओ दोन्नि वि एए उ नामस्स ॥९२१॥
आहारजुयलसहियाओ तीसई पयडीओ निद्दिट्ठा । बंधंता आहारगदुगस्स उक्कोसयं बंधं ॥९२२॥
पकुणंतुक्कसजोगा तित्थयरजुयंमि एक्कतीसाए । बंधेवि बज्झइ इमं नवरं भागाण बहुयत्ता ॥९२३॥
नो तत्थ भणिय ईईमं सेसपएसुक्कडं ति इह सेसा । पुव्वप्पवन्नियाणं चउपन्ना एत्थ पयडीणं ॥९२४॥
उद्धरिया जा पयडी ताओ पुव्वं थिणद्धितिगमिच्छं । णंताणुबंधिचउगं थीसंढं तिरियनरगाऊ ॥९२५॥
नरगदुगं तिरियदुगं नरदुगपणजाइउरलजुयलं च । तेययकम्मय आइमरहिया संठाणसंहणणा ॥९२६॥
वन्नाइचउअगुरुलहुउस्सासुवघायपरघायायवं । उज्जोयसुहाविहगइतसबायरपज्जपत्तेयं ॥९२७॥
थिरसुभइयछक्कं चिय सप्पडिवक्खं तहा य दुभगं च । दुस्सरणएज्जजसकीत्तिनिमिण तह नीयगोयं च ॥९२८॥
इय छावट्ठी पयडी उक्कोसपएसियाओ पकरेइ । मिच्छो तत्थ य मणुदुगुपंचिंदियउरलदुगमेव ॥९२९॥

तेयगकम्मगवन्नाइचउअगुरुलहुवघायपरघायं । ऊसासं तसबायरपज्जं पत्तेयथिरअथिरं ॥९३०॥
सुभजुयलअजसनिमिणं एयाओ पंचवीसईपयडी । भोत्तुं सेसिगचत्ता पयडीओ सम्मदिट्ठिस्स ॥९३१॥
मा गच्छंती बंधे काओ वि सासायणो पुण बंधे । नवरं तत्थुक्कोसो जोगो नो लब्भई तेणं ॥९३२॥
इगचत्तालीसाए पयडीणं मिच्छदिट्ठिओ जीवो । मूलपयडीण नामस्सुत्तरपयडीण जह जोगं ॥९३३॥
अप्पयरबंधगो उक्कसंमि जोगंमि वट्टमाणो उ । उक्कसबंधं पकरइ जाओ भणियस्स रूवाओ ॥९३४॥
पणवीसइ पगडीओ सम्मद्दिट्ठिस्स हुंति बंधम्मि । तासु वि मज्झे उरालयतेयकम्मइगपयडीओ ॥९३५॥
वन्नाइचउअगुरुलहुउवघायं बायरं च पत्तेयं । अथिरासुभाऽजसं पि य निमेणपन्नरसपयडीणं ॥९३६॥
अप्पज्जेगिंदिजोग्गनामस्स तिवीसईहि पयडीहिं । निप्फन्नो जो पुव्वं भणिओ बंधो उ तेणेव ॥९३७॥
बज्झमाणेणं समगं पाविज्जइ उक्कसो इहं बंधो । उवरिमगेसुं पणवीसपभिइबंधेसु भागाणं ॥९३८॥
बाहुल्लत्ता नो लब्भई उ तह सेसगाण एयाण । मणुदुगपणिंदिजाईओरालिअंगुवंगं च ॥९३९॥
परघूसासतसं पि य थिरपज्जंसुभं[जसं] च इयदसगं । जह जोगं पज्जत्तेगिंदिय अपज्जत्तयतसाणं ॥९४०॥

जोगेणं पणवीसइबंधेण सहेव बज्झमाणेणं । उक्कसबंधो लब्भइ छव्वीसइपभिइबंधेसु ॥९४१॥

नो लब्भइ भागाणं पउरत्ता नविय हेट्ठिमे बंधे । तेवीसइमे तत्थ य एयासिं बंधविरहाओ ॥९४२॥

ते विय तेवीसपणवीसईयबंधा उ सम्मदिट्ठिस्स । न भवंति देवपज्जत्तमणुयपाओगबंधस्स ॥९४३॥

बंधग्गत्ताओ तस्स य तो एसिंपि पंचवीसाए । पयडीणं भणियकमा तेवीसा पन्नवीसाए ॥९४४॥

बज्झमाणेणं समगं उक्कसजोगो उ सत्तविहबंधी । उक्किट्ठं पकरेई मिच्छद्दिट्ठी जिओ बंधं ॥९४५॥

इय उत्तरपयडीणं उक्किट्ठपएसबंधसामित्तं । वुत्तं संपइ इयरं पयडीणं बंधसामित्तं ॥९४६॥

कमपत्तं पि य मोत्तुं वइचित्तत्ताओ गंघकारा णं । भणिइणं केरिसओ जंतू उक्कसपएसाणं ॥९४७॥

बंधं पकरइ तह केरिसो य इयराण कुणइ बंधंति । सामन्नलक्खणं इहय ताव दुन्हं पि भणेइ ॥९४८॥

तदेवमुत्तरप्रकृतीनामुत्कृष्टप्रदेशबन्धस्वामित्वमुक्तमिदानीं तासामेव जघन्यप्रदेशबन्धस्वामित्वं क्रमप्राप्तमप्यनभिधाय विचित्रत्वाद् ग्रन्थकारभणितीनां कीदृशो जन्तुरुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोतीति कीदृशश्च जघन्यमित्येतत्सामान्यलक्षणं तावदाह–

सन्नी उक्कडजोगी पज्जत्तो पयडिबंधमप्पयरो ।
कुणइ पएसुक्कोसं जहन्नयं जाणविवरीयं ॥९८॥

इह मनोविकल्पलब्धिः सञ्ज्ञेत्युच्यते, सा यस्यास्त्यसौ सञ्ज्ञी, स प्रदेशबन्धमुत्कृष्टं करोतीति सण्टङ्कः उत्कृष्टप्रदेशबन्धो हि तीव्रचेष्टस्य भवति । चेष्टा च समस्तजीवराशिमध्ये सञ्ज्ञिन एव तीव्रा भवतीत्यस्य ग्रहणम् । ननु सञ्ज्ञी किं सर्वोऽपि तमुत्कृष्टं करोति ? नेत्याह-'**पजत्तो**'त्ति यथायोगं सम्बन्धः, अपर्याप्तात्पर्याप्तस्य तीव्रचेष्टत्वादिति भावः । स चाल्पव्यापारोऽपि भवतीत्याह-'**उक्कडजोगि**'त्ति सर्वोत्कृष्टयोगे व्यापारे वर्त्तमान इत्यर्थः । एवंभूतोऽपि यदि बह्वीनां ज्ञानावरणादिप्रकृतीनां बन्धको भवति, तदा भागबाहुल्यादुत्कृष्टप्रदेशबन्धो न लभ्यत इत्याह-'**पयडिबंधमप्पयरो**'त्ति प्रकृतिबन्धमाश्रित्याल्पतरो विवक्षित-प्रकृतिबन्धकेष्वल्पप्रकृतिबन्धक इत्यर्थः । एतावद्विशेषणविशिष्ट एव जन्तुरुत्कृष्टप्रदेशबन्धं करोति । अतः पूर्वोक्तोत्कृष्टप्रदेश-बन्धकजन्तूनामनुक्तान्यप्येतानि विशेषणानि द्रष्टव्यानि । '**जहन्नयं जाण विवरीय**'त्ति उक्तविपरीते जन्तौ जघन्यकं प्रदेशबन्धं जानीहि इदमुक्तं भवति-असञ्ज्ञी जघन्ययोगो लब्ध्यपर्याप्तको विवक्षितप्रकृतिबन्धकेषु बहुप्रकृतिबन्धको मूलोत्तरप्रकृतीनां जघन्यं प्रदेशबन्धं करोति । अतो वक्ष्यमाणजघन्यप्रदेशबन्धकजन्तूनामेतानि विशेषणानि द्रष्टव्यानीति गाथार्थः ॥९८॥

भा० सन्नी गाहा सुगमा अह पत्थुय उत्तराण पयडीणं । पभणइ य जहन्नबंधसामित्तं घोलगाहाए ॥९४९॥

इदानीं प्रकृतमेवोत्तरप्रकृतीनां जघन्यप्रदेशबन्धस्वामित्वमभिधित्सुराह-

घोलणजोगि असन्नी बंधइ चउ दुन्नि अप्पमत्तो य ।
पंचासंजयसम्मो भवाइ सुहुमो भवे सेसा ॥९९॥

नरकदेवायुषी नरकद्विकं चेत्येताश्चतुःप्रकृती**र्घोलमानयोग**ः-परावर्त्तमानयोगोऽसञ्ज्ञी बध्नाति । जघन्यप्रदेशा इति प्रक्रमाल्लभ्यते । तथाहि-पृथिव्यादयश्चतुरिन्द्रियावसाना देवनारकेषूत्पत्त्यभावादेतत्प्रकृतिचतुष्टयं न बध्नन्तीति नेहाधिक्रियन्ते । असञ्ज्ञी अपि अपर्याप्तकस्तथाविधसङ्क्लेशविशुद्ध्यभावान्नैतद् बध्नात्यतः सूत्रे सामान्योक्तावपि पर्याप्तकोऽसौ द्रष्टव्यः । सोऽपि यद्येकस्मिन्नेव वाग्योगे काययोगे वा चिरमवतिष्ठमानो गृह्येत तदा तीव्रचेष्टा भवेत्, योगात् योगान्तरं पुनः सङ्क्रामतः स्वभावादल्पा चेष्टा भवतीति परावर्त्तमानयोगस्य ग्रहणम् । ततश्च परावर्त्तमानयोगोऽष्टविधं बध्नन् पर्याप्तोऽसञ्ज्ञी स्वप्रायोग्य-सर्वजघन्यवीर्ये स्थितः प्रस्तुतप्रकृतिचतुष्टयस्यैकं चतुरो वा समयान् यावजघन्यप्रदेशबन्धं करोतीति परमार्थः । पर्याप्तजघन्य-योगस्योत्कृष्टतोऽपि चतुःसमयावसानत्वादुत्तरत्राप्येष कालनियमो द्रष्टव्यः ।

ननु पर्याप्तसञ्ज्ञी किमिति प्रस्तुतप्रकृतिचतुष्टयं न बध्नातीति चेत् ? उच्यते, प्रभूतयोगत्वाजघन्योऽपि हि पर्याप्तसञ्ज्ञियोगः पर्याप्तासञ्ज्युत्कृष्टयोगादप्यसङ्ख्येयगुण इत्यलं विस्तरेण ।

'**दुन्नि अप्पमत्तो**'त्ति '**घोलणयोगि**'त्येतद् अत्रापि सम्बध्यते । ततश्च परावर्त्तमानयोगोऽष्टविधबन्धकः स्वप्नयोग्य-

सर्वजघन्यवीर्ये व्यवस्थितो नाम्न एकत्रिंशत्प्रकृतीर्बध्नन्नप्रमत्तयतिराहारकद्विकं जघन्यप्रदेशं बध्नाति । त्रिंशद्बन्धेऽप्येतद् बध्यते, परं तत्राल्पा भागा इत्येकत्रिंशद्बन्धग्रहणम् । एतच्च प्रकृतिद्वयमन्यत्र न बध्यत इत्यप्रमत्तयतिग्रहणम् । शेषं पूर्ववत् । '**पंचासंजयसम्मो भवाइ**'त्ति देवद्विकवैक्रियद्विकतीर्थकरनामलक्षणाः पञ्चप्रकृतीर्भवाद्यसमये वर्त्तमानोऽविरतसम्यग्दृष्टि-र्जघन्यप्रदेशाः करोति । तथाहि-कश्चिन्मनुष्यः तीर्थकरनाम बद्ध्वा देवेषूत्पन्नः प्रथमसमये एव मनुष्यगतिप्रायोग्यां पूर्वदर्शितां नामप्रकृतित्रिंशतं बध्नतः मूलप्रकृतिसप्तविधबन्धकोऽविरतसम्यग्दृष्टिः स्वप्रायोग्यजघन्यवीर्ये स्थितस्तीर्थकरनाम जघन्यप्रदेशं बध्नाति । नारकोऽपि श्रेणिकादिवदेतद्बन्धकः सम्भवति, परमिह देवोऽल्पयोगत्वादनुत्तरवासी गृह्यते । नारकेषु एवम्भूतो जघन्ययोगो न लभ्यते, अतस्तेषूत्पन्नो नेह गृहीतः । तिर्यञ्चस्तु तीर्थकरनाम न बध्नन्तीत्युपेक्षिताः । मनुष्यास्तु भवाद्यसमये तीर्थकरनामसहितां नाम्न एकोनत्रिंशतमेव बध्नन्ति, अतस्तत्राल्पा भागा भवन्ति । एकत्रिंशद्बन्धस्तु तीर्थकरनामसहितः संयतस्यैव भवति, तत्र च वीर्यमल्पं न लभ्यते । अन्येषु नामबन्धेषु तीर्थकरनामैव न बध्यते, अतः शेषपरिहारेण त्रिंशद्बन्ध-कस्य देवस्यैव ग्रहणम् । देवद्विकवैक्रियद्विकयोस्तु बद्धतीर्थकरनामा देवनारकेभ्यश्च्युत्वा समुत्पन्नो मूलप्रकृतिसप्तविधबन्धको भूयस्कारादिचिन्तावसरदर्शितस्वरूपां तीर्थकरनामसहितां देवगतिप्रायोग्यां नामैकोनत्रिंशतिं निर्वर्त्तयन् स्वप्रायोग्यसर्वजघन्यवीर्ये व्यवस्थितो भवाद्यसमये वर्त्तमानो मनुष्यो जघन्यं प्रदेशबन्धं करोति । देवनारका हि तावद्भवप्रत्ययादेवैतत्प्रकृतिचतुष्टयं न बध्नन्तीति नेहाधिकृताः । तिर्यञ्चस्त्वकर्मभूमिजा भवादिसमयेऽपि बध्नन्त्येतत्, केवलं ते देवगतिप्रायोग्यामष्टाविंशतिमेव

पूर्वदर्शितस्वरूपां रचयन्ति, नैकोनत्रिंशदादिबन्धास्तेषां तीर्थकराहारकसहितत्वात्, तिरश्चां च तदबन्धकत्वादतस्तेषु भागा अल्पा लभ्यन्त इति तेऽपीह नाधिक्रियन्ते । मनुष्यस्याप्यष्टाविंशतिबन्धकस्य भागा बहवो न लभ्यन्ते । त्रिंशदेकत्रिंशद्बन्धौ तु देवगतिप्रायोग्यौ संयतस्य भवतस्तत्र च वीर्यमल्पं न लभ्यते । अन्ये तु देवगतिप्रायोग्या नाम्नि बन्धा एव न सन्तीत्यालोच्यैकोनत्रिंशद्बन्धकस्य मनुष्यस्यैव ग्रहणम् ।

ननु तिर्यक्षु पर्याप्तासञ्ज्ञी देवगतिप्रायोग्यमेतत् प्रकृतिचतुष्टयं बध्नाति, स कस्मादिह नाङ्गीकृतः ? उच्यते, प्रभूतयोगत्वात्, अपर्याप्तसञ्ज्ञियोगात् हि पर्याप्तासञ्ज्ञियोगो जघन्योऽप्यसङ्ख्येयगुणः । '**सुहुमो भवे सेस**'त्ति '**भवाइ**' इत्येतदत्रापि सम्बन्ध्यते । भणितैकादशप्रकृतिभ्यः शेषाः नवोत्तरशतलक्षणाः प्रकृतीराश्रित्य सर्वजघन्यवीर्यलब्धियुक्तो यथासम्भवं बह्वीः प्रकृतीर्बध्नन् भवाद्यसमये वर्त्तमानः सूक्ष्मापर्याप्तनिगोदजीवो भवति जघन्यप्रदेशबन्धकः इति शेषः । सर्वासामप्यत्र बन्धसद्भावात्, सर्वजघन्यवीर्यस्य चात्रैव भावादिति गाथार्थः ॥९९॥

भा० घोलणजोगो परियत्त-माणजोगो असन्निओ जीवो । जहन्नपएसा बंधइ चउपयडी ता उ पुण एया ॥९५०॥

नरगदुगं नरयाउं देवाउं तह य पुढविमाईया । चउरिंदियावसाणा देवेसुं तह य नरएसुं ॥९५१॥

उप्पत्तिअभावाओ इय पयडिचउक्कयं न बंधंति । असन्निऽपज्जत्तो तह संकेसविसुद्धिविरहा उ ॥९५२॥

एयं पयडिचउक्कं नो बंधइ तेण उच्चरियनाया । असन्नी पज्जत्तो सुत्तेऽणुत्तो वि दट्ठव्वो ॥९५३॥

सोवि य इगजोगट्ठिओ उक्कडजोगो भवेज्ज तेणुत्तं । घोलणजोगो अट्ठविहबंधगो सव्वलहुविरिओ ॥९५४॥
पत्थुयपयडिचउक्कस्सेगं चउरो व समया जा । जहन्नपएसबंधं पकरेई एस परमत्थो ॥९५५॥
पज्जत्तजहन्नजोगो सव्वुक्कोसो वि समयचउगं जा । एसेव कालनियमो उत्तरसुत्ते वि दट्ठव्वो ॥९५६॥
पज्जत्तसन्निजोगो जहन्नो वि हु पज्जअमणजीवस्स । उक्कसजोगाओ वि हु असंखगुणिओ त्ति किर होइ ॥९५७॥
तो पउरजोगभावा पज्जत्तगसन्निणो न गहंति । पकयं सुत्ते तह किर बंधइ दुन्नेव अपमत्तो ॥९५८॥
घोलणजोगी अट्ठविहबंधगो त्ति सपओग्गलहुविरिओ । अपमत्तो बंधंतो नामस्सिगतीसपयडीओ ॥९५९॥
जहन्नपएसं बंधइ आहारदुगं ति तीसबंधे वि । एयं बज्झइ नवरं अप्पा भागा तहिं हवंति ॥९६०॥
इय एक्कतीसबंधग्गहणं अपमत्तसंजयावन्नो । बंधइ आहारदुगं तह पंचासंजयसम्मो त्ति ॥९६१॥
अविरयसम्मो पयडी देवदुगविउव्विजुयलतित्थयरं । पंच इमाओ भवपढमगम्मि समयम्मि वट्टंतो ॥९६२॥
जहन्नपएसा पकरइ तत्थ नरो कोइ तित्थयरनामं । बंधिय देवभवम्मी उववन्नो पढमसमयम्मि ॥९६३॥
मणुयगईपाओगा पुव्वुत्ता नामपयडिओ तीसं । बंधंतो मूलिल्लिगपयडीओ सत्त बंधंतो ॥९६४॥
अविरयसम्मो नियजोगजहन्नविरिओ उ तित्थयरनामं । जहन्नपएसं बंधइ परमिह अइअप्पविरियत्ता ॥९६५॥

णुत्तरवासी गेज्झो तह नेरइओ वि तित्थयरनामं । बंधइ नवरं तत्थ य जहन्नजोगो उ एरिसओ ॥९६६॥
नो लब्भइ तेण तओ नरयुप्पत्तेण नेह अहिगारो । तिरिया नो तित्थयरस्स बंधगा तेण नो गहिया ॥९६७॥
मणुया उ भवाइमए समए तित्थयरनामसहियाओ । नामिगुणतीसपयडी बंधंती किंतु तहि अप्पा ॥९६८॥
भागा भवंति तेणिगुणतीसबंधो न एत्थ संगहिओ । तित्थयरसहियनामिगतीसा बंधे जईणेव ॥९६९॥
तत्थप्पं पुण विरियं नो लब्भइ सेसएसु नामस्स । बंधेसुं तित्थयरं न अत्थि तेणुच्चरियिनाया ॥९७०॥
तीसइबंधो देवस्स चेव भवआइमंम्मि समयम्मि । घेप्पइ तित्थयरस्स उ तह सुरवेउव्वियदुगाणं ॥९७१॥
बद्धतित्थयरनामा नेरइयसुरेहि चविय उप्पन्नो । सत्तविहबंधगो भूयक्कारपभिइणवक्खाणे ॥९७२॥
वन्नियरूवं तित्थयरसंजुयं सुरगईइ पाओगं । नामिगुणतीसपयडीनिव्वत्तंतो सपाओगं ॥९७३॥
अइलहुजहन्नविरिए ववत्थिओ जम्मआइसमयम्मि । पवट्टमाणो मणुओ जहन्नबंधं निवत्तेइ ॥९७४॥
पयडिचउक्कं एयं भवपच्चयओ सुरा व नेरइया । बंधंति नेव तेणिह नाहिगया तह य तिरियाओ ॥९७५॥
अकम्मभूमिसमुत्था जम्माइमसमयए निबंधंति । एयं नवरं ते सुरगइजोगडवीसपयडीओ ॥९७६॥
पुव्वुत्तसरूवाओ विरयंती न गुणतीसपभिईया । बंधट्ठाणा जं ते तित्थयराहारदुगसहिया ॥९७७॥

बज्झंते तिरियाण उ तित्थयराहारसंभवो नत्थि । बंधं तो किर तेसुं लब्भंते अप्पभागाओ ॥९७८॥
इगतीसा वि य बंधा सुरगइजोगा उ संजयस्सेव । हुंती जहुत्तवीरियअभावओ ते वि नो गेज्झा ॥९८०॥
सुरगइजोगा नामे अन्ने बंधा वि संति नो केइ । इयपरिभाविय इगतीस (इगुणतीस) बंधगस्सेव मणुयस्स ॥९८१॥
गहणं कयंति तिरिओ पज्जअसन्नी उ सुरगईजोगा । एयं पयडिचउक्कं बंधइ नवरं तहिं विरियं ॥९८२॥
बहुगं तेण न गेज्झो जेणं अप्पज्जसन्निजोगा उ । जोगो पज्जत्तासन्निस्स उ खुड्डोवि असंखगुणो ॥९८३॥
सुहुमो भवे सेसा इमस्स वयणस्स उ एस भावत्थो । पत्थुयगाहुत्ताणं पयडीण इगारसाणं जा ॥९८४॥
सेसा नवुत्तरस्सयरूवा पयडीउ आसज्ज । सुहुमो निगोयजीवो अप्पज्जो अप्पविरिओ य ॥९८५॥
भवपढमगसमयम्मी पवट्टमाणो उ बंधगो होइ । जहन्नाण पएसाणं अज्झाहारो इमो कज्जो ॥९८६॥
पयडीण बंधभावा सव्वासिं सव्वअप्पविरियस्स । एत्थेव य सब्भावा एसो बंधाइमो होइ ॥९८७॥
सत्तरस सुहुमप्पभिई गाहाचउगं इमं समक्खायं । तब्भणणाओ एस पएसाण गहणविहीदारं ॥९८८॥
अह पयडीण ठिईणं अणुभागाणं तहा पएसाणं । बंधं कुणंति जीवा हेऊहिं जेहिं ते भणिमो ॥९८९॥

अत्राह-ननूक्तो भवद्भिः कर्मप्रदेशादानविध्यादिभिः द्वारैः स्वरूपतः प्रदेशबन्धः परं कस्माद्धेतोरमुं जीवः करोतीति वक्तव्यमिति प्रश्नमाशङ्क्य प्रदेशबन्धस्य प्रसङ्गतः पूर्वोक्तानां प्रकृतिस्थित्यनुभागानां च हेतून्निरूपयन्नाह-

जोगा पयडिपएसं ठिइअणुभागं कसायओ कुणइ ।
कालभवखित्तवेक्खो उदओ सविवाग अविवागो ॥१००॥

योगः पूर्वोक्तशब्दार्थः शक्तिरुत्साहः पराक्रमः वीर्यमिति यावत्, तस्मात् योगात् प्रकरणं प्रकृतिः, कर्मणां ज्ञानावरणादि-स्वभावः । प्रकृष्टाः पुद्गलास्तिकायदेशाः प्रदेशाः, कर्मवर्गणान्तःपातिनः कर्मस्कन्धाः । प्रकृतयश्च प्रदेशाश्च प्रकृतिप्रदेशमिति समाहारः । तज्जीवः करोतीति सम्बन्धः । प्रकृतिप्रदेशयोर्योगो हेतुरित्यर्थः । एतदुक्तं भवति-यद्यपि पूर्वं मिथ्यात्वाविरतिकषाय-योगाः सामान्येन कर्मणो बन्धहेतव उक्ताः, तथाप्याद्यकारणत्रयाभावेऽप्युपशान्तमोहादिषु केवलयोगसद्भावे वेदनीयलक्षणप्रकृति-स्तत्प्रदेशाश्च बध्यन्ते । अयोग्यवस्थायां तु योगाभावे न बध्यन्त इत्यन्वयव्यतिरेकाभ्यां ज्ञायते प्रकृतिप्रदेशबन्धयोर्योग एव प्रधानं कारणम् ।

नन्वयं योगः किं स्वरूपः ? कियान् भवति ? सर्वजीवानां च सदृशो विसदृशो वा भवति ? इत्यत्राभिधीयते । योग-स्तावत् जीवस्य वीर्यमुच्यते इत्यसकृदुक्तम् । तत्र सूक्ष्मनिगोदस्यापि सर्वजघन्यवीर्यलब्धियुक्तस्य प्रदेशाः केचिदल्पवीर्याः केचित्तु बहुबहुतरबहुतमादिवीर्योपेताः । तत्र सर्वजघन्यवीर्ययुक्तस्यापि प्रदेशस्य सम्बन्धिवीर्यं प्रज्ञाछेदेन च्छिद्यमानसङ्ख्येय-लोकाकाशप्रदेशप्रमाणान् भागान् प्रयच्छति । तस्यैवोत्कृष्टवीर्ययुक्ते प्रदेशे यद्वीर्यं तदेतेभ्योऽसङ्ख्येयगुणान् भागान् प्रयच्छति । उक्तं च-

[1]पन्नाए छिजन्ता असंखलोगाण जत्तिय पएसा । तत्तिय वीरियभागा जीवपएसम्मि एक्केक्के ॥१॥

सव्वजहन्ने विरिए जीवपएसंमि एत्तिया संखा । तत्तो असंखगुणिया बहुविरिए जियपएसम्मि ॥२॥ त्ति

तत्र जघन्यवीर्यभागेन युक्तानां तत्प्रदेशानां समुदायः समानजातीयात्वादेका वर्गणा, एकेन वीर्यविभागेनाधिकानां तत्प्रदेशानां समुदायो द्वितीया वर्गणा, वीर्यभागद्वयाधिकानां तत्प्रदेशानां समुदायस्तृतीया वर्गणा, एवमेकस्या आकाश-श्रेणेरसङ्ख्येयभागे यावन्तः प्रदेशाः तावत्यः एकोत्तरवृद्धिक्रमेण वर्गणा वाच्याः । ताश्चासत्कल्पनया षट् स्थाप्यन्ते । जघन्यवर्गणाप्रदेशाश्चासङ्ख्येयवीर्यभागान्विता अप्यसत्कल्पनया दशभागान्विताः स्थाप्यन्ते । ते च प्रदेशा एकैकस्यां वर्गणायामसङ्ख्येयप्रतरप्रदेशमाना अप्यसत्कल्पनया त्रयस्त्रयः स्थाप्यन्ते । इदमेकं वीर्यस्पर्द्धकम् । इत ऊर्द्ध्वमेकेन द्व्यादिभिर्वीर्यभागैरधिकास्तत्प्रदेशा न लभ्यन्ते । किं तर्हि ? असङ्ख्येय-लोकाकाशप्रदेशतुल्यैरेव वीर्यभागैरधिकास्तत्प्रदेशाः प्राप्यन्ते, अतस्तेषामपि समानवीर्यभागानां समुदायो द्वितीयस्पर्द्धकस्याद्या वर्गणा, तत एकेन वीर्यभागेनाधिकानां समुदायो द्वितीया वर्गणा, एवमेकोत्तर-वृद्धिक्रमेणैता अपि श्रेण्यसङ्ख्येयभागवर्त्तिप्रदेशराशिमाना वाच्याः । एतासामपि समुदायो द्वितीयं

१५	१५	१५
१४	१४	१४
१३	१३	१३
१२	१२	१२
११	११	११
१०	१०	१०

१. प्रज्ञया छिद्यन्ता असङ्ख्यातलोकानां यावन्तः प्रदेशाः । तावन्तो वीर्यविभागाः जीवप्रदेश एकैकस्मिन् ॥१॥
सर्वजघन्ये वीर्ये जीवप्रदेशे एतावन्तः सङ्ख्याः । ततोऽसङ्ख्येयगुणिताः बहुवीर्ये जीवप्रदेशे ॥२॥

वीर्यस्पर्द्धकम् । इत ऊर्द्ध्वं पुनरप्येकोत्तरवृद्धिर्न लभ्यते, किं तर्हि ? असङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशतुल्यैरेव वीर्यभागै-रधिकास्तत्प्रदेशाः प्राप्यन्ते, अतस्तेनैव क्रमेण तृतीयं स्पर्द्धकमारभ्यते । पुनस्तेनैव क्रमेण चतुर्थं पुनः पञ्चममित्येवमेतान्यपि वीर्यस्पर्द्धकानि श्रेण्यसङ्ख्येयभागवर्त्तिप्रदेशमानानि वाच्यानि । एतेषां च [एतावतां] स्पर्द्धकानां समुदाय एकं योगस्थानक-मुच्यते। इदं तावदेकस्य सूक्ष्मनिगोदस्य भवाद्यसमये सर्वजघन्यवीर्यस्य योगस्थानकमभिहितम् । तदन्यस्य तु किञ्चिदधिक-वीर्यस्य जन्तोरनेनैव क्रमेण द्वितीयं योगस्थानकमुत्तिष्ठति । तदन्यस्य तु तेनैव क्रमेण तृतीयम् । तदन्यस्य चतुर्थमित्यमुना क्रमेणैतान्यपि योगस्थानानि नानाजीवानां । कालभेदेनैकैकजीवस्य वा श्रेणेरसङ्ख्येयभागवर्त्तिप्रदेशराशिमानानि भवन्ति ।

ननु जीवानामनन्तत्वात्तद्भेदात् योगस्थानान्यनन्तानि कस्मात् न भवन्ति ? नैतदेवम्, यत एकैकस्मिन् सदृशे योगस्थाने अनन्ताः स्थावरजीवा वर्त्तन्ते, त्रसास्त्वेकैकस्मिन् सदृशे योगस्थाने असङ्ख्याता वर्त्तन्ते, तेषां चैकैकमेव विवक्षितमतो विसदृशानि यथोक्तमानान्येव योगस्थानानि भवन्ति । तत्र पर्याप्ताः सर्वेऽपि स्वप्रायोग्ये सर्वजघन्ययोगस्थाने तु जघन्यतः समयमुत्कृष्टतश्चतुरः समयान् यावद् वर्त्तन्ते । ततः परमन्ययोगस्थानमुपजायते । स्वप्रायोग्ये सर्वजघन्ययोगस्थाने तु जघन्यतः समयमुत्कृष्टतस्तु द्वौ समयौ, मध्यमेषु तु जघन्यतः समयमुत्कृष्टतस्तु क्वचित् त्रीन्, क्वचिच्चतुरः, क्वचित्पञ्च, क्वचित् षट्, क्वचित्सप्त, क्वचित् त्वष्टौ समयान् या वद्वर्त्तन्ते । अपर्याप्तास्तु सर्वेऽप्येकस्मिन् योगस्थाने एकमेव समयमवतिष्ठन्ते । ततः परमसङ्ख्येयगुणवृद्धेषु प्रतिसमयमन्यान्ययोगस्थानेषु सङ्क्रामन्ति । अयं चैतावानपि योगो मनःप्रभृतिसहकारिकारणवशात्

सङ्क्षिप्य सत्यमनोयोगादिभेदभिन्नः पूर्वं पञ्चदशधा प्रोक्तस्तदेवमुक्तस्वरूपयोगे जघन्ये जघन्यं मध्यमे मध्यममुत्कृष्टे तूत्कृष्टं प्रदेशबन्धं जीवः करोतीति स्थितम् ।

'**ठिइअणुभागं कसायओ कुणइ**'त्ति स्थानं स्थितिः कर्मणोऽन्तर्मुहूर्त्तादिसप्ततिसागरोपमकोटीकोटिपर्यन्तमवस्थान- मित्यर्थः । अनु पश्चाद् बन्धोत्तरकालं भजनमनुभवनं यस्यासावनुभागः, इक्षुयष्टेरिव कर्मणो रस इत्यर्थः । स्थितिश्चानुभागश्च स्थित्यनुभागमितीहापि समाहारस्तज्जीवः कषायवशात् करोति निर्वर्त्तयतीत्यर्थः । कषायाः पूर्वोक्तशब्दार्थस्वरूपसङ्ख्या- स्तज्जनितो जीवस्याध्यवसायविशेषः कषायशब्देनेहोच्यते । कषाया ह्युदीर्णा नानाजीवानां कालभेदेन एकजीवस्य वा सर्वजघन्याया अपि ज्ञानावरणादिकर्मस्थितेर्निर्वर्त्तकान्यसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्यन्तर्मुहूर्त्तिकान्यध्यवसायस्थानानि जनयन्ति । समयाधिकतज्जघन्यस्थितिकानि तु त एव तेऽभ्यस्तानि विशेषाधिकानि जनयन्ति । द्विसमयाधिकतजघन्यस्थितिजनकानि पुनस्त एवानन्तरेऽभ्यस्तानि विशेषाधिकानि जनयन्ति । त्रिसमयाधिकतजघन्यस्थितिजनकानि तु त एवानन्तरेऽभ्यस्तानि विशेषाधिकानि एवं समयोत्तरवृद्धतजघन्यस्थितिजनकानि विशेषाधिकानि तावत् वाच्यानि यावत्ते एव कषायाः समयोनोत्कृष्टज्ञानावरणादि- स्थितिजनकाध्यवसायस्थानेभ्यः सर्वोत्कृष्टस्थितिजनकाध्यवसायस्थानानि विशेषाधिकानि निवर्त्तयन्ति, एतानि च सर्वाण्यपि मीलितान्यसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्येव भवन्ति । अमीषां च स्थापनादिकिञ्चिद्विशेषस्वरूपं यथा '[१]**उक्कोससंकिलेसेण**

१. गाथा ६१ उत्तरार्द्धम् ।

ईसि अहमज्झिमेणावी'ति गाथादलविवरणे पूर्वमुक्तं तथा द्रष्टव्यम् । तदेवमेतैः कषायजनिताध्यवसायस्थानैर्जन्यत्वात्कर्मणः स्थितिः कषायप्रत्ययात् सिद्धाः । तेषामेव कषायाणां सम्बन्धि यद्दलिकमुदयप्राप्तं तत्र यदनुभागस्थानकमुदेति, तेन जीवस्य योऽध्यवसायो जन्यते, यद्वशेन बध्यमानकर्मणामनुभागो निष्पद्यते । तथा ह्यनुभागस्यैकपरमाणुगतभागादिका स्पर्द्धकावसाना प्ररूपणा यथाऽनिवृत्तिबादरगुणस्थाने कृता, तथा द्रष्टव्या । तेषां चानुभागस्पर्द्धकानां सिद्धानन्तभागवर्त्तिनामभव्येभ्योऽनन्तगुणानां समुदायः प्रथममनुभागस्थानकं भवति, अन्येषु त्वधिकरसेषु स्कन्धेषु तेनैव क्रमेण द्वितीयं तावत्प्रमाणमेवानुभागस्थानक-मुत्तिष्ठति । अन्येषु त्वधिकरसेषु स्कन्धेषु तेनैव क्रमेण तृतीयमनुभागस्थानकमुत्तिष्ठतीत्येवं सर्वेष्वपि कषायकर्मस्कन्धेष्व-सङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्यनुभागस्थानानि भवन्ति । ज्ञानावरणादिसमस्तकर्मस्कन्धेष्वप्येतावन्त्येवामूनि भवन्ति । परं तावदिह कषाया एव कारणत्वेन विचारयितुं प्रक्रान्ता । तत्र जघन्यानुभागस्थानानि उत्कृष्टतश्चतुरः समयान् यावदुदये समाग-च्छन्ति । मध्यमानि तु कानिचित् त्रीनपराणि चतुरोऽन्यानि पञ्चाऽन्यानि षडपराणि सप्ताऽन्यानि त्वष्टौ समयान् यावदुत्कृष्टत उदये समागच्छन्ति । उत्कृष्टानुभागस्थानानि तूत्कृष्टतो द्वौ समयौ यावदुदये समागच्छन्ति । ततः परं सर्वत्राऽन्यत्परावर्त्तते । जघन्यतस्तु सर्वाण्यपि समयस्थितान्येव भवन्ति, अतस्तजन्यो जघन्यमध्यमोत्कृष्टभेदभिन्नोऽध्यवसायोऽप्येतावत्कालस्थितिक एव भवति । तेन च जघन्यादिभेदेनाध्यवसायवैचित्र्येण बध्यमानकर्मानुभागो जघन्यादिभेदविचित्रो जन्यते । अतः कषाया-नुभागजनिताध्यवसायवैचित्र्यनिर्वर्त्त्यत्वात् कर्मणामनुभागः कषायप्रत्ययः सिद्धः । मिथ्यात्वाविरतिकारणद्वयाभावेऽपि हि

कषायसद्भावे प्रमत्तादिषु स्थित्यनुभागबन्धौ भवतः, कषायाभावे तूपशान्तमोहादिषु न भवत इतीहाप्यन्वयव्यतिरेकाभ्यां ज्ञायते स्थित्यनुभागबन्धयोः कषायाः प्रधानं कारणम् ।

अत्रोक्तमप्यर्थमनवगच्छन्नाह-ननु पूर्वं मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगा बन्धहेतवः उक्ताः, अत्र तु प्रकृत्यादिचतूरूपस्यापि कर्मणो योगकषायरूपं कारणद्वयमेवोक्तमिति कथं न पूर्वापरविरोधः ? ननूक्तमत्र यदुतान्वयव्यतिरेकानुविधायित्वेन योगाः कषायाश्च प्रधानं कारणम्, तेषां तु योगकषायाणां सहकारिकारणत्वेन व्याप्रियमाणत्वात् मिथ्यात्वाविरत्योरन्येषां च ज्ञानावरणादिकर्मदेशक्षेत्रकालादीनां कारणत्वमनिवारितमेवातः पूर्वोक्तमपि विवक्षयाऽदुष्टमेवेत्यलं विस्तरेण । तदेवं व्याख्यातं पूर्वार्द्धम्, तद्व्याख्याने च पूर्वमनेकस्थानेष्वस्यां च गाथायामुत्तरत्र चाल्पबहुत्वचिन्तायामतिशयोपयोगित्वात् प्ररूपितानि योगस्थानस्थितिबन्धाध्यवसायास्थानानुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि लेशतः, विस्तारार्थिना तु कर्मप्रकृतिरन्वेषणीयेति ।

साम्प्रतमित्थं बद्धस्य कर्मण उदयो यथा भवति, तथा सङ्क्षेपतो दर्शयिषुराह-'**कालभव**' इत्यादि । इह तावत् मूलप्रकृतयो ध्रुवोदया उत्तरप्रकृतयोऽपि ज्ञानावरणपञ्चकचक्षुरचक्षुरवधिकेवलदर्शनावरणमिथ्यात्वतैजसकार्मणवर्णादिचतुष्कागुरुलघुस्थिरास्थिर-शुभाशुभनिर्माणान्तरायपञ्चकलक्षणाः सप्तविंशतिः ध्रुवोदया एव, सर्वेषां जन्तूनामुदयव्यवच्छेदादर्वागेतत् प्रकृत्युदयः काल-भवादिनिरपेक्षो निरन्तरं भवत्येवेत्यर्थः । शेषाणां तु निद्रापञ्चकाद्युत्तरप्रकृतीनां कालभवक्षेत्रापेक्ष उदयः प्रवर्त्तते । तथाहि-निद्रावेदादीनां प्रायो रजन्यादिकाले उदयो भवतीति कालापेक्षत्वम् । नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवभवैकानायोग्यानि च नरकगत्यादीनि

तु तं तं भवं प्राप्योदयमागच्छन्तीति भवापेक्षित्वम् । आनुपूर्व्याद्युदयश्च क्षेत्रापेक्षः पूर्ववदेवेत्यर्थः । कोऽपि निद्रोदयः कालं ग्रीष्मं, भवं पृथिव्यादिकं, क्षेत्रं सजलादिकं, प्राप्यातिशयेन प्रवर्त्तत इति कालादित्रयापेक्षः । एवमन्यत्रापि स्वधिया भावनीयम् । उपलक्षणं चैतद्, अन्यथा द्रव्यभावाद्यपेक्षोऽपि प्रकृतीनामुदयो भवत्येव । तथाहि-स एव निद्रोदयो भक्षितमाहिषदधिवृन्ताकादि-द्रव्यस्य तत्तद्रव्यमपेक्ष्य भवन् द्रव्यापेक्षश्चित्तस्वास्थ्यादिभावमपेक्ष्य भवन् भावापेक्षः । एवं स्रक्चन्दनाङ्गरागारोग्य-त्वादिद्रव्यभावापेक्षः साताद्युदयोऽपि भावनीयः, तदेवं सङ्क्षेपेणोदयः प्रोक्तः । अथवा सङ्क्षिप्ततरप्रकारेण द्विविध उदयः, सविपाकोऽविपाकश्च । यत्र स्वस्वभावव्यस्थितं स्वरूपेणैव वर्णादि इत्यसौ सविपाकोदयो, यथा मनुष्यस्य मनुष्यगतिपञ्चेन्द्रिय-जात्यादितद्भवप्रायोग्यकर्मोदयः । यत्र तु प्रायो निरसीकृतं स्तिबुकसङ्क्रमसङ्क्रान्तं परप्रकृतिभावेन कर्म वेद्यते, सोऽविपा-कोदयो, यथा तस्यैव मनुष्यस्य मनुष्यगतिभावेन वेद्यमानानां नरकतिर्यग्देवगतीनामुदयः । तस्मात् स्वरूपेण पररूपेण वा वेदितमेव कर्म क्षीयते नान्यथेति गाथार्थः ॥१००॥

भा० जोगागाहा जोगो हेऊ पयडीण तह पएसाणं । जं भणियं तहि मिच्छाविइकसाया वि हेउ त्ति ॥९९०॥

जइवि हु सामन्नेणं भणिया उ तहावि तेसि विरहे वि । उवसंताइगुणेसुं केवलजोगस्स भावे वि ॥९९१॥

वेयणियकम्मपगई तस्स पसाया य जेण बज्झंते । चउदसमगुणे जोगाभावे पुण नेव बज्झंति ॥९९२॥

इय अन्नयवइरेगाओ पयडीणं पएसाणं । बंधस्स जोग एव हि पमुहं किर कारणं होई ॥९९३॥

जोगसरूवं च इमं भणंति सुहुमस्स किर निगोयस्स । अह थोवविरियलद्धीजुयस्स जे किर जियपएसा ॥९९४॥
केइ वि य अप्पविरिया केइ वि बहुबहुतमाइविरियजुया । तहि सव्वअप्पवीरियजुत्तस्स वि किर पएसस्स ॥९९५॥
जं होई किर विरियं तं पन्नाछेयणेण छिज्जंतं । अस्संखलोग आगासदेससंखा उ भागाओ ॥९९६॥
देई तस्सेवोक्किट्ठविरियजुत्तंमि किर पएसम्मि । जं विरियं तं तेसिं अस्संखगुणं जओ उत्तं ॥९९७॥
पन्नाए छिज्जंता असंखलोगाण जत्तियपएसा । तत्तियविरियविभागा जीवपएसम्मि एक्केके ॥९९८॥
सव्वजहन्नगविरिए जीवपएसम्मि एत्तिया संखा । तत्तो असंखगुणिया बहुविरिए जियपएसम्मि ॥९९९॥
वीरियवग्गणफड्डुगअसंखगुणणेण जोगठाणेगं । ते अस्संखा तेसिं भावत्थो वित्तिओ नेओ ॥१०००॥
पज्जत्ता सव्वेवि हु जहन्नजोगम्मि निययजोगम्मि । जहन्नेणेगं समयं हुंतुक्कोसं तु चउसमया ॥१००१॥
जहन्नेणं इगसमयं उक्कोसेणं तु दुन्नि उक्कोसे । मज्झिमजोगम्मि जहन्नओ उ समयं तहुक्कोसं ॥१००२॥
कइया बितिचउपंचछसगट्ठसमयाउ जाव वट्टंते । अपज्जतया उ सव्वे एगम्मि जोगठाणम्मि ॥१००३॥
इगसमयमेव अच्छंति तो असंखेज्जगुणपवुड्ढीए । पइसमयं उक्कोसगजोगट्ठाणेसु वट्टंति ॥१००४॥
ठिइअणुभागं वयणे ठिइअणुभागाण किर कसाया उ । बंधस्स हेउणो किर हवंति तहिं ठिइठाणेण ॥१००५॥

किंचि सरूवं एयं नाणा जीवाण किर जया हुंति । उदयम्मि सम्पराया नाणावरणाइकम्माणं ॥१००६॥
ठीईए निव्वत्तणगाणि तया संखयाण लोगाण । जे आगासपएसा असंखया तप्पमाणाइं ॥१००७॥
अंतोमुहुत्तमेतज्झवसायट्ठाणगाणि जणयंति । तो समयाहियजहन्नट्ठिइए जणगाणि उ कसाया ॥१००८॥
तेहिं तो ताणि विसेसहियाणि तओ उ दुसमयहियाए । ठीईए जणगाणि उ विसेसअहियाणि जावंति ॥१००९॥
एवं तिसमयपभिई अहियठिईए विसेसअहियाणि । भणियव्वाणि य एवं सव्वुक्कोसा ठिई जाव ॥१०१०॥
ते वि असंखलोगागासपएसप्पमाणया कमसो । ठिइबंधज्झवसायट्ठाणाणि विसेसवुड्ढाणि ॥१०११॥
हुंति य ते वि य विज्जंता किर वि समचउरसं खेत्तं । दरिसंती तहि पढमयपंतीइ असंखयाणं तु ॥१०१२॥
चत्तारि तओ बीयाइ पंच तइयाइ छच्च एगाई । जा उक्कोसा उ ठिई अट्ठहि बिंदूहि निप्पन्ना ॥१०१३॥
एवं कसायजणियज्झवसायट्ठाणगेहि जणियत्ता । कम्मट्ठिईकसायकारणिया सिद्धा वयंति त्ति ॥१०१४॥
तेसिंपि कसायाणं जं दलियं उदयपत्तयं अत्थि । तं अणुभागट्ठाणं उदेइ तेणं जियस्सेव ॥१०१५॥
जोऽज्झवसाओ जणयइ तस्स वसेणं तु बज्झमाणेण । कम्माणं अणुभागो निप्फज्जइ तहि परूवणया ॥१०१६॥
अणुभागाणं जा इगपरमाणू पगइभागपभिईया । फड्डगपज्जवसाणा सा सव्वावित्तिओ नेया ॥१०१७॥

अनुभागफड्डुगाणं सिद्धाणमणंतभागवत्तीणं । अभिवियणंतगुणाणं अणुभागट्ठाणयं पढमं ॥१०१८॥
होई अहिगरसेसुं तेणेव कम्मेण कम्मखंधेसु । बीयमणुभागट्ठाणं एवं तइयं पि विन्नेयं ॥१०१९॥
एवं किर सव्वेसुं वि कसायरसेसु कम्मखंधेसु । अस्संखयमाणाइं भवंति अणुभागठाणाइं ॥१०२०॥
नाणावरणाइसुंपि कम्मक्खंधेसु इय पमाणाइं । हुंति परमिह कसाया कारणभावेण वक्खाया ॥१०२१॥
तहिं जहन्नअणुभागठाणा जहन्नेण एगसमयं तु । चउसमगा उक्कोसेण हुंति तह ठाणगा जेट्ठा ॥१०२२॥
जहन्नेणं इगसमयं उक्कोसेणं तु दुन्नि समयाउ । मज्झिमठाणे उ जहन्नओ उ समयं तहुक्कोसं ॥१०२३॥
कइया वितिन्नि चउरो समया जावट्ठ हुंति उक्कोसं । एय परं सव्वत्थवि अन्नं परिवत्तए ठाणं ॥१०२४॥
एवं किर तज्जणिओ जहन्नाईभेयभिन्नओ सव्वो । एवइयकालठिइओ अज्झवसाओ य किर होइ ॥१०२५॥
तेण जहन्नाइभेयज्झवसायविचित्तयाए अणुभागो । बज्झंतकम्मत्तणओ जणयइ जहन्नाइभेएहिं ॥१०२६॥
नाणाभेओ तो किर कसायअणुभागज्झवसायाण । वइचित्तेणं निव्वित्तियाण कम्माण अणुभागो ॥१०२७॥
होई कसायपच्चय सव्वो ई वन्नियं तहिं बंधे । कारणजुयलं भणियं मिच्छत्तं अविरई चेव ॥१०२८॥
पुव्विं सामन्नेणं भणियं जइवि हु तहा वि किर तेसिं । विरहे वि पमत्ताइसुहुमंतेसुं किर कसाएसु ॥१०२९॥

ठिइअणुभागा हुंती उवसंताई कसायविरहम्मि । ठिइअणुभागा न हुंति इय अन्नयवइयरेएहिं ॥१०३०॥
ठिइए अणुभागाणं हुंति कसाया पहाणकारणयं । एवं जोगकसाया बंधस्स चउव्विहस्सावि ॥१०३१॥
हुंतुत्तमकारणयं तेसिं सहकारिकारणत्तेणं । वावरमाणाण इहं मिच्छाविरईण अन्नेसिं ॥१०३२॥
नाणावरणाईणं तह दव्वखेत्तकालमाईणं । सहकारिकारणत्तं अनिवारियमेव इह होइ ॥१०३३॥
पुव्वदलं वक्खायं जोगा एमाइयाइ गाहाए । तव्वक्खाणे पुव्वं अणेगठाणेसु तह एत्थ ॥१०३४॥
तह उत्तरत्थ अप्पयबहुत्तचिंताइसोवओगित्ता । जोगट्ठामा तह ठिइबंधज्झवसायठाणाओ ॥१०३५॥
अणुभागबंधज्झवसायठाणा लेसओ उवक्खाया । कम्मपयडिचुन्नीओ वित्थरत्थीहिं तु नेया ॥१०३६॥
एवं च विसेसेणं बंधचउक्कस्स हेयवो भणिया । अह बद्धकम्मउदयो जइ होई तह उ संखेवा ॥१०३७॥
पभणई कालभवाईगाहाअद्धेण तत्थ मूलिल्ला । पयडीओ धुवउदया उत्तरपयडी उ पुण एया ॥१०३८॥
आवरणाणं दसगं दंसणचउमिच्छतेयकम्मइगं । वन्नाइ चउगगुरुलहुथिरदुगसुभजुयलनिम्माणं ॥१०३९॥
इय सत्तवीसपयडी धुवउदया एव सव्वजंतूणं । उदयववछेयआरा कालभवाईण निरवेक्खो ॥१०४०॥
इय पयडीणं उदओ निरंतरं होइ सेसयाणं तु । निद्दापणगाईणं तु कालभवखेत्तसावेक्खो ॥१०४१॥

जेणं निद्दावेयाईयाण पाएण रयणिकालम्मि । उदओ होई कालावेक्खत्तं तह य नरएसुं ॥१०४२॥
तिरिमाणुसदेवेसुं एगंतेणेव तेसि जोगाणि । नरगगइयाणि गईपभिईणि कम्माणि तम्मि भवे ॥१०४३॥
आगच्छंती उदयं भवआवेक्खत्तणं इमं कहियं । अणुपुव्वीए उदओ खेत्तावेक्खो मुणेयव्वो ॥१०४४॥
अहवा निद्दाउदओ एगोविहु पप्प गिम्हकालं तु । पुढवाइभवं खेत्तं सजलाईयं च संपप्प ॥१०४५॥
वट्टइ य विसेसेणं इईकालाइतिगवेक्खत्तं । अन्नत्थवि आजोज्जं बुहेहि उवलक्खणं चेयं ॥१०४६॥
तेण स एव हि निद्दा उदओ कस्सवि य माहिसे दहिए । वाइगणे य असिए तद्दव्वमवेक्ख जा निंदा ॥१०४७॥
नीरोगमणसमाहित्तणेण निंदाए जो भवे उदओ । भावावेक्खो स भवइ एवं अन्नं पि विन्नेयं ॥१०४८॥
सविवागो अविवागो दुविहो उदओ उ तत्थ सविवागो । नियनियरूवठियं जं कम्मं तेणेव रूवेणं ॥१०४९॥
उदयम्मी आगच्छइ सो सविवागो त्ति जह मणुस्सगई । पंचिंदियजाईवि य तब्भवपाओगकम्मुदओ ॥१०५०॥
जत्थ किर थिबुगसंकमसंकंतं अवरपयडिभावेणं । वेइज्जइ कम्मंसो होई अविवागउदओ त्ति ॥१०५१॥
जह तस्सेव नरस्स उ वेइज्जमाणेण माणुसगईए । रूवेणं नारयतिरिदेवगईणं भवे उदओ ॥१०५२॥
जोगा पयडिपएसा कसायजणियठिइए य बंधस्स । ठाणाणि य ठिइविसेसाणुभागज्झवसायठाणाणि ॥१०५३॥

अणुभागपलिच्छेया एवं एयाण सत्तठाणाण । कारणकज्जविभागो जह होइ तहा निसामेह ॥१०५४॥

तत्थ किर जोगठाणाणि कारणं पयडिओ पएसा । तक्कज्जं तह ठिइबंधज्झवसायस्स ठाणाणि ॥१०५५॥

हुंतीह कारणं तह ठिईविसेसा उ तस्स कज्जंति । अणुभागज्झवसायट्ठाणाणि य कारणं हुंति ॥१०५६॥

अणुभागो तक्कज्जं ई सत्तन्हं तु इह पयत्थाणं । अन्नोन्नं अप्पबहुत्तवित्तणत्थं इमं आह ॥१०५७॥

तदेवमत्र योगस्थानानि कारणम्, प्रकृतिप्रदेशाश्च तत्कार्यमित्युक्तम् । तथा स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानि कारणम्, स्थितिविशेषाश्च तत्कार्यम् । अनुभागबन्धस्थानानि कारणम्, अनुभागश्च तत्कार्यमित्यप्युक्तम् । अत एतेषां सप्तानामपि पदार्थानां परस्परमल्पबहुत्वं चिन्तयन्नाह-

सेढिअसंखेज्जइ जोगट्ठाणाणि हुंति सव्वाइं ।
तेसिमसंखेज्जगुणो पयडीणं संगहो सव्वो ॥१०१॥

तासिमसंखेज्जगुणा ठिईविसेसा हवंति नायव्वा ।
ठिइबंधज्झवसाणाणि असंखगुणाणि एत्ताओ ॥१०२॥

तेसिमसंखेज्जगुणा अणुभागे हुंति बंधठाणाणि ।
एत्तो अणंतगुणिआ कम्मपएसा मुणेयव्वा ॥१०३॥

अविभागपलिच्छेआ अणंतगुणिया हवंति इत्तो य ।
सुयपवरदिट्ठिवाए विसिट्ठमइओ परिकहंति ॥१०४॥

एकस्याः समयप्रसिद्धाकाशश्रेणेरसङ्ख्येयभागे[१] यावन्तः प्रदेशास्तत्सङ्ख्यानि योगस्थानानि सर्वाण्यपि भवन्ति । तानि चोत्तरपक्षापेक्षया स्तोकानीति शेषः, यथा चैतान्येतावन्ति भवन्ति, तथाऽनन्तरगाथायां सविस्तरमुक्तमिति नेहोच्यते । तेभ्यश्च योगस्थानेभ्योऽसङ्ख्येयगुणो ज्ञानावरणादिप्रकृतीनां सर्वोऽपि सङ्ग्रहः समुदायो मीलक इत्यर्थः । अयमत्र भावार्थः-इह तावदावश्यकादिष्ववधिज्ञानदर्शनयोः क्षयोपशमभेदादसङ्ख्येयभेदा उक्ताः "**संखाइआओ खलु ओहीनाणस्स सवपयडीओ**" इत्यादिवचनात् । ततश्चैतदावरणबन्धस्याऽपि एतावन्तो भेदा भवन्त्येव, बद्धस्यैव क्षयोपशमोपपत्तेरिति । तथाहि-अवधारणं कश्चित् जीवो देशक्षेत्रकालभावभेदादन्यादृशं बध्नाति कश्चित्तु अन्यादृशम्, उदेत्यपि कस्यचिदन्यथा कस्यचित्त्वन्यथेति । एवं

१. सङ्ख्यातीताः खल्ववधिज्ञानस्य सर्वाः प्रकृतयः ।

नानाजीवेषु मतिज्ञानावरणादीनां शेषाणामप्यावरणानाम् । तथाहि-अन्यासामपि सर्वासां मूलोत्तरप्रकृतीनां देशक्षेत्रकालभावभेदेन बन्धवैचित्र्यादुदयवैचित्र्यात् चासङ्ख्येयभेदा भवन्ति । चतसृणामानुपूर्वीणां बन्धोदयवैचित्र्येणासङ्ख्येयभेदा भवन्ति । ते च लोकस्याऽसङ्ख्येयभागवर्त्तिप्रदेशराशितुल्या इति चूर्णिकारोक्तो विशेषः ।

ननु जीवानामनन्तत्वात् तेषां बन्धोदयवैचित्र्येणानन्ता अपि प्रकृतिभेदाः कस्मान्न भवन्ति ? नैतदेवम्, सदृशानां बन्धोदयानामेकत्वेन विवक्षितत्वात्, विसदृशास्त्वेतावन्त एव तद्भेदा भवन्ति । ते च भेदाः प्रकृतिभेदत्वात् प्रकृतय उच्यन्ते । तासामसङ्ख्येयभागानां प्रकृतिनां सङ्ग्रहः समुदायो योगस्थानेभ्योऽसङ्ख्येयगुणो, यत एकैकस्मिन् योगस्थाने वर्त्तमानैर्नानाजीवैः कालभेदादेकजीवेन वा सर्वेऽप्येताः प्रकृतय बध्यन्त इति **॥१०१॥**

ताभ्यश्च प्रकृतिभ्यः स्थितिविशेषाः-अन्तर्मूहूर्त्तसमयाधिकान्तर्मूहूर्त्तद्विसमयाधिकान्तर्मूहूर्त्तलक्षणाः, असङ्ख्यातगुणा भवन्ति ज्ञातव्याः, एकैकस्याः प्रकृतेरसङ्ख्येयैः स्थितिविशेषैर्बद्ध्यमानत्वात् । एकमेव हि प्रकृतिभेदं कश्चिजीवोऽन्येन स्थितिविशेषेण बध्नाति, अन्यस्त्वन्येन, अपरस्त्वन्येन इत्येवमेकस्याऽपि प्रकृतिभेदस्यासङ्ख्याताः स्थितिविशेषा भवन्ति । अतः प्रकृतिभेदेभ्यः स्थितिविशेषा असङ्ख्यातगुणा इति । '**ठिइबंधे**-'त्यादि स्थितिः कर्मणोऽवस्थानशक्ति, तस्या बन्धः स्थितिबन्धः, **अध्यवसानानि**-अध्यवसायास्त्विह जीवपरिणामविशेषाः । तिष्ठन्ति जीवा येष्विति स्थानानि, अध्यवसाया एव स्थानानि अध्यवसायस्थानानि, स्थितिबन्धस्य कारणभूतान्यध्यवसायस्थानानि स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानान्यनन्तरगाथोक्तस्वरूपाणि,

स्थितिविशेषेभ्यस्तान्यसङ्ख्येयगुणानि, यतः सर्वजघन्योऽपि स्थितिविशेषोऽसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणैरध्यवसायस्थानैर्जन्यते, उत्तरे तु स्थितिविशेषास्तैरेव यथोत्तरविशेषवृद्धैर्जन्यन्तेऽतस्तेभ्यस्तान्यसङ्ख्यातगुणानि सिद्धानि ॥१०२॥

'**तेसिमसंखेजे**'त्यादि इह '**अनुभागे**' इत्यत्र एकारोऽलाक्षणिको '**बंधठाणाणी**त्यत्रापि अध्यवसायशब्दो लुप्तो द्रष्टव्यो, '**हुंती**'त्यस्यापि व्यवहितसम्बन्धः । ततश्चानु पश्चात् बन्धोत्तरकालम्, भज्यते सेव्यतेऽनूभूयत इत्यनुभागो रसस्तस्य बन्धोऽनुभागबन्धः, अध्यवसायस्थानानीति पूर्ववत् । अनुभागबन्धस्य कारणभूतान्यध्यवसायस्थानान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि । स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानेभ्यस्तान्यसङ्ख्येयगुणानि भवन्ति । स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं ह्येकैकमन्तर्मुहूर्त्तमुक्तम् । अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानं त्वेकैकं जघन्यतःसामयिकमुत्कृष्टतस्त्वष्टसामयिकान्तमेवोक्तम्, अत एकस्मिन्नपि नगरकल्पे स्थितिबन्धाध्यवसायस्थाने तदन्तर्गतानि नगरान्तर्गतोच्चैर्नीचैर्गृहकल्पानि नानाजीवान् कालभेदेनैकजीवं वा समाश्रित्यासङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणान्यनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि भवन्ति । तथाहि-जघन्यस्थितिजनकानामपि स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानानां मध्ये यदाद्यं सर्वलघुस्थितिबन्धाध्यवसायस्थानं तस्मिन्नपि देशक्षेत्रकालभावजीवभेदानामसङ्ख्येयलोकाकाशप्रदेशप्रमाणानि अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि प्राप्यन्ते, द्वितीयादिषु तान्यप्यधिकान्यधिकतराणि प्राप्यन्ते इति सर्वेष्वपि स्थितिबन्धाध्यवसायस्थानेषु तेषु भावना कार्या । अतस्तेभ्यस्तान्यसङ्ख्येयगुणानीति स्थितम् '**एत्तो अणंतगुणिआ**' इत्यादि । एतेभ्योऽनुभागबन्धाध्यवसायस्थानेभ्यः कर्मस्कन्धा अनन्तगुणा मुणितव्याः, यत एते सिद्धानन्तभागेऽभव्येभ्योऽनन्तगुणाः प्रतिसमयं गृह्यन्त

इत्युक्तम्, अनुभागबन्धाध्यवसायस्थानानि तु सर्वाण्यप्यसङ्ख्येयान्येवोक्तानि, अत एतेभ्यः तेषामनन्तगुणता सिद्धैवेति ॥१०३॥

'अविभागे'त्यादि [१]इह क्षीरनिम्बरसाद्यधिश्रणैरिवानुभागबन्धाध्यवसायस्थानैः तन्दुलेष्विव कर्मपुद्गलेषु रसो जन्यते, स चैकस्यापि परमाणोः सम्बन्धी केवलिप्रज्ञयाच्छिद्यमानः सर्वजीवानामनन्तगुणानविभागपलिच्छेदान् प्रयच्छति । यस्माद्भागादतिसूक्ष्मतयाऽन्यो भागो नोत्तिष्ठति, सोऽविभागपलिच्छेद उच्यते । एवंभूतस्यानुभागस्याविभागाः पलिच्छेदाः सर्वकर्मस्कन्धेषु प्रतिपरमाणु सर्वजीवानन्तगुणाः प्राप्यन्ते । तदुक्तम्-

'[२]**गहणसमयम्मि जीवो उप्पाएइ उ गुणे सप्पच्चयओ । सव्वजियाणंतगुणे कम्मपएसेसु सव्वेसु ॥१॥**

गुणशब्देनेहाविभागपलिच्छेदा उच्यन्ते, शेषं सुगमम् । कर्मप्रदेशाः पुनः प्रतिस्कन्धं सर्वेऽपि सिद्धानामप्यनन्तभाग एव वर्त्तन्ते । अतस्तेभ्योऽप्यविभागलिच्छेदा अनन्तगुणाः सिद्धाः । नन्वेतदल्पबहुत्वं किं त्वया स्वत एवोत्प्रेक्षितमथान्येन केनचित्कथितमित्याह- **'सुयपवरो'** इत्यादि, दृष्टीनां समस्तदर्शनानां वादो विचारो यत्र स दृष्टिवादः, श्रुतं-द्वादशाङ्गम्, तन्मध्येऽनेकातिशयसम्पन्नत्वेन प्रवरः-प्रधानः, स चासौ दृष्टिवादश्च श्रुतप्रवरदृष्टिवादः तस्मिन् श्रुतप्रवरदृष्टिवादे, विशिष्टमतयः-तीर्थकरगणधराः, परिकथयन्त्येतत्, न पुनः मया स्वयमुत्प्रेक्षितमिति[३] ॥१०४॥

१. 'णियपरिणामेण जणइ रसाणू (निजपरिणामेन जनयति रसाणून्) इति सि. । २. ग्रहणसमये जीव उत्पादयति तु गुणान् स्वप्रत्ययतः । सर्वजीवानन्तगुणान् कर्मप्रदेशेषु सर्वेषु ॥१॥ ३. 'एव विवक्षि' सि.

भा० सेढिअसंखेज्जपभिइगाहचउक्कं ति तासि भावणिया । समयपसिद्धिगआगास-सेढि अस्संखभागम्मि ॥१०५८॥
जत्तियमेत्तपएसा तत्तियमेत्ताणि जोगठाणाणि । ताणि य सव्वाणि उत्तरपयअवेक्खाए थोवाणि ॥१०५९॥
तेहि असंखगुणाओ पयडीओ हुंति जेण एक्केक्के । जोगट्ठाणे नाणाजीवेहिं वट्टमाणेहिं ॥१०६०॥
कालभेएणं एगेण वावि जीवेण कम्मपयडीओ । सव्वाओ बज्झंते इय पयडीणं असंखत्तं ॥१०६१॥
पयडीण असंखगुणा ठिई विसेसाउ तस्सरूवमिणं । ठिइबंधं तो कोई अंतमुहुत्तं पबंधेइ ॥१०६२॥
तंपि य समयब्भहियं कोई दुसमयहियं पबंधेइ । केवि पुणो बहु इच्चाइ लक्खणा ठिइविसेसाउ ॥१०६३॥
भन्नंति तहिं पयडी एक्केक्का वि हु असंखमाणेहिं । ठिइविसेसेहिं बज्झइ जेणं एगा वि किर पयडी ॥१०६४॥
कोइ जिओ अन्नेणेव ठिइविसेसेण बंधई अन्नो । अन्नेण ठिइवेसेसेण एवमाईहिं भेएहिं ॥१०६५॥
एगाइएवि पयडीए ठिइविसेसा उ हुंतसंखेज्जा । पयडि सया तो एवं च ठिइविसेसा असंखेज्जा ॥१०६६॥
तेहिं तो ठिइबंधज्झवसाणाऊ असंखगुणियाओ । तेसि सरूवं तु इमं कसायजणिया उ जीवस्स ॥१०६७॥
जे परिणामविसेसा तेसिं तो ठाणाणि जाणि किर हुंति । ताणि य ठिइबंधज्झवसाणाणि भणंति समयन्नू ॥१०६८॥
ताणि य कारणभूया ठिईपबंधस्स कज्जरूवस्स । ताणि असंखगुणाइं ठिइविसेसाण भणियाणि ॥१०६९॥

जेण अइजहन्नो वि हु ठिईविसेसो असंखलोयाण । आगासपएसाण समेहिज्झवसाणठाणेहि ॥१०७०॥
निप्फाइज्जइ तस्सुत्तरुत्तरा तेहि चेव ठाणेहिं । कमसो विसेसवुड्ढेहि ठिइविसेसा जणिज्जंति ॥१०७१॥
तो तेहिं तो ताणि य अस्संखगुणाणि हुंति सिद्धाणि । तेसि असंखाणुभागबंधज्झवसायठाणाओ ॥१०७२॥
अणु पच्छा बंधोत्तरकालं भज्जंति अणुभविज्जंति । जेणं ते अणुभागा रस त्ति जो तेसि किर बंधो ॥१०७३॥
सो किर अणुभागबंधो तस्सज्झवसायठाणया ते उ । अणुभागबंधज्झवसायठाणया कारणभूयाणि ॥१०७४॥
कज्जरूवस्स अणुभागबंधनामस्स हुंतसंखगुणा । ठिइबंधज्झवसाणं जेणं एगेगमवि भणियं ॥१०७५॥
अंतमुहुत्तपमाणं बंधज्झवसायठाणयं तु पुणा । अणुभागाणेक्केक्कं जहन्नयं होइ सामइयं ॥१०७६॥
उक्किट्ठओ उ अट्ठसमयमाणं जेण ठिइबंधस्स । अज्झवसायट्ठाणे एगम्मि वि नगरसरिसम्मि ॥१०७७॥
तम्मज्झगया अणुभागबंधज्झवसायठाणया हुंति । नगरंतोगयबहुउच्चनीयआवाससरिसाणि ॥१०७८॥
नाणाजीवे आसज्जकामभेएण एगजीवं वा । आसज्जासंखेज्जगलोगागासप्पएसाणं ॥१०७९॥
परिमाणाणि अणुभागबंधज्झवसायाणि य हुंति । तेसिं ठवणसरूवं बुहेहि चुन्नीउ विन्नेयं ॥१०८०॥
तह ठिइबंधज्झवसायठाणमज्झे जहन्नगठिईए । जणगाण वि जं पढमं सव्वेसिं लहुयरं ठाणं ॥१०८१॥

ठिइबंधज्झवसायाण संतियं तंमि देसखेत्ताणं । तह कालभावजीवाण भेयउ असंखलोयाणं ॥१०८२॥
आगासपएससमा ठाणा अणुभागबंधया हुंति । ठिइबंधट्ठाणेसुं दुइयाइसु अहिगअहिगाणि ॥१०८३॥
अणुभागट्ठाणाणि य लब्भंति तओ उ तेहि किर ताणि । असंखेज्जगुणाइं अणुभागट्ठाणाणि ई सिद्धं ॥१०८४॥
एएसिणंतगुणिया कम्मपएसा भवंति जेणेह । सिद्धाणणंतभागे अभव्वेहि अणंतगुणिया उ ॥१०८५॥
पइसमयं जीवेहिं य संगहिज्जंति आगमे भणियं । अणुभागज्झवसायट्ठाणाणि य पुण समत्था वि ॥१०८६॥
अस्संखेया भणिया तेहिं तो जेण कम्मदेसाण । अणंतगुणत्तं सिद्धं एत्तोऽविभापलिच्छेया ॥१०८७॥
अणंतगुणिया हवंति इह दिट्ठंतो इमो उ विन्नेओ । जह सरसखीरपिचुमंदतणयरसथालियासु इव ॥१०८८॥
अणुभागबंधज्झवसायट्ठाणेहिं तु तंदुलेसु इव । कम्मपरमाणुसु रसो जणयइ एगेगयस्स वि य ॥१०८९॥
सो परमाणुस्स रसो केवलिपन्नाए छिज्जमाणो उ । सव्वजियणंतगुणिया जत्थ अविभागपलिच्छेया ॥१०९०॥
अइसुहुमयाइ जाओ भागाओ नेव उट्ठई भागो । अन्नो सो अविभागपलिच्छेओ होइ नायव्वो ॥१०९१॥
अणुभागस्स विभागो पलिछेया एयरूवया एए । परमाणुं परमाणुं पइ सव्वेसु कम्मखंधेसुं ॥१०९२॥
सव्वेसिं जीवाणं भवत्थअभवत्थयाणणंतगुणा । अविभागपलिच्छेया संपत्ता तो जओ भणियं ॥१०९३॥

गहणसमयम्मि जीवो उप्पाएइ उ गुणे सपच्चयओ । सव्वजियाणंतगुणे कम्मपएसेसु सव्वेसु ॥१०९४॥

कम्माण पएसा पुण सिद्धाण विणंतयम्मि भागम्मि । सव्वे वि हु वट्टंते अओ उ कम्मपएसाणं ॥१०९५॥

अविभागपलिच्छेयाणंतगुणा हुंति इई सिद्धमिणं । एत्तो अप्पबहुत्तं गंथे जत्थत्थि तं आह ॥१०९६॥

सुयपवरदिट्ठिवाए गाहोत्तरद्धेण तत्थ सुयपवरं । उत्तमसुत्तं जं किर दिट्ठीवायाभिहं अंगं ॥१०९७॥

तम्मि विसिट्ठमईया जिणगणहरपभिइया परिकहंति । इय सेढिअसंखाईगाहाचउगंपि वक्खायं ॥१०९८॥

तव्वक्खाणे य समत्थिओ उ एसो पएसबंधो त्ति । तस्स समीत्तीए गयं बंधविहाणाभिहं दारं ॥१०९९॥

तब्भणणा उवओगा जोगविहीपभिइदारगाहदुगं । गंथारंभावसरे जं भणियं तंपि वक्खायं ॥११००॥

एत्तो तिन्नपइन्नो पकरणकारो इमस्स गंथस्स । आहुवसंहरणत्थं एसो बंध इइ गाहाहिं ॥११०१॥

व्याख्यातं प्रस्तुतगाथाचतुष्टयम् । तद्व्याख्याने च समाप्तः प्रदेशबन्धः, तत्समाप्तौ च भणितं बन्धविधानद्वारम्, तद्भणनेनैव समाप्तं ग्रन्थप्रारम्भे यत्प्रतिज्ञातं '**उवयोगाजोगविहि**' इत्यादि द्वारगाथाद्वयमिति । साम्प्रतं निष्प्रत्यवायनिस्तीर्णस्वप्रतिज्ञो ग्रन्थकार उपसंहरन्नाह–

एसो बंधसमासो पिंडुक्खेवेण वन्निओ कोवि ।
कम्मप्पवायसुयसागरस्स निस्संदमेत्तो य ॥१०५॥

एषः पूर्वोक्तो **बन्धसमासो** बन्धसङ्क्षेपः, **कोऽपि**-कियन्मात्रोऽपि, **वर्णितः**-भणितः, केनेत्याह **पिंडुक्खेवेण**'त्ति पिण्डस्य-पिण्डितस्य यथास्थितस्य, कर्मप्रकृतिश्रुतविशेषादुत्क्षेपः तेन, एतदुक्तं भवति-यथा कर्मप्रकृतौ वर्णितः तथैव मयापि, न स्वमनीषिकया । कथंभूतो बन्धसमास इत्याह-जलघटादीनामिव **निष्पन्दमात्रो**ऽत्यल्प इत्युक्तं भवति । कस्य निष्पन्द इत्याह-कर्मणः प्रवादः-प्रकृष्टं भणनं यत्र तत् कर्मप्रवादः । कर्मप्रकृतिलक्षणश्रुतं तदेव महत्त्वात् सागरः **कर्मप्रवादश्रुतसागरः तस्येति** । अस्य च बन्धसमासस्याल्पस्य तस्मादुद्धृत्य भणने कारणमादावेवोक्तमिति गाथार्थः **॥१०५॥**

भा० **एसो बंधसमासो बंधविहाणस्स कोइ संखेवो । पडुक्खेवेणं वन्निओ त्ति एयस्स एसत्थो ॥११०२॥**
कम्मप्पयडिसुयाओ पिंडस्स य पिंडियस्स बंधस्स । जहठियसरूवगस्स य इय पज्जायंतरगयस्स ॥११०३॥
उक्खेवो उद्धारो पिंडुक्खेवो त्ति तेण संमिलिओ । पज्जाओ एसो किर जहठियउद्धाररूवेण ॥११०४॥
कम्मप्पयडिसुयाओ इमं कइमेत्तो य वन्निओ भणिओ । नो समईए किंपिव भणिओ एसोत्थ परमत्थो ॥११०५॥

कम्मस्स पगरिसेणं वाओ भणणं ति जत्थ तं भणियं । कम्मपवायं कम्मप्पयडिसुयं तंपि गरुयत्ता ॥११०६॥

सागरमिव तस्सेगो बंधसमासो निसंदमेत्तो उ । भणिओ इई संबंधो अह गव्वं परिहरिउकामो य ॥११०७॥

इदानीमाचार्य एवात्मनो गर्वं परिजिहीर्षुर्मत्तोऽप्यन्ये निपुणमतयो जिनशासनेऽनेकशः सन्तीति दर्शयितुं छद्मस्थस्य बुद्धिः कदाचिदन्यथापि भवतीत्येतच्च प्रचिकटयिषुराह-

बंधविहाणसमासो रइओ अप्पसुयमंदमइणा उ ।
तं बंधमोक्खनिउणा पूरेऊणं परिकहिंतु ॥१०६॥

बन्धस्य प्रकृत्यादेः, **विधानानि**-भेदाः, तेषां **समासः**-सङ्क्षेपः, उक्तविधिना **रचितो** ग्रथितो मयेति गम्यते । कथंभूतेन मयेत्याह-'**अप्पसुय**'त्ति प्रसिद्धशब्दार्थोऽल्पश्रुतेन, तथाभूतोऽपि कश्चित् प्रज्ञया तीक्ष्णो भवतीत्याह-**मन्दमतिना** च ततो विज्ञापयाम्यहं **तं** मदुक्तं बन्धसमासं सिद्धान्तभणितात् तद्वैपरीत्यसम्भवे ऊनातिरिक्तसंभवे च '**बंध मोक्खनिउण**'त्ति बन्धः-उक्तस्वरूपः, **मोक्षः** बन्धाभावस्वरूपस्तत्र निपुणाः जिनवचनान्तस्तत्त्वकुशलाः **पूरयित्वा** समञ्जसं कृत्वा, शिष्येभ्यः **परिकथयन्तु**-प्ररूपयन्त्विति गाथार्थः ॥१०६॥

भा० पगरणकत्ता पभणइ बंधविहाणप्पयाइया गाहा । सा सुगमा नवरं पुण बंधविहाणा उ बंधस्स ॥११०८॥

भेया तेसि समासो संखेवो अह इमस्स गंथस्स । सोयाराणं सुयणंमि जं फलं तं निसामेह ॥११०९॥

प्रस्तुतग्रन्थाध्ययने श्रोतृजनस्य यत्फलं तद्दर्शयितुमाह-

इयकम्मपयडिपगयं संखेवुद्दिट्ठनिच्छियमहत्थं ।
जो उवजुंजइ बहुसो सो नाही बंधमोक्खत्थं ॥१०७॥

इति पूर्वोक्तं **कर्मप्रकृतिश्रुतप्रगतं**-कर्मप्रकृतिश्रुतान्तर्गतं शतकमिति शेषः । कथम्भूतमित्याह-'**सङ्क्षेपोद्दिष्टम्**' सङ्क्षेपकथितम् । पुनः कथम्भूतमित्याह निश्चितः प्रमाव्यभिचारी महानपरिमितोऽर्थो यत्र तं **निश्चितमहार्थम्** । अनेन हि परिज्ञातेन दृष्टिवादाद्यन्तर्गतः सर्वोऽपि कर्मविचारो एतदनुसारतो ज्ञायन्त इत्यस्य सङ्क्षेपोद्दिष्टस्यापि महार्थता । एवम्भूतं चामुं यो बहुशः '**उपयोक्ष्यते**' अध्ययनगुणनश्रवणचिन्तनधारणव्याख्यानादिसारेण पुनः पुनरूपयोगं नेष्यति स बन्धस्य पूर्वोक्तस्वरूपस्य मोक्षस्य च कर्माष्टकप्रध्वंसलक्षणस्यार्थं ज्ञास्यति । ज्ञात्वा च विशुद्धमानान्तःकरणो बन्धस्य सर्वदुःखरूपत्वात् कारणानां परित्यागे, मोक्षस्य च सर्वोत्तमसुखरूपत्वात् तत्कारणानामुपादाने यत्नं करिष्यति । तं च कृत्वा प्रज्वलितप्रकृष्टावबोध-प्रदीपविघटितमोहान्धकारनिकरः समुच्छलितालब्धपूर्वदुर्वारवीर्यप्रसरः शुक्लध्यानकुठारधारसम्पातसञ्चूर्णितकर्मसंहतिनिगडो

विपाटितातिनिबिडरागद्वेषकपाटसम्पुटो विनिर्दलितातिदुष्टसन्निहितकषायसुभटाभिमानो विनिर्गत्य चिरकृतावस्थितिसंसार-चारकगृहान्मुक्तजन्तुनिवासयोग्यं निःशेषभयविप्रमुक्तं निःसीमसुखसन्दोहास्पदं यावदिप्सितं सुविशुद्धं सिद्धिसौधमध्यास्त इति गाथार्थः ॥१०७॥

॥ इति विनेयहिता नाम शतकवृत्तिः समाप्ताः ॥

भा० इय गाहाए एवं भावत्थं परिकहंति सुत्तधरा । जह दिट्ठिवायअंगे अग्गेणीए दुइयपुव्वे ॥१११०॥

पणिधिकप्पाभिहम्मि पंचमवत्थुम्मि कम्मपयडि त्ति । इय नामेण पसिद्धंति पाहुडं सुयविसेसो त्ति ॥११११॥

आसि तओ ठाणाओ उद्धरिओ एस सयगगंथो त्ति । सिवसम्मसूरिणाणेगवायजयलद्धसद्देण ॥१११२॥

इय कम्मपयडिपगयंति कम्मपयडीउ सुयविसेसाओ । अंतरगयंति समयं गंथं इइ वक्कसेसो त्ति ॥१११३॥

संखेवेणुद्दिट्ठं कहियं तह निच्छियं अवभिचारि । पहुयत्थं ति महत्थं जो उवजुज्जेइ बहुसो त्ति ॥१११४॥

जो उवओगं पुण पुण नेइस्सइ चिंतणाइदारेणं । सो नाही जाणिस्सइ अत्थं बंधस्स मोक्खस्स ॥१११५॥

अत्थं परमत्थं पुण बंधो कम्माण दुक्खहेउ त्ति । जीवाणं मोक्को पुण सासयसिवमोक्खसंजणगो ॥१११६॥

अत्थं च इमं नाउं बंधस्स उ कारणेण परिचाओ । मोक्खस्स कारणेणं गहणे जत्तं करिस्संति ॥१११७॥
तं काऊणं निद्दड्ढअट्ठकम्मिंधणा महासत्ता । निस्सेसभयविमुक्का अइरा सिद्धिं लहिस्संति ॥१११८॥

प्रायोऽन्यशास्त्रदृष्टः सर्वोऽप्यर्थो मयाऽत्र संरचितः । न पुनः स्वमनीषिकया तथापि यत्किञ्चिदिह वितथम् ॥१॥

सूत्रमतिलङ्घ्य लिखितं, तच्छोध्यं मय्यनुग्रहं कृत्वा । परकीयदोषगुणयोस्त्यागोपादानविधिकुशलैः ॥२॥

छद्मस्थस्य हि बुद्धिः स्खलति न कस्येह कर्मवशगस्य ? । सद्बुद्धिविरहितानां विशेषतो मद्विधासुमताम् ॥३॥

कृत्वा यद्वृत्तिमिमां पुण्यं समुपार्जितं मया तेन । मुक्तिमचिरेण लभतां क्षपितरजाः सर्वभव्यजनः ॥४॥

श्रीप्रश्नवाहनकुलाम्बुनिधिप्रसूतः, क्षोणीतलप्रथितकीर्तिरुदीर्णशाखः ।
विश्वप्रसाधितविकल्पितवस्तुरुच्चैश्छायाश्रितप्रचुरनिर्वृतभव्यजन्तुः ॥१॥

ज्ञानादिकुसुमनिचितः फलितः श्रीमन्मुनीन्द्रफलवृन्दैः । कल्पद्रुम इव गच्छः श्रीहर्षपुरीयनामास्ति ॥२॥

एतस्मिन् गुणरत्नरोहणगिरिर्गाम्भीर्यपाथोनिधिस्तुङ्गत्वप्रकृतिक्षमाधरपतिः सौम्यत्वतारापतिः ।

सम्यग्ज्ञानविशुद्धसंयमतपः स्वाचारचर्यानिधिः, शान्तः श्रीजयसिंहसूरिरभवन्निःसङ्गचूडामणिः ॥३॥

रत्नाकरादिवैतस्माच्छिष्यरत्नं बभूव तत् । स वागीशोऽपि नो मन्ये, यद्गुणग्रहणे प्रभुः ॥४॥

श्रीवीरदेवविबुधैः, सन्मन्त्राद्यतिशयप्रचूरतोयैः । द्रुम इव यः संसिक्तः कस्तद्गुणकीर्त्तने विबुधः ॥५॥

तथाहि-आज्ञा यस्य नरेश्वरैरपि शिरस्यारोप्यते सादरं, यं दृष्ट्वापि मुदं व्रजन्ति परमां प्रायोऽतिदुष्टा अपि ।
यद्वक्त्राम्बुधिनिर्यदुज्ज्वलवचःपीयूषपानोद्यतैर्गीर्वाणैरिव दुग्धसिन्धुमथने तृप्तिर्न लेभे जनैः ॥६॥

कृत्वा येन तपः सुदुष्करतरं विश्वं प्रबोध्य प्रभोस्तीर्थं सर्वविदः प्रभावितमिदं तैस्तैः स्वकीयैर्गुणैः ।
शुक्लीकुर्वदशेषविश्वकुहरं भव्यैर्निबद्धस्पृहं, यस्याशास्वनिवारितं विचरति श्वेतांशुगौरं यशः ॥७॥

यमुनाप्रवाहविमलश्रीमन्मुनिचन्द्रसूरिसम्पर्कात् । अमरसरितेव सकलं, पवित्रितं येन भुवनतलम् ॥८॥

विस्फूर्जत्कलिकालदुस्तरतमःसन्तानलुप्तस्थितिः, सूर्येणेव विवेकभूधरशिरस्यासाद्य येनोदयम् ।

सम्यग्ज्ञानकरैश्चिरन्तनमुनिक्षुण्णः समुद्द्योतितो, मार्गः सोऽभयदेवसूरिरभवत्तेभ्यः प्रसिद्धो भुवि ॥९॥

तच्छिष्यलवप्रायैरगीतार्थैरपि शिष्टजनतुष्ट्यै । श्रीहेमचन्द्रसूरिभिरियमनुरचिता शतकवृत्तिः ॥१०॥

भा० सिरिवद्धमाणगणहरसीसेहि विहारुगेहि सुहबोहं । एयं सिरिचक्केसरसूरिहिं सयगगुरुभासं ॥१११९॥

गुणहरगुणधरनामगनिययविणेयस्स वयणओ रइयं । सुयणे सुणंतु जाणंतु बुहजणा तह विसोहंतु ॥११२०॥

सत्तनवरुद्दमियवच्छरम्मि विक्कमनिवाउ वट्टंते । कत्तियचउमासदिणे गोल्लविसयविसेसणे नयरे ॥११२१॥

दहिवद्दम्मी सिरिसिद्धरायभूवइपसायगेहस्स । अन्नदेवनिवइणो सुहरज्जे वट्टमाणम्मि ॥११२२॥

निप्फत्तिमुवगयमिणं ता नंदउ जाव सिद्धिसुहमूले । तियलोक्कपायडजसो जिणवरधम्मो जए जयइ ॥११२३॥

एवं आदित गाथा श्लोकमानेन १४२३

श्रीसंविग्नविहारश्रीवर्द्धमानसूरिपादपद्मोपजीविश्रीचक्रेश्वरसूरिविरचितं

शतकबृहद्भाष्यं समाप्तमिति ।

परिशिष्ट-१

॥ श्री लघुशतकभाष्यम् ॥

णमिऊण जिणं वुच्छामि बंधसयगे चउण्ह बंधाणं । दाराणि तहा संखामित्तनिविट्ठा उ पयडीओ ॥१॥
पढमपए पगइए (पगइबंधे) साइआई भुयग्गारमाइ सामित्तं । साईआई सुहअसुहपच्चयं सामिणो बीए[1] ॥२॥
तह साआइ पच्चय सुहासुहं सामि घाइय अघाई । भन्नंति ठाण पच्चय विवागभेया य रसबंधे ॥३॥
कम्मपएसग्गहणविहि भाग तह साइआइ सामित्तं । भन्नइ पएसबंधे ठिइबंधऽट्ठारस[2] इमाओ ॥४॥
संजलण नाण दंसणचउक्क विग्घाणि [3]पन्नरस एया । नरतिरिनरयाउविगलसुहुमतिगविउव्विछक्काणि ॥५॥
छेवट्ठं उज्जोयं तिरिओरालियदुगाणि [4]छप्पयडी । [5]तिन्नि पयडी उ आयवथावरएगिंदिजाईओ ॥६॥
[6]छप्पयडी उ विउव्वियछक्कं इत्तोऽणुभागबंधम्मि । अगुरुलहु कम्मतेयगसुवन्न चउ निमिण [7]अट्ठ इमा ॥७॥
मिच्छ कसाय दुगुंछा भय दंसण नाण विग्घ उवघाया । असुभा चउ वन्नाई [8]तेयालीसा इमा होइ ॥८॥

१. स्थितिबन्धे, २. 'अट्ठारसपयडीणं'ति पञ्चपञ्चाशत्तमगाथायामुक्ता अष्टादश प्रकृतयः, ३-४-५ 'पन्नरसण्हं'ति एकषष्ठितमगाथोक्ताः प्रकृतयः, ६. 'छण्हमसन्नी'त्ति चतुःषष्ठितमगाथोक्ताः ७-८. 'अट्ठण्ह'त्ति सप्तषष्टितमगाथोक्ताः,

सायतिरिमणुसुराउगनरदुग सुरदगपणिंदि तणुपणगं । समचउरंसअगुरुलहुसुखगइपरघायउज्जोयं ॥९॥

तित्थगरोस्सायवनिम्मिणुवंगाणि तह आइसंघयणं । सुपसत्थवन्नचउतसदसोच्चगोयंति [९]बायाला ॥१०॥

समचउगुरुलहुसुखगइतसाइदसगं इय [९]बायालीस सुहपयडी ॥९॥

नरयाउ नरयतिरिदुग (इग) विगलजाइअसुहखगइऽसाया । उवघायथावरदसगमपढमसंठाणसंघयणा ॥१०॥

नीय तह सम्मामीसरहियघाईणि तहऽणिट्ठवन्नाई । इय असुभा [१०]बासीई पणिंदिउस्सास देवदुगा ॥११॥

तणुअंगुवंगओरालियरेहि तसदससायसमचउरं । निमिणुच्चतित्थपरघायअगुरुवरखगइवन्नचऊ ॥१२॥

इय [११]बत्तीसेगारस[१२] नरतिरिनिरयाउविगलसुहुमतिगा । नरयदुग पंच[१३] आइमसंघयणमणुयदु दुउरालं ॥१३॥

आयवइगिंदिथावरतिन्नि उ छेवट्ठ तिरिदुगा तिन्नि । [१६]चउदस चउदंसण नाणविग्घपण[१७] परिससंजलणा ॥१४॥

[१७]इक्कारस निद्दुगं कुवन्नचउहासरइभयदुगंछा । तह उवघायं [१८]सोलस मिच्छाइमबारसकसाया ॥१५॥

९-१०. 'बायालं पि' त्ति सप्ततितमगाथोक्ताः, ११-१२. 'देवाउ'त्ति द्विसप्ततितमगाथोक्ताः, १३-१५. 'पंच सुरसम्मदिट्ठी'त्ति त्रिसप्ततितमगाथोक्ताः, १६-१७-१८. 'चोद्दस'त्ति पञ्चसप्ततितमगाथोक्ताः,

तह थीणतिगं [१९]सोलस विउव्विछक्कं (अट्ठग) उ सुहुमविगलतिगा ।
सुरनारयाण नरतिरियाऊ उज्जोय उरलदुगतिन्नि[२०]मेचिरिसा (सुरनिरया) ॥१६॥

तिरियदुगनीयतिन्नि[२१] उ मंदरसाओ कुणंति तमतमगा । तसबहु चउ सुवन्नचउ तेयकम्मपंचिंदि परघाया ॥१७॥

अगुरुलहुनिमिणसासा[२२] पनरस नपुमिच्छदुन्नि[२३] जससाया ।
थिरसुभसेयर [२४]अट्ठ उ तेवीसं[२५] खगइमणुयदुगा ॥१८॥

आइज्ज सुभगसूसरसेयरसंठाणसंघयणउच्चं । [२६]एगं सायं सोलस[२७] मिच्छंमि तउ मिच्छंते बंधुवुच्छिन्ना ॥१९॥

सासणअविरयवुच्छिन्नबंध[२८]पणतीस तहय सरीराई । [२९]कमसो तणु संट्ठाणंगुवंगसंघयणवन्नाई ॥२०॥

थीणतिगवज्जदंसण अणरहियकसाय भय दुगुंछा य । नाणंतराय [३०]तीसं पएसबंधंमि पुण नेया ॥२१॥

१९-२१. 'आहारमप्पमत्तो'त्ति षट्सप्ततितमगाथोक्ताः, २२-२३. 'आसोहम्मायव'त्ति अष्टसप्ततितमगाथोक्ताः, २४-२५. 'सम्मद्दिट्ठी'त्ति एकोनाशीतितमगाथोक्ताः, २६-२७-२८ 'चउपंचय'त्ति चतुरशीतितमगाथोक्ताः, २९. 'पंचय'त्ति पञ्चाशीतितमगाथोक्तसङ्ख्यावाच्यार्थक्रमः, ३०. 'तीसण्ह'त्ति त्रिनवतितमगाथोक्ताः, ३१-३२. 'आउक्कस्स'त्ति चतुर्नवतितमगाथोक्तानि गुणस्थानानि, ३३-३५. 'सत्तर सुहुमरागो'त्ति षण्णवतितमगाथोक्ताः,

बहुदलियाउग मोहे घिणंति [31]पण [32]सग न मीससासाणा ।
सुहुमवइ जोगसतरस पण पुंसंजलण [35]नव तित्थं ॥२२॥
निद्दुगं हासछगं [36]तेरस समचउरवज्जरिसहाणि । सूसरसुभगाइज्जा विउव्विसुरदुगसुरनराऊ ॥२३॥
सुखगइअसाय [37]चउहा सुराउनरयाउनारयदुगाणि । [38]दुन्नि य आहारदुगं पंच[39] सुरविउव्विदुगतित्थं ॥२४॥

इतिलघुशतकभाष्यं समाप्तम् ॥

३६. 'तेरस'त्ति सप्तनवतितमगाथोक्ता, ३७-३८-३९. 'घोलणजोगि'त्ति नवनवतितमगाथोक्ताः ।

परिशिष्ट-२

यन्त्राणि

१

मार्गाणास्थानेषु जीवभेदा गुणस्थानकानि च, गाथा ५-१०

	मार्गणास्थानकानि	जीवभेदाः	गुणस्थानकानि
१.	नरकगति	संज्ञी पर्या. संज्ञी अपर्या.	१, २, ३, ४
२.	तिर्यंचगति	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५
३.	मनुष्यगति	संज्ञी पर्या. संज्ञी अपर्या.	सर्वगुणस्थानकानि
४.	देवगति	संज्ञी पर्या. संज्ञी अपर्या.	१, २, ३, ४
५.	स्पर्शनेन्द्रिय	सर्वजीवभेदाः	१, २
६.	रसनेन्द्रिय	द्वि., त्रि., चतु., संज्ञी, असंज्ञी-पर्या., अपर्या.,	१, २

७.	घ्राणेन्द्रिय	त्रि. चतु. असंज्ञी संज्ञी - पर्या, अपर्या.	१, २
८.	चक्षुरिन्द्रिय	चतु. असंज्ञी संज्ञी - पर्या., अपर्या.	१, २
९.	श्रवणेन्द्रिय	संज्ञी असंज्ञी - पर्या., अपर्या.	सर्वगुणस्थानकानि
१०.	पृथ्वीकाय	सूक्ष्म, बादर - पर्या. अपर्या.	१, २
११.	अप्काय	सूक्ष्म, बादर - पर्या. अपर्या.	१, २
१२.	तेजस्काय	सूक्ष्म, बादर - पर्या. अपर्या.	१
१३.	वायुकाय	सूक्ष्म, बादर - पर्या. अपर्या.	१
१४.	वनस्पतिकाय	सूक्ष्म, बादर - पर्या. अपर्या.	१, २
१५.	त्रसकाय	द्वि., त्रि., चतु., असंज्ञी, संज्ञी - पर्या, अपर्या.	सर्वगुणस्थानकानि
१६.	मनोयोग	संज्ञी पर्या.	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३
१७.	वचनयोग	द्वि., त्रि., चतु., असंज्ञी, संज्ञी पर्या.	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३
१८.	काययोग	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३

१९.	पुरुषवेद	संज्ञी, असंज्ञी - पर्या., अपर्या.	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९
२०.	स्त्रीवेद	संज्ञी, असंज्ञी - पर्या., अपर्या.	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९
२१.	नपुंसकवेद	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९
२२.	क्रोध	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९
२३.	मान	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९
२४.	माया	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९
२५.	लोभ	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०
२६.	मतिज्ञान	संज्ञी, असंज्ञी - पर्या., अपर्या.	४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२
२७.	श्रुतज्ञान	संज्ञी, असंज्ञी - पर्या., अपर्या.	४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२
२८.	अवधिज्ञान	संज्ञी, असंज्ञी - पर्या., अपर्या.	४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२
२९.	मनःपर्यवज्ञान	संज्ञी, पर्या.,	६, ७, ८, ९, १०, ११, १२
३०.	केवलज्ञान	संज्ञी, पर्या.,	१३, १४

३१.	मतिअज्ञान	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३
३२.	श्रुतअज्ञान	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३
३३.	विभङ्गज्ञान	संज्ञी-पर्या., अपर्या.	१, २, ३
३४.	सामायिक संयम	संज्ञी पर्या.	६, ७, ८, ९
३५.	छेदोपस्थापनीयसंयम	संज्ञी पर्या.	६, ७, ८, ९
३६.	परिहारविशुद्धिसंयम	संज्ञी पर्या.	६, ७,
३७.	सूक्ष्मसंपरायसंयम	संज्ञी पर्या.	१०
३८.	यथाख्यात संयम	संज्ञी पर्या.	११, १२, १३, १४
३९.	देशविरति संयम	संज्ञी पर्या.	५
४०.	अविरति	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४
४१.	चक्षुदर्शन	चतु., असंज्ञी., संज्ञी - पर्या.	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२
४२.	अचक्षुदर्शन	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२

४३.	अवधिदर्शन	संज्ञी - पर्या., अपर्या	४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२
		मतांतर	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२
४४.	केवलदर्शन	संज्ञी, पर्या.	१३, १४
४५.	कृष्णलेश्या	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४
४६.	नीललेश्या	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४
४७.	कापोतलेश्या	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४
४८.	तेजोलेश्या	संज्ञी - पर्या., अपर्या.	१, २, ३, ४, ५, ६, ७
४९.	पद्मलेश्या	संज्ञी - पर्या., अपर्या.	१, २, ३, ४, ५, ६, ७
५०.	शुक्ललेश्या	संज्ञी - पर्या., अपर्या.	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३
५१.	भव्य	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३,१४
५२.	अभव्य	सर्वजीवभेदाः	१
५३.	क्षायोपशामिकसम्यक्त्व	संज्ञी - पर्या. अपर्या.	४, ५, ६, ७

५४.	औपशमिकसम्यक्त्व	संज्ञी पर्या.	४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११
५५.	वेदकसम्यक्त्व	संज्ञी - पर्या., अपर्या.	४, ५, ६, ७
५६.	क्षायिकसम्यक्त्व	संज्ञी - पर्या., अपर्या.	४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३, १४
५७.	सास्वादन	बादर एके. द्वि. त्रि, चतु, असंज्ञी-अपर्या.	२
५८.	मिश्र	संज्ञी पर्या.	३
५९.	मिथ्यात्व	सर्वजीवभेदाः	१
६०.	संज्ञा	संज्ञी - पर्या., अपर्या.	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२
६१.	असंज्ञी	सर्वजीवभेदाः	१, २
६२.	आहारक	सर्वजीवभेदाः	१, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२, १३
६३.	अनाहारक	सूक्ष्म एके., बादर एके., द्वि., त्रि., चतु., असंज्ञी - अपर्या., संज्ञी - पर्या, अपर्या.	१, २, ४, १३, १४

२

जीवस्थानकेषु उपयोगा योगाश्च गाथा ६-७

नं.	जीवस्थानानि	उपयोगाः	योगाः
१.	सू. अप. एके.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदारिकमिश्रकाय., कार्मणकाय.
२.	सू. पर्या. एके.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदारिककायोग
३.	बा. अप. एके.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदारिकमिश्रयोग., कार्मणकाय
४.	बा. पर्या. ऐके.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदा. काय. वै. मिश्र काय., वै. काय.
५.	द्वि. अपर्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदा. मिश्र काय., कार्मणकाय.
६.	द्वि. पर्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदा. काय. असत्यामृषा वचन.
७.	त्रि. अपर्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदा. मिश्र काय., कार्मण काय.

८.	त्रि. पर्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदा. काय., असत्यामृषा वचन.
९.	चतु:. अपर्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदा. मिश्र काय., कार्मण काय.
१०.	चतु. पर्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन	औदा. काय., असत्यामृषा वचन.
११.	असंज्ञी अपर्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदा. मिश्र काय, कार्मण काय.
१२.	असंज्ञी पर्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन	औदा. काय. असत्यामृषा वचन.
१३.	संज्ञी अपर्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन	औदा. मिश्र काय., कार्मण काय.
१४.	संज्ञी पर्या	सर्वे उपयोगा:	सर्वे योगा:

३

गुणस्थानकेषु उपयोगा योगाश्च गाथा ११-१२

नं.	गुणस्थानकानि	उपयोगाः	योगाः
१.	मिथ्या.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन मतांतरे अवधिदर्शन	आहा. द्विकं विना = १३
२.	सास्वा.	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन चक्षुदर्शन	आहा. द्विकं विना = १३
३.	मिश्र	मतिअज्ञान, श्रुतअज्ञान, अचक्षुदर्शन चक्षुदर्शन अवधिदर्शन	मनसः-४, वचसः ४, औदा. काय, वै. काय. = १०
४.	अविरत	मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अचक्षुदर्शन चक्षुदर्शन अवधिदर्शन	आहा. द्विकं विना = १३
५.	देशविरति	मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, अचक्षुदर्शन चक्षुदर्शन, अवधिदर्शन	मनसः = ४, वचसः = ४ औदा. काय. = ९
६.	प्रमत्त.	मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मनःपर्यवज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन, अवधिदर्शन	मनसः = ४, वचसः = ४ औदा. काय. आहा. द्विक = ११

७.	अप्रमत्त.	मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मन:पर्यवज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन, अवधिदर्शन	मनसः = ४, वचसः = ४ औदा. काय. = ९
८.	अपूर्व.	मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मन:पर्यवज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन, अवधिदर्शन	मनसः = ४, वचसः = ४ औदा. काय. = ९
९.	अनिवृत्ति.	मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मन:पर्यवज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन, अवधिदर्शन	मनसः = ४, वचसः = ४ औदा. काय. = ९
१०.	सूक्ष्म.	मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मन:पर्यवज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन, अवधिदर्शन	मनसः = ४, वचसः = ४ औदा. काय. = ९
११.	उपशान्त.	मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मन:पर्यवज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन, अवधिदर्शन	मनसः = ४, वचसः = ४ औदा. काय. = ९
१२.	क्षीणमोह	मतिज्ञान, श्रुतज्ञान, अवधिज्ञान, मन:पर्यवज्ञान, अचक्षुदर्शन, चक्षुदर्शन, अवधिदर्शन	मनसः = ४, वचसः = ४ औदा. काय. = ९
१३.	सयोगी	केवलज्ञान, केवलदर्शन	सत्यमनो., असत्यामृषामनो., सत्य वच., असत्यामृषावच औदा. द्विक, कार्मण. = ७
१४.	अयोगी	केवलज्ञान, केवलदर्शन	—

४
गुणस्थानकेषु बन्धहेतवः गाथा १४-१५

नं.	गुणस्थानकानि	मूलभेदाः	उतरभेदाः
१.	मिथ्यात्व	४	५५
२.	सास्वान	३	५०
३.	मिश्र	३	४३
४.	अविरतसम्यग्द्दष्टि	३	४६
५.	देशविरति	३	३९
६.	प्रमत्तसंयत	२	२६
७.	अप्रमत्तसंयत	२	२४
८.	अपूर्व.	२	२२
९.	अनिवृत्तिबादर	२	१६
१०.	सूक्ष्म, सम्पराय	२	१०
११.	उपशान्त, मोह	१	९
१२.	क्षीणमोह,	१	९
१३.	सयोगीकेवली	१	७
१४.	अयोगीकेवली	x	x

५

गुणस्थानकेषु बन्धोदयोदीरणाः गाथा २७, २८, २९, ३०, ३१, ३२

नं.	गुणस्थानकानि	बन्धः	उदयः	उदीरणा
१.	मिथ्यात्व	७ ८	८	७ ८
२.	सास्वान	७ ८	८	७ ८
३.	मिश्र	८	८	८
४.	अविरत	७ ८	८	७ ८
५.	देशविरति	७ ८	८	७ ८
६.	प्रमत्तसंयत	७ ८	८	७ ८
७.	अप्रमत्तसंयत	७ ८	८	६
८.	अपूर्व.	७	८	६

९.	अनिवृत्तिबादर	७	८	६
१०.	सूक्ष्मसम्पराय	६	८	६ ५
११.	उपशान्तमोह	१	७	५
१२.	क्षीणमोह	१	७	५ २
१३.	सयोगीकेवली	१	४	२
१४.	अयोगीकेवली	अबन्धक	४	अनुदारकः

परिशिष्ट-३

अक्खरसण्णीसम्मं सादीयं	१०९
अप्रमत्तयतिना	१५७
अणबंधोदयमाउगबंधकालं	२५
अरण्यमेतत् सविताऽस्तमागतो	१०५
असिइसयं किरियाणं (सूत्रकृताङ्गनिर्यु० ११९)	६८
आगमश्चोपपत्तिश्च	११९
आहारसरीरिंदियऊसास	१२५
इगिविगलिंदियजाई	२१६
उवसंतं जं कम्मं	४८
उवघायमप्पसत्था विहगगई	२१६
उसंतो उ पुहुत्तं	९५
एए च्चिय पुव्वाणं	९६
एकस्मिन्नपि तत्त्वे	६७
एकादहिगे पढमो	१३७
एयाओ सव्वाओ	२१६
एस असंजयसंमो	४०
ओहिदंसणअणागारोवउत्ता णं भन्ते ! किं नाणी अन्नाणी ? (प्रज्ञप्तिः-८-१०२-१२९)	५६
औदारिकप्रयोक्ता (प्रशमरति-२७६)	३२
कक्खडमिउगुरुलहुया	१२३

कम्मविवागा कम्मण १३
कार्मणशरीरयोगी (प्रशमरति-२७७) ३२
कालं उज्जमई जहन्न (जीतकल्पभाष्य) ११२
किण्हा नीला लोहिय १२३
क्षायोपशमिकानी ११८
गइ इंदिए य काए १९
गत्यर्थाकर्मक: ३७४
गण्ठि त्ति सुदुब्भेओ ३७
गहणसमयम्मि जीवो ३२८
जत्थ मइनाणं १०९
जलमिव पसंतकलुसं ५०
जा गण्ठी ता पढमं ३८
जाणइ पासइ ते ऊ (जीतकल्पभाष्य) ११२
जावइया नयवाया ६९
जे वेअइ ते बंधेइ १५७
जो उवसम्मसम्मद्दिट्ठी (बृहच्चूर्णि:) २५
जोएण कम्मएणं आहारेई (सूत्रकृताङ्गनिर्युक्ति:-१७७) ११
जं सामन्नग्गहणं ११४
छब्भूयगारबंधा १४६
ठिईअणुभागं कसायओ कुणइ १७९
तसबायरपज्जत्तं २१५
तित्तगकडुयकसाया १२३
तुल्लं वित्थडबहुलं १२३
ते णं भंते ! असन्नि (प्रज्ञप्ति:-२४.१.२०) २२

तेयाकम्मं च इमा	१३३
दुभगं नामं तह दूसरं च	२१६
नपुंसके भावे क्तः	३९
न सम्ममिच्छो कुणइ कालं	२६, ६२
नव भूयगारबंधा	१४३
नाणावरणे तह आउयम्मि	१४७
नाणंतरायदसगं	१३३
नासेइ तओ खवगो	४५
नियट्टिअनियट्टिबायर	४४
नेरइए नेरइसु उवज्जइ	२६१
पज्जयअक्खरपयसंघाया	१०७
पन्नाए छिज्जंता	३१३
पणपन्नाए पण्ण	
पयमक्खरं पि एक्कं पि	३६
परिमियमुवसेवंतो	४१
पंच य नाणावरणा	२१६
पुंसि सञ्ज्ञा	४९
प्रियादर्शनमेवास्तु	६८
प्रेक्षावतां प्रवृत्यर्थम्	५
बज्झइ तं तु भगवओ	१६६
बहुबहुविध	१०६
बायररागेण कया सुहुमो वेएइ	४७
बायालीसं एया उ चेव जाणाहि	२१५
बुद्धीए छिज्जमाणो	१९६

बुद्धीए छिज्जमाणो १९८
बंधट्ठाणा चउरो ८४
बंधं अविरइहेऊं ४०
भूयोगारग्गहणे १४०
वेद्यमानमेव १०
सत्यं वच्मि हितं वच्मि ६८
सम्मद्दंसणसहिओ ४१
सम्मामिच्छादिट्ठी १५६
सव्वजहन्ने विरिए ३१३
सव्वप्पमायरहिया ९४
सव्वे वि य अइयारा २५०
सव्वोवसमो मोहस्सेव ४८
सामाइयसंजएणं भन्ते !
कइसु लेसासु होज्जा (प्रज्ञप्तिः-२५.९०.१०५) ५७
सायं तिरिमणुदेवाउयं च २१५
सुट्ठुवि मेहस्स समुदए ३६
सुहुमकिरियं सजोगी ९५
सङ्क्षेपात्कथ्यते २
संखाइआओ खलु ३२५
संयमवतो तदुदयो ४०
संघयणादिसुभगतिअंगोवंगाइं २१५
हलश्च ४९